శ్రీ అనుభవానందకృత

సర్వసిద్ధాంత సౌరభము

2

వైశేషిక, న్యాయ దర్శనములు

సత్య సిద్ధాంత సౌరభము

వైశేషిక - న్యాయ దర్శనములు

సంస్థాపకులు :

పరమహంస - పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారు

"సాధన రహస్యా"ది బహు గ్రంథకర్తలు,

శ్రీరామకృష్ణాశ్రమములు (బాపట్ల & భీమునిపట్నము)

పదునైదవ కుసుమము

ద్వితీయ ముద్రణ : 1984

వెల : రు. 20-00

"This Book is Published
With the Financial Assistance of
TIRUMALA TIRUPATI DEVASTHANAMS
under their scheme
Aid to Publish Religious Books".

ప్రతులకు :

శ్రీ అనుభవానంద గ్రంథమాల

బాపట్ల - 522 101 (గుంటూరు జిల్లా)

భీమునిపట్నము - 531 163 (విశాఖ జిల్లా)

మరియు

పరమహంస కార్యాలయము

భీమునిపట్నము - 531 163 (విశాఖ జిల్లా)

ముద్రణ :

సర్వోదయ ప్రింటర్స్,

తెనాలి.

ద్వితీయ ముద్రణము

అనుభవముతో కూడిన వచన రచనములు, సాధనా పటిమచే గలిగిన ఏకాగ్రతవలన సాధ్యము. ఆ ఏకాగ్రతచే జ్ఞానమును, 'ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞానం భవతి' అజ్ఞానముచే సర్వ విజ్ఞానములు కలుగుచున్నవనిగదా శాస్త్రము. అదికూడ పూర్వజన్మ సుకృతలభ్యమే !

శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారు, సకల సమన్వయావతారమగు శ్రీ రామకృష్ణదేవుని సర్వాదర్శమూర్తిగా ఆరాధించిన మహనీయులగుటచేనేమో, వారి వచన రచనములందు ఆ సమత్వము వ్యక్తమగుచుండును. ఆ సమత్వము వారి సకల గ్రంథములలో ప్రవహించుచుండును. అట్టి గ్రంథమే 'సర్వ సిద్ధాంత సౌరభము'. ఆ పేరులోనే ఆ సమరసత్వము వ్యక్తము.

"సర్వ వేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము"ను శ్రీ శంకరులును, "సర్వ సిద్ధాంత లేశ సంగ్రహము"ను శ్రీ అప్పయ్య దీక్షితులును రచించినట్లుగా 'సర్వ సిద్ధాంత సౌరభము'ను శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారును రచించిరి. పుష్పముల సువాసన నాఘ్రాణించినవారు, ఆకుసుమము ఎచ్చట నున్నదో అని అన్వేషించి, ఆ వృక్షమును కనుగొని సంతసించినట్లు సిద్ధాంతమను పుష్ప సౌరభమును గాంచినవారుకూడ గవేషణము సలిపి, ఆ సిద్ధాంత వృక్షరాజమును కనుగొని ఆనందించ

వలయునని శ్రీ స్వాములవారి ఉద్దేశము. ఏ పూవు విలువ సుగంధములు దానివే! అట్లే ఏ సిద్ధాంత విశిష్టత దానిదే ! ఆ సమత్వ గ్రహణమునకే, ఆచరణమునకే యీ 'సారథి' రచనము. ఆసామరస్యముచే సంకుచితత్వము బాసి, పర మత దూషణముల మాని, విశాలమును విశ్వతోముఖము నగు ఆనందమును పొందనగును.

ఇదియే శ్రీ రామకృష్ణదేవుని ప్రత్యేక సాధనా విధానము! ఇదియే ప్రత్యక్ష అనుభవస్థితి! సాధనలనేకములు గాని అనుభవము ఒక్కటే ! సిద్ధాంతములు బహుళములు గాని గమ్యమొక్కటే! సకలానుభవ స్వరూపుడైన శ్రీ రామ కృష్ణుని సమస్త సాధనా విధానములను, సర్వమత సామరస్య మును, సకలానుభవ రహస్యములను వ్యక్తము చేయుటకే యీ శ్రీ అనుభవానంద గ్రంథమాలను శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారు సంస్థాపించిరి.

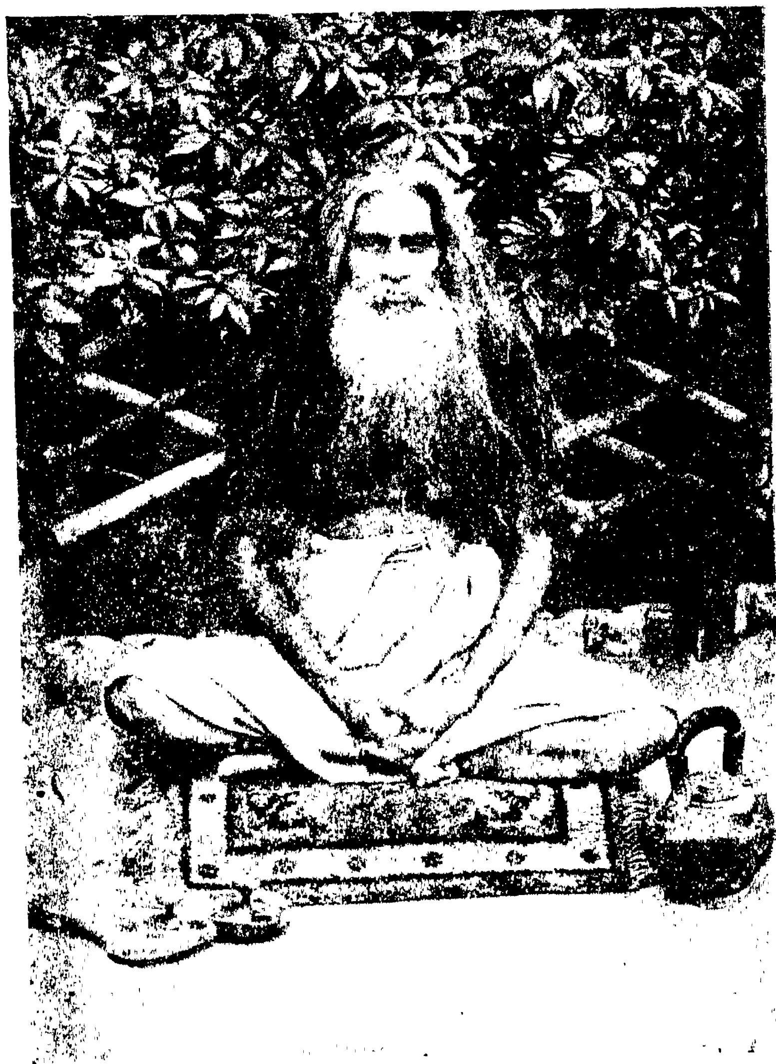
పాఠకులు దీనిని పఠించి మన మహర్షుల భౌతికాభౌతిక విజ్ఞాన సంపదకు వారసులై, మన ప్రాచీన భారతీయాధ్యాత్మిక సంస్కృతీ ప్రవాహమున నీదులాడి, యథార్థ భారతీయులై మనెదరుగాక !

ఈ గ్రంథ ముద్రణకు శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవ స్థానమువారు రు. 5312-00 లు ఆర్థిక సహాయముచేసి, మా గ్రంథమాల కృషికి ప్రోత్సహించినందులకు వారికి మా కృతజ్ఞతలు.

13-7-84

వ్యాసపౌర్ణమి.

మాతాజీ త్యాగీశానంద

సమర్పణము

శ్రీరామాది దశావతారములకున్, శ్రీలక్ష్మి వాణీ ఉమా
తారా శక్తులకున్, త్రిమూర్తులకు స్వస్థానంబుగా నొప్పు నా
పారావారము, రామకృష్ణగురు, సర్వాధ్యాత్మికస్థానమున్
ఆరాధించుచు గ్రంథమిచ్చెదను సర్వాధ్యాత్మికాన్వేషినై

శ్రీవిద్యా ప్రతిభాస్వరూపులు, మహోత్కృష్టానుభూతస్థితుల్
భావాతీతులు, తత్త్వసిద్ధులును, సర్వాధ్యాత్మికాచార్యులై
భావిన్ భూతము వర్తమానములలో భాసిల్లు తత్త్వజ్ఞులన్
భావించే నిడువాడ గ్రంథమును సర్వాధ్యాత్మికాన్వేషినై

శుభమై, సుందరమై, సుఖప్రదమునై శోభిల్లు తత్త్వార్థ సు
ప్రభకన్వేషకులౌ ముముక్షులకు సర్వాధ్యాత్మికోత్కృష్టతా
విభవార్థంబు ననుగ్రహింపగల దేవిన్ “సర్వ సిద్ధాంత సా
రభమున్’ నేను సమర్పణంబిడుదు సర్వాధ్యాత్మికాన్వేషినై

విషయసూచిక

ముఖప్రబంధము

వైశేషిక దర్శనము

న్యాయ దర్శనము

విరాళకర్తలు

డా॥ టి. రామారావు

M. S. (U. S. A) P. G. (P. H) G. M. V. C.,

విశాఖపట్నము - 3.

శ్రీ శారదా రామకృష్ణాభ్యాం నమః

సర్వ సిద్ధాంత సౌరభవంం.

ముఖ ప్రబంధము — ద్వితీయభాగము.

ప్రథమభాగము — దేశవ్యాప్త ఆదరణము

'..................................సర్వాధ్యాత్మికోత్కృష్టతా
విభవార్థంబు ననుగ్రహింపగల దేవిన్ సర్వ సిద్ధాంత సౌ
రభమున్'..

అనునటుల సర్వతాత్త్విక సిద్ధాంత ప్రతిపాదనము నిష్పక్షపాత దృష్టి గాలించుచు, నందందుగల విశిష్టతనుమాత్రమే యేర్చి స్తుతించు నీగ్రంథ పుష్పరాజమును

'..................... రామకృష్ణగురు సర్వాధ్యాత్మికస్థానమున్
ఆరాధించుచు గ్రంథమిచ్చెదను సర్వాధ్యాత్మికాన్వేషినై'

అని సర్వ సాధనానుభవ విభూషితుడై, యానందించి, వాని మాధుర్యములు విరివిగ బ్రపంచమునకు బ్రసాదించిన శ్రీరామకృష్ణ పరమహంస

దేవునికి సమర్పించి, తవ అద్వయానందమును ఆంధ్రమున నల్గడలకంద జేయ బంపబడిన మన 'సర్వసిద్ధాంత సౌరభ' ప్రథమ భాగము అతి ప్రాచీనతముడై, ఆది విద్వాంసుడై, తాత్త్వికదృష్టిని ప్రథమతః ప్రతి పాదించిన కపిలాచార్యుని సాంఖ్య సిద్ధాంతమును; ఏతత్సిద్ధాంత ప్రతిపాదిత కైవల్యప్రాప్తి నపేక్షించు ముముక్షువుల ననుకంప దిలకించి, సాధక మనోవాక్కాయుగత మలిన నిర్మూలనమునకై ఆయుర్వేద వార్తిక, పాణి నీయ వ్యాకరణ మహాభాష్య, యోగశాస్త్రముల బ్రసాదించియున్న పతం జలి మునిపుంగవుని యోగదర్శనమును; ఆ యాదర్శన విశిష్టతను, తత్త త్కర్తల అమానుష ఆధ్యాత్మిక శక్తుల రూపించుచు దేశపర్యటనము గావించి, పండిత పామర సంస్తుతులచే విభూషితయై యలరారియుండుట కెంతయో యానందము గల్గెడిని. సంకల్పించిన విధాన, భారతీయ సంస్కృతీ వైభవలక్ష్మిని ఆంధ్ర మహాజనుల దృక్పథమునకందించి, అది కృతకృత్యురాలై నందులకు హిందూసంస్కృతీ విజ్ఞానవేత్తలందరు ఆనం దింపక నుండగలరా !

'తత్త్వజ్ఞానాన్వేషకులకు సాధకులకు మిక్కిలి ఉపయోగకరముగ నున్న'దనియు; "ప్రత్యేకంగా తెలుగులో యీ దర్శనాలను గురించి యింత విపులంగా వ్రాసిన పుస్తకాలు చాల అరుదుగా ఉన్నాయి.... అవశ్యం చదువవలసిన పుస్తకం' అనియు; 'ఈ ఆరు ఖండముల ప్రకటనముగూడ పూర్తి అయ్యేపక్షంలో, ఇది తెలుగులో ఒక మహాగ్రంథమై వెలయగల దనుటకు సందేహములే'దనియు;" సర్వ సిద్ధాంత సౌరభమును చిత్రించ టంలో....అనుసరించిన మార్గం ఎంతో బాగా ఉన్నది. మనవారు యిట్టి ఉత్తమ గ్రంథాల్ని చదివినగాని మన సంస్కృతిని చక్కగా గ్రహించ

టానికి పీఠం డ'దనియు; 'ఈ సౌరభము నాఘ్రాణించిన నవనవ చైతన్యము తిరిగి తేజరిల్లును,........నాస్తికత పటాపంచలగును. ఆస్తికత తేజరిల్లు'ననియు; 'ఈ గ్రంథమున నన్నచో ప్రాచ్య-పాశ్చాత్త్య విమర్శ కాగ్రగణ్యుల యభిప్రాయములతో గూడ దర్శనకర్తలు, వ్యాఖ్యాతలు, వారి జీవిత వేశేషములు, విషయ ప్రమాణములగు గ్రంథములు, ఆ యా దర్శనసారము, తద్విమర్శనము, వేయేల సర్వవిషయములిందు సంగ్ర హింపబడియున్నవి. కాన నీ గ్రంథము........రసగుళిక యని చెప్పవచ్చు' ననియు మొదలగు ననేక సంస్తుతుల నార్జించి సౌరభ ప్రథమ భాగము నాకత్యంత ఉత్సాహ ప్రోత్సాహముల గల్గించుటచే, నతి బాధ్యతాయుతమైన సంపూర్ణ గ్రంథ ప్రచురణ భారమునకు నే బూనుకొంటిని. ఆరు ఖండ ములతో శోభిల్లు సమగ్ర గ్రంథము నా దృక్పథమున నిల్చులోడ నానందో త్సాహములతోబాటు ఒకవిధమైన భయము గూడ నాకు లేకపోలేదు. గ్రంథ రచనమున నెంతగ శ్రమించుచుంటినో యంతకు ననేకరెట్లుగ కృషి సల్పినగాని ప్రకటించు నవకాశము ప్రస్తుత దేశపరిస్థితులలో గాన బడదు. ఆ పిమ్మట నా గ్రంథము నెల్లర్ల కరములకందించి సద్వినియోగ పరుపదగు ప్రచారయంత్రముగూడ గడుంగడు గష్టసాధ్యమై మిగుల శ్రమను గలుగజేయుచున్నది. ఈ విషయమును గ్రహించిన కొందరు మిత్రులు, గ్రంథము ఆంగ్లముననున్నచో బ్రచురణమునకెక్కువ అవ కాశముండునని వాదించినను, మన సనాతన హైందవ సాంప్రదాయిక విజ్ఞానవిభూతిని బ్రకటించు గ్రంథరాజములు ఆంధ్రమున స్వల్పమగుటచే గ్రంథమాంధ్రమున మాత్రమే యుండవలెనను పట్టుదలతో గృషి సేయ సంకల్పించితిని. కాన, నీ గ్రంథ ప్రచురణ ప్రచారభారము నాయదిగాక,

ఆంధ్రభాషాభిమానులును, భారతీయాధ్యాత్మిక విద్యాసంపన్నులైన ఆంధ్ర మహాజనులదే యనియు, నందులకు వారు వెనుకంజ వేయరనియు విశ్వసించుచున్నాను.

ద్వితీయ భాగము

పై విషయముల నవగాహన మొనరించికొనిన మచిలీపట్టణ వాస్తవ్యులైన నా మిత్రులు కొందరిచే ప్రోత్సహింపబడి ప్రస్తుతము వైశేషిక, న్యాయ దర్శనములతో గూడిన "సర్వ సిద్ధాంత సౌరభ" ద్వితీయ భాగమును ప్రకటింప నుద్యుక్తుడనైతిని. ఈ ప్రచురణముతో వెంట వెంట మిగిలిన భాగములన్నియు వెలువడుననియు, నందులకై బందరు మిత్రులవోలె నితర పట్టణ, గ్రామ పౌరులేమి సంఘములేమి, సంస్థలేమి, భారతీయవిజ్ఞానాభిమానులగు వ్యక్తులేమి ముందుకేతెంచి, త్వరలోనే "సర్వ సిద్ధాంత సౌరభ" గ్రంథమును సంపూర్ణముగ సర్వాంగసుందరముగ ప్రకటింపజేసి, ఆంధ్ర మాతృ యంకతలమున నర్పించుకొను మహదవకాశము నాకు నంప్రాప్తింపజేయుదురుగాక అని నా గాఢ విశ్వాసము.

వైశేషిక - న్యాయములు

దర్శన ప్రాధాన్యత ననుసరించిగాని, కాలక్రమ ప్రకారము గాని, తాత్త్విక విషయ ప్రాముఖ్యతనుబట్టిగాని, కాక సాంప్రదాయికముగ న్యాయ వైశేషిక, సాంఖ్య యోగ, పూర్వోత్తర మీమాంసావిధముగ దర్శన శాస్త్ర క్రమ మెంచగలరు. కాని ఆ పద్ధతిలో గల లోపా లోపములెట్లున్నను,

ఆదివిద్వాంసుడైన కపిలాచార్య ప్రతిపాదిత సాంఖ్యతత్త్వమును ప్రథమ స్థానమునను, దాని దత్తతః యనుసరించి అపవర్గసిద్ధికై వలయు సాధన సామగ్రిని బోధించు పతంజలి కృత యోగమును ద్వితీయ స్థానమునను అధిష్ఠింపజేసి ప్రథమ భాగమును ప్రకటించియున్నారము. అటులే విషయ ప్రాధాన్యతనుబట్టి, తాత్త్వికముగ వైశేషికముపై న్యాయమాధారపడి యుండుటచే, వైశేషిక దర్శనము ప్రథమతః వివరింపడి, తత్తత్త్వనిరూపణమున వలయు దర్కపద్ధతి బోధించు న్యాయము, ద్వితీయతః ప్రస్తావింపబడి యీ ద్వితీయ భాగమున విపులీకరింపబడి యున్నది. ఈ విధానమే సమంజసమని తోచెడిని. కాన నీ భాగము, కపోతవృత్తి జాతరూపధరుడై ఆత్మానుసంధానమున గ్రుమ్మరుచుండియు ననుగ్రహమున గణాద మునీంద్రునిచే ప్రసాదింపబడిస వైశేషిక దర్శనముతోడను, ఆ మహా మహుని సహాధ్యాయుడై యసమాన శేముషీ దురంధరత్వమున, సంతత సర్వవిషయవిచార నిమగ్న చిత్తమున వర్తించు గౌతమ ఋషి సత్తమ ప్రోక్త న్యాయ దర్శనముతోడను చెల్వొందుచున్నది. సమానతంత్రము లనబరగు నీ వైశేషిక న్యాయదర్శన వివరణముతోగూడిన నీ ద్వితీయ భాగమునుగూడ ఆంధ్రమహాశయులు అదరాభిమానమున స్వీకరించి, గ్రహించి, ఆనందించి, ప్రోత్సహించెదరుగాక అని నమ్ముచున్నాను.

దేశకాల విచారణము

ప్రథమ భాగమున, ముఖప్రబంధ సందర్భములో 'భారత దేశము-భౌతిక విజ్ఞానము' అనెడి శీర్షికలో గొంతవరకు వివరింపబడినట్లు భారతీయ ప్రాచీన మహర్షికోటి భౌతిక విజ్ఞానమున నితరులకు దీసిపోక

అందుగల యనేక ప్రకృతిరహస్యముల గ్రహించి, యుపయోగించి, బోధించియుండిరని యనేక ప్రమాణములతో వివరించియున్నాము. ఆ విషయమే సందర్భానుసారముగ గ్రంథమునగూడ ననేకస్థానముల వాకొనబడి యున్నది. ఈ భాగమునగూడ వైశేషికమున గల (Atomic theory) పరమాణు సిద్ధాంతము, (Grav tation theory) గురుత్వ సిద్ధాంతము మొదలగు వైజ్ఞానిక విషయములు ప్రస్తావింపబడి యున్నవి. కాని అధునిక ప్రపంచమున దేశ కాల తత్త్వముల మథించి Space Time Continum దేశ కాలప్రవాహము Four Dimensional World నాలుగు కొలతలుగల ప్రపంచము అను భావముల విజ్ఞానవేత్తలు ప్రకటించియున్నారు. ఈ భావములు మన ప్రాచీన ఋషి పరంపరలలో బూర్వపక్ష, సిద్ధాంతములలో నేదేని రూపమున గలవో లేవో విజ్ఞులు పరిశీలించి చూచుట అవసరమగుట నిర్వివాదము. ఇందు గొంత సూక్ష్మముగ గొన్ని భావముల మాత్రము పోల్చి, చూప యత్నించెదను. వివరములకు తజ్ఞులు యత్నించెదరుగాక. అందుచే ప్రథమతః అధునిక భావముల గ్లుప్తముగ సమీక్షించి, పిమ్మట వైశేషిక ప్రతపాదిత కాల దిగ్భావముల గ్రహించెదముగాక.

ఐన్‌స్టీన్ వాదసమీక్ష

I cannot believe that God plays dice with the world భగవంతుడు ప్రపంచముతో జదరంగము నాడుచున్నాడని నే విశ్వసింపనని డాక్టరు ఆల్బర్టుఐన్‌స్టీన్ Dr. AlbertEinsteen తెలుపుచు,

విశ్వము నియమబద్ధమనియు, దా ని రహస్యముల నన్వేషణా బు ద్ధి గల మానవుడు గాంచగలడనియు వాకొనెను. అందుకొరకు బరమాణు త త్త్వ పరిశీలనముగాక బాహ్యాంతరాళమున గోచరించు నక్ష తాదులను, వానికతీతముగ నున్న యగాధ దేశకాలముల గవేషణావిధానమే యుప యు క్తమనియు నాతని వాదము. వాద ప్రతివాదనతో దృ ప్తిగాంచక, నాతడు వేధశాలలో (Laboratories) గష్టించి కృషిసల్పి ప్రపంచమున గురుత్వ దేశ కాలములగూర్చి గల సర్వభావజాలముల దలక్రిందులు గావించి, వినూత్న సిద్ధాంతముల బ్రకటించినట్లు ప్రశ స్తి నార్జించెను. అతని భావములలో బర్యవసానమునొందిన దేశకాలభావముల నొకించుక జూచెదముగాక !

గగనము నాబడు గ్రహాంతరాళ ప్రదేశమంతయు తేజోప్రసార మునకుపయు క్తమగు Ether ఈథర్ అను సుసూక్ష్మ పదార్థముతో సంపూర్ణమనియు, దాని యవకాశముననే తేజోకిరణము సెకనునకు 1,86,284 మైళ్ల వేగమున బ్రసరించుననియు, గాని యా సుసూక్ష్మ పదా ర్థము విజ్ఞానార్జనోపకరణముల కందరాని అజ్ఞాత పదమనియు Newton న్యూటన్ మొదలగు వే త్తల సిద్ధాంతము. అందే అసంఖ్యాక నక్షత్రగోళ ములలో భూమియు దనచుట్టు గంటకు 1000 మైళ్ళ వంతున దిరుగుచు, సూర్యుని సెకనుకు 20 మైళ్ళ చొప్పున చుట్టుచున్నది. భూ చంద్రులు ఒకరిచుట్టు నొకరు పరస్పరము తిరుగుచున్నారు. సూర్యుడు తన గ్రహ సంతతితో సహా Milky-Way నక్షత్రవీధి గోచరించుచు, Vega బ్రహ్మ నక్షత్రముచుట్టు సెకనుకు 13 మైళ్ల వేగమున చుట్టుచుండ. నా బ్రహ్మ నక్షత్రకూటము నక్షత్రవీధిని సెకనునకు 200 మైళ్ళ వేగమున పరిభ్ర

మించుచున్నది. మరల నీ నక్షత్రవీధి మరియొక అతిదూర నక్షత్రకూటము చుట్టు సెకనుకు 100మైళ్ల చొప్పున దిరుగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. వీని కన్నింటికి మధ్యభాగమున, ఏ విధమైన మానవ దృష్టికి గోచరింపని మూల కేంద్రమొండుండియుండుననియు న్యూటను మహాశయుడు భావించెను. కాన నీ అసంఖ్యాక గోళములకాధారభూతమైన Space దేశము, భౌతిక సద్వస్తువనియు. అది అతినిశ్చలమై అచంచలమై యున్నదనియు, నది ప్రకృతిలో నీశ్వర, సర్వవ్యాపకత్వముల నిరూపించు పదార్థమనియు నతడు విశ్వసించెను.

కాని, తేజోప్రసరణమునకై గలదను ఈథరువాదము అసంగతమనియు నెందులకన, నా పదార్థములో భ్రమణము గావించుచున్న భూమండలమునుండి అనుకూల వ్యతిరేక దిక్కులకు ప్రసరింపజేసిన కాంతికిరణ వేగముల వ్యత్యాసమగోచరము. కాన ఈథరు పదార్థమభావమని కొందరు శాస్త్రజ్ఞులు దాని ద్రోసివుచ్చిరి. ఈ భావమును గ్రహించి, భూభ్రమణమువలన మాత్రమేగాక సూర్యాది యితర గ్రహ భ్రమణ విశేషమువలనగూడ గాంతిగతి కెట్టి యంతరాయమేర్పడదని ఐన్‌స్టీన్ పండితుడు తీర్మానించెను. ఈ సిద్ధాంత ఫలితముగ, సర్వత్రగల దేశమున దిక్కులుగాని మరే అవధులుగాని లేవనియు, దేశ కాలములు ఇంద్రధనువున గల రంగులవలె గల్పితములనియు సద్వస్తువుల యునికి కవకాశమొసంగునదియే దేశమనియు, నీ దేశమున గలుగు కార్యపరంపరను సూచించునదియే కాలమనియు నిర్ణయములేర్పడెను. క్షణ, నిముస, గంట రూపమునగల కార్యక్రమ సూచనాతంత్రమే లేకున్న గాలమే యభావము గాన, వస్తువుల యునికిని సూచించు దేశమువలె, వస్తువు కార్యసంఘటనా క్రమమునుమాత్రమే కాలమును సూచించును. పరాపరములు, ముందు

వెనుకలరూపమున దేశ కాలములు ప్రవర్తించును. ఈ పరాపరములు దేశ సంబంధమున నొకవిధమైన గొలతలతోడను, కాలవిషయమున మరియొక విధమైన గొలతలతోడను నిర్ణయింపబడుచున్నవి. అనగా అనిర్వచనీయమును. సర్వవ్యాప్తమును అయిన నీ దేశకాలద్వయము కృత్రిమమైన కొలతలచే స్థూలము చేయబడినట్లాయెను. ఈ కాలమానములైనను సర్వే సర్వత్ర యొకేరూపమున స్థిరములు గావు. మనముపయోగించు మాన విధానము సూర్యగ్రహకూటమునకు, సంబంధించినవేగాని అన్యస్థానముల నిరుపయుక్తములు. ఎట్లన. గగనసీమ సూర్యుడు 15⁰ గమనించినచో గంటయనియు. సూర్యుని భూమండలమొక పర్యాయము చుట్టివచ్చినచో వత్సరమనియునందురు, కాని Mercury బుధగ్రహమున చూచినచో నది సూర్యునకు భూమికంటె దగ్గరయుండుటచే 88 దినములలో సూర్యుని చుట్టి సంవత్సర పరిమాణమును తగ్గించినది. తనచుట్టు తాను దిరుగుటకు 88 దినములగుటచే దాన దిన సంవత్సరమానమున వ్యత్యాసములేదు. Venus శుక్రుడదేవిధముగ 225 దినములు పరిమాణముగల సంవత్సరమును, కొన్ని వారములు గల దినమును గలిగియున్నాడు. Mars అంగారక గ్రహము భూమికంటె సూర్యునకు దూరుడై 687 మనదినముల సంవత్సరమును, 24 గంటల 37 నిమిసముల దినమును గలిగియున్నాడు. Jupiter బృహస్పతికి 9 గంటల 55 నిముసములగల దినము గలిగినది. Saturn శనిలో దినమున 10 గంటల 14 నిముసములు గలవు. ఇటులే పరిశీలించుచో నొక్కొక్క గ్రహమున నొక్కొక్క కాలమానము గోచరించుచున్నది మన భూగోళముననే భారతదేశమున సూర్యోదయమగుచుండ, నమెరికా ఖండమున సూర్యాస్తమానకాలముగదా ! అందుచే దేశ కాల పరిస్థితుల ననుసరించి, వాని మాన విధానము గూడమారుచున్నది

కాన నీ కాలమానము కల్పితమగుచున్నది. ఈ కల్పిత మానవిధానమును ద్రోసివుచ్చుచో, దేశ కాలములు సువిశాలములు, నిర్వికారములు నిరవధిక ములుగా నగుచున్నవనియు నదియే వాని సహజ స్వరూపమనియు నర్థము. ఇచట బూర్వాపరములు గాని, ఊర్ధ్వాధములుగానిలేవు. మానవుడు తన జీవన సౌలభ్యము కొరకు వాని గల్పించి, వాని ననుభవించుచున్న కాలము వర్తమానమనియు, నతఃపూర్వము భూతకాలముగను నతఃపరము భవిష్యత్తుగను, అఖండకాలమున ఖండత్వమును గల్పించి జీవించుచున్నాడు. అటు అభిన్నదేశమున బాహ్యాభ్యంతరము లనియు, దూరాంతికములనియు గల్పించుకొని మనుచున్నాడని ఐన్‌స్టీన్ సిద్ధాంత తాత్పర్యము.

పై విషయముల నింకను గవేషించి, దేశ కాలముల మధ్య వ్యత్యాసమును దగ్గించి, Space – Time Continuum దేశకాల ప్రవాహమునియు, సర్వము దేశకాలబద్ధమనియు, సూక్ష్మపరిశీలనమునకీ ద్వయమభిన్నమనియు, ననగా కాలమానములు యదార్థమునకు దేశ మానములే యనియు, నవి పరస్పరాపేక్షికములనియు ఐన్‌స్టీన్ నిర్ణ యించెను అనగా ప్రకృతిలో నీ రెండును ఒక్కటియేననియు, గోచరించు విభిన్నత్వము కల్పితమనియు నాతని భావము. ఆతని సిద్ధాంతము ప్రకారము పాంచభౌతిక వస్తుజాతమంతయు దేశ కాలబద్ధములై నాలుగు కాల మానముల గలిగియున్నవి. అందు మూడు దేశమున కన్వయములు, ఒకటిమాత్రము కాలగతము అనగా పొడవు, వెడల్పు ఎత్తులు మూడు దేశమునకును, ఎప్పుడు? అన్న ప్రశ్నమునకు సమాధానము కాలమునకును జెందును. అట్లే వ్యక్తి సంబంధమున దైహిక పరిమాణము దేశమునకు వయస్సు కాలమునకు నన్వయము. అట్లయినను దేశ కాలము లభిన్నములని ఆతని వాదము. ఎట్లన ఎంతదూరము? అను ప్రశ్నకు

ఆధునిక యాన వ్యవహారమున రైలులో 6 గంటల దూరమనియు, విమానమున గంటదూరమనియు, వ్యవహారము గలదుగదా యని ఐన్‌స్టీన్ సమర్థనము. దేశమానమున అంగుళాదికము మూడు కొలతలకుచితము కాగా, నాలుగవదియగు కాలమానమున క్షణాధికమన్వయమగుచున్నది. దేశమానముల సంకోచ వికాసములు మానవాధీనములు. అనగా గొలతల దగ్గించుట హెచ్చించుట మానవాధీనములు. కాని కాలమానమును త్వరితము జేయుటగాని, మందగింపజేయుటగాని, వెనుకకు ద్రిప్పుటగాని యతనికసాధ్యములు. సర్వ చరాచరములు పరాధీనములై భూతమునుండి వర్తమానమునకును నటనుండి భవిష్యత్తునకును సాగిపోవలయునేగాని మార్గాంతరము లేదు. అటుల దేశ కాలముల గొంచెము వత్యాసము గోచరమైనను నవి కల్పితములే యను భావమున, రెంటినేకమొనర్చి కాలము నాల్గవ మానముగ జేర్చి సమన్వయపరచి, విజ్ఞానలోకమునకు వినూత్న భావధారను ఐన్‌స్టీన్ గల్పించెను. పై భావజాలములు కణాదీయ వైశేషికమున నెంతవరకు గాననగునో గ్రహింప యత్నించెదముగాక !

వైశేషిక వాద పరిశీలనము

'అపరస్మిన్నపరం యుగపత్ చిరం క్షిప్రమితి కాల లింగాని' (2.2.6) పరాపరములు, సమకాలికత్వము, మంద, శీఘ్రములు కాల లక్షణములు. అనగా నొకడు ముందు జనించుటచే బెద్ద యనియు. దర్వాతివాడు చిన్న యనియు, నటులనే యిరువురు సమవయస్కులనియు, మందగమన, శీఘ్రగమన సమగమనములనియు వ్యవహారములు కాల లక్షణ జన్యములు. నిత్యములైన నాకాశాదికమున నీకాలమభావమై పరా

పర జన్మలనియు. రాత్రింబవళ్ళు మొదలగు వ్యవహారమును బొందియున్న (2.2.9) ఉత్పాద్యద్రవ్యము లన్నింటికిని గాలము నిమిత్త కారణమైయున్నది. అది ఉపాదానమువలె గార్యాంతర్గతము గాకుండుటయు, నాకాశాదికమువోలె సర్వవ్యాప్తమై యనంతమై (7.1.25) యుండుటచే, గార్య నాశమున నెట్టి వికారమునైన నొందనిదగుటచే నిత్యమగుచున్నది. (2.2.7) అందుచే నీ కాలము నిరవయవియై యనగ నమూర్తమై, కాన నిష్క్రియమై (5 2 21) యొప్పారుచున్నది.

కాని పరాపరత్వ వ్యవహారమున వయోన్యూనాధిక సందర్భము దృష్టిగోచరమైనట్లు దోచును కాని యివి భావప్రధాన నిర్దేశ్యములు. సమకాలికములైన వారికే జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ వ్యవహారముపపన్నముగాని కాలాంతరజన్ములకట్టి పోలిక యసందర్భము. ఈ పెద్ద చిన్న సంబంధమున గాలమే నిమిత్త కారణమై రాజిల్లుచున్నది (/ 2 2..2). కాని అది అభిన్నము. అటులే నిమిష, గంట దిన, పక్ష. మాస, ఋతు, అయన, సంవత్సరాది రూపమున విభిన్నమైనటుల గాలము కానబడును. (2.2.8). కాని ఆ విభాగము కల్పిత సంఘటనము. స్ఫటికాదికమున రక్తపుష్పవర్ణ భ్రాంతిచందము, సూర్య చంద్ర భూరాది గ్రహ సంచార విశేషమున నా కాల విభాగము కల్పితము, భ్రాంతమేగాని సత్యముగాదు. అదే విధాన భూత భవిష్యద్వర్తమానరూప కాలత్రయ వ్యవహారము గూడ గల్పితము. ఈ కాలత్రయ విభాగము ప్రాగ్ప్రధ్వంసాభావములపైనను వర్తమానాస్తిత్వము మీద నాధారపడియున్నది అనగా వస్తువుయొక్క ప్రస్తుతాస్తిత్వము వర్తమానమనియు, నితఃపూర్వకాలము భూతకాలమనియు, నతఃపరము భవిష్యత్కాలమనియు వ్యవహారమైయున్నది. (2.2.8)

అట్టి విభాగము ఒక సంఘటనము నాశ్రయించి మానవబుద్ధికల్పితమని వైశేషిక తాత్పర్యము. ఇక దేశ వివరణమును బరిశీలించెదముగాక ?

కాలమునకువలె దిక్కు అనగా దేశమునకుగూడ పరత్వాపరత్వాదికము, దూరత్వాంతికత్వములు (7.2.21) లక్షణములుగా గోచరము. దేశముననుసరించియే వస్తువుల స్థాననిర్దేశము గావింపగల్గుచు, బరస్పరదూరములను, ముందు వెనుకలను హ్రస్వ దీర్ఘత్వములును అథోర్ధ్వత్వములును మొదలగు ననేక వ్యవహారముల మనమాచరించుచున్నాము (2.2.10) ఈ వ్యవహారముల వలన దేశాస్తికత నిరూపితమై, దేశము కాలమువలె నిమిత్తకారణముగ నున్నది. సూర్యోదయాస్తమాన సందర్భము ననుసరించి ప్రాచ్యాదిక దిక్కుల కల్పనమేర్పడుచున్నది (7.1.24,2.2 4-16). అనగా సూర్యుడుదయించు ఆకాశభాగము తూర్పు అనియు, నస్తమించు దిశ పడమరయనియు, నటులే దక్షిణోత్తర (2.2.15) ఈశాన్యాది యుప దిక్కుల వ్యవహారము (2.2.16) ఏర్పడుచున్నది. కాని యీ దిక్కులు కల్పితములు (2 2.13). నైజమునకు దేశము ఏకము (2.2.12), నిత్యము (2.2.11). అస్థూలము వ్యాప్తము (7.1.24). కాన నిష్క్రియము (5 2 21) అమూర్తముగ (5.2.22) నున్నదని వైశేషిక సిద్ధాంత తాత్పర్యము

పర్యవసానము

Modern theorists are aware, that they stand on the shoulders of giants and that their particular perspective may appear as distorted io posterity as that of their

predecessors seemed to them తమ పూర్వుల భావములు తమకు దోచినట్లు, తమ ప్రత్యేక దృక్పథములుగూడ దర్వాత తరముల వారికి గృత్రిమములుగా దోచవచ్చుననియు. దాము ప్రజ్ఞాధురీణుల భుజస్కంధము లపై నాధారపడి నిలచియున్నామనియు, నాధునిక విజ్ఞానవేత్తలు గ్రహించియున్నారని Lincon Barnett లింకన్ బార్నెట్ వచించునటుల ప్రస్తుత భౌతిక విజ్ఞానవేత్తలకు దమవాద పటుత్వము తెలియకపోలేదు అందుచేతనే Our notions of space and time although much more subtle and flexible than they were before the appearance of Relativity Theory, are very likely not yet subtle enough. పరస్పరాపేక్షవాదము పొడసూపక పూర్వము కంటె దేశకాలములగూర్చి మన భావములు మిగుల సూక్ష్మతరములై యున్నను, పూర్తిగ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మములు మాత్రముగావని The Limitations of Science భౌతిక విజ్ఞాన పరిమితులు అను గ్రంథమున J W.N. Sullivan సల్లివాన్ తెలిపియున్నాడు. ఆ దృష్టితో Newton, Eddington, Einstien న్యూటన్, ఎడ్డింగ్టన్, ఐన్‌స్టీన్ మొదలగు విజ్ఞానవేత్తల భావములతో గణాద, గౌతమ సిద్ధాంతముల బోల్చి చూచినచో, నాధునికుల భావము లలో గ్రొత్తందన మెద్దియు గాన వాదుగదా లోపములుగూడ వ్యక్తము. దేశకాలముల ఏకత్వ సర్వవ్యాపకత్వ ములును, త్రికాలములు, దిగాదికము కల్పితములని కణాదునివలెనే ప్రతిపా దించియున్నారు. పరిమితములైన గ్రహాదికము వాని సంచారమంతరించినను దేశకాలములు నిత్యములనియు, నిర్వికారములనియు, నపరిమితములనియు వైశేషికమువోలె వీరును దీర్మానించిరి. కాని ఐన్‌స్టీన్‌చే ప్రతిపాదింపబడి

యున్న Space-Time Continuum దేశ కాలప్రవాహైకత్వమింకను పరిపూర్ణత నొందలేదు అందనేక పూర్వపక్షములు, సంశయములు, విజ్ఞలోకమున గలవనుటకు పూర్వోక్త సల్లివాను వాక్యమే తార్కాణము. అందుచే విజ్ఞానలోకమున The Principle of Uncertainity అనిశ్చయత్వ సిద్ధాంతము (Lincon Barnett లింకన్ బార్నెట్) the Princeple of inderterminacy అనిర్ధారణత్వ సిద్ధాంతము (Sullivan సల్లివాన్) లను గ్రహించి, ఈశ్వరసృష్టిలో సర్వప్రకృతి రహస్య గ్రహణము అనిశ్చయ అనిర్ధారణస్థితిలో మాత్రమే యుంటి మానవబుద్ధికతీతమై యున్నదనియు నొకవిధమైన నమ్మకము బసరించి, It is doubtful whether in these matters, we have advanced much beyond the Greeks and the Romans, or whether we know more in these matter that was known to the great civilizations of India and China ఈ విషయములలో గ్రీకు రోమనులకంటె మనమధిగమించినట్లుగాని, అత్యున్నత నాగరిక దేశములైన భారత చీనాదేశములకంటె నీ విషయములనెక్కువ గ్రహించి నారమనుటగాని సందేహాస్పదమనియు విస్పష్టముగ సల్లివాన్ తన గ్రంథమున వచించియున్నాడు. కావున మన ప్రాచీన ఋషిప్రోక్త ప్రకృతి రహస్యములకు మించిన రహస్యముల నాధునికులు గ్రహింపలేదనుట సమంజసమని తోచెడిని.

అదియునుగాక My religion consists of a humble admiration of the illimitable superior Spirit who reveals Himself in the slight details we are able to perceieve with our frail and feeble minds మన పరిమిత దుర్బల

సర్వ సిద్ధాంత సౌరభము

[illegible] గ్రహించిన అతిపరిమిత వివరణములలో స్వయముగ [illegible] కొనియాడిన యనంతోత్కృష్టవ్యక్తికి వినమ్ర శ్లాఘనము మాత్రమే నా మతతత్త్వము. That deeply emotional conviction of the presence of a superior reasoning power, which is revealed in the incomprehensible universe, forms my idea of God. బుద్ధికగోచరమైన విశ్వమున వెలువడిన యుత్కృష్ట ప్రజ్ఞా శక్తియొక్క హృదయపూర్వక గాఢవిశ్వాసమే ఈశ్వరభావమును నాయం దేర్పరుచుచున్నదని ఐన్‌స్టీన్ వచించినట్లు మన ఋషిసత్తములు కార్య మాత్ర ప్రపంచమును వినియోగించుకొనుటయేగాక, అద్దాని సర్వకారణమైన అమానుష ప్రజ్ఞాశక్తిరూప సర్వజ్ఞతత్త్వమగు పరమేశ్వరునే విశ్వసించి, [illegible] [illegible]మెట్లు జరిగెనను విషయమునుమాత్రమేగాక సృష్టి ప్రయోజన సమస్యావ్యాఖ్యానతత్పరులై ఈశ్వర సంకల్ప రహస్యముల గ్రహింప యత్నించి, సాధించి ఆ యద్వితీయాలౌకిక మహత్త్వమును పొంది, ఆనందించియుండుటచే, అభ్యుదయ నిఃశ్రేయస సిద్ధికై (. .) [illegible] వినియోగముల గావించియుండుట గమనార్హము. అదియే భారతీయ విజ్ఞానశక్తి వైభవము. అద్దాని గ్రహించి, మన సంస్కృతీ మహత్త్వమును, తత్సంపదను సద్వినియోగమొనర్చుకొందురుగాక అని ఆశించుచున్నాను.

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

సర్వ సిద్ధాంత సౌరభము

దర్శనఖండము

వైశేషికదర్శనము

వైశేషికదర్శనము

ఉపోద్ఘాతము

భారత విజ్ఞాన వైభవము

A civilized nation which has no metaphysics is like a temple decked with every kind of ornament, but possessing no holy of holies తత్త్వశాస్త్రము లేని నాగరిక దేశము సర్వాభరణాలంకృతయయ్యు బరమ పావనమూర్తిలేని దేవాలయమువలె నుండును, అని పాశ్చాత్య తత్త్వవిదులలో నగ్రగణ్యుడై యొప్పారిన హెగెల్ మహాశయుడు వచించియున్నాడు. తదనుగుణముగ, In the study of the history of the human mind, in the study of ourselves of our true selves, India occupies a second place to no other country. 1 మానవ మనోవిజ్ఞానచారిత్రములో, యథార్థమగు ఆత్మతత్త్వగ్రహణములో, భారతదేశము యేయితరదేశమునకు ద్వితీయస్థానము నలంకరింపదు, అనగా దీసిపోదని భారతీయ విజ్ఞాన రసాస్వాదనాసక్తుడగు Max Muller మాక్సు ముల్లరు మహాశయుడు పల్కియున్నాడు. ఆ విధముగ భరతవర్షము

1. Prof. F. Max Muller : India what it can teach us

ప్రపంచమున సర్వవిధముల నగ్రగణ్యమై The land of philosophers 2 తత్త్వవిశారదుల కాకరమై, The Mother of Saints 2 సిద్ధపురుషుల మాతృదేవియై India whose soil has been trodden by the feet of the greatest sages that ever lived 3 సర్వోత్తమ మహాత్ముల పాదస్పర్శనొందిన భారతదేశము, The religions were given to the world by India 4 ప్రపంచమునకు భారతదేశము మతముల ప్రసాదించెనని రామతీర్థుడన్నటుల, సర్వప్రపంచమునకాధ్యాత్మిక గురుపీఠము నలంకరించి, పాశ్చాత్త్యప్రతీచీ విజ్ఞాలోకమునకారాధ్య దేవతయై ప్రఖ్యాతి గాంచినది.

భారతీయ తత్త్వజ్ఞాన పాదపమగు వేదమాతయందు తత్త్వశాస్త్రమంతయు సమగ్రముగ వ్యక్తమై యున్నను, బృహద్గ్రంథమగు ఆ విజ్ఞానసర్వస్వమునుండి శేముషీధురంధరులును, బ్రహ్మజ్ఞానస్వరూపులును విరాగులును అగు తత్త్వవిదులు 'కస్మిన్ను భగవో విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతి' (ముండక -1.1.3) దేనిని గ్రహించుకొనుటచేత నీ సర్వము దెలియబడునో అనియు, "ఏక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం భవతి" ఏ యొక విజ్ఞానజ్ఞానముచే సర్వవిజ్ఞాన గ్రహణము గలుగునో యని శ్రుతి యన్నటుల సంతత బ్రహ్మానందసాగరవిహారులై, సర్వాధిష్ఠాన జ్ఞానతత్పరులై, యీకల్పిత ప్రపంచరహస్యముల సంపూర్ణముగ నవగాహన మొనరించుకొని, దాని నిగూఢ రహస్యముల గ్రహించి, అజ్ఞజనోద్ధరణ కార్యదీక్షాదక్షులై

2. Prop. F. Max Muller
3. Swami Vivekananda: The Complete Works.Vol 3, p 285
4. Swami Rama Tirtha: The Complete Works Vol 7, p 120

బ్రహ్మ జీవప్రకృతిరహస్యముల గ్రోడీకరించి యనేక గ్రంథ రాజముల విరచించి ప్రసాదించిరి.

కణాద విషయము

అందు Science sorts up, while philosophy sums up.5 విజ్ఞానశాస్త్రము విభజింప, తత్త్వశాస్త్రము సంకలన మొనర్చు నన్నరీతి Its standpoint is more scientific than spetulative, more analytic than synthetic 5 వైశేషికముయొక్క దృక్పథము యూహాసంబద్ధముగాక నెక్కువ శాస్త్రీయమును సంకలనరూపముగాక విమర్శావిధానముగ నుండి Mainly a system of physics and metaphysics 5 ముఖ్యముగా భౌతికా భౌతిక విజ్ఞానవిధానముగా ప్రశస్తిగనిన వైశేషిక దర్శనమును బూర్వము వచింపబడిన మహాపురుషశ్రేణిలో నగ్రస్థానము నలంకరించియున్న శ్రీ కణాదమహర్షి సత్తముడు నిర్మించెననుట కెంతయు గర్వించుచున్నాను. ఈ మునివర్యుడు తొలుత కాశ్యపుడని ప్రఖ్యాతుడై, ఉలూకమహర్షి పుత్రుడనబడుటచే జౌలుక్యుడనియు బిలువబడుచుండెను. "సప్తవింశతి మేప్రాప్తే పరివర్తే క్రమాగతే। జాతుకర్ణ్యో యదా వ్యాసో భవిష్యతి తపోధనః॥ తదాహం సంభవిష్యామి సోమశర్మా ద్విజోత్తమః। ప్రభాసతీర్థమాసాద్య యోగాత్మా లోకవిశ్రుతః॥ తత్రాపి మమ తే పుత్రా భవిష్యంతి తపోధనాః। అక్షపాదః కణాదశ్చ ఉలూకో వత్స ఏవ చ" (1.237) జాతుకర్ణ్యవ్యాసునికాలమున, ప్రభాసతీర్థమున, శివావతారమని ప్రఖ్యాతుడై తపోధనుడని

5. Prop. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy Vol 2 176

ప్రశస్తి గనిన సోమశర్మ యను బ్రాహ్మణోత్తముడుండెను. అతనికి అక్షపాద ఉలూక కణాదులను పుత్రులుండిరి, అను వాయుపురాణవాక్యము ననుసరించి, కణాదుడు న్యాయదర్శన కర్త యగు గౌతమునికి సహాధ్యాయియై, ప్రభాసతీర్థమున సోమశర్మ అను ప్రశస్త గురుసన్నిధానమున సర్వ విద్యల నభ్యసించెనని తెలియుచున్నది. ఈ విషయమునే తన సర్వ దర్శన సంగ్రహానువాదమున E. B. Cowell ఇ. బి. కౌవెల్ దృఢపరచియున్నాడు (145పు). కణాదుడు ఉలూకమహర్షి సుతుడనుటచే వైశేషికులు ఔలూక్యులనబడినట్లు హేమచంద్రుని అభిధానచింతామణి తెలిపియున్నట్లును Cowell కౌవెల్ లిఖించెను. విద్యాభ్యాసానంతరమీ మహాత్ముడు అంతర్ముఖ వృత్తినున్న సంయమీంద్రుడై, కేవలమవధూతస్థితిలో బాహ్యా భ్యంతరముల మరచి, విహంగన్యాయమున అనికేతనుడై చరించుచు, భిక్షాస్వీకరణమునైన గావింపక కపోతవృత్తి నవలంబించియుండి, వీధులలో నేలబడియుండు ధాన్యపుగింజల నేరుకొని భుజించుచుండువాడగుటచే కణాదుడనియు, "కణభుక్, కణభక్షక, కణభుజ,"6 అనియు వ్యవహరింపబడెను. ఈ నామము కల్పితమగుటచేతనే Kanada, the alleged author of the Vaiseshika Sutra, is a mere nick - name 7 వైశేషిక సూత్రకర్త యగు కణాదనామము కేవలము మారు పేరు అని A. A. Macdonell మాక్‌డొనెల్ వ్రాసెను. కశ్యప వంశజుడగుటచే గాశ్యపుడనియు, ఉలూకుని పుత్రుడగుటచే నౌలూక్యుడనియు, కణభుక్ అగుట కణాదుడనియు నన్నియు

6. Prof. F. MaxMuller: The Six Systems of Indian Philosophy, 83
7. Dr. A.A. Macdonell: A History of Sanskrit Literature 483

గల్పిత నామములుగల నీ మహాత్ముని బ్రథమనామంబెద్ది యో? ఏదెట్లున్నను అన్నిటికంటె గణాద శబ్దమే ఎక్కువగ వ్యవహార మునను న్నదనుచుండుటకు కేవలము కపోతవృత్తియే కారణము గాక అన్యముండవలెను. కణాదుడన గణముల భుజించువాడని యన్వయమగుటచే, నాతనిచే బ్రతిపాదింపబడిన వైశేషిక సిద్ధాంత దృక్పథమున విచారించిచూచినచో, సృష్టికధిష్ఠానముగ ముఖ్యముగ నుపాదానార్థము, యితర సిద్ధాంతములకంటె మిగుల విశిష్టముగ బరమాణువుల బ్రతిపాదించి' వాని రహస్య ముల వివరించి యుండుటచే, గణములన్నను, బరమాణువు లన్నను బర్యాయపదంబులై యొప్పారుట గణసిద్ధాంత నిరూప కుడు గాన గణాదుడనబడెనని యనుట ఎంతయు సముచితము. అటులేగదా వ్యాస, అక్షపాద పదము లేర్పడియుండుట!

పై విధాన నీ మహాపురుషుడు కపోతవృత్తినున్నను, తన తీవ్ర సాధనాజనిత సుజ్ఞానసంపదను, కాలమున మరుగుపరుపక శ్రోత్రియత్వ బ్రహ్మనిష్ఠత్వములుగల మహామహుడగుటచే "సమ్యక్ ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ"(1.1.1. వై. సూ) అను శంకరమిశ్రుని వాక్యరీతి నుత్తమ ప్రశాంతచిత్తులును, శమాన్వితులును, క్రమవేదాధ్యయనశీలురును అగుశిష్యవరుల కొరకు తరుణోపాయార్థము 'పరమకారుణికః మునిః' అని వృత్తి కారులు వచించినట్లు సంపూర్ణ దయార్ద్రహృదయుడై 'కణాదేన తు యత్ప్రోక్తం శాస్త్రం వైశేషికం మహత్' అను పద్మ పురాణవాక్యోచితముగ నీ యోగికుల సార్వభౌముడు, మహా చ్ఛాస్త్రమైదశాధ్యాయీ తంత్రమనబరగు నీ వైశేషికదర్శన మును సూత్రరూపమున బోధించెను.

Dates are the weak points inthe Literary History of India 8 భారతీయ సాహిత్యచారిత్రమున గాలనిర్ణయమే యొకలోపమన్నట్లుండుటయు, అందుచే All this is discouragi-ng to the students accustomed to chronological accuracy 9 కాలనిర్ణయక్లిష్టత్వము, కాలనిర్ణయమునకలవడిన విద్యార్థులకు నాశాభంగము కల్గించుచున్నను.కొంతవరకుగణాదకాలనిర్ణయ విచారము పండితాభిప్రాయములద్వారా యోచించి చూచెదముగాక!

వైశేషికసూత్ర రచనము - కాలము

యథార్థముగా The basic Sutras, which form the starting point of a system, in reality, represent the end of a long and exclusive literary development that has been lost 10 అంతకుమున్ను సుదీర్ఘమును ప్రత్యేకమునుఅయి కాలమున మరుగుపడిపోయిన సిద్ధాంతపరిణామ సాహిత్యము యొక్క పర్యవసానమునుమాత్రమే సిద్ధాంతమునకాధారమగు మూల సూత్రములు సూచించును అని A A. Macdonell మాక్డొనెల్ అన్నట్లు, దర్శనముల సిద్ధాంతము సూత్రరచనము నకు అతిప్రాచీనమై యుండవలయును. ఎందులకన They are not the work of one thinker or of one age but a succession of thinkers spread over a number of generations 11 ఒక వ్యక్తికిని, ఒక కాలమునకు మాత్రము చెందకబహుళముగ ననేకతరములకుసంబంధించియొకతత్వవేత్తల

8. Prof. F Max Muller: The Six Systems of Indian philoso-phy 364
9. Prof. F. Max Muller The Six Systems of Indian philoso-phy 120
10. Dr. A.A. Macdonell : India's Past

పరంపరవరకు సిద్ధాంత పరిణామము ప్రసరించి యుండవలయునని రాధాకృష్ణపండితుని అభిప్రాయము. కాబట్టి Even if we could determine the date of the Sutras, this would prove nothing regarding the time When the philosophical systems and schools came into being. 12 సూత్రకాల నిర్ణయము గావింపగల్గియున్నను, సిద్ధాంతము లెప్పు డుద్భవించెనో తెలియుట దుర్లభమగుచున్నది. కానసిద్ధాంత కాలనిర్ణయమసంభవమగుటచే సూత్రకాల నిర్ణయము చేసి తృప్తిజెంద యత్నింతము.

అయినను, గవేషణపరులకు సూత్రకాల నిర్ణయముగూడ చాల ప్రయాసకారణమగుచున్నది. The Dates of none of these fundamental texts can be traced with certainity, nor is anything known about the authors, who are nothing but names. 12సూత్రగ్రంథములు కాలముల గనుగొనుటయు కష్టసాధ్యమే. మరియు, కేవలము నామమాత్రావశిష్టులగు కర్తలగురించి యెరుంగుటయు దుర్లభమే యగును. కాని అటులని మౌనముద్ర ధరించుట యుచితముగాకుండుటచే పండితులు కొంత శ్రమించి కొంత కాలనిర్ణయము గావించిరి. కేవలము నిరాధారముగ నిర్ణయించుటయు జరిగియుండుటచే నందు అనేక దోషములు పొడగట్టును. వైశేషిక జైన సిద్ధాంతములకు మిగుల సన్నిహితత్వము గానుపించుచుండుటచే The former may have arisen before the Jain and the Buddhist canon, about the 2nd century. 12 వైశేషికము

11. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy, Vol 2 22
12. Dr. A.A. Macdonell : India's past

జైన, బౌద్ధములకు ముందు క్రీ.పూ. 2 వ శతాబ్దమున బయలు దేరియుండవచ్చునని A.A. Macdonell మాక్డోనెల్ అభిప్రాయము, కాని వైశేషిక సూత్రములుమాత్రముIs not certainly not so old in its extant shape. 12 ప్రస్తుతరూపమున నంతప్రాచీనము గాదని అతని నిర్ధారణము. అంతియగాక The rise of the Vaiseshika has been ascribed to the 2nd century B.C. on the score that it was attacked by Aswaghosha (81 A.D.) 13 అది అశ్వఘోషునిచే ఖండింపబడియుండుటచే వైశేషిక ప్రాబల్యము క్రీ పూ. 2 వ శతాబ్దికి జెందినట్లు తీర్మానమును A.A. Macdonell మాక్డోనెల్ చేసియున్నాడు. These are not much later than the age of Buddha 14. ఇవి బుద్ధ కాలమునకు దర్వాత నెక్కువ దూరము కావని శ్రీనివాస అయ్యంగారువ్రాసిరి. అతని భావముకూడ మాక్డోనెల్ భావము ననుసరించి యుండవచ్చును. Jacobe జకోబి ఉద్దేశ్యముప్రకారము న్యాయ, వేదాంతములు క్రీ.త. 200నుండి 400 సంవత్సరముల మధ్యను, జైమినీయ కాణాదములు కొంచెము వీనికంటె ప్రాచీనకాలమున నిర్మింపబడినట్లు గలదు15.తర్కసంగ్రహము ననువదించిన Bodas బోడసు తన యుపోద్ఘాతములో, ప్రస్తుత వైశేషికసూత్రముల,న్యాయభాష్యకర్తయగు వాత్స్యాయనుని కాలముతో జూచుచు, Cannot be anterior to 400 B.C, and posterior to 500 A.D. 16 క్రీ.పూ. 400 సంవత్సరములకు

12. Dr A.A.Macdonell: AHistory of Sanskrit Literature483
14. V.T.Srinivasa Iyangar: Out lines of Hindu Philosophy194
15. Dr. A.A.Macdonell: A History of Sanskrit Literature472
16. Dr. Ganganath Jha: Gautama's Nyaya Sutras

బూర్వముగాని క్రీ.శ. 500 సంవత్సరములకు దర్వాతగాని యుండజాలవని తీర్మానించెను.

Still more absurd is the attempt to make the school to bc pre-Buddhistic 17 వైశేషికము బౌద్ధమునకు బూర్వమని నిర్ణయింప యత్నించుట అసంబద్ధమ్మని Macdonell మాక్డోనెల్ ఘోషించినను, It is urged that the Vaiseshika preceded Buddhism and Jainism 18. బౌద్ధ జైనములకంటె వైశేషికము పూర్వమనియు, అందుచేతనే The Buddhist theory of Nirvana is traced to the అసత్కార్యవాద of the Vaiseshika18. బౌద్ధమునకు జెందిన నిర్వాణసిద్ధాంతము వైశేషిక అసత్కార్యవాదమునకు జెందుననియు, నంతియుగాక The అస్తికాయ of the Jains as well as their atomic theory are traced to the Vaiseshika 18. జైనుల అస్తికాయ, అణు సిద్ధాంతములు వైశేషిక జన్యములనియుగొందరి వాదముగ రాధాకృష్ణుడు సూచించియున్నాడు. కావున The atomic theory, the classification of substances. and the acceptance of the two means of knowledge, strongly suggest that the Vaiseshika arose about the time of Buddha and Mahavira (6 th B.C.) 18. పరమాణు సిద్ధాంతము, ద్రవ్యవిభాగము, ప్రమాద్వయ ప్రమాణము, మొదలగు నిదర్శనములు, క్రీ. పూ. ఆరవ శతాబ్దమునకు జెందిన బుద్ధ మహావీరులకాలములో వైశేషికము రూపొంది యున్నట్లు ప్రబలకారణమని రాధాకృష్ణ వచనము. కాని

17. Dr. A.A. Macdonell: AHistory of Sanskrit Literature486
18. Prop. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy Vol 2 177

అశ్వఘోషుకుమాత్రము తన సూత్రాలంకార గ్రంథమున వైశేషికము బుద్ధునికి బూర్వముగనే నిశ్చయించినట్లువిదితము. కాని వైశేషికము to be derived from the Purva Mimamsa 19పూర్వమీమాంసాజన్యమనియనుటయసంభవము అంతియగాక One of the late Jain works ఆవశ్యక attributes the authorship of the Vaiseshika system to a Jain Rahagutta (A.D.18) 20 ఆవశ్యక యను యిటీవలి జైన గ్రంథము. క్రీ.శ. 18 వ సంవత్సరమునకు జెందిన రాహగుత్త యను జైనగురువు వైశేషికమును రచించినట్లును,అందుచేనది జైనముయొక్క శాఖ యనియు వచించెను. కానిThe claim that the Vaiseshika is an offshoot of Jainism is hardly warranted 20. వైశేషికము, జైనముయొక్క శాఖ యనుట అసందర్భముగా రాధాకృష్ణపండితుడు త్రోసిపుచ్చెను.

కణాద కాలము

వీరి కాలనిర్ణయప్రకారమిట్లుండ వాయుపురాణాంతర్గత 'సప్తవింశతి మే ప్రాప్తేపరివర్తే క్రమాగతే।జాతుకర్ణ్యోయదా వ్యాసో భవిష్యతి తపోధనః॥'(1.23) అను శ్లోకము జాతుకర్ణ్య వ్యాసకాలమున,ప్రభాసతీర్థమున, సోమశర్మ అను ద్విజోత్తము జరణసన్నిధి గణాద గౌతములు విద్య నభ్యసించియున్నట్లు తెలుపుచున్నది. అందుచే జాతుకర్ణ్యవ్యాస కాలనిర్ణయముతో గణాద కాలనిర్ణయముగూడ గావింపనగును. జాతుకర్ణ్యుని బ్రస్తావన శతపథబ్రాహ్మణము చేసియున్నది. 'జాతుకర్ణాల

19. Dr. A.A.Macdonell: AHistory of SanskritLiterature 486
20. Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 178

జ్జాతుకర్ణ్యో భారద్వాజాత్, భారద్వాజో, భారద్వాజాచ్చాసు రాయణాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమో——————పారాశర్యాత్ పారాశర్యో జాతుకర్ణ్యా జ్జాతుకర్ణ్యో' (మాధ్యందినశాఖ. 14 5. ఈ వాక్యము ఆసురాయణునితో గౌతముడు పఠించు చుండుటచే, గౌతముడు జాతుకర్ణ్య వ్యాసకాలమునకు జెందిన వాడనిగాని లేక నతని శిష్యుడగు భారద్వాజుని కాలమువాడని గాని తెలుపుచున్నది. మరల శతపథబ్రాహ్మణ మధుకాండ, యాజ్ఞవల్క్యకాండలందు ఆసురాయణ, యాస్కులకు, జాతు కర్ణ్యుడు శిష్యుడుగా చెప్పబడినాడు. వారిరువురును క్రీ.పూ 550 వారని దెల్పుచు గౌతముడుగూడ నాకాలమువాడని న్యాయ సూత్ర వ్యాఖ్యాత యగు విద్యాభూషణుడు తలంచెను 21. జాతుకర్ణ్యుని ప్రశంస భారతమునగూడ నతడు వ్యాస సన్ని ధానమున పైలమహర్షి గైకొనిన ఋగ్వేదమును వాత్స్య, మాద్గల, శరీయ, గోముఖ, శశిరులనుండి యుపదేశింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. (11.30) జాతుకర్ణ్యునిగురువగు ఆసురాయణ యాస్కులు, సాంఖ్యకర్త యగు శ్రీకపిలదేవుని శిష్యుడైన ఆసురియొక్క శిష్యులనియు, వారికి జాతుకర్ణ్యుడు శిష్యుడనియు శతపథ బ్రాహ్మణమున మరియొక వాక్యముగలదు. అందుచే గపిలాచార్యుని తర్వాత మూడు తరములవాడు జాతుకర్ణ్యుడగు టచే నతని సమకాలికుడగు సోమశర్మ శిష్యులగు గౌతమ, కణాదుల దేకాలమువారనుటకు సందియములేదు. కాన గణాదుడతి ప్రాచీనమహర్షి యని స్పష్టము. అందుచే వేద గత నామములు, దర్శనకర్తలతో సంయుక్తముగ నుండుటచే

21. M. M. Satish Chandra Vidyabhushana : The Sutras of Gowtama

ఋగ్వేదాదులు గూడ క్రీ. పూ. 550 సంవత్సరములవరకు నీడ్చుటయో, లేక దర్శనకారులనే వేదకాలము నకుగొంపోవుటయో, లేక నింకను గాలనిర్ణయము స్థిరము సేయక బరిశీలనము గావించుటయో యుచితము. కపిల కాలానుగుణముగ కణాద కాలనిర్ణయము గావించినచో నతడును స్వాయంభువ మనువు కాలమువాడగుటచే గపిలాచార్యునివలె యిప్పటికి 164,91,65 056 సంవత్సరములకు బూర్వుడని దీర్మానింపనగును.

మరల గౌతమ, కణాదులు సమకాలికులై యున్నట్లు విదితము. కాని వారి సూత్రరచనమునమాత్రము కాలవ్యవధి యున్నట్లు బండితాభిప్రాయము. రెండింటిలో న్యాయదర్శనము కంటె వైశేషిక సూత్రగ్రంథము పూర్వకాలికమని రాధాకృష్ణ పండితుడు22, విద్యాభూషణుడు23, గార్బ24, మాక్డోనెల్ 25, కీత్26, మొదలగు పండితవర్గము అభిప్రాయముల వెలిబుచ్చిరి. అదియు నింకను గవేషణీయాంశమే యగును.

కణాదుడు నాస్తికుడా ?

కొందరు తత్త్వవేత్తలచే గణాదుడును, యితని వైశేషిక దర్శనమును నాస్తికముగ వ్యవహరింపబడెను. కాని పూర్వోక్తచందము గణాదుడు అవధూతవలె 'త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః' (కైవల్యోపనిషత్తు) అన్నట్లు సంపూర్ణ త్యాగధనుడై, 'ఋష్ అపరోక్షదర్శనే ఋషిః' అనువ్యుత్పత్తి

22. Prof. S.Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 179
23. Dr. SatishChandraVidyabhushana:HistoryofIndianLogic
24. Garbe: The Philosophy of Ancient India.
25. Dr. A.A. Macdonell: A History ofSanskritLiterature385
26. Dr. A. B: Keith

ననుసరించి అపరోక్షసాక్షాత్కారవిభూతి నార్జించి, మహర్షి చంద్రుడై, తత్రదహాస్యకోటిని "తూయతే హీశ్వరని యోగ ప్రసాదావధిగమ్య కణాదో మహర్షిః శాస్త్రం ప్రణీతివానితి (ఉపస్కార. 1.1.4) ఈశ్వర కృపాపాత్రుడై, తదాదేశానుసారముగ కణాదమహర్షి యీ శాస్త్రమును విరచించినట్లు సాంప్రదాయికమగు అనుశ్రుతి గోచరించుచున్నదని ఉపస్కారకర్తయగు శంకరానందులు రచించుచున్నారు.

ఇట్లు సర్వసమర్థుడై, అధికారియై, శ్రీకణాదమహర్షి వరేణ్యుడు పామరలోకము ననుగ్రహింపనీతత్త్వసిద్ధాంతమును నిర్మించి, భారతావనిలో నీతత్త్వవిచారణమునకు నాందినిబాడి తదనుగుణముగ విజృంభించిన అనంత విజ్ఞానమునకు గపిలుని తర్వాతతత్తుల్యమగు దత్త్వశాస్త్ర పితామహుడుగ ప్రసిద్ధిజెందెనని యనుటకెట్టి సందేహమును లేదు. అట్టి నిర్మల త్యాగ పురుషులనుండియే వైజ్ఞానికరఘురులుద్భవించి, విశ్వతోముఖ వ్యాప్తి గడించి సర్వోపయుక్తమై విరాజిల్లునుగదా!

ప్రాశస్తపాదాది రచయితలు

ఇంత ప్రాచీన శాస్త్రమైయున్నను, దురదృష్టవశమున No old commentary of the Vaiseshika Sutra has been preserved 27 వైశేషిక సూత్రములకు ప్రాచీనమైన భాష్య మొక్కటియైనను జాగ్రత్తపరుపబడలేదు. కాని "ఇతి రావణ ప్రణీతే భాష్యే దృశ్యత ఇతి" (2.2.11) లను బ్రహ్మసూత్ర శంకరభాష్యమునకు రత్నప్రభాఖ్య టీకాకారుడు రచించియుండుటచే పూర్వము వైశేషిక సూత్రములకు రావణభాష్య

27. Dr- A. A. Macdonell: India's past

మొండుండెనని వ్యక్తము. అటులే యీ దర్శనమునకు భారద్వాజవృత్తియుగూడ నున్నటుల వాడుక. కాని Ravana Bhashya and Bharadwaja Vritthi which are said to be commentaries on the Vaiseshika are not available 28 వైశేషికమునకుభాష్యములనబడు రావణభాష్యము, భారద్వాజవృత్తియు ప్రస్తుతము లభించవని రాధాకృష్ణుడు వచించెను. ఎట్టి గ్రంథాధారమునైనలేకనీభాష్యకర్త యగురావణనామకు డెవరో, భారద్వాజు డెవరో, నిర్ణయించుట బహుకష్టము. తర్వాత మనకు లభించు భాష్యములలో ప్రాచీనమగు ప్రశస్తపాదాచార్య విరచితమైన పదార్థధర్మసంగ్రహము ముఖ్యము. అది యయినను The Bhashya of prasastapada called పదార్థధర్మసంగ్రహ is really an independent manual 29. పదార్థధర్మసంగ్రహమనబడు ప్రశస్తపాదభాష్యము యథార్థమునకు స్వతంత్ర గ్రంథము.అయినను in which thesubject matter issystematically arranged 29 అందు విషయము సక్రమముగా నేర్పాటుపబడినది అనియును, లేక a complete new exposition of the same subject matter with additions of importance 30 ఆ విషయముపై గొన్ని ముఖ్య విషయముల గలిపిన సంపూర్ణ వినూత్న గ్రంథమనియు, A A. Macdonell మాక్డొనెల్ వ్రాసెను. This Bhashya is not a commentary, but a systematic re-statement and amplification of the Vaiseshika system 31. ఈభాష్యము వ్యాఖ్యకాక వైశేషిక

28. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 180
29 Dr. A.A Macdonell: India's past.
30. Dr. A A Macdonell: A HistoryofSanskritLiterature 485
31. V.T. Srinivasa Iyangar; Outlinesof HinduPhilosophy195

దర్శనముయొక్క సక్రమ సంక్షిప్తమును పునఃప్రాప్తరచనయని శ్రీనివాసఅయ్యంగారు, Prasastapada's పదార్థ ధర్మసంగ్రహ is not much a commentary on the Sutra as an important independent work on the subject32 ప్రశస్తపాదునిపదార్థ ధర్మసంగ్రహము సూత్రగ్రంథముపై భాష్యముకాక, ఆవిషయముపై ముఖ్యమైన స్వతంత్రగ్రంథముగా రాధాకృష్ణుడును, అభిప్రాయముల వెలిబుచ్చిరి, ప్రశస్తపాదుడు was much influenced by the Nyaya philosophy and was later than Vatsayana 31. న్యాయసిద్ధాంతముచేతను ముఖ్యముగ న్యాయ భాష్యకర్తయగువాత్స్యాయనునిభావములగైకొనియుండుటచే క్రీ. శ. 4వ శతాబ్దమునకు జెందినవాడై యుండునని రాధాకృష్ణుని భావము. కాని It is the Sutra of Kanada and the Padardha Dharma Sangraha of Prasastapada don't show so much the influence of the Nyaya System, while the Sutra of Gautama and the Bhashya of Vatsayana are considerably influenced by the Vaiseshika Views 32 న్యాయసిద్ధాంత ప్రభావము కణాదసూత్రముల ప్రశస్తపాదుని పదార్థధర్మసంగ్రహమున లేదుకాని, వైశేషికభావములగౌతమ సూత్రములు, వాత్స్యాయనభాష్యము గైకొనెనని యనుటకు నాధారములుగలవు. అందుచే యిదమిత్థమని ప్రశస్తపాదుని నిర్ణయించుట అసంగతము. అట్లు The date of the author depends on his relation to Dignaga who seems to have influenced his logical views, so that he may be assigned

32. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy Vol 2 180

3)

to the 5th century A,D. 33. తన తర్క భావముల దిఙ్నాగ నుండి యితడు గైకొనినట్లుండుటచే నితని కాలనిర్ణయముయితని కిని, దిఙ్నాగసంబంధముపై నాధారపడియుండును. అందుచే క్రీ.త. 5వ శతాబ్దివాడై యుండుననియు A, A, Macdonell మాక్డోనెల్ వ్రాసెను. ప్రశస్తపాదుని భావముల దిఙ్నాగయే గైకొనియుండవచ్చుననిరూపించినచో నీ భావమసంగతమగును. ప్రశస్తపాదుని క్రీ త. 700 వరకుగూడ మాక్డోనెల్ లాగి యుండెను34. Who lived much later than 1st century A,D,35, క్రీ.త. ఒకటవ శతాబ్దమునకు చాలతర్వాత యని మాత్రము శ్రీనివాస అయ్యంగారు వ్రాసియున్నారు. ఎట్లైనను ప్రశస్త పాదుని గాలనిర్ణయమింకను అభేద్యముగనే నున్నదననగును.

ఉపస్కార

ప్రశస్తపాదుని భాష్యము వైశేషిక సూత్రభాష్యముగ బండితలోకము స్వీకరింపకపోయినను The first commentary in the strict sense on the Vaiseshika Sutras was the Upaskara of Sankara Misra 36. శంకరమిశ్ర విరచితమైనఉప స్కార వైశేషిక సూత్రములకు సరియైన ప్రథమ భాష్యమని A A Macdonell మాక్డోనెల్ సంతోషించెను. కాని It seems to have little value for it was written as late as about 1600 A,D; the tradition of the original interpre—tation had long died out 36. సాంప్రదాయిక నిర్వచన

---

33. Dr. A A Macdonell: A HistoryofSanskritLiterature 485
34 Dr. A.A Macdonell: India's past.
35. V.T. Srinivasa Iyangar; Outlinesof HinduPhilosophy194
36. Dr. A.A. Macdonell : India's past

మంతరించిపోయినతర్వాత, చాలతర్వాత సుమారు క్రీ. త. 1600 వత్సరమున నది వ్రాయబడి యుండుటచే దానికెక్కువ ప్రాధాన్యత లేకపోయెను.

ముక్తావళి

'పూర్వోక్త ప్రశస్తపాదభాష్యమునకున్యాయాచార్యులైన ఉదయనాచార్యుడు "కిరణావళి"యనువృత్తిని, శ్రీధరాచార్యులు "న్యాయకందలి"యను టీకను నిర్మించిరి. క్రీ. త. 1400 వత్సర ప్రాంతముల శివాదిత్యునిచే విరచింపబడిన "సప్తపదార్థి"కి విశ్వనాథపంచాననభట్టాచార్యుడు 'భాషాపరిచ్ఛేద' అను కారికాగ్రంథమును, దానికిబ్రశస్తముగు"న్యాయసిద్ధాంతముక్తావళీ" గ్రంథమును కూర్చి, వైశేషికమును సుప్రసిద్ధమొనర్చియుండెను.

వైశేషిక సిద్ధాంత ప్రాశస్త్యము

న్యాయ వైశేషికములు

"కణాదేన తు యత్ప్రోక్తం శాస్త్రం వైశేషికం మహాత్"

కణాదమహర్షిచే నిర్మింపబడియున్న వైశేషికము మహాత్ శాస్త్రము అని పద్మాది పురాణములచే బ్రస్తుతిగన్న యీ వైశేషికదర్శన ప్రాధాన్యతయు, బ్రాచీనతయు బూర్వమెూకిం చుక వివరించియున్నాము. కణాదమహర్షి కాలము ననుసరించి దర్శన నిర్మాణముగూడ నాకాలముననే జరిగియుండును. ఇతర దర్శనములతో బోల్చిచూచినచో ఎట్లున్నను, కాణాదము న్యాయదర్శనముకంటె బ్రాచీనమని పండితాభిప్రాయముగ నున్నట్లు చూచియున్నాము. ఇట్లు ప్రాచీనతయేగాక 'కాణాదం పాణినీయం చ సర్వశాస్త్రోపకారకం' అనురీతి శబ్దార్థనిర్ణయము నకు బాణినీయ వ్యాకరణశాస్త్రమెంత యుపయుక్తమో, అటులే పదార్థస్వరూప నిశ్చయమునకు గాణాదమంత ప్రయో జనకరమను లోకోక్తివలన దీనికి బండితలోకముననెంత ప్రముఖ స్థానముగలదో విదితమగుచున్నది. శబ్దార్థజ్ఞానవిహీనుడెట్లు భాషావేత్త కాజాలడో, అట్లే పదార్థజ్ఞానములేక తత్త్వవేత్త కాకుండుటయేగాక లౌకికమునగూడ నిరుపయోగి కావలసి వచ్చును. ఎందుచేతనన గాపిలము ప్రధానతత్త్వమును, యోగముసాధనావిభాగమును, న్యాయము వాదవిధానమును, జైమిని కర్మపద్ధతిని, వేదాంతసూత్రములుబ్రహ్మమీమాంసను జేసి తృప్తిజెందుచుండగ, వైశేషికదర్శనముhas i ts main ob

jective the analysis of experience 37 నిత్యానుభవవిచారణమునే తన ముఖ్యాదర్శముగా నుంచుకొనెను. తద్విచారణమునుగూడ ఉద్దేశ్య, లక్షణ, పరీక్షారూప త్రివిధ సోపానముల గావించుచు, Its stand-point is more scientific than speculative, more analytic than synthetic 38 వైశేషికము యొక్క దృక్పథము యూహాబద్ధముకంటె శాస్త్రీయమనియు, సంకలనముకంటె విమర్శారూపమనియు నందుచే గొప్ప వైజ్ఞానిక శాస్త్రమనియు పేరుగాంచియున్నది. శ్రీకౌటిల్యుని వచన సరణి Philosophy is the lamp of all the sciences, the means of performing all the works and the support of the deties. సర్వధర్మముల కాధారమై, సర్వకర్మానుష్ఠానమున కాలవాలమై యొప్పు దత్త్వశాస్త్రము సర్వవిజ్ఞానములకు వెలుగువంటిదనురీతి While theother systems of Indian thought are mainly speculative, in the sense that they deal with the universe as a whole, the Nyaya and the Vaiseshika represent the analytic type of philosophy and uphold the common sense and science 39 విశ్వమును మొత్తముగ దృష్టియందిడుకొని సర్వభారతీయసిద్ధాంతములు ముఖ్యముగ యుక్తిబద్ధమగుచుండ న్యాయ వైశేషికములు మాత్రము, విజ్ఞానశాస్త్రమును, సామాన్యజ్ఞానమును సమర్థించుచు, బరిశీలనాయుక్త తత్త్వశాస్త్రమును, దెలుపుచున్నవను రాధాకృష్ణ వచనముల బ్రకారము వైశేషికము అత్యుత్తమ

37 Prof, S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 30
38, Prof S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 176
39, Prof, S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 29

తత్త్వశాస్త్రరాజమనియుగూడ వ్యక్తమగుచున్నది. మరల న్యాయవైశేషికమును accept in some measure the view of the other 40. కొంతవరకు ఒకదానిభావములనొకటి స్వీకరించియున్నను If the Nyaya essentially gives us a logic, the Vaiseshika represents a materialistic view which finds in atoms the basis of the material world 40. న్యాయము సంపూర్తిగ దర్కమునొసంగ, ప్రాకృతిక ప్రపంచమునకాధారముగ బరమాణువులుగలవనుభౌతికభావమును వైశేషికము తెలుపుచున్నది. మరల The Nyaya and the Vaiseshika take up respectively the world within and the world without 41 న్యాయవైశేషికములు, క్రమముగ అంతర బాహ్యప్రపంచముల కైకొని, న్యాయము వాదజ్ఞానముద్వారా సర్వభ్రాంతివాదమును ఖండించుచుండ, The Vaiseshika has for its main objective the analysis of experience 41 అనుభవజ్ఞానమీమాంసను వైశేషికము దృక్పథముననుంచి, It formulates general conception which apply to things known, whether by the senses or by inference or by authority 41. ప్రత్యక్షానుమానాగమములద్వారా తెలియబడు విషయములకన్వయింపనగు సామాన్య సూత్రముల నది నిర్మించెను. అందుచే రాధాకృష్ణపండితులన్నటుల, The Vaiseshika warns us that all fruitful philosophy must take into account the constitution of physical Nature 42. ఫలప్రదమగు సర్వతత్త్వశాస్త్రముగూడ భౌతికప్రపంచనిర్మాణము నాలోచింపవలెనని

40. Dr. A.A.Macdonell: AHistory of SanskritLiterature 483
41. Prof. S.Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 30
42. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2

వైశేషికము హెచ్చరించుచు, The Vaiseshika is interested in the empirical variety and not in the ltvimate truth 43 వైశేషికముపరమావధియగుసత్యమునందుగాక నానాత్వమగు భౌతికమునందు శ్రద్ధవహించియుండెను. కానThe Vaiseshika develops the atomic constitution of things 44. వైశేషికము. వస్తువులయొక్క పరమాణువస్తుత్వవిచారణమునభివృద్ధిగావించినది. ఈ విధముగ పదార్థ పరిశోధనారహస్యముల జాటు వైశేషికమునకు Nyaya points out that no stable philosoPhy can be built except on the foundations of logic 44. తర్కము నాబడు పునాదిపైగాక సుస్థిర తత్త్వశాస్త్రము అన్యముపై నిర్మింపబడజాలదని న్యాయదర్శనముతర్కమును బూరింప, నీరెండు దర్శనములు పరస్పరాపేక్షికములై సమాన తంత్రములనబడినవి44. ఇంత సన్నిహితసంబంధముతో గౌతమ, కాణాదములు వ్యవహరించుటచే గాలక్రమమున రెండునేకమై న్యాయ వైశేషికమనియు, లేక కేవలము న్యాయమనియు రూపొందినవి. అవును, గౌతమ కణాదులు సోదరులవలె సోమశర్మ పాదములకడ విద్య నభ్యసించియుండుట, వారి దర్శనములుగూడ అన్యోన్యతను మెలగినవకమై యొప్పారుటయందాశ్చర్యమావంతయు లేదు. అంతియగాకనది సముచితము. ఈ సిద్ధాంతద్వయసమన్వయ వాక్యమాయన్నటుల 'వ్యావహారికం అనాశ్రిత్య నిర్వాణంనోపలభ్యతే' యని తంత్రిశాస్త్రముగూడ నిర్ధారించుచున్నది. అంతియగాక దేని నెదుర్కొనవలయునో

---

43. Prof. S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 180
44. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy, Vol 2 30

దేనిని జయింపవలెనో దాని సమగ్రరీతి నెరింగి పోరాడినగాని జయశ్రీ లభింపదను రహస్యమునుగూడ "యదేవవిద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరంభవతి"(1.1.10) దేనిని తెలిసికొని శ్రద్ధాభక్తులతో జేయుదుమో ఆ కార్యము సంపూర్ణముగ ఫలప్రదమగుచున్నదని ఛాందోగ్యశ్రుతియు దెలుపుచున్నది.

పై విధాన, ప్రపంచతత్త్వమునువిమర్శాదృష్టి బరిశీలించి నానాత్వ, వికార, విభేదనరూప ప్రపంచమునకు జంకనివాడే వైశేషికుడను సామెత ననుసరించి 45సాధకకోటికిధీరత్వమును జ్ఞానమును బ్రసాదించి, There is not a topic with in the sphere of philosophy which does not find a clear or straight farward treatment in these short Sutras 46 తత్వశాస్త్రరంగములో బ్రస్ఫుటముగ, నిరాటంకముగ, జర్చింపబడనట్టి విషయమొక్కటియైన నీ సూత్రముల కానరాదని Max Muller మాక్సుముల్లరు వ్రాసియున్నట్లు సర్వదర్శన శాస్త్రమునకువైశేషికదర్శనము బహుళకీర్తినార్జించియున్నది.

వైశేషికసూత్రము - ఈశ్వరుడు

కాణాదసిద్ధాంతము, నీశ్వరస్థాన విషయమున ననేక అభిప్రాయభేదములు గోచరించును. Kanada's Sutrasdoesnot openly refer toGod 47. ఈశ్వరునిగూర్చి కాణాదసూత్రములు ప్రస్ఫుటముగ బేర్కొనలేదనియు, he seemed to have been satisfied with the explanation of the vniverse by the

45. Dr E B Cowell: Sarva Darsana Sangraha 145
46, Prof,F,MaxMuller:The SixSystems ofIndianPhilosophy3
47, Prof S Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 225

principle of Adristha47. అతడు విశ్వసముత్పత్తిపరిష్కారమునకై అదృష్టసిద్ధాంతముతో దృప్తిపొందినట్లు కనుపించునని యు రాధాకృష్ణుని అభిప్రాయము. కాని Some times Vaiseshika Sutras 2.1.18,19 are said to contain the proofs for the existence of God, though it is difficult to accept this view 47. 2.1.18,19 వైశేషికసూత్రముల ఈశ్వరాస్తిక్యతా నిరూపణము గలదని కొన్నిచోట్ల వాదనగలదుగాని అది సమ్మతదూరమనియు వారు వ్రాసిరి. అదే అభిప్రాయమును Kanada does not mention a God, or Supreme Creator among his ultimate substances 48. తన ద్రవ్యములలో ఈశ్వరునిగాని పరమసృష్టికర్తనుగాని కణాదుడు సూచించియుండలేదని శ్రీనివాస అయ్యంగారు వ్యక్తపరచెను. ఇట్లు ఈశ్వర ప్రస్తావనమును ప్రత్యక్షముగ గావింపకపోయినను సృష్టికారణమును అధిష్ఠానమును అగు పరమాణుస్పందనమునకును, జీవసంచలనమునకును అదృష్టము కారణముగ వైశేషికము భావించెను. కాని His followers felt that the principle of Adristha was nebulous and unspiritual 49. అతని అనుచరులు అదృష్టసిద్ధాంతము మిగుల అవిస్పష్టమును అనాధ్యాత్మికమనియు దలంచి, made it dependant on God's will49. ఈశ్వర సంకల్పమునకధీనముగ గావించిరి. అందుచే దర్వాతి వైశేషికమునను సరించి God is the efficient cause of the world while the atoms are the material cause 49. ఈశ్వరుడు విశ్వమునకు నిమిత్త

---

47. Prof, S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 225
48. V.T.Srinivasa Jyangar: Out lines of Hindu Philosophy205
49, Prof, S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 225

కారణమును, పరమాణువులు ఉపాదానకారణమును అగు చున్నవి.

అయినను Kanada and Gautama might have at first purposely excluded God from their systems not as being totally non-existent, but as beyond and above the phinomenal world with which their systems. were chiefly concerned 50. భౌతిక ప్రపంచమునకు ముఖ్యముగ దమ సిద్ధాంతములు సంబంధించియుండుటచే, దాని కతీతముగ నన్య ముగ నీశ్వరుడుండునను భావమున నీతడు సంపూర్తిగ నభావము కాదనియే కణాదగౌతములు తమసిద్ధాంతముల ప్రథమతః నీశ్వ రుని ప్రస్తావింపక నుండవచ్చును. మరియు Possibly the aphorisists confined themselves to a classification and discussion of sub-luminary things only, without minding the super-natural agency 50. బహుశః అభౌతిక కర్తృత్వముల నపేక్షింపక, సూత్రకర్తలు, భౌతికవిషయ పరిశీ లనమునందే నిమగ్నత నొంది యుండవచ్చుననియు కాని భాష్యకర్తలు దీనినొక లోపముగ భావించి, Supplied the ommission by inserting God under the category where it was possible to do so 50. అవకాశమున్న ప్రదేశముల నీశ్వరునొక ద్రవ్యముగ జొప్పించి, లోపమును బూరించిరని Athalye అథ్లేలి అభిప్రాయము. అనగా నితని భావమున గణాదుడు నాస్తికుడు కాడనియు, దన సృష్టిసిద్ధాంతమునకు నీశ్వరుడవసరము లేకుండుటచే నతని ప్రతిపాదింపలేదనియు నర్థము. కావున త్యాజ్యముగు నీసృష్టి నధిగమించుటకుయీా

50. Dr. Athalye: Tarka Sangraha 136

ప్రకృతివిధానమును గ్రహించుటయే తొలుత ముఖ్యావసరమై యుండుటచే, సాంఖ్యముగూడ నీశ్వరువిషయమున మౌనము ధరింప, యోగ వైశేషికములు పరమాత్మను సమ్మతించుచు, నత నికి విశ్వకర్తృత్వమునుమాత్రము నొసంగవయ్యెను. అంతియ కాక దర్శనక్రమము నొకింత యోచించుచో Nyaya and Vaiseshika stress on practical side, Sankhya and Yoga emphasize the mental aspect, while the Mimamsa systems stress on the spiritual aspect[51]. న్యాయ వైశేషిక ములు స్థూలమును, సాంఖ్య యోగములు మానసికమును, మీమాంసాద్వయముఅధ్యాత్మవిషయములనొక్కి వక్కాణించు నను చందము వైశేషిక ప్రతిపాదనాంశము, స్థూలమగు విశ్వ విషయమగుట యని నిర్ణయము. ఇట్టి సిద్ధాంతమూలరహస్య మును బాటింపకయేమొ యుండనోపు, శ్రీశంకరులు సూత్ర భాష్యమున, వైశేషికమునకు ప్రధానమగు పరమాణు సృష్టి కర్తృత్వమును ఖండించుచు పర్యవసానమున 'తదేవమసారతర తర్కసందృబ్ధత్వాదీశ్వరకారణ శ్రుతివిరుద్ధత్వాచ్ఛ్రుతిప్రవణై శ్శిష్టైర్మన్వాదభిరపరిగృహీతత్వాదత్యంతమేవానపేక్షాస్మిన్ పరమాణుకారణవాదే కార్యార్యైః శ్రేయోనర్థిభిరితి(బ్ర.సూ. భా.2.2.17) యిట్లు నిస్సారములగు యుక్తులతో గూడినది గావున నీశ్వరుడుజగత్కారణమని చెప్పు శ్రుతులకువిరుద్ధమగుట వలనను, వేదమందాదరముగల మన్వాది శిష్టులచే గ్రహింపఁ బడలేదు గావునను, బరమాణు కారణవాదమునందు శ్రేయము గోరునార్యులచేనన పేక్ష చేయంబడదగినదనివివరించియున్నారు.

---

51. Kalyana Kalpa Taru 1936

వైశేషిక విధాన శిష్యులచే బ్రిత్యక్షముగ స్వీకరింపబడక పోయినను, తన ప్రతిష్ఠకు బాహుబల్యమునకు లోపము వాటిల్లు అవకాశమున్నను,
What I admire in Indian philosophy is that they never try to deceive us to their principles and consequences of their theories 52. తమ సిద్ధాంతములను, వాని ప్రతిఫలమును, దత్త్వవిదులు మరుగుపరుప యత్నింపకుండుటయే భారతీయ తత్త్వశాస్త్రమున నేనెక్కువ మెచ్చుకొను యంశమని Max-Muller మాక్సుముల్లరు అనినరీతి వైశేషికము యితరులచే నాస్తికముగను అవైదికముగను పరిగణింపబడుచు, గౌరవమర్యాదలనొందకున్నను లక్ష్యము సేయక తనవిధానమునే అవలంబించి యున్నది.

వైశేషికము - శ్రుతి

Nyaya and Vaiseshika are altogether absent. (in the classical Upanishads): The names of Patanjali and Kanada are absent altogether53. ప్రశస్తమగు ఉపనిషత్తులలో న్యాయవైశేషికములు అగోచరములు. పతంజలి కణాద నామములును అందు అలభ్యము. అయినను It is easy to see that the philosophers to whom our Sutras are ascribed, cannot be considered as the first originators of Indian Philosophy53. సూత్రకర్తలుగ నన్వయింపబడు తత్త్వవిదులు భారత తత్త్వశాస్త్రమునకు ఆదిపురుషులుగ బరిగణింపబడుటకు అవకాశములేదని గ్రహించుట సులభమని

52, Prof,F,MaxMuller:The SixSystemsofIndianPhilosophyX
53, Prof.F MaxMuller:TheSixSystemsofIndianPhilosophy84

Max Muller మాక్సుముల్లరు వచించురీతి నీ సూత్రకర్తలకు ఆధారముగ నొక భావధార యుండవలెను. దాని గురించి ప్రస్తావించుచు All these Darsanas that you have ever seen or heard of are based upon the Upanishadic authority54. మీరు చూచిన, వినిన, దర్శనములన్నియు నుపనిషత్ప్రమాణములపై నాధారపడియున్న వనివివేకానందులువచించియున్నారు. దీనిననుసరించియే After the period of the Upanishads dates the time when ideas of earlier thinkers where gradually taken up and made into a definite system దర్శన taught in a philosophical school in the sense of a series of teachers who developed or atleast expounded one difinite body of doctrine 55. ఉపనిషత్కాలానంతరము ఒక్కొక్క సిద్ధాంతమును గ్రహించి తమ తమ తత్త్వవిజ్ఞాన పారశాలలో గురుపరంపరగా బోధింపబడుచు, నభివృద్ధి గావింపబడుచు నున్న సిద్ధాంతముల దర్శనరూపమున నొక ప్రస్ఫుట స్వరూప మొసంగుకాలము ఏతెంచెను అని A.A.Macdonellమాక్డొనెల్ గూడ విశదపరచుచు, దర్శనాధారముడపనిషత్తులేఅని ప్రస్ఫుట పరచి యున్నాడు.

అంతియగాక సూత్రకారుడు 'తద్వచనాదామ్నాయస్య ప్రామాణ్యం' (1.1.3) 'తస్మాదాగమికం' (2.1.17) వేద లింగాచ్చ'(4.2.11)'వైదికం చ' (5 2.10)'బుద్ధిపూర్వావాక్య కృతిర్వేదే' (6.1.1) మొదలగు సూత్రముల బ్రత్యక్షముగనే

54 Swami Vivekananda: The Complete Works.Vol 3 327
55 Dr-A.A. Macdonell: A History of Sanskrit Literature 470

శృతిని బ్రస్తావించి, ప్రమాణముగ స్వీకరించి యుండుటచే వైశేషికము అవైదికమనుట అసమంజసము, అసంబద్ధము అని విశదము. అందుచే సర్వదర్శనములకును వేదమే ప్రమాణమై ఆ యా దర్శనములు అందు తమకుచితములునుస్వీయసిద్ధాంత ప్రతిపాదనమునకుపయుక్తములును అగు విషయములమాత్రమే స్వీకరించి, దర్శన నిర్మాణముగావించి, The six systems on which the philosophical thought of India has found its full realisation 56. భారతీయతత్త్వవిజ్ఞానము షడ్దర్శనములలో సమగ్రత నొందియున్నదని Max Muller మాకున్ముల్లరు అనురీతి, భారతీయతత్త్వశాస్త్రప్రభావసంపదను మిన్నుముట్టునట్లు గావించి, అసమాన యశస్సు ప్రసాదించి, అమృతత్త్వము నార్జించియున్నవనుట మిగుల ఉత్తమము.

షట్పదార్థి - సప్త పదార్థి

వైశేషికము బాహ్య ప్రత్యక్షములగు స్థూలభూతసృష్టమగు పదార్థముల స్వీకరించి, వాని ద్రవ్య, గుణ, కర్మ, సామాన్య, విశేష, సమవాయములను షట్ప్రథములమీమాంసించుచు వస్తుతత్త్వ నిరూపణము గావించియున్నది. అందుచే దీనికి షట్పదార్థియనియు నామాంతరము గలదు. కాని కాలక్రమమున గొందరు తత్త్వజ్ఞులు యీయారింటితో అభావమను విషయమును జేర్చి సప్త పదార్థి యనియు నామంబిడిరి. కాన బ్రస్తుతము యిది సప్త పదార్థియనియే ప్రఖ్యాతము. కావున

56. Prof. F Max Muller: The Six Systems of Indian philosophy VI

సూత్రవ్యాఖ్యాత యగు విప్రవృత్తికారుడు దీని పదార్థనిరూపణ తంత్రమని (1. 1. 1) వాకొనుటయు చాల సముచిత... తన్నిరూపణకార్యమునకు తగు న్యాయమును గణాదమునీంద్రుడొసంగియున్నను, గౌతమ న్యాయదర్శనము వైశేషికమునకు జాల యుపయుక్తమైయుండి కాలక్రమమున నందు లయించెను. లేక వైశేషికమును గ్రహించి ఒక్కటిగ నయ్యెను. అందుచే న్యాయవైశేషికములుఅన్యోన్యములై, సర్వాంగభూయిష్టమైన నొక విశిష్ట సిద్ధాంత నిర్మాణము గావించి యున్నవి.

వైశేషిక సూత్ర గ్రంథ విషయము

వైశేషిక గ్రంథరాజము, భగవన్నిరూపణ సాధనార్థమేర్పడిన వేదాంతాది యితర శాస్త్రములవలెగాక బ్రారంభముననే "అథాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః' (1.1.1) అట ప్రస్తుతము ధర్మమును వివరించుచున్నామని ప్రారంభించి, "యతోఽభ్యుదయ నిఃశ్రేయససిద్ధిః స ధర్మః" (1.1.2) "అభ్యుదయ స్తత్త్వజ్ఞానం నిఃశ్రేయసమాత్యంతికీ దుఃఖ నివృత్తిః తదుభయం యతః స ధర్మః" (1.1.2) ఉపస్కార అన్నటుల తత్త్వజ్ఞానరూపమైన అభ్యుదయము,దుఃఖ నివృత్తి రూపక నిశ్రేయసము దేనివలన గలుగునో అదిధర్మమని నిర్వ చించుచు, ఆధర్మ ప్రతిపాదనమునకు "తద్వచనాదామ్నాయస్య ప్రామాణ్యం" (1.1.3) ఈశ్వరప్రోక్తమగు వేదమే ప్రమాణ మని రూఢిపరచుచు, "ధర్మ విశేషప్రసూతాత్ ద్రవ్యగుణకర్మ

సామాన్య విశేష సమవాయానాం పదార్థానాం సాధర్మ్య వైధర్మ్యాభ్యాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసం" (1.1.4) ద్రవ్య గుణ కర్మ సామాన్య విశేష సమవాయరూపమైన పదార్థముల సాధర్మ్యవైధర్మ్యములగ్రహించుటవలనగలుగుధర్మవిశేషమగు తత్త్వజ్ఞానమువలననే నిఃశ్రేయసమగు ముక్తిలభించుననిబ్రతిజ్ఞ సేయుచు, అయిదవ సూత్రముననే తన శాస్త్రమునకంతటికి నాధారమగు "పృథివ్యప్తేజో వాయురాకాశంకాలో దిగాత్మా మన ఇతి ద్రవ్యాణి" (1.1.5) యనబరగు నవద్రవ్యముల బ్రవేశపరచెను.

బ్రహ్మ, యోగసూత్రాదిక వచనమువలె వైశేషికము గూడ "లఘూని సూచితార్థాని స్వల్పాక్షరపదాని చ సర్వతః సారభూతాని సూత్రాణ్యాహుర్మనీషిణః' (బ్ర సూ. 1,1.1. భామతి) క్లుప్తమును, అర్థసూచికమును, మితాక్షరియు, సార భూతమును గలదానిని తజ్జ్ఞులు సూత్రమందురను భామతీవచన రీతి, గ్రంథము సూత్రరచనము ననుసరించియున్నది. ఇందుగల 370 మూడువందలడెబ్బది సూత్రములు, పదిఅధ్యాయముల గ విభజింపబడి, మరల నొక్కొక్క అధ్యాయము రెండాహ్నిక ములుగ రూపొందింపబడియున్నది. అందు ద్రవ్యగుణములను వాని కర్మలను, వాని కార్యకారణముల బ్రథమాధ్యాయమున ద్రవ్యగుణకర్మ విచారరూపమున (1.2.1. వివృత్తి) విరచించి, ద్వితీయాధ్యాయమునబహిర్ద్రవ్యపరీక్షానామమున బహిర్ద్రవ్య

ములగు పంచభూతములయొక్కయు, అభూతములగు దిక్కాల గుణ విచారమును గావించినది. అంత తృతీయాధ్యాయమున ఆత్మపరీక్షా (3.1.1. ఉపస్కార)విషయములగు నింద్రియార్థ విషయముల నాత్మలక్షణములవిచారించి, నాల్గవఅధ్యాయమున ఇంద్రియోపలబ్ధి (4.1.1. వివృత్తి)తత్సంబంధియగుశరీరసృష్టిని గూర్చి వివరించెను. అయిదవ అధ్యాయమున ద్రవ్యములనాశ్రయించియున్న కర్మపరీక్షను(5.1.1.ఉపస్కార) గావించి, ఆరవ యధ్యాయమున ధర్మాధర్మపరీక్షా (6.1.1.ఉపస్కార) రూప ధరాధర్మవిమర్శ తత్త్వవివృత్తినిగూర్చి ప్రసంగించెను. మరల సప్తమమున గుణలక్షణ (7.1.1. వివృత్తి)విచారము జేసిసంఖ్యా నిరూపణ(7.2.1 వివృత్తి)మనబరగు గుణేతర విశేషవివరణము గావించి, యంత తన అష్టమాధ్యాయమునబుద్ధిపరీక్షా (8.1.1. ఉపస్కార)యనబడు జ్ఞానక్రియావిమర్శ చేయబడినది. ఈ జ్ఞాన క్రియా విమర్శయే తొమ్మిదవయధ్యాయమున నభావప్రత్యక్ష (9.1 1. వివృత్తి)యనియు, లైంగిక ప్రత్యక్ష (9.2,1.ఉపస్కార యనియు ద్వివిధమున విచారింపబడి, దశమాధ్యాయమునఆత్మ గుణములగు (10.1.1 ఉపస్కార) సుఖదుఃఖవిచారము, కారణ త్రియ (10. 2. 1. ఉపస్కార) మీమాంసయు, సమగ్రముగ జర్చింపబడి నిరూపింపబడియున్నవి.

నేటి గ్రంథగత సూత్రములలో గొన్నిప్రక్షిప్తములున్నట్లుగా కొందరు పండితులు భావించుచున్నారు. ఎందుచేతనన

Some of the Sutras now formed in his treatise were not commented on by the scholiast Prasastapada 57

కణాదసూత్రముల ప్రస్తుతముగల కొన్నిసూత్రములను భాష్యకర్తయగు ప్రశస్తపాదుడువ్యాఖ్యానించి యుండలేదు. కాబట్టి ప్రశస్తపాదుని కాలమునకు ఆ సూత్రములుండక, తర్వాత చేర్చబడియుండునని తాత్పర్యము. ఈ విషయమింకను అనిశ్చితముగనే యున్నది.

57. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy, Vol 2 179

వైశేషిక విశేషాంశములు

పరమాణువు

వైశేషికమును గూర్చిన విశాలమును, సూక్ష్మమును అగు దృష్టి బరిశీలించి చూచుచో దానియున్న తత్త్వవిచారణము, కార్యకారణ మీమాంసయు ఆశ్చర్యమును గొలుపుటయేగాక ఆధునికలోకమునకు గలవరము గలుగజేయుచున్న atom పరమాణు విషయము, Gravity గురుత్వ సిద్ధాంతము మనకు విస్మయానందముల గలిగింపకమానవు. ఆధునిక నిర్వచనమునకును, బ్రాచీన వివరణమునకు మిగుల వ్యత్యాసముగోచరించినను, అగుగాక. ఆ విషయముల ప్రపంచమునకు ప్రథమతః చూపెట్టిన ప్రఖ్యాతి కణాదమునీంద్రునిదే యనుటకెట్టిసందియమును లేదు. సర్వము భ్రాంతి, మాయ, అను మాటలు భారతీయ తత్త్వలోకమున గానుపించుచున్నను, ఆమాయాదికమునకధిష్ఠానమున నొక త్రికాలాబాధ్యమైన వస్తువుండుట ప్రతిపాదింపబడి యుండుటయు, సర్వకారణమగు బ్రధానమొండు గలదని సాంఖ్యులును, సర్వసృష్టికాధారముగ నిత్యమగు పరమాణువు గలదని వైశేషికులును, నిత్యశబ్దమునుండియే సర్వసృష్టియని మీమాంసికులును వచించుచుండుటచే The indistructibility of matter was not unknown to our most ancent sages – Kapila, Gautama, Kanada' Patanjai, Jaiminiand many others know its indistructible nature 58.అతి ప్రాచీ

---

58. Swami Ramakrishnananda : The message cf Eternal – Wisdom 93

నులగు మహర్షులకు ద్రవ్యముయొక్క అనశ్వరత్వము తెలియక పోలేదు. కపిల, గౌతమ, కణాద, పతంజలి, జైమిన్యాదియనేక మహర్షులకు పదార్థముయొక్క నిత్యత్వము తెలియును అని రామకృష్ణానందులు వాకొనిరి. ఆధునిక భౌతికవిజ్ఞానశాస్త్ర పారిభాషికపదములే భారతీయ విజ్ఞానశాస్త్రముల గోచరించు చుండుటచేతను, ప్రఖ్యాతముగవైశేషికము పరమాణుసిద్ధాంత మునే ప్రతిపాదించి, గురుత్వమును సూచించి యుండుటచేతను వాని నాధునికమున కన్వయింపరాదనుచు The interpretation of the physics of the Vaiseshika presents great difficulties 59. వైశేషిక భౌతికవిజ్ఞానశాస్త్రవివరణము అనేకసమస్యల కలుగజేయుచున్నదనియు and it is extremely dubious if we are justified with modern scholars, Indian and western, in seeking to read recent results into the simple and rather rude concepts of the ancient texts 59. ప్రాచీనగ్రంథములగల సామాన్యమును, అస్పష్టమును అగు విజ్ఞానవిషయములఆధునికశాస్త్రవిషయములకు కొందరు, భారతీయ ఐరోపీయ పండితులవలె ముడిపెట్టుట కడుంగడు సంశయాస్పదమగును: ఎందులకన Their interest was metaphysical, and it is not usual for science and philosophy to be effectually combined 59. ప్రాచీనుల దృక్పథము అభౌతికము మరియు భౌతికముచు తత్త్వవిషయముల సంకలనపరచుట సర్వసాధారణముకాదని A.A. Macdonell మాక్డోనెల్ వ్రాసియున్నాడు. ఇతని భావములో వైశేషికముయొక్క పరమాణు

59. Dr. A.A. Macdonell: AHistory of SanskritLiterature486

సిద్ధాంతము సమగ్రముగాదని యుండనోపు. కాని Science భౌతికవిజ్ఞానము ఎన్నటికిని సంపూర్ణము కానేరదు. ఇతర విషయములెట్లున్నను, The atomic theory has never properly been proved either in ancient or in modern times 60. ప్రాచీనార్వాచీనకాలములందెప్పుడును బరమాణు సిద్ధాంతము సక్రమముగ నిరూపింపబడలేదని రాధాకృష్ణ పండితుడే వచించియున్నాడు. అందుచే సమగ్రమయినను కాకున్నను, పరమాణుసిద్ధాంతమును బ్రపంచమునకు దొలి ప్రసాదించిన మహాపురుషుడు కణాదుడే యనుట నిస్సందేహము. ఆ మహాత్ముని యొక్క దృక్పథము కేవలము అలౌకికము కాదనియు, ప్రాకృతిక సృష్టి విచారణమే యతని ముఖ్యతాత్పర్యమనియు పూర్వమే వచించియుంటిమి. కాన లౌకిక అలౌకికములకు, ప్రాపంచిక అధ్యాత్మములకు, భౌతికవిజ్ఞాన అధ్యాత్మములకు నా ప్రాచీనమహర్షి పుంగవుడు సమన్వయము గావించియుండెననియు ననవచ్చును. కాన Science without religion is lame, religion without science is blind 61. విజ్ఞానములేని అధ్యాత్మవిద్య కుంటిపోవును. అధ్యాత్మములేని విజ్ఞానము అంధము అను Einstein ఐన్‌స్టీన్ వాక్యరహస్యము నానాడె కణాదుడు గ్రహించియుండును.

గురుత్వము

మరియు బ్రాసంగికముగ నీ శాస్త్రమున కణాదయోగీశ్వరునిచే నిరూపింపబడియున్న Gravity అను గురుత్వ సిద్ధాం

60. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy Vol 2 202
61: Einstein : prabudda Bharata Sep 1952

తముగూడ అసమానము, అపూర్వము. సర్వ విజ్ఞలోకమునకు ఆదర్శకము. 'గురుత్వప్రయత్న సంయోగానాత్ క్షేపణం' (1.1.29), "సంయోగాభావే గురుత్వాత్ పతనం" (5.1.7) "సంస్కారాభావే గురుత్వాత్ పతనం" (5.1.18), "అపాం సంయోగాభావేగురుత్వాత్ పతనం"(5 2.3) మొదలగుసూత్రములలో గురుత్వము వివరింపబడియున్నది. అందు మొదటి సూత్రమునకు ఉపస్కారకారుడు "అత్రి గురుత్వస్య హస్తలోష్టాది వర్తినో నిమిత్తకారణత్వం"(1 1.2)గురుత్వముహస్తాదికమునగలిగి ఉత్ క్షేపణ కార్యమునకు నిమిత్తకారణమగుచున్నదని వివరించియున్నాడు. అట్లే "ప్రతిబంధకాభావే గురుత్వాదసమవాయికారణాత్ పతనం అథ సంయోగ ఫలికా క్రియా జాయతే"(5.1.7ఉపస్కార) ప్రతిబంధకాభావమున అసమవాయికారణమగు గురుత్వమువలన పతనమును, అంత సంయోగరూప ఫలమేర్పడుచున్నదని శంకరాచార్యుడు వ్రాసెను. అనగా గురుత్వము అసమవాయికారణముగనుండును. ఈ విషయమునే వివరించుచు "ఫలాదా" (5 1.7) పడుచున్న ఫలాదికమునే వ్యాఖ్యాత ఉదాహరణముగ గైకొనెను. ఈ విషయమునే ప్రస్తావించుచు 'గురుత్వం పృథివీజలవృత్తిః" [30] అని తర్కసంగ్రహము స్పష్టపరచెను. ఆ గురుత్వమను శక్తి పృథ్వీ జలాదులలో నుండినను యింద్రియగోచరము కాదనుట 'సామగ్ర్యభావాన్న గురుత్వాదేః ప్రత్యక్షం' (4 1.10) ప్రత్యక్షగోచరమగుటకు సామగ్రియము లేకుండుటచే గురుత్వము అగోచరమని వ్రాయుచు, ఆ గురుత్వము స్పర్శన ప్రత్యక్షముగా వల్లభాచార్యుడుదాహరించెనని వృత్తికారుడు

వివరించెను. కారికావళీకారుడును "అతీంద్రియం గురుత్వం స్యాత్ పృథివ్యాది ద్వయే తు తత్" [153] గురుత్వమతీంద్రియమై పృథ్వీజలముల గలదనియు, 'తదేవాసమవాయిస్యాత్ పతనాఖ్యే తు కర్మణి' (153) అది అసమవాయికారణముగ నుండి పతనక్రియను గలుగజేయుచున్నట్లు వ్రాసియున్నాడు. గురుత్వముయొక్క యునికి ఎట్లు తెలియబడుచున్నదన 'సంయోగజన్యక్రియాదిత్యనుమానేనగురుత్వసిద్ధిరితిభావః'154 సంయోగజన్యమునుబట్టి గురుత్వమున్నట్లు సిద్ధమని ముక్తావళి వివరించెను. అందుచే గురుత్వము ఫలాదులందును, పృథ్వియందు నున్నదని తాత్పర్యమగుటచే నాధునిక Gravity అను ఆకర్షణశక్తికి చాలవరకు సన్నిహితమని విశదమగుచున్నది. కావున Gravitation was known by the Indians thousands ofyears before Newton was born 62. న్యూటను జనించుటకు వేలసంవత్సరముల పూర్వమే భూమియొక్క ఆకర్షణశక్తి భారతీయులకు గ్రాహ్యమనివివేకానందులు వచించియున్నారు.

పై విధాన భౌతిక, విజ్ఞానతత్త్వముల సమన్వయపరచి, సర్వజిజ్ఞాసువులకు సుసూక్ష్మ గవేషణావిధానమునుబ్రసాదించి, ముముక్షుకోటికి దరుణోపాయము గటాక్షించియున్న శ్రీకణాద మునీంద్రులు కడుంగడు స్తవనీయులు. చిరస్మరణీయులు. అమ్మహాత్మునికి సర్వవిజ్ఞలోకమును సదా కృతజ్ఞులై యుండక తప్పదుగదా !

62. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol 2 20

నామవిశిష్టత

పూర్వము వచింపబడిన తెరంగున, వైశేషికము ఉలూకమహర్షియొక్క పుత్రుడగు కణాదునిచే నిర్మింపబడుట వలన దీనిని ఔలూక్యదర్శనమనియు, కణాద ప్రతిపాదితము గాన గాణాద సూత్రమనియు, పదార్థశోధనా శాస్త్రముగుటచే పదార్థ నిరూపణ తంత్రమనియు, దశాధ్యాయములు గలిగి యుండుటచే దశాధ్యాయినీ తంత్రమనియు, పలు విధముల వ్యవహరింపబడుచున్నది. అంతియగాక ద్రవ్యాది సమవాయపర్యంత షట్పదార్థ విజ్ఞానమును విశదీకరించుటచేత షట్పదార్థీయనియు, అభావముతోగూడ సప్తపదార్థీయనియు ప్రఖ్యాతము. మరియు The Vaiseshika system takes its name from Visesha or particularity 63. విశేష యను నామముమీద నాధారపడి యిది వైశేషికమనబడియున్న దనియు By means of విశేష or particularity we are able to perceive things as different from one another64. విశేషజ్ఞానమువలన వస్తువుల పరస్పరవ్యత్యాసముద్వారా వస్తువును గ్రహించెదమనియు, ఆ విధానము నాశ్రయించినదగుటచే నిది వైశేషికమనబడినదని రాధాకృష్ణపండితునివివరణము It received its name from the category of విశేష particularity on which great stress is laid in its theory of atoms 65. షట్పదార్థముల గలవిశేష ననుసరించియే దానికి యీ నామము గలిగెను. దాని పరమాణువాదమున నది

63, Prof S Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 176
64. Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 180
65. Dr. A A Macdoneil: A HistoryofSanskritLiterature 385

వ్యక్తమని A, A, Macdonell మాక్డోనెల్ కూడ వ్రాసి యున్నాడు. అట్లుగాక, ఇవి తక్కిన దర్శనములకంటె ప్రధాన ముగ, న్యాయదర్శనముకంటె విశిష్టముగ, నధిక యుక్తియుక్త ముగ నుండుటచే వైశేషికమని పేరొందెనని గొందరందురు.

మరియు తన గ్రంథాంతమున 'సంయుక్త సమవాయా దగ్నేర్వైశేషికం' [10.2.7] అనుచోట 'వైశేషికం' అను పదము నుపయోగించి తదర్థముగా అగ్న్యాదిపదార్థ గుణశోధ నయే యీ గ్రంథతాత్పర్యమని సూచించుచు, ఆ విశిష్టనామ మునే తన శాస్త్రమునకలంకరింపవలయునని ఆ పరమ యోగీంద్రుడు సంకల్పించియుండెనేమో అనియుగూడ దోచె డిని. అట్టి సార్థక సంకల్పముచే నీ శాస్త్రరాజము సార్థక నామము ధరించి, భారతీయ తత్త్వవిజ్ఞాన సౌధమునకు బునాది వేసినదని నమ్మదగియున్నది.

వైశేషిక సూత్రములు

ప్రథమ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 అథాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః

2 యతోఽభ్యుదయ నిఃశ్రేయససిద్ధిః స ధర్మః

3 తద్వచనాదామ్నాయస్య ప్రామాణ్యం

4 ధర్మవిశేషప్రసూతాత్ ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేష సమవాయానాం పదార్థానాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యాభ్యాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసం

5 పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశం కాలో దిగాత్మా మన ఇతి ద్రవ్యాణి

6 రూపరసగంధస్పర్శాః సంఖ్యాః పరిమాణాని పృథక్త్వం సంయోగవిభాగౌ పరత్వాపరత్వే బుద్ధయః సుఖదుఃఖే ఇచ్ఛాద్వేషౌ ప్రయత్నాశ్చ గుణాః

7 ఉత్ క్షేపణమవక్షేపణమాకుంచనం ప్రసారణం గమన మితి కర్మాణి

8 సదనిత్యం ద్రవ్యవత్ కార్యం కారణం సామాన్యవిశేషవదితి ద్రవ్యగుణకర్మణామవిశేషః

9 ద్రవ్యగుణయోః సజాతీయారంభకత్వం సాధర్మ్యం

10 ద్రవ్యాణి ద్రవ్యాంతరమారభంతే గుణాశ్చ గుణాంతరం

11 కర్మ కర్మసాధ్యం చ విద్యతే

12 న ద్రవ్యం కార్యం కారణం చ బధతి

13 ఉభయథా గుణాః

14 కార్యవిరోధి కర్మ
15 క్రియాగుణవత్ సమవాయికారణమితి ద్రవ్యలక్షణం
16 ద్రవ్యాశ్రయగుణవాన్ సంయోగవిభాగేష్వకారణమనపేక్ష
ఇతి గుణలక్షణం
17 ఏకద్రవ్యమగుణం సంయోగవిభాగేష్వనపేక్ష కారణమితి
కర్మలక్షణం
18 ద్రవ్యగుణకర్మణాం ద్రవ్యం కారణం సామాన్యం
19 తథా గుణాః
20 సంయోగవిభాగవేగానాం కర్మ సమానం
21 న ద్రవ్యాణాం కర్మ
22 వ్యతిరేకాత్
23 ద్రవ్యాణాం ద్రవ్యం కార్యం సామాన్యం
24 గుణవైధర్మ్యాన్న కర్మణాం కర్మ
25 ద్విత్వప్రభృతయః సంఖ్యాః పృథక్త్వసంయోగవిభాగాశ్చ
26 అసమవాయాత్ సామాన్యకార్యం కర్మ న విద్యతే
27 సంయోగానాం ద్రవ్యం
28 రూపాణాం రూపం
29 గురుత్వప్రయత్నసంయోగానాముత్క్షేపణం
30 సంయోగవిభాగాశ్చ కర్మణాం
31 కారణసామాన్యే ద్రవ్యకర్మణాం కర్మాకారణముక్తం

ప్రథమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 కారణాభావాత్ కార్యాభావః
2 న తు కార్యాభావాత్ కారణాభావః

3 సామాన్య విశేష ఇతి బుద్ధ్యపేక్షం

4 భావోఽనువృత్తేరేవ హేతుత్వాత్ సామాన్యమేవ

5 ద్రవ్యత్వం గుణత్వం కర్మత్వం చ సామాన్యాని విశేషాశ్చ

6 అన్యత్రాంత్యేభ్యో విశేషేభ్యః

7 సదితి యతో ద్రవ్యగుణకర్మసు సా సత్తా

8 ద్రవ్యగుణకర్మభ్యోఽర్థాంతరం సత్తా

9 గుణకర్మసు చ భావాన్న కర్మ న గుణాః

10 సామాన్యవిశేషాభావేన చ

11 అనేకద్రవ్యవత్త్వేన ద్రవ్యత్వముక్తం

12 సామాన్యవిశేషాభావేన చ

13 తథా గుణేషు భావాద్గుణత్వముక్తం

14 సామాన్యవిశేషాభావేన చ

15 కర్మసు భావాత్ కర్మత్వముక్తం

16 సామాన్యవిశేషాభావేన చ

17 సదితి లింగావిశేషాద్విశేషలింగాభావాచ్చైకో భావః

ద్వితీయ గ్రంథము — ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 రూపరసగంధస్పర్శవతీ పృథివీ

2 రూపరసస్పర్శవత్య ఆపో ద్రవాః స్నిగ్ధాః

3 తేజో రూపస్పర్శవత్

4 స్పర్శవాన్ వాయుః

5 త ఆకాశే న విద్యంతే

6 సర్పిర్జతుమధూచ్ఛిష్టానామగ్నిసంయోగాద్ద్రవత్వమద్భిః సామాన్యం

7 త్రపుసీసలోహరజతసువర్ణానామగ్ని సంయోగాద్ద్రవవత్వ మద్భిః సామాన్యం
8 విషాణీ కకుద్మాన్ ప్రాంతబాలధిః సాస్నావాన్ ఇతి గోత్వే దృష్టం లింగం
9 స్పర్శశ్చ వాయోః
10 న చ దృష్టానాం స్పర్శ ఇత్యదృష్టలింగో వాయుః
11 అద్రవ్యవత్త్వేన ద్రవ్యం
12 క్రియావత్త్వాద్గుణవత్త్వాచ్చ
13 అద్రవ్యవత్త్వేన నిత్యత్వముక్తం
14 వాయోర్వాయుసమ్మూర్ఛనం నానాత్వలింగం
15 వాయుసన్నికర్షే ప్రత్యక్షాభావాదృష్టం లింగం న విద్యతే
16 సామాన్యతో దృష్టాచ్చావిశేషః
17 తస్మాదాగమికం
18 సంజ్ఞాకర్మ త్వస్మద్విశిష్టానాం లింగం
19 ప్రత్యక్షప్రవృత్తత్వాత్ సంజ్ఞాకర్మణః
20 నిష్క్రమణం ప్రవేశనమిత్యాకాశస్య లింగం
21 తదలింగమేక ద్రవ్యత్వాత్ కర్మణః
22 కారణాంతరానుక్లృప్తివైధర్మ్యాచ్చ
23 సంయోగాదభావః కర్మణః
24 కారణగుణపూర్వకః కార్యగుణో దృష్టః
25 కార్యాంతరా ప్రాదుర్భావాచ్చ శబ్దః స్పర్శవతామగుణః
26 పరత్రసమవాయాత్ ప్రత్యక్షత్వాచ్చ నాత్మగుణో న మనోగుణః

27 పరిశేషాల్లింగమాకాశస్య
28 ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే
29 తత్త్వం భావేన
30 శబ్దలింగావిశేషాద్విశేషలింగాభావాచ్చ
31 తదనువిధానాదేకపృథక్త్వం చేతి

ద్వితీయ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 పుష్పవస్త్రయోః సతి సన్నికర్షే గుణాంతరాప్రాదుర్భావో వస్త్రే గంధాభావలింగం
2 వ్యవస్థితః పృథివ్యాం గంధః
3 ఏతేనోష్ణతా వ్యాఖ్యాతా
4 తేజస ఉష్ణతా
5 అప్సు శీతతా
6 అపరస్మిన్నపరం యుగపత్ చిరంక్షిప్రమితి కాలలింగాని
7 ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే
8 తత్త్వం భావేన
9 నిత్యేష్వభావాదనిత్యేషు భావాత్ కారణే కాలాఖ్యేతి
10 ఇత ఇదమితి యతస్తద్దిశ్యం లింగం
11 ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే
12 తత్త్వం భావేన
13 కార్యవిశేషేణ నానాత్వం
14 ఆదిత్యసంయోగాద్భూతపూర్వాద్భవిష్యతో భూతాచ్చ ప్రాచీ
15 తథా దక్షిణా ప్రతీచీ ఉదీచీ చ

16 ఏతేన దిగంతరాలాని వ్యాఖ్యాతాని
17 సామాన్యప్రత్యక్షాద్విశేషాప్రత్యక్షాద్విశేషస్మృతేశ్చ సంశయః
18 దృష్టం చ దృష్టవత్
19 యథాదృష్టమయథాదృష్టత్వాచ్చ
20 విద్యాఽవిద్యాతశ్చ సంశయః
21 శ్రోత్రగ్రహణో యోఽర్థః స శబ్దః
22 తుల్యజాతీయేష్వర్థాంతరభూతేషు విశేషస్య ఉభయథా దృష్టత్వాత్
23 ఏకద్రవ్యత్వాన్న ద్రవ్యం
24 నాపి కర్మా చాక్షుషత్వాత్
25 గుణస్య సతోఽపవర్గః కర్మభిః సాధర్మ్యం
26 సతో లింగాభావాత్
27 నిత్యవైధర్మ్యాత్
28 అనిత్యశ్చాయం కారణతః
29 న చాసిద్ధం వికారాత్
30 అభివ్యక్తౌ దోషాత్
31 సంయోగాద్విభాగాచ్చ శబ్దాచ్చ శబ్దనిష్పత్తిః
32 లింగాచ్చానిత్యః శబ్దః
33 ద్వయోస్తు ప్రవృత్త్యోరభావాత్
34 ప్రథమాశబ్దాత్
35 సంప్రతిపత్తిభావాచ్చ
36 సందిగ్ధా సతి బహుత్వే
37 సంఖ్యాభావః సామాన్యతః

తృతీయ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 ప్రసిద్ధా ఇంద్రియార్థాః
2 ఇంద్రియార్థప్రసిద్ధిరింద్రియార్థేభ్యోఽర్థాంతరస్య హేతుః
3 సోఽనపదేశః
4 కారణాజ్ఞానాత్
5 కార్యేషు జ్ఞానాత్
6 అజ్ఞానాచ్చ
7 అన్యదేవ హేతురిత్యనపదేశః
8 అర్థాంతరం హ్యర్థాంతరస్యాఽనపదేశః
9 సంయోగిసమవాయ్యేకార్థ సమవాయివిరోధి చ
10 కార్యం కార్యాంతరస్య
11 విరోధ్యభూతం భూతస్య
12 భూతమభూతస్య
13 భూతో భూతస్య
14 ప్రసిద్ధిపూర్వకత్వాదపదేశస్య
15 అప్రసిద్ధోఽనపదేశోఽసన్ సందిగ్ధశ్చానపదేశః
16 యస్మాద్విషాణీ తస్మాదశ్వః
17 యస్మాద్విషాణీ తస్మాద్గౌరితి చానైకాంతికస్యోదాహరణం
18 ఆత్మేంద్రియార్థసని కర్షాద్యన్నిష్పద్యతే తదన్యత్
19 ప్రవృత్తినివృత్తీశ్చ ప్రత్యగాత్మని దృష్టే పరత్ర లింగం

తృతీయ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము.

1 ఆత్మేంద్రియార్థసన్నికర్షే జ్ఞానస్య భావోఽభావశ్చ మనసో లింగం

2 తస్య ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే
3 ప్రయత్నా యౌగపద్యాత్ జ్ఞానయౌగపద్యాచ్చైకం
4 ప్రాణాపాననిమేషోన్మేషజీవనమనోగతీంద్రియాంతరవికారాః సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నాశ్చ చాత్మనో లింగాని
5 తస్య ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే
6 యజ్ఞదత్త ఇతి సన్నికర్షే ప్రత్యక్షాభావాద్దృష్టలింగం న విద్యతే
7 సామాన్యతో దృష్టాచ్చావిశేషః
8 తస్మాదాగమికః
9 అహమితి శబ్దస్య వ్యతిరేకాన్నాగమికం
10 యది దృష్టమన్వక్షమహం దేవదత్తోఽహం యజ్ఞదత్త ఇతి
11 దృష్ట ఆత్మని లింగే ఏక ఏవ దృఢత్వాత్ ప్రత్యక్షవత్ ప్రత్యయః
12 దేవదత్తో గచ్ఛతి యజ్ఞదత్తో గచ్ఛతీత్యుపచారచ్ఛరీరే ప్రత్యయః
13 సందిగ్ధస్తూపచారః
14 అహమితి ప్రత్యగాత్మని భావాత్ పరత్రాభావాదర్థాంతర ప్రత్యక్షః
15 దేవదత్తో గచ్ఛతీత్యుపచారాదభిమానాత్తావచ్ఛరీర ప్రత్యక్షోఽహంకారః
16 సందిగ్ధస్తూపచారః
17 న తు శరీరవిశేషాద్యజ్ఞదత్తవిష్ణుమిత్రయోర్ జ్ఞానంవిషయః

7)

18 అహమితి ముఖ్యయోగ్యాభ్యాం శబ్దవద్వ్యతిరేకావ్యవిచా
రాద్విశేషసిద్ధేర్నాగమికః

19 సుఖదుఃఖజ్ఞాన నిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యం

20 వ్యవస్థాతో నానా

21 శాస్త్ర సామర్థ్యాచ్చ

చతుర్థ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 సదకారణవనిత్యం

2 తస్య కార్యం లింగం

3 కారణభావాత్ కార్యభావః

4 అనిత్య ఇతి విశేషతః ప్రతిషేధభావః

5 అవిద్యా

6 మహత్యనేక ద్రవ్యవత్త్వాత్ రూపాచ్చోపలబ్ధిః

7 సత్యపి ద్రవ్యత్వే మహత్త్వే రూపసంస్కారాభావాద్వాయో
రనుపలబ్ధిః

8 అనేక ద్రవ్యసమవాయాత్ రూపవిశేషాచ్చ రూపోపలబ్ధిః

9 తేన రసగంధస్పర్శేషు జ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం

10 తస్యాభావాదవ్యభిచారః

11 సంఖ్యాః పరిమాణాని పృథక్త్వం సంయోగవియోగాపర
త్వాపరత్వే కర్మ చ రూపిద్రవ్యసమవాయాత్ చాక్షుషాణి

12 అరూపిష్వచక్షుషాణి

13 ఏతేన గుణత్వే భావే చ సర్వేంద్రియం వ్యాఖ్యాతం

చతుర్థ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 తత్ పునః పృథివ్యాదికార్యద్రవ్యం త్రివిధం శరీరేంద్రియ విషయకసంజ్ఞం

2 ప్రత్యక్షాప్రత్యక్షాణాం సంయోగస్యాప్రత్యక్షత్వాత్ పంచాత్మకం న విద్యతే

3 గుణాంతర ప్రాదుర్భావాచ్చ న ఆత్మకం

4 అణుసంయోగ స్త్వ ప్రతిషిద్ధః

5 తత్ర శరీరం ద్వివిధం యోనిజమ యోనిజం చ

6 అనియత దిగ్దేశపూర్వకత్వాత్

7 ధర్మవిశేషాచ్చ

8 సమఖ్యాభావాచ్చ

9 సంజ్ఞాయా అనాదిత్వాత్

10 సంత్యయోనిజాః

11 వేదలింగాచ్చ

పంచమ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 ఆత్మసంయోగ ప్రయత్నాభ్యాం హస్తే కర్మ

2 తథా హస్తసంయోగాచ్చ ముసలే కర్మ

3 అభిఘాతజే ముసలాదౌ కర్మణి వ్యతిరేకాదకారణం హస్త సంయోగః

4 తథాత్మసంయోగో హస్తకర్మణి

5 అభిఘాతాన్ముసలసంయోగాత్ హస్తే కర్మ

6 ఆత్మకర్మ హస్తసంయోగాచ్చ

7 సంయోగాభావే గురుత్వాత్ పతనం
8 నోదనవిశేషాభావాన్నోర్ధ్వం న తిర్యగ్గమనం
9 ప్రయత్న విశేషాన్నోదన విశేషః
10 నోదనవిశేషాదుదసన విశేషః
11 హస్తకర్మణా దారకకర్మ వ్యాఖ్యాతం
12 తథా దగ్ధస్య విస్ఫోటనే
13 ప్రయత్నాభావే ప్రసుప్తస్య చలనం
14 తృణే కర్మ వాయుసంయోగాత్
15 మణిగమనం సూచ్యభిసర్పణమదృష్టకారణం
16 ఇషావయుగపత్ సంయోగవిశేషాః కర్మాన్యత్వే హేతుః
17 నోదనాదాద్యమిషోః కర్మ తత్కర్మకారితాచ్చ సంస్కారాదుత్తరం తథోత్తరముత్తరం చ
18 సంస్కారాభావే గురుత్వాత్ పతనం

పంచమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 నోదనాపీడాత్ సంయుక్తసంయోగాచ్చ పృథివ్యాం కర్మ
2 తద్విశేషాదృష్టకారితం
3 అపాం సంయోగాభావే గురుత్వాత్ పతనం
4 ద్రవత్వాత్ స్యందనం
5 నాడ్యో వాయుసంయోగాదారోహణం
6 నోదనాపీడనాత్ సంయుక్తసంయోగాచ్చ
7 వృక్షాభిసర్పణమిత్యదృష్టకారితం
8 అపాం సంఘాతో విలయనం చ తేజః సంయోగాత్

9 తత్ర విస్ఫూర్జథుర్లింగం
10 వైదికం చ
11 అపాం సంయోగాద్విభాగాచ్చ స్తనయిత్నోః
12 పృథివీకర్మణా తేజకర్మ వాయుకర్మ చ వ్యాఖ్యాతం
13 అగ్నేరూర్ధ్వజ్వలనం వాయోస్తిర్యక్ పవనమణూనాం మన
సశ్చాద్యకర్మాదృష్టకారితం
14 హస్తకర్మణా మనసః కర్మ వ్యాఖ్యాతం
15 ఆత్మేంద్రియమనోఽర్థసన్నికర్షాత్ సుఖదుఃఖం
16 తదనారంభ ఆత్మస్థే మనసి శరీరస్యదుఃఖభావః సంయోగః
17 అపసర్పణముపసర్పణమశితపీతసంయోగాః కార్యాంతర
సంయోగాశ్చేత్యదృష్టకారితాని
18 తదభావే సంయోగాభావోఽప్రాదుర్భావశ్చ మోక్షః
19 ద్రవ్యగుణకర్మనిష్పత్తివైధర్మ్యాదభావస్తమః
20 తేజసో ద్రవ్యాంతరేణావరణాచ్చ
21 దిక్కాలావాకాశం చ క్రియావద్వైధర్మ్యాన్నిష్క్రియాణి
22 ఏతేన కర్మాణి గుణాశ్చ వ్యాఖ్యాతాః
23 నిష్క్రియాణాం సమవాయః కర్మభ్యో నిషిద్ధః
24 కారణం త్వసమవాయినో గుణాః
25 గుణైర్దిగ్ వ్యాఖ్యాతా
26 కారణేన కాలః

షష్ఠ గ్రంథము-ప్రథమాహ్నిక పాఠము.

1 బుద్ధిపూర్వా వాక్యకృతిర్వేదే
2 బ్రాహ్మణే సంజ్ఞాకర్మ సిద్ధిలింగం

3 బుద్ధిపూర్వో దదాతిః
4 తథా ప్రతిగ్రహః
5 ఆత్మాంతరగుణానామాత్మాంతరేఽకారణత్వాత్
6 తద్దుష్టభోజనే న విద్యతే
7 దుష్టం హింసాయాం
8 తస్య సమభివ్యాహారతో దోషః
9 తదదుష్టే న విద్యతే
10 పునర్విశిష్టే ప్రవృత్తిః
11 సమే హీనే వా ప్రవృత్తిః
12 ఏతేన హీనసమవిశిష్టధార్మికేభ్యఃపరస్వాదానంవ్యాఖ్యాతం
13 తథా విరుద్ధానాం త్యాగః
14 హీనే పరే త్యాగః
15 సమే ఆత్మత్యాగః పరత్యాగో వా
16 విశిష్టే ఆత్మత్యాగ ఇతి

షష్ట గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము.

1 దృష్టాదృష్ట ప్రయోజనానాం దృష్టాభావే ప్రయోజన మభ్యుదయాయ
2 అభిషేచనోపవాస బ్రహ్మచర్య గురుకులవాస వానప్రస్థ యజ్ఞ దాన ప్రోక్షణదిక్ నక్షత్రమంత్ర కాలనియమాశ్చాదృష్టాయ
3 చాతురాశ్రమ్యముపధా అనుపధాశ్చ
4 భావదోష ఉపధాఽదోషోఽనుపధా
4 యదిష్టరూపరసగంధస్పర్శంప్రోక్షితమభ్యుక్షితం చతచ్ఛుచి

6 అశుచీతి శుచి ప్రతిషేధః
7 అర్థాంతరం చ
8 అయతస్య శుచిభోజనాదభ్యుదయో న విద్యతే నియ
మాభావాత్ విద్యతే వాఽర్థాంతరత్వాద్యమస్య
9 అసతి చాభావాత్
10 సుఖాద్రాగః
11 తన్మయత్వాచ్చ
12 అదృష్టాచ్చ
13 జాతివిశేషాచ్చ
14 ఇచ్ఛాద్వేషపూర్వికా ధర్మాధర్మప్రవృత్తిః
15 తత్సంయోగో విభాగః
16 ఆత్మగుణకర్మసు మోక్షో వ్యాఖ్యాతః

సప్తమ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 ఉక్తా గుణాః
2 పృథివ్యాది రూపరసగంధస్పర్శా ద్రవ్యానిత్యత్వాదనిత్య
త్వాచ్చ
3 ఏతేన నిత్యేషు నిత్యత్వముక్తం
4 అప్సు తేజసి వాయౌ చ నిత్యా ద్రవ్యనిత్యత్వాత్
5 అనిత్యేష్వనిత్యా ద్రవ్యానిత్యత్వాత్
6 కారణగుణపూర్వకాః పృథివ్యాం పాకజాః
7 ఏకద్రవ్యత్వాత్
8 అణోర్మహతశ్చోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధీ నిత్యే వ్యాఖ్యాతే

9 కారణబహుత్వాచ్చ
10 అతో విపరీతమణు
11 అణు మహాదితి తస్మిన్ విశేషభావాత్ విశేషభావాచ్చ
12 ఏకకాలత్వాత్
13 దృష్టాంతాచ్చ
14 అణుత్వమహత్వయో రణుత్వమహత్వాభావః కర్మగుణై ర్వ్యాఖ్యాతః
15 కర్మభిః కర్మాణి గుణైశ్చ గుణా వ్యాఖ్యాతాః
16 అణుత్వమహత్వాభ్యాం కర్మగుణాశ్చ వ్యాఖ్యాతాః
17 ఏతేన దీర్ఘత్వహ్రస్వత్వే వ్యాఖ్యాతే
18 అనిత్యేఽనిత్యం
19 నిత్యే నిత్యం
20 నిత్యం పరిమండలం
21 అవిద్యా చ విద్యాలింగం
22 విభవాన్మహానాకాశ స్తథా చాత్మా
23 తదభావాదణు మనః
24 గుణైర్దిగ్ వ్యాఖ్యాతా
25 కారణే కాలః

సప్తమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 రూపరసగంధస్పర్శ వ్యతిరేకాదర్థాంతర మేకత్వం
2 తథా పృథక్త్వం
3 ఏకత్వైకపృథక్త్వయో రేకత్వైకపృథక్త్వాభావోఽణుత్వ మహత్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః

4 నిఃసంఖ్యత్వాత్ కర్మగుణానాం సర్వైకత్వం న విద్యతే
5 భ్రాంతం తత్
6 ఏకత్వాభావాద్భక్తిస్తు న విద్యతే
7 కార్యకారణయోరేకత్వైకపృథక్త్వాభావాదేకత్వైకపృథక్త్వం న విద్యతే
8 ఏతదనిత్యయోర్వ్యాఖ్యాతం
9 అంతరకర్మజ ఉభయకర్మజః సంయోగజశ్చ సంయోగః
10 ఏతేన విభాగో వ్యాఖ్యాతః
11 సంయోగవిభాగయోస్సంయోగవిభాగాభావోఽణుత్వమహత్త్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః
12 కర్మభిః కర్మాణి గుణైర్గుణా అణుత్వమహత్త్వాభ్యామితి
13 యుతసిద్ధ్యభావాత్ కారకారణయోః సంయోగవిభాగౌ న విద్యతే
14 గుణత్వాత్
15 గుణోఽపి విభావ్యతే
16 నిష్క్రియత్వాత్
17 అసతి నాస్తీతి చ ప్రయోగాత్
18 శబ్దార్థావసంబంధౌ
19 సంయోగినో దండాత్ సమవాయినో విశేషాచ్చ
20 సామయికః శబ్దాదర్థప్రత్యయః
21 ఏకదిక్కాలాభ్యామేకకాలాభ్యాంసన్నికృష్టవిప్రకృష్టాభ్యాం పరమపరం చ
22 కారణపరత్వాత్ కారణాపరత్వాచ్చ

23 పరత్వాపరత్వయోః పరత్వాపరత్వాభావోఽణుత్వమహత్త్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః

24 కర్మభిః కర్మాణి

25 గుణైర్గుణాః

26 ఇహేదమితి యతః కార్యకారణయోః స సమవాయః

27 ద్రవ్యత్వగుణత్వప్రతిషేధో భావేన వ్యాఖ్యాతః

28 తత్త్వం భావేన

అష్టమ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము

1 ద్రవ్యేషు జ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం

2 తత్రాత్మా మనశ్చాప్రత్యక్షే

3 జ్ఞాననిర్దేశే జ్ఞాననిష్పత్తివిధిరుక్తః

4 గుణకర్మసు సన్నికృష్టేషు జ్ఞాననిష్పత్తేర్ద్రవ్యం కారణం

5 సామాన్యవిశేషేషు సామాన్యవిశేషాభావాత్తత ఏవ జ్ఞానం

6 సామాన్యవిశేషాపేక్షం ద్రవ్యగుణకర్మసు

7 ద్రవ్యే ద్రవ్యగుణకర్మాపేక్షం

8 గుణకర్మసు గుణకర్మాభావాద్గుణకర్మాపేక్షం న విద్యతే

9 సమవాయినః శ్వైత్యాచ్ఛ్వైత్యబుద్ధేశ్చ శ్వేతేబుద్ధ్యే తే ఏ తే కార్యకారణభూతే

10 ద్రవ్యేష్వనితరేతరకారణాః

11 కారణాఽయౌగపద్యాత్ కారణక్రమాచ్చ ఘటపటాదిబుద్ధీనాం క్రమో న హేతుఫలభావాత్

అష్టమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము

1 అయమేష త్వయాకృతం భోజయైనమితి బుద్ధ్యపేక్షం
2 దృష్టేషుభావాదదృష్టేష్వభావాత్
3 అర్థ ఇతి ద్రవ్యగుణకర్మసు
4 ద్రవ్యేషు పంచాత్మకత్వం ప్రతిషిద్ధం
5 భూయస్త్వాద్గంధవత్వాచ్చ పృథివీ గంధజ్ఞానే ప్రకృతిః
6 తథాప స్తేజో వాయుశ్చ రసరూపస్పర్శవిశేషాత్

నవమ గ్రంథము-ప్రథమాహ్నిక పాఠము.

1 క్రియాగుణవ్యపదేశభావాత్ ప్రాగసత్
2 సదసత్
3 అసతః క్రియాగుణవ్యపదేశాభావాదర్థాంతరం
4 సచ్చాసత్
5 యచ్చాన్యదసదత స్తదసత్
6 అసదితి భూతప్రత్యక్షాభావాత్ భూతస్మృతేర్విరోధిప్రత్యక్ష
వత్
7 తథాఽభావే భావప్రత్యక్షత్వాచ్చ
8 ఏతేనాఘటోఽగౌరధర్మశ్చ వ్యాఖ్యాతః
9 అభూతం నాస్తీత్యనర్థాంతరం
10 నాస్తి ఘటోగేహేఇతి సతోఘటస్య గేహాసంసర్గప్రతిషేధః
11 ఆత్మన్యాత్మమనసోః సంయోగవిశేషాదాత్మప్రత్యక్షం
12 తథా ద్రవ్యాంతరేషు ప్రత్యక్షం
13 అసమాహితాంతఃకరణా ఉపసంహృతసమాధయ స్తేషాంచ

14 తత్సమవాయాత్ కర్మగుణేషు

15 ఆత్మసమవాయాదాత్మగుణేషు

నవమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము.

1 అస్యేదం కార్యం కారణం సంయోగి విరోధి సమవాయి చేతి లైంగికం

2 అస్యేదం కార్యకారణసంబంధశ్చావయవాద్భవతి

3 ఏతేన శాబ్దం వ్యాఖ్యాతం

4 హేతురపదేశో లింగం ప్రమాణం కరణమిత్యనర్థాంతరం

5 అస్యేదం బుద్ధ్యపేక్షితత్వాత్

6 ఆత్మమనసోః సంయోగవిశేషాత్ సంస్కారాచ్చ స్మృతిః

7 తథా స్వప్నః

8 స్వప్నాంతికం

9 ధర్మాచ్చ

10 ఇంద్రియదోషాత్ సంస్కారదోషాచ్చావిద్యా

11 తద్దుష్టజ్ఞానం

12 అదృష్టం విద్యా

13 ఆర్షం సిద్ధదర్శనం చ ధర్మేభ్యః

దశమ గ్రంథము - ప్రథమాహ్నిక పాఠము.

1 ఇష్టానిష్టకారణవిశేషాద్విరోధాచ్చ మిథః సుఖదుఃఖయోరర్థాంతరభావః

2 సంశయనిర్ణయాంతరభావశ్చ జ్ఞానాంతరత్వే హేతుః
3 తయోర్నిష్పత్తిః ప్రత్యక్షలైంగికాభ్యాం
4 అభూదిత్యపి
5 సతి చ కార్యాదర్శనాత్
6 ఏకార్థసమవాయికారణాంతరేషు దృష్టత్వాత్
7 ఏకదేశే ఇత్యేకస్మిన్ శిరఃపృష్ఠముదరం మర్మాణిత ద్విశేష స్తద్విశేషేభ్యః

దశమ గ్రంథము - ద్వితీయాహ్నిక పాఠము.

1 కారణమితి ద్రవ్యే కార్యసమవాయాత్
2 సంయోగాద్వా
3 కారణే సమవాయాత్ కర్మాణి
4 తథా రూపే కారణై కార్థసమవాయాచ్చ
5 కారణసమవాయస్య సంయోగః పరస్య
6 కారణకారణసమవాయాచ్చ
7 సంయుక్తసమవాయాదగ్నేర్వైశేషికం
8 దృష్టానాం దృష్టప్రయోజనానాం దృష్టాభావే ప్రయోగోऽభ్యుదయాయ
9 తద్వచనాదామ్నాయస్య ప్రామాణ్యమితి

వైశేషిక సిద్ధాంత విచారము

ఇంతదనుక శ్రీ కణాదప్రోక్తమగు వైశేషికశాస్త్ర మునుగూర్చి యిసుమంత వ్రాయబడియున్నది. ఇక నీ సిద్ధాంతమున ముఖ్యసమస్యలగు ఈశ్వర జీవప్రకృతుల విచార మెట్లు చేయబడియున్నదియు, సృష్టి యేవిధముగా నేర్పడి నదియు మొదలుగాగల విషయముల గ్రహింప యత్నించెదము గాక!

ద్రవ్యపరీక్ష - ద్రవ్యము

The Nyaya and Vaiseshika take up respectively the world within and the world without న్యాయ వైశేషికములు అంతర బాహ్య ప్రపంచములగూర్చి ప్రసంగించుచున్నట్లు కాణాదసిద్ధాంతము, ఉపోద్ఘాతమున వివరింపబడినదేరంగున, దృగ్గోచరములగు స్థూల భూతములతో ప్రారంభించి, అమూర్తములగు కాలాదులను, వాని వస్తు గుణ కర్మాదులగూర్చి మీమాంసించియున్నది. 'ద్రవ్య గుణకర్మసామాన్యవిశేష సమవాయానాం పదార్థానాం సాధర్మ్య వైధర్మ్యాభ్యాంతత్త్వ జ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసం' (వై. సూ. 1.1.4) పదార్థముల యొక్క ద్రవ్యాది షట్పదార్థముల సాధర్మ్యవైధర్మ్యములతో గ్రహించుటతత్త్వజ్ఞానమనియు నాతత్త్వజ్ఞానమువలనని శ్రేయసమాత్యంతికీ దుఃఖనివృత్తిః' (వై.సూ.ఉ. 1.1.2) ఆత్యంతిక దుఃఖనివృత్తి నాబడు నిఃశ్రేయససిద్ధి యనియు వైశేషిక తాత్పర్యమగుటచే

కణాదఋషీంద్రుడు నిఃశ్రేయసప్రాప్తికుపాయమగు ధర్మ నిర్వచనము గావించి, తద్ధర్మ్యమగు తత్త్వజ్ఞానమును ప్రతిపాదించి, గ్రంథారంభముననే తత్త్వజ్ఞాన సామగ్రియగు ద్రవ్యాదుల ప్రవేశపరచుట యెంతయు సముచితముగనున్నది. ప్రథమముననే 'పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశం కాలో దిగాత్మా మన ఇతి ద్రవ్యాణి' (వై.సూ.1.1.5) ఇంద్రియ గోచరమును, సృష్టికాధారభూతములగు ద్రవ్యములు పై తొమ్మిదిమాత్రమే యనియు, వానికి 'క్రియాగుణవత్ సమవాయికారణమితి ద్రవ్యలక్షణం' (వై.సూ. 1.1.15) క్రియాగుణవిశిష్టమై, సమవాయికారణమైనదిగాన ద్రవ్యపదముపయుక్తమని విచారణము ప్రారంభింపబడియున్నది. అందును 'తత్ పునఃపృథివ్యాదికార్యద్రవ్యం' (వై.సూ. 4 2.1)పృథివ్యాదులను కార్యద్రవ్యములని సూచించినట్లు, ఆద్రవ్యములు కార్యకారణరూపమునద్వివిధమనియుఅవి "నద్రవ్యంకార్యంకారణంచవధతి"(వై.సూ.1.1.12) ద్రవ్యము కార్యకారణములచే నశింపబడదనియు వాక్రుచ్చి, ఆ ద్రవ్యముల నాశ్రయించియున్న గుణ,కర్మ, సామాన్యవిశేష సమవాయవిచారమును ప్రారంభించెను. కణాద ప్రతిపాదిత ద్రవ్యనవకముతో, సాంఖ్యులుకొందరుతమమును, సువర్ణమును మీమాంసికులుజేర్చిద్రవ్యములుగాగైకొనిరి.కణాదునిదృష్టికది అసమంజసముగాదోచియుండనోపు,కానఁతడు యీసూత్రాంతమున"ఇతి" అనిమాత్రమే పదప్రయోగము గావించి, సంశయ నివారణ మొనరించియుండినట్లు విదితము. ఈ విషయమునే తనఉత్తరగ్రంథములో, "ద్రవ్యగుణకర్మనిష్పత్తివైధర్మ్యాదభావస్తమః(వై.సూ.5.2.19)ద్రవ్యగుణకర్మల గలుగజేయుటలో

వైధర్మ్యముండుటచేత అనగా అశక్తమైయుండుటచేతనీతమము, అభావరూపమే యగునని స్పష్టపరచియున్నాడు. మరియు దాని నైజమును దెల్పుచు, "తేజసో ద్రవ్యాంతరేణావరణాచ్చ" (వై.సూ. 5.2.20) మరొక పదార్థముచేత బకాశము ఆవృతమగుటచేతనే తమమేర్పడుచున్నది. కానఅది కేవలము అభావరూపమనియు, కాని అది దశమ ద్రవ్యమనిపించుకొనుటకధికారము లేదనియు దీర్మానించియున్నాడు. ఇక సువర్ణమన్ననో, 'అనిత్యే ఇతి విశేషతః ప్రతిషేధభావః' (వై సూ4.1.4) ముఖ్యముగా ప్రతిషేధము, అనగా విరుద్ధభావము గలదియే అనిత్యమని నిర్వచించు సూత్రమునను సరించి. వివృత్తికారులగు జయనారాయణ తర్కపంచాననులు వచించునట్లు, "తథాచావయవి న నిత్య ఇతి" (వై.సూ.వి.4.1.4) అంత అవయవములు గలది నిత్యముకాదు అనుటతో, అవయవియయిన సువర్ణాదిక లోహ పదార్థములు నిత్యములగు ద్రవ్యములుగా పరిగణింపబడజెల్లవు.

గుణములు

పై విధాన సూచింపబడియున్న తొమ్మిది ద్రవ్యములకు "రూపరసగంధస్పర్శాః సంఖ్యాః పరిమాణాని పృథక్త్వం సంయోగవిభాగే పరత్వాపరత్వే బుద్ధయః సుఖదుఃఖే ఇచ్ఛాద్వేషప్రయత్నాశ్చ గుణాః" (వై. సూ.1.1.6) మొదలగు గుణములును. సూచింపబడని గురుత్వద్రవత్వస్నేహసంస్కారధర్మాధర్మ శబ్దము (వై,సూ.ఉ. 1.1.6) గూడ "చ"అనుటలో చేర్చబడినవి. నైజమున "ద్రవ్యాశ్రయగుణవాన్ సంయోగవిభాగేష్వకారణమనపేక్ష ఇతి గుణలక్షణం"(వై.సూ.

1.1,16) ద్రవ్యము నాశ్రయించి యుండునదియు, గుణరహిత మైనదియు, సంయోగవిభాగములకు కారణముగాక, వానితో నెట్టి సంబంధము లేనిదియు గుణముగా నిర్వచింపబడియున్నది. ఈ గుణములు కార్యకారణములలో రెంటిచేతను, ఉభయథా గుణాః” (వై.సూ.1.1.13) అనునట్లు,నశించినవియై యుండును. అందునుపృథివ్యాదిరూపరసగంధస్పర్శా(ద్రవ్యానిత్యత్వాదనిత్యత్వాశ్చ' (వై. సూ. 7.1.2) పృథివ్యాదులయొక్క రూప రస గంధాదిగుణములు, ఆయాద్రవ్యములయొక్క-నిత్యత్వానిత్యత్వములపై నాధారపడుచు, అవియు నిత్యానిత్యములై యొప్పారును. అనగా, “ఏతేన నిత్యేషు నిత్యత్వముక్తం” (వై.సూ. 7.1 3) నిత్యములలో వానికి నిత్యత్వము గలదు. 'అనత్యేష్వనిత్యా ద్రవ్య నిత్యత్వాత్‘(వై. సూ.7.1 5)అనిత్య ద్రవ్యములలో నవి అనిత్యములుగా నుండును,

భూతగుణము

ఇక నే యే ద్రవ్యములకే యే గుణములున్నవో కొంచెము విచారింతము. 'రూపరసగంధస్పర్శవతీ పృథివీ' (వై.సూ. 2.1.1) . రూప రస గంధ స్పర్శములు పృథివికి గుణములు. 'రూపరసస్పర్శవత్య ఆపో ద్రవాః స్నిగ్ధాః ” (వై.సూ.1.1.2) రూపరసస్పర్శములును ద్రవత్వ స్నేహములు జల లక్షణములు ‘తేజో రూపస్పర్శవత్ ” (వై సూ 2 1 3) తేజస్సునకు రూ. స్పర్శములు గలవు. “స్పర్శవాన్ వాయుః” [వై సూ 2 1 4]

స్పర్శగుణముగలవాడు వాయువు. ఇక అయిదవ భూతమనబడు ఆకాశమునందు "త ఆకాశే న విద్యంతే" (వై. సూ. 2.1.5 యీ గుణములెవ్వియును అభావము.

పై నుదాహరింపబడిన గుణములలో, 'వ్యవస్థితః పృథివ్యాం గంధః' (వై. సూ. 2.2.2) గంధము పృథ్వియొక్క గుణమని తీర్మానింపబడినది. అట్లే, "ఏతేనోష్ణతా వ్యాఖ్యాతా" (వై. సూ.) 2.2.3) "తేజస ఉష్ణతా" (వై. సూ. 2.2.4) తేజస్సునకు ఉష్ణత్వము లక్షణమని దీర్మానము. "అప్సు శీతతా" (వై. సూ. 2.2.5) జలమునకు శీతలత్వము గుణము, "స్పర్శశ్చ వాయోః" (వై. సూ. 2.1.9) మరియు స్పర్శము వాయు లక్షణము. ఈ స్పర్శాది లక్షణములు, ఆ యా భూతముల నిజ లక్షణములని యర్థము. వీనిలో 'న చ దృష్టానాం స్పర్శ ఇత్యదృష్టలింగో వాయుః (వై. సూ. 2.1 10) అనురీతి దృగ్గోచర వస్తువుల స్పర్శముకాక, వాయువునకు అగోచరలక్షణము గలదు. అందుచేత వాయువు 'అద్రవ్యవత్త్వేన ద్రవ్యం' (వై. సూ. 2. 1. 11) అద్రవ్యలక్షణముగలది కాన ద్రవ్యము. అట్లైన యితరములు కావా? అని సందేహింప, ద్రవ్యానాశ్రితమిత్యర్థః' వాయువు యితర ద్రవ్యముల గలిగి లేదని, ఉపస్కారకారుడు వివరించియున్నాడు. అనగా "అద్రవ్యవత్త్వేన నిత్యత్వముక్తం' (వై. సూ. 2. 1. 13) అను సూత్ర విధానమున వాయువు, యితరద్రవ్యముల సంపర్కములేనిదిగాన నిత్యమని చెప్పబడును. దీనిననుసరించి, అగ్ని జల పృథ్వీభూతములు ద్రవ్యం హి సమవాయికారణాసమవాయి కారణాంతర

నాశాన్నశ్యతి'(వై. సూ. ఉ. 2. 1. 13) ద్రవ్యము, తన సమవాయి అసమవాయి కారణములలోనేది నశించినను నశించును గాన, 'పృథివ్యాది రూపరసగంధస్పర్శాద్రివ్యనిత్యత్వాదనిత్యత్వాశ్చ' (వై.సూ. 7.1.2) పృథివ్యాదులకుగలరూపరస గంధస్పర్శాది గుణములు,అనిత్యద్రవ్యములనాశ్రయించుచో అనిత్యద్రవ్యములుగను, 'ఏతేన నిత్యేషు నిత్యత్వముక్తం' (వై.సూ 7.1.3) నిత్యవస్తువులనాశ్రయించినచో నిత్యములునై విరాజిల్లుచుండును. మరియు వాయువువలె నదృష్టమై, కారణద్రవ్యమనబరగు నాకాశలక్షణమునుగూర్చియు నిసుమంత విచారితము. 'విష్క్రమణం ప్రవేశమిత్యాకాశస్యలింగం' (వై.సూ. 2.1.20) ప్రవేశ నిష్క్రమణములకవకాశమొసంగునది ఆకాశలక్షణములుగ వైశేషికవచనమైనను, కర్మ మూర్తద్రవ్యముల నాశ్రయించునది కాన (వై, సూ. 2.1 21), ఆకాశలక్షణమును కర్మ పొందనేరదనియు (వై. సూ. వి.2.1.2), సమవాయికారణముగనేకాక అసమవాయికారణముగనైన ప్రవేశ నిష్క్రమణాది కర్మలు ఆకాశ ధర్మముల దెలుపనేరవనియు (వై.సూ.ఉ.2 1.22), నిమిత్తకారణరూపమునవైన ఆ కర్మలాకాశముయొక్క యునికిని కనిపెట్టజాలవనియు [వై.సూ.వి. 2.1.23]వక్కాణించి, 'కారణగుణపూర్వకః కార్యగుణోదృష్టః' [వై.సూ. 2.1.24] కార్యగుణము కారణగుణములో బూర్వమే యిమిడియున్నది. కాన 'కార్యాంతరాప్రాదుర్భావాచ్చ శబ్దః స్పర్శవతామగుణః" [వై.సూ. 2 1 25]కార్యాంతరము లేకుండుటచే శబ్దము,స్పర్శాదులవలెగుణముకాదని నిరూపింపబడినది. అనగా శబ్దము, గంధాదులవలె యే వస్తువుల నాశ్రయింపక,

"తస్మాన్న స్పర్శవద్విశేషగుణః శబ్దః" (వై. సూ. ఉ 2.1.25) అని ఉపస్కారకర్తలు వచించినట్లు, శబ్దము స్పర్శాదులవలె గుణముకాదు. అది ఆత్మయొక్క గుణమునుకాదు. మనస్సు యొక్క గుణముకూడ కాదు (వై సూ 2 1 26). కావున ఆ శబ్దము "పరిశేషాల్లింగమాకాశస్య" (వై సూ. 2 1.27) ఆకాశమునకు ఏ గుణమునువచింపబడకుండుటచే,నదిఆకాశము యొక్క గుణము. అందుచేతనే 'శబ్దలింగా విశేషాద్విశేష లింగాభావాచ్చ" (వై సూ. 2 1 30) శబ్దము దేనియొక్క గుణముగ నింతవరకు నిర్ణీతము కాకుండుటయు, ఆకాశమునకేగుణమును తెలుపబడియుండకపోవుటచేత, ఆకాశమునకు శబ్దము లక్షణము. ఇంద్రియములలో జ్ఞానక్రియార్థము ఇతరేంద్రియముల గ్రహణమునకు విషయములున్నను, శ్రోత్రమునకు "శ్రోత్రగ్రహణో యోఽర్థః స శబ్దః' (వై సూ 2 2 21) శ్రోత్రగ్రహణమునకు అర్థము శబ్దము అని తెలుపబడినది. ఆ శబ్దము ఒక ద్రవ్యములోమాత్రముండుటచేత ద్రవ్యము కాదు, (వై సూ 2 2 23) "నాపి కర్మా చాక్షుషత్వాత్" (వై సూ 2 2 24) కర్మవలె నదృష్టమైయున్నను కర్మయును కాదు. కాని యితర ద్రవ్య లక్షణములకును, శబ్దమునకును, ఒక తారతమ్యము గలదు. 'నిత్యవైధర్మ్యాత్' (వై.సూ. 2.2.27) నిత్యముకాక ఉచ్చారణానంతర స్థితిగలది. 'అనిత్యశ్చాయం కారణతః (వై.సూ.2. 2.28) కారణమున గలది కాన శబ్దము అనిత్యము. 'లింగాచ్చానిత్యః శబ్దః' (వై.సూ. 2.2.32) అనగా "వర్ణాత్మకం శబ్దోఽనిత్యః, జాతిమత్వే, సతి శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వాత్ వీణాది ధ్వనివదిత్యర్థః" (వై.సూ.ఉ. 2.2.32)

వర్ణాత్మకముగాన శబ్దము అనిత్యము. మరియు వీణాది ధ్వన్యాదులవలె శ్రోత్రగ్రాహ్యమై యుండుటచే ననిత్యమై యున్నది.

కాలాదిగాత్మమనసులు

ఇట్లు పంచ భూతగుణ మీమాంస చూచితిమి. ఇక అప్రత్యక్షములును అస్థూలములును అగు 'కాలో దిగాత్మమన'' యనబడు నాలుగు సూక్ష్మ ద్రవ్యగుణము గ్రహింప యత్నింతము. పృథివ్యాది ఆకాశపర్యంత ద్రవ్యములు, బాహ్యేంద్రియములగు శ్రోత్రాది యింద్రియ గోచరములుగాన నవి, బాహ్యగోచరములై యుండును. అందుచేతనే అవిబహిర్ద్రవ్యములు నాబడినవి. అందు ప్రథమత్రయము క్రమముగా స్థూలము నుండి సూక్ష్మములగుచున్నవి. వాయువు తన గుణమును మాత్రమే గోచరింపజేయుచు, నిత్యద్రవ్యముగా పరిగణింపబడినది. ఆకాశమన్నచో సంపూర్ణముగ నతీంద్రియమై, తన గుణమునుగూడ సందిగ్ధావస్థలోనుంచి, శబ్దము ఆకాశలక్షణమా కాదా అను సందేహమున దాగియున్నది. కాని అది పంచ భూతములలోనుత్కృష్టమై, విభవాన్మహానాకాశ స్తథాచాత్మా (వై.సూ. 7 1.22) అనుచందను సర్వవ్యాప్తమై, అనంతమైన దిగా నుండి, ఆత్మయు నింతియ యని సూచించుచున్నది.

కాలము

ఆ విధమునగూడగాక కాల దిగాత్మ మనములు అస్థూలము లై, అనిర్దేశ్యములై యున్నవి. అందు 'అపరస్మిన్నపరం యుగపత్ చిరం క్షిప్రమితి కాలలింగాని'' (వై.సూ 2.2.6)

పూర్వము, సమానము, మందగతి, త్వరితగతి, కాలముయొక్క గుణములుగాని ర్దేశింపబడినవి. "తస్మాదేతాదృశవిశిష్టప్రత్యయా న్యథానుపపత్త్యా విశేషణప్రాపకం యత్ ద్రవ్యం స కాలః' (వై సూ. ఉ 2.2 6) ఏ ద్రవ్యము యిట్టి భావముల నిర్ధారణము చేయునో, లేకున్న వాని యునికికే యవకాశ ముపపన్నము కాదుగాన, అట్టి ద్రవ్యమే కాలమనబరగును. 'ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే' [వై.సూ. 2 2.7] కాలముయొక్క ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వములు, వాయువిచారణము వలెనే తీర్మానము. 'కారణే కాలః' [వై.సూ. 7 1 25] సూత్రానుసారముగ, కాలమే సర్వకారణముగ నున్నది. అనగా కాలము, పూర్వోక్తరీతి పరాపరరూప భావజాలములకు కారణమై యున్నది. ఈ భావములు సర్వతః వ్యాప్తములుగాన కాలము సర్వవ్యాపకమనబరగినది. కాలమునకే కారణత్వము గూడ నన్వయము. కాని 'నిత్యేష్వభావాదనిత్యేషు భావాత్ కారణే కాలాఖ్యేతి" (వై. సూ. 2.2.9) కాలము నిత్యమై యున్నను, నిత్యములకు గారణముగాక ననిత్యములకుమాత్రమే కారణమగుచున్నది. నిత్యములగు నాకాశాదులకుద్భవమే లేకుండుటచేమందత్వత్వరితత్వములుగాని, మరియే యితరకాల గుణములుగాని వానికి అన్వయింపవు. కాని అనిత్యములగు ఘటాపటాదులకు "సర్వోత్పత్తిమన్నిమిత్తకారణత్వం'(వై.సూ ఉ.2.2.9)అనువాక్యరీతి,ఉత్పాద్యములగు సర్వమునకు గాలము నిమిత్తకారణమై యొప్పారుచున్నది. ఇట్లు, దీనికి నిమిత్త కారణత్వము ప్రత్యక్షముగ గోచరింపకున్నను, సూక్ష్మ దృష్టి గోచరముగాన సమ్మతింపవలసియుండును.

దిక్

అటులనే కణాదునిచేత, దిక్కుగూడ నొక ద్రవ్యముగా జేర్కొనబడియున్నది. "ఇత ఇదమితి యత స్తద్దిశ్యం లింగం" (వై.సూ.2.2.10) అది యిది యనునవి దిక్కుయొక్క గుణములు. అనగా రెండు వస్తువులు, ఒకేకాలమున రెండు స్థానముల నున్నప్పుడు, వాని దూరత్వ సన్నిహితత్వముల ననుసరించి, అది ఇది యను వ్యవహారముత్పన్నమగుచున్నది. దిక్కు పూర్వోక్త వాయ్వాకాశములవలె "ద్రవ్యత్వనిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే' (వై.సూ.2.2.11) ద్రవ్యత్వనిత్యత్వములు గలిగి, "తత్త్వం భావేన'(వై.సూ. 2.2.12)అనునట్లు ఏకమై యున్నది. దిశ యిట్లేకముగ నొప్పారినను, "ఆదిత్య సంయోగాద్భూత పూర్వాద్భవిష్యతో భూతాచ్చ ప్రాచీ' (వై.సూ. 2.2.14) సూర్యసంబంధముచేత భూత భవిష్యద్వర్తమానములవలన బూర్వపశ్చిమాది దిక్కులు ఏర్పడుచున్నవి. ప్రాక్ అస్యాం సవితా అంచతీతి ప్రాచీ" (వై.సూ. ఉ.2.2.14) అచ్చటనుండి సూర్యుడు ముందుకు నడచునుగాన ప్రాచీదిశయనబడెను. తదను సారముగా మేరువునకు బశ్చిమమునకు సూర్యుడు ప్రయాణించునప్పుడు, ప్రథమతః క్రియాకాలములలో సంబంధించు ప్రథమ దిక్కునకు పూర్వ లేక ప్రాచీ యనియు నామమేర్పడెను. అట్లే 'తథా దక్షిణా ప్రతీచీ ఉదీచీ చ"(వై.సూ. 2. 2. 15) దక్షిణ పశ్చిమోత్తర రూపములుగా దిక్కు విభజింపబడినది. అదే విధముగా, దిగంతరాళములగు నీశాన్యాది దిక్కులుగూడ, సూర్యభ్రమణము ననుసరించియే ఏర్పడుచున్నవి. అయినను

యథార్థమునకు నేకమై అనంతమైమాత్రమే యున్నది. ఈ విషయవివరణముగావించుచు, "గుణైర్దిగ్ వ్యాఖ్యాతా" (వై.సూ. 5.2.25) తన గుణము చేత దిక్కు అనంతము; దిక్కుతో నేర్పడుచున్న పరాపరాదులను, దశ దిశాది విభేదములును, "తస్య నానాత్వకల్పనా చ కల్పనాగౌరవప్రతిహతేత్యుక్తం (వై.సూ.ఉ7.1.25) కేవలము కల్పనలే యని ఉపస్కార కారుడువాకొనియున్నాడు. కాన నీకల్పనలకన్నింటికినధిష్ఠానమై యుండు దిక్కు, అనంతమైనదే యగును.

Space deals with co – existence, time with successions, or more accurately space deals with visible objects, while time deals with things produced and distroyed. దిక్కు సమకాలికత్వమును, గాలము కాలక్రమత్వమును దెలుపును. అనగా దిక్కు స్థూలగోచరములను, కాలము ఉత్పత్తి వినాశములను విశదపరచునని, రాధాకృష్ణ పండితుడు వివరించియున్నాడు. (Indian Phylosophy vol. 2.) అందుచేతనే "జన్మమాత్రం క్రియామాత్రం వా కాలోపాధిః మూర్తిమాత్రం దిగుపాధిః" ఉత్పత్తిక్రియలకుగాలముపాధియు, మూర్తిమంతములకు దిక్కు ఉపాధియు నగుచున్నది. అంతియగాక Sankara Misra holds that relations of time are constant, while those of space are not constant. Things move by virtue of time and hold together by virtue of space. (Indian Phylosophy vol.2) కాల సంబంధములు నిత్యములును, దిక్సంబంధములు అనిత్యములై యుండును, కాలవశమున బదార్థములు సంచరించును, దిగ్వశమున అనుసంధింపబడియుండును, అని శంకరమిశ్రుని అభిప్రాయముగా, రాధాకృష్ణులు

వచించెను. ఈ విధముగా, దిక్కాలద్వయమువస్తుకోటికి నిమిత్త కారణములై యుండును (వై.సూ. 7.1.25) అని తాత్పర్యము

ఇంతవరకు వివరింపబడిన ద్రవ్యములు బాహ్యములగుట వైశేషికమునకు నంతర్గ్రీవ్యము లేదుయని కొందరిఅభిప్రాయము. కాని ఆత్మ మనములగూడ గణాదుడు చేర్చియుండుటచే, వాని లక్షణములగూడ నొకించుక బరిశీలింతముగాక!

మనము

ఆత్మ మనములలో నాత్మమనముకంటెనవ్యక్తముగాన, ప్రథమమున మనమునుగూర్చి విచారింతము. 'ఆత్మేంద్రియార్థ సన్నికర్షే జ్ఞానస్య భావోఽభావశ్చ మనసో లింగం' (వై.సూ. 3.2.1) ఆత్మేంద్రియములకుగల సంబంధముచే నేర్పడుచున్న జ్ఞానముయొక్క భావాభావములే, మనస్సుయొక్కగుణములు. 'మనోగతిరాత్మనో లింగం' (వై.సూ.ఉ. 3.2.1) అను ఉపస్కార నిర్వచనమురీతి, మనస్సుయొక్కగమనమేఆత్మాస్తికతా నిరూపణమునకు లక్షణము. మనస్సు అంతరమైన ఆత్మతో డను, బాహ్యమైన వస్తువుతోడను, ఎప్పుడు సంబంధమేర్పరచు కొనునో అప్పుడే బాహ్యవస్తుజ్ఞానమేర్పడును. ఆ వస్తుజ్ఞానము తోడనే మనస్సుయొక్కయునికి నిర్ధారణమగుచున్నది. కాలము వలె ప్రత్యేక లక్షణములేని ద్రవ్యమగుటచేతను (వై.సూ. ఉ. 3 2.1), ఆత్మవలె జ్ఞానమునకు అసమవాయికారణమునకును సంయోగాధారమగుటవలనను, ఆకాశమువలె శబ్దగుణములేని

10).

దగుటచేతను (వై.సూ.ఉ 3.21) మనస్సు సర్వవ్యాప్తమను టకు వీలులేదు. అట్లు మనస్సు సర్వవ్యాప్తమగుచో, నది సర్వేంద్రియములతో నేకకాలసంబంధి యగుటచే నొక జ్ఞాన ముత్పన్నమై ఆజ్ఞానముసర్వేంద్రియసమిష్టి జ్ఞానరూపమైయుండ వలయును.అట్లుకాక, ఏకేంద్రియార్థజ్ఞానము కలుగుచున్నది గాన మనస్సు వ్యాప్తముకాదు. ఏకకాలమున గోచరించు వివిధేంద్రియజ్ఞానములును, యథార్థమున ఏకకాలికములుగాక, క్రమగతములై యుండును. ఫలమును భుజించుకాలమున దాని రుచియేగాక, గంథము, స్పర్శము, రూపముఏకకాలమున గోచరించినట్లున్నను, ఆ యా జ్ఞానములుక్రమగతములే యగు చున్నవి. 'శీఘ్రసంచారి మనోజనితేషు' (వై.సూ.ఉ.3.21) శీఘ్రగమనముగల మనస్సువలన గ్రమముగాగలిగి, 'స్మృత్యుప నీతజ్ఞానేషు' స్మృతివలన జ్ఞానమును గలుగజేయుచున్నవి. అందుచే మనస్సు "తదభావాదణు మనః" (వై.సూ. 7.1.23) సర్వవ్యాపకత్వలోపమువలన అణుపరిమాణముగలదియే యగు చున్నది. సర్వవ్యాప్తత్వమునకుదగిన యాధారములు లేమిచే, అణుపరివ్యాప్తముగలదియె యగుచున్నది. అట్లైనను మనస్సు యొక్క ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వములు వాయువువలె గ్రాహ్యము (వై. సూ. 3. 2. 2) అనగా అది నిత్యమైనదే అగుచున్నది. ఆత్మయొక్క సుఖదుఃఖాదికజ్ఞానమునకదియుపకరణమై, యింద్రి యార్థప్రవృత్తికి క్రియారూపమైనదగుటచే, మనస్సుద్రవ్యత్వ నిత్యత్వములు లేనదనిసందేహింపవచ్చును కాని స్థూలవాయువు ననుసరించి, నిత్యమైన వాయువుయొక్క అణువు గుణకర్మవిశిష్ట మైనదని నిరూపింపబడినట్లు,తత్కాలిక వివిధ జ్ఞానములు లేకుం

డుటచే, గుణములు గలదగుటచే మనస్సు ద్రవ్యమే యగును. జ్ఞానేంద్రియసంయుక్తము కాకున్నచో మనస్సు జ్ఞానజనకము కాదు. మరియు సుఖదుఃఖాదిక సాక్షాత్కారమునకు, ఇంద్రియకరణత్వముపపన్నము. రూపాదులవలెసుఖాదులుగూడ సాక్షాత్కారరూపములేగదా! కాన మనస్సునకు యింద్రియ త్వము సిద్ధము. జ్ఞానకారణమునకును, మనస్సునకుగల సంధా నమునకు నాశ్రయమైనదే యింద్రియము నాబడును. అందు చేత మనస్సు యింద్రియార్థప్రవృత్తికాశ్రయమై,యుండుటచే, ద్రవ్యముగా స్వీకరింపబడినది. దాని కేయాశ్రయము లేకుం డుటచే, నది నిత్యత్వమును సాధించినది. మరియు నిది 'ప్రయత్నాయౌగపద్యాత్ జ్ఞానాయౌగాపద్యాచ్చైకం' (వై. సూ. 3.2.3) ప్రయత్నములయొక్కయు, జ్ఞానములయొక్కయు, ఏకకాలికత్వము లేకుండుటచే మనస్సు ఏకమే.అనగానొకొక్క శరీరములో ఒక్కొక్క మనస్సే యుండునుగాని, అనేకము కాదని భావము. అనేకముగనున్నచో ఏకకాలమున ననేక ప్రవృత్తులు, జ్ఞానములు గలుగవలసియుండును, అట్లు జరు గుటలేదు. ఏకకాలమున జరుగు కరచరణాద్యవయవ ప్రవృ త్తియు క్రమగతికములేగాని, ఏకకాలికములుకాదు. అందుచే ఒక్క మనస్సే, ఒక్క శరీరము నాశ్రయించి యుండును. అయి నను, 'తత్రాత్మా మనశ్చాప్రత్యక్షే' (వై.సూ. 8.1.2) అచ్చట ఆత్మమనములుఅపరోక్షములై, అగోచరములై యుండు నను సూత్రవిధానమున మనస్సు,యింద్రియములకప్రత్యక్షమై శరీరమున నుండును.

ఆత్మ

ద్రవ్యనవకమున జివరిదగు ఆత్మవిషయము నెరుంగుదుము గాక! పూర్వోక్తరీతి "మనోగతిమాత్మనో లింగం" (వై.సూ. ఉ 3 2.1) మనోప్రవృత్తి ఆత్మయొక్క యునికిని సూచించును. మరియు నీ మనస్సు యింద్రియములద్వారా విషయములనాత్మ కెరుకపరచును. అందుచే నా విషయార్థజ్ఞాన కార్యములో బాహ్యముగ గోచరించు బదార్థములేగాక, "ఇంద్రియార్థ ప్రసిద్ధిరింద్రియార్థేభ్యోఽర్థాంతరస్య హేతుః" (వై. సూ. 3.1.4) ఇంద్రియార్థముల ప్రసిద్ధివలన, వీనికన్యమగు మరొక వస్తువు వీనిని గ్రహించునదిగా యున్నదని తెలియుచున్నది. అనగా నిచ్చట విషయములు ఇంద్రియములు మనస్సుమాత్రమే గాక, జ్ఞానకార్యమునకొక అధిష్ఠాత యున్నట్లు వ్యక్తము. అనగా యింద్రియార్థప్రసిద్ధి మరొకపదార్థములో కార్యము గనో, గుణముగనో, క్రియగనో ఆశ్రయించి యుండవలెను. కాని జ్ఞానక్రియ క్రియారూపముగాన, నది యింద్రియజన్యమై యుండవలెను. ఇంద్రియమన్ననో కేవలముపకరణమే కావున దాని నుపయోగించుకర్త యొకడవసరము. అందుచే "యత్రేయం ప్రసిద్ధిరాశ్రితా యః ఘ్రాణాదీనాం కారణానాం ప్రయోక్తా స ఆత్మా" (వై.సూ.ఉ.3.1.2) దేనిలో నింద్రియార్థ ప్రసిద్ధి యుండునో, ఏది శ్రోత్రాదీంద్రియముల నియోగించునో అది ఆత్మయై విరాజిల్లుచున్నది. అట్లుకాక శరీరేంద్రియాదులు యీ ప్రసిద్ధి కాశ్రయమగుట కెట్టి యవకాశమును గాన్పింపదు. ప్రకాశజ్ఞానమును దీపిక ఎట్లొసంగుటలేదో, అట్లే యింద్రి

యార్థజ్ఞానము దేహేంద్రియాదులవలన కలుగుట అసంబద్ధము. దేహాదులు అచేతనములుగా నుండుటచే, చేతనకారకమగుజ్ఞాన క్రియ వానివలన నేర్పడదని 'కారణాజ్ఞానాత్' (వై సూ. 3.1.4) యీ కారణములజ్ఞానములగుటచేతనని సూత్రము వివరించు చున్నది. అజ్ఞానకారణమున జ్ఞానోత్పత్తి కలుగదుగదా? కార్య మునగల చేతనక్రియ అజ్ఞానకారణమున నిమిడియుండునా? అందుచేత జ్ఞానక్రియకు దేహేంద్రియాదిఅచేతనాంశములుఅధి ష్ఠానముగాక, 'అన్యదేవ హేతురిత్యనపదేశః" (వై.సూ. 3 1 7) మరొక కారణముండవలెను. అదియే ఆత్మ. ఆత్మేం ద్రియార్థసన్నికర్షాత్తావత్ జ్ఞానముత్పద్యతే" (వై.సూ.ఉ. 3.1.18) ఆత్మేంద్రియసంబంధముచేత జ్ఞానముద్భవించుచున్నది. కాన జ్ఞానము, ఆత్మకు ద్వివిధముగ లింగమై యొప్పారును. అది కార్యమై యుండుటచే చేతనవస్త్వాశ్రయమును బొంది యుండ వలెను. మరియు నది ప్రత్యభిజ్ఞయనబడు స్మృతిరూపమున, నొకనిలో నిమిడి యుండవలెను. అనగా, స్మృతిజ్ఞానములకుఒకే కర్త యుండవలయునుగదా! "ఆత్మేంద్రియార్థసన్నికర్షేజ్ఞానస్య భావోఽభావ మనసో లింగం" (వై.సూ. 3.2.1) అను రీతి, ఆత్మేంద్రియార్థముల సంబంధమున్నను, జ్ఞానముయొక్క యునికిలేములు మనస్సుయొక్క లక్షణముఅయియుండ, మరల నా జ్ఞానమే ఆత్మలక్షణముగ నుండును.

మరియు, "ప్రాణాపాననిమేషోన్మేషజీవనమనోగతీంద్రి యాంతరవికారాః సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నాశ్చాత్మనో లింగాని" (వై. సూ. 3.2.4) ప్రాణాపానములు, నిమేషో న్మేషనములు, జీవనము, మనోగతి, ఇంద్రియాంతరవికార

ములు, సుఖదుఃఖములు, ఇచ్ఛాద్వేషములు, ప్రయత్నము, ఆత్మగుణములు. ఈ సూత్రమువలన బూర్వోక్తమైన జ్ఞానము మాత్రమేగాక, ఆత్మగుణములనేకములు గ్రాహ్యములు. ఇతర కార్యములెట్లు ప్రయత్నములేక జరుగుటలేదో, అట్లే ప్రాణాపానములుగూడ యత్నజన్యములే. కాని, వానికి బత్యక్షముగా నే కర్తయు గోచరించుట కానము. కాని 'యఃప్రయత్నేన వాయుమూర్ధ్వమథో వా ప్రేరయతి' (వై. సూ. ఉ. 3. 2.4) ఎవడు తన ప్రయత్నముచే బ్రాణము నూర్ధ్వముగను అథోముఃఖముగను నడువ ప్రేరేపించునో, అట్టి కర్త యొకడు కలడు. సుషుప్తికాలమునగూడ నతడే కర్తృత్వము వహించి ప్రాణాపానముల నడుపుచుండును

అవ్విధముగనే మన కర్తృత్వమావంతయులేని నిమేషోన్మేషణములుగూడ ఆత్మవలననేజరుగుచున్న వనుటకెట్టిసందియమును లేదు. అచేతనవిగ్రహా నృత్యమునకు చేతను సహాయమపేక్షితమైనట్లు, నిమేషోన్మేషణములకు నప్రత్యక్ష ప్రయత్నము చేతనునుండి రావలయును ఆ చేతనాంశమేఆత్మ. అదేవిధముగా "జీవనమప్యాత్మలింగం" (వై.సూ. 3.2.4) జీవనత్వముగూడ ఆత్మగుణమే యగును. గృహాంతరవాసి గృహమునుఅభివృద్ధిగావించునట్లు దేహాంతరవాసియగుఆత్మయు అన్నాది పదార్థములచే దేహమును నభివృద్ధి గావించుచు, వ్యాధికాలమున ఔషధాదిచే నివారించుచు,శరీరపోషణ,గక్షణ భారమును వహించును. కాన జీవనలక్షణముసైతము ఆత్మకారకత్వమును సూచించుచు ఆత్మలింగమగుచున్నది. అట్లే "జీవం మనోగతిరప్యాత్మలింగం" (వై సూ.ఉ.3.2.4) మనో

గమనముగూడ ఆత్మలక్షణమే యగును. మనస్సు అణురూపము గలిగి అభిన్నమైనదని పూర్వము వర్ణితము. అభిమత విషయ గ్రహణమునకై యింద్రియముల నిర్దేశించుటకొక కోరికయు, యత్నమును అవసరము. ఆ యత్నమే ఆత్మను సూచించును. అదేరీతిగా, "ఇంద్రియాంతరవికారాత్ ఖల్వపి దృశ్యతే"(వై సూ. ఉ. 3 2.4) ఇంద్రియాంతర వికారముల మూలముగ గూడ ఆత్మవ్యక్తము. అనగా బూర్వానుభవజన్యమైన వాసనా బలమున, ప్రస్తుత ప్రత్యక్షవిషయముల గాంచిన, ఇంద్రియ వికారము కలుగుట సామాన్యము. ఫలానుభవముండుటచే ఆ ఫలము గోచరింపగనే నోరూరుచున్నది. దానికి కారణముగ బూర్వానుభవ సంస్కారము, ప్రస్తుతానుభవముగూడ ఒకే కర్తలో నుండియుండవలయును. ఆ కర్తయే ఆత్మ. మరియు 'సుఖాదయశ్చ జ్ఞానవదేవాత్మలింగాని ద్రష్టవ్యాః' (వై. సూ. ఉ.3,2.4) జ్ఞానమువలెనే సుఖదుఃఖములుగూడ ఆత్మలింగము లుగా చూడదగినవి. ఈ సుఖదుఃఖములుగూడ కారణజన్యము లగు కార్యములుగాన నొక అధిష్ఠానమును గలిగి, అందు యిమిడి యుండవలయును.

ఇట్లు ఆత్మమనములు తీర్మానింపబడియున్నవి. ఆత్మ నిత్యమై ద్రవ్యమై యొప్పుచున్నది. దీనికిని, పూర్వద్రవ్యముల వలె గుణములుండుటచే నిదియు ద్రవ్యముగా వ్యవహార్యము. ఇది "తస్మాదాగమికః(వై సూ. 3.2.8)అనురీతి అన్ని ద్రవ్యముల వలె సులభగ్రాహ్యము కాకపోవుటచే, సులభముగా దీర్మానింప బడునదియు గాకుండుటచే, దానియునికి వేదముచేతనే తీర్మానింప

బడియున్నది. "అహం" ప్రత్యయమువల్లగూడ 'అహమితి' శబ్దస్య వ్యతిరేకాన్నాగమికం"(వై. సూ. 3.2.9) అనురీతి,ఆత్మ గ్రాహ్యము. అంతియుగాక "నేను సుఖిని, నేను దుఃఖిని' మొదలగు వ్యవహారములద్వారా అనగా సుఖదుఃఖాది ఆత్మగుణములద్వారా, ఆత్మ ప్రత్యక్షగోచరమై విరాజిల్లుచున్నది. "అహం"ప్రత్యయమునకువ్యవహారమైనదేహాదికమునకే యన్వయముగాని, తదధిష్ఠాత యగు నాత్మకు గానేరవనుట సిద్ధము.

నానా - ఆత్మ

మరల ఆత్మ మనస్సువలెనే, నానాశరీరములలో నానా విధములుగా నొప్పారును. అనగా సర్వశరీరములలో నొక్కే యాత్మ అనేకరీతులుగా నుండక, 'సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యం" (వై సూ. 3 2 19) సుఖదుఃఖజ్ఞానముల మూలము ఏకముగానున్నట్లుగోచరించినను,"వ్యవస్థాతో నానా' (వై. సూ. 3.2.20) బరిస్థితుల తారతమ్యమువలన ఆత్మ అనేకమే యగుచున్నది. అనగా ఒకడు ధనవంతుడు, మరొకడు పేద, ఒకడు సుఖి, మరొకడు దుఃఖి మొదలగు పరిస్థితుల వ్యత్యాసములవలన, ఏకాత్మయే యైయున్న యీ అవాంతర భేదములనుపపన్నములగుట ఆత్మలనేకములేగాని ఏకముకాదు, అంతియగాక "ప్రవృత్తినివృత్తీశ్చ ప్రత్యగాత్మని దృష్టే పరత్ర లింగం' (వై.సూ.3.1.19) ఆత్మలో ప్రవృత్తినివృత్తుల యునికి వలన, ఆత్మలనేకములని సూచన. ప్రవృత్తినివృత్తులు, రాగ ద్వేషజన్యములగు ప్రయత్నములు. ఇవి హిత ప్రాప్తి

అహిత పరిహారఫలకములై, శరీరమునందు తత్తద్వికారముల గలుగజేయుచున్నవి. ఇట్టి శారీరకచేష్టలు ఇతరదేహములలో మనము తిలకించునప్పుడు, అందు మఱియొక ఆత్మ కలదని తీర్మానమునకు రావలయును. మన శారీరక కార్యమువలెనే యితర శరీరములందుగూడ, అన్యతరప్రేరితమైన కర్మ గోచరించుటచే అన్యాత్మకలదని తాత్పర్యము. కాన యితర శరీరములలో స్వీయ శరీరమునవలెనే ఆత్మలుండవలయునుగాన, అనేక శరీరములందు అనేకాత్మలున్నవనుటయు ఆవశ్యకముగాన, ఆత్మలనేకములేగాని ఏకము కాదు. ఆత్మ యిట్లనేక సంఖ్యాకముగనుండియు, "విభవాన్మహానాకాశ స్తథా చాత్మా" అను సూత్రవిధానముగ, విభుత్వమున నాకాశము అనంతమైయున్నటుల ఆత్మయు ననంతమై, మరియు దుర్గ్రాహ్యమై యుండును. ఆకాశమువలెఆత్మయు, "నిత్యపరమమహత్పరిమాణవాన్ వైభవాత్" (వై.సూ.వి. 7.1.21) విభవవిశేషమున నిత్యమును, మహత్వమును గలిగి, సర్వవ్యాపకత్వమును గలిగియుండును. అదృష్టవదాత్మసంయోగస్య సర్గాద్యకాలీనపరమాణుకర్మహేతుత్వాత్ ఆత్మవైభవమప్యావశ్యకం (వై.సూ.వి. 7.1.22) సర్గాద్యకాలీన పరమాణుగత కర్మ, అదృష్టప్రేరితఆత్మసంయోగమున గలుగుచుండుటచే, ఆత్మయొక్క వ్యాపకత్వమవసరమగుచున్నదిగా వివృత్తికారుని వివరణము

కర్మ

ఇంతవరకు ద్రవ్యములకుగల వస్తుగుణవిమర్శ చేయబడినది. ఇక ద్రవ్యములకుగల కర్మవిచారము గావించి, ద్రవ్య

కర్మ సంబంధముల జూతము. "ఏకద్రవ్యమగుణం సంయోగ విభాగేష్వనపేక్షకారణమితి కర్మలక్షణం" (వై.సూ. 1.1.17) ఒకే ద్రవ్యము నాశ్రయించినదియు, గుణరహితమైనదియు, సంయోగవిభాగములకు కారణభూతమైనదియు కర్మయనబడును. ఈకర్మ 'ఉత్ క్షేపణమవక్షేపణమాకుంచనం ప్రసారణం గమన మితి కర్మాణి"(వై.సూ.1.1.7) పై కెగురవేయుట, క్రిందికి బడ వేయుట, ముడుచుకొనుట. ప్రసరించుట, నడచుటలుగా ముఖ్యముగా కర్మ పంచవిధములు.

పృథ్వీద్రవ్యమున యీకర్మ-"నోదనపీడనాత్ సంయుక్త సంయోగాచ్చ పృథివ్యాం కర్మ' (వై.సూ. 5.2.1) ప్రేరణము పీడనము, సంయోగములవలన బృథివియందు గర్మ కలుగును. వెదురునుండు అగ్ని ప్రేరణముచే గర్మ జనించును, లేక కుఠార తాడనముచేగూడ వెదురునందు కర్మ జనించును. అట్లే రథచోదన కార్యమున, నశ్వములకు రథములకును బగ్గములకు గల సంయోగముచే గర్మ ఉద్భవించును. 'తద్విశేషేణాదృష్ట కారితం" (వై,సూ.5.2.2) పృథ్వియందు భూకంపనాదిక కర్మలు అదృష్టవశమున నేర్పడుచుండును. "అపాం సంయోగాభావే గురుత్వాత్ పతనం" (వై.సూ.5.2.3) సంయోగము లేనప్పుడు గురుత్వకారణమున జలము పడును. మరియు "ద్రవత్వాత్ స్యందనం"(వై.సూ.5.2 4) జలముద్రవమగుట వలన ప్రవహించును. ఈ జలము సూర్యాతప వాయు సహాయమున, "నాడ్యో వాయుసంయోగాదారోహణం" (వై.సూ. 5.2.5) పై కెగురును. వృక్షాదులందు జలము పైకి ప్రసరించుటయు, 'వృక్షాభిసర్పణమిత్యదృష్టకారితం' (వైసూ. 5 2.7)

అదృష్టకారణమున జరుగును. "అపాం సంఘాతో విలయనం చ తేజః సంయోగాత్" (వై.సూ. 5 2 8) తేజో సంబంధమున జలము ఘనీభవించుట, అదృశ్యమగుటయు నేర్పడుచుండును.

అటులనే "పృథివీకర్మణా తేజఃకర్మ వాయుకర్మ చ వ్యాఖ్యాతం"(వై.సూ.5 2 12) తేజోవాయుకర్మలుపృథివీకర్మల ననుసరించి అన్వయము. అనగా మెరుపు తుపానులు అదృష్ట ప్రేరితములు. మరియు అగ్ని వాయువులలో "అగ్నేరూర్ధ్వ జ్వలనంవాయో స్తిర్యక్పవనమణూనాం మనసశ్చాద్యకర్మాదృష్ట కారితం" (వై.సూ. 5.2.13) అగ్ని ఊర్ధ్వముగ జ్వలించుట, వాయువు దిశలకు వీచుట, అణువుల మనస్సుయొక్క సృష్ట్యాది కర్మయు, అదృష్టప్రేరితములుగ నుండును. మనోకార్యము హస్తాది అవయవ కర్మద్వారా వ్యక్తము (వై.సూ. 5.2.14) అట్లే సుఖదుఃఖాదికము, "ఆత్మేంద్రియమనోఽర్థసన్నికర్షాత్ సుఖదుఃఖం' (వై.సూ. 5 2.15) అనురీతి ఆత్మేంద్రియమన స్సులకును, వాని విషయములకును సంయోగమువలన కలుగు చున్నను, 'తదనారంభే ఆత్మస్థే మనసి శరీరస్య దుఃఖభావః సంయోగః' (వై.సూ.8.2 16) ఆత్మయందున్న మనస్సులో గర్మయేలేకున్న, దేహమున బాధ అభావమే యగును. అనగా మనస్సునకుబాహ్యసంబంధమున్ననే దానికిగర్మప్రవృత్తి గలిగి, దుఃఖాద్యనుభవము కలుగును. దేహమునుండి బాహ్యాభ్యంతరముల మనస్సు సంచరించుచుండుటయు నదృష్ట కారితమే యగుచున్నది (వై.సూ.5.2.17).

తర్వాత 'దిక్కాలావాకాశం చ క్రియావద్వైధర్మ్యా న్నిష్క్రియాణి' (వై.సూ.5.2.21) దిక్కు, కాల, ఆకాశములు

కర్మ విశిష్ట ద్రవ్యములకు విలక్షణములుగాన, నవినిష్క్రియములు అగుచున్నవి. అనగా నీ ద్రవ్య త్రయమునకు గర్మలేదని గ్రాహ్యము,

వైశేషిక సిద్ధాంతమునకు షట్పదార్థ అనువ్యవహారము నకు కారణభూతమగు, ద్రవ్య గుణ కర్మ సామాన్యవిశేష సమవాయములలో (వై.సూ. 1.1.4), ద్రవ్య గుణకర్మ విచారము గావింపబడినది. ఇక సూక్ష్మముగ సామాన్యవిశేషసమవాయ పరిశీలన గావింతము.

సామాన్యము

"సామాన్య విశేష ఇతి బుద్ధ్యపేక్షం"(వై. సూ.1.2.3) అను సూత్రచందము, బుద్ధ్యపేక్షికమైన సామాన్యవిషయముల బరిశీలింతము. పూర్వము వివరింపబడిన ద్రవ్య గుణ కర్మలలో గల "ద్రవ్యత్వంగుణత్వంకర్మత్వం చ సామాన్యానివిశేషాచ్చ' (వై.సూ. 1.2.5) ద్రవ్యత్వ గుణత్వకర్మత్వములు సామాన్య విశేషరూపములై రాజిల్లును. ద్రవ్యాదులలో ద్రవ్యత్వమెట్లుం డునన, 'అనేకద్రవ్యవత్వేనద్రవ్యత్వముక్తం"(వై. సూ.1.2.11) అనేక ద్రవ్యాశ్రితమైన ద్రవ్యవత్వము ద్రవ్యత్వమగుచున్నది. అట్లే గుణత్వ కర్మత్వములును (వై. సూ. 1. 2. 13) అన్వయము. కాన ద్రవ్యాదులగల ద్రవ్యత్వాదులలో, సామాన్య విశేష భావములుపపన్నములనియు, నవి బుద్ధ్యపేక్షికములనియు దాత్పర్యము. అనగా వాని జ్ఞానము ఇంద్రియాదికమునగాక బుద్ధిద్వారమునజరుగును. అవి 'సామాన్యవిశేషాపేక్షంద్రవ్యగుణ

కర్మసు" (వై.సూ8.1.6) ద్రవ్య గుణ కర్మ జ్ఞానమునంటియే యుండి, వాని సామాన్యత్వ విశేషత్వముల పరిజ్ఞానము గలుగ జేయును. ఆత్మేంద్రియార్థ సన్నికర్షమున (వై సూ.3.2.1) సామాన్య విశేషజ్ఞానము గలుగును (వై.సూ. 8.1 5). అందు "అనువృత్తిబుద్ధిః సామాన్యస్య వ్యావృత్తిబుద్ధిర్విశేషస్య"(వై. సూ. ఉ.1.2 3) సామాన్యమునకు అనువృత్తిబుద్ధి, విశేషము నకు వ్యావృత్తిబుద్ధియు నుండును. అనగా 'అనువృత్తత్వం అధికదేశవృత్తిత్వంవ్యావృత్తత్వమల్పదేశవృత్తిత్వం'(వై సూ. వి 1.2.3) అధికదేశముననుండుటఅనువృత్తత్వమును, అల్ప దేశ గతముగుట వ్యావృత్తమని వివృతికారుని వివరణము. అందుచే నధికదేశమున నుండునది సామాన్యమనియు, అల్పదేశస్త మగునది విశేషమనియు నర్థము.

అందు సామాన్యము, 'ద్వివిధం పరమపరం చ' (వై. సూ. ఉ. 1. 2. 3) పరాపరరూపమున ద్వివిధము. "తత్ర పరం సత్తా అపరం సత్తావ్యాప్యం ద్రవ్యత్వాది" (వై.సూ.ఉ.1.2.3) పరమైనది సత్తాయును, ద్రవ్యత్వాదులందు సత్తావ్యాపకత్వము అపరమైనది యగును."తత్ర పరస్సామాన్యం సత్తాద్రవ్యత్వాది కత్వపరసామాన్యం" (వై. సూ. వి. 1. 2. 3) అనియు వివృతికారుడు వాకొనియున్నాడు. పరరూపసామాన్యమన బడిన సత్తా "సదితి యతో ద్రవ్యగుణకర్మసు సా సత్తా"(వై. సూ. 2.1.7) ద్రవ్య గుణ కర్మలయొక్క-యునికిని రూపించునది యగుచు, "ద్రవ్యగుణకర్మభ్యోఽర్థాంతరం సత్తా" (వై. సూ. 1.2.8) ద్రవ్యగుణకర్మలకన్యముగానుండునది సత్తాయైయున్నది. అనగా, ద్రవ్యాదులు సత్తాపై తమ యునికికై యాధారపడు

చుండుసుగాని. సత్తా వానికి విలక్షణముగ నేయుండును. మరియు "ద్రవ్యాదయోఽననుగతాః సత్తా చానుగతా" (వై .సూ.ఉ. 1,2 8) ద్రవ్యాదులు పరిమితములు, సత్తావ్యాప్తమును అగు చున్నవి. అందుచే,అనుగతత్వాననుగతత్వలక్షణ (వై.సూ.ఉ. 1.2.8) ములు,సత్తాద్రవ్యములుగలిగి వాని విభేదమునుగూడ నిర్దేశించుచున్నవి. మరియు 'గుణకర్మసు చ భావాన్నకర్మ న గుణాః" (వై సూ 1 2 9) కర్మగుణాదులలోసత్తాయుండుటచే, నది కర్మ గుణములకన్యమైనది. 'సామాన్యవిశేషాభావేన చ (వై సూ. 1 2 10) సామాన్య విశేషములు, మరల సత్తాలో నుండనేరవు అనికూడ తాత్పర్యము. 'సదితి లింగావిశేషా ద్విశేషలింగాభావాచ్చైకో భావః (వై సూ. 1 2 17) అను సూత్రమురీతిఅందులింగావిశేషముచేతను, విశ్వమలింగాభావము చేతను సత్ ఏకమైయుండును. అనగా "సదిత్యాకారకం జ్ఞానం శబ్దప్రయోగో వా సత్తాయా లింగం" (వైసూ ఉ. 1 2 1) ఉన్నదను ఆకారక జ్ఞానముగాని, పదప్రయోగము గాని సత్తయొక్క లక్షణము. అది ద్రవ్యగుణకర్మలలో సమానవిశిష్టమై భేదరహితమై"ఏకైవ తేషు వర్తతే"(వై.సూ. ఉ 1 2 17) వానిలో నేకమై వర్తించును. మరియు 'సదకారణవనిత్యం' (వై సూ 4 1 1) సత్తు,అకారణమును నిత్యమును అయియున్నది. అనగా "అసతః సజ్జాయతే" (వై సూ వి 4 1 1) అసత్తునుండి సత్తుకలుగుననుట తగదు. కావున "సత్ భావరూపం కించిత్ అకారణవత్ అజన్యంనిత్యంవినాశాప్రతియోగివస్తు' (వై సూ వి 4 1 1) సత్తు, సదా భావ రూపమై,అకారణమై,నిత్యమై, వినాశమునొందనిదై యున్నది.

అట్లు వివరింపబడియున్న సత్తు, సామాన్యముయొక్క పర రూపమై యొప్పారుచున్నది.

విశేషము

విశేషము నాబడుటవలననే 'అణుమహాదితి తస్మిన్ విశేషభావాత్ విశేషభావాచ్చ' (వై సూ 7 1 11) అణు మహాదాది లక్షణములు వ్యవహార్యము. అనగా బిల్వాపేక్ష వలన రేగు అణువగును. అట్లే రేగుపండుతో పోల్చగా బిల్వ ఫలము మహత్తగుచున్నది. విశేషభావామహత్వవిశేషస్యైవ తరతమాదిభావేన భావాత్' (వై సూఉ. 7 1 1|) విశేషమే కారణము. తరతమభావరూపమునబరిమాణవిశేషముండుటయే యిందు హేతువుగ ఉపస్కార వివరణము. విశేషము ఏకదేశముకాక, ఏకకాలికముగ నుండును. ఒక వస్తువునందు చిన్న,పెద్దలు రెండును ఏకకాలమున నుండక, ఒకేకాలమున రెండువస్తువులందు యుండును. ఇట్లే దీర్ఘత్వ హ్రాస్వత్వ వ్యవహారముగూడ గ్రాహ్యము.

సమవాయము

ఇంతవరకు షట్పదార్థముల,సమవాయమువినా ద్రవ్యాది విశేషపర్యంతము గ్రహింపబడియున్నది. పూర్వోక్తముల యన్నింటికంటె సమవాయవిచారణము అత్యంత ముఖ్యము. ఎందులకన దత్త్వవిచారణమున,'కార్యకారణభావస్యాసిద్ధత్వేన శశవిషాణసమానత్వాత్' (వై.సూ.వి. 1.2.1) కార్యకారణ

భావమునిరూపణము గానిచో,శశవిషాణ ప్రసంగమువలె నిష్ఫలమగుటచే,గార్యకారణభావముయొక్క విచారణమావశ్యకము. సూక్ష్మదృష్టి విచారించుచో, "కారణాభావాత్ కార్యాభావః (వై. సూ. 1.2.1) కారణమే లేకున్నచో గార్యమే అభావమగును. కాని "న తు కార్యాభావాత్ కారణాభావః"(వై. సూ.1.2.2) కార్యము లేకున్నంతమాత్రమున గారణము అభావముకాదు. అనగా కార్యముకారణాధీనముగాని, కారణము కార్యాధీనము కాదు. సర్వకార్యములకు "అవధిస్తు కారణమేవ" (వై.సూ.ఉ.1.2.1) కారణమే పరమావధి. గాన కార్యము కారణముపై నాధారపడియుండును. ఈ కార్యకారణభావమే లేకున్న, ప్రవృత్తి నివృత్తులును లేకపోవునని ఉపస్కార వివరణము. కార్యోత్పత్తికి గారణము ఏకముగాక, త్రివిధముగా వైశేషికవాదము."తథా చాత్మా జ్ఞానస్య సమవాయికారణం, ఆత్మమనః సంయోగోఽసమవాయికారణం విషయసన్నికర్షో నిమిత్తకారణమితి" (వై.సూ.వి. 8.1.3) అను రీతి జ్ఞానకార్యము నుదాహరణముగ గైకొనిన, నందుఆత్మసమవాయికారణముగను,ఆత్మమనఃసంయోగము అసమవాయము గను, విషయసంబంధము నిమిత్తకారణముగ నగుచున్నది. లేక ఘటకార్యమున మృత్తు, కపాలసంయోగ కులాలులు, క్రమమున సమవాయాసమవాయ నిమిత్తములుగనుండును. ఈ మూడు కారణములును గార్యోత్పత్తికి ప్రధానమైనను, అందు సమవాయము అతిప్రధానమగుటయు, కార్యమునకు ద్రవ్యత్వము నొసంగునదగుటయు, దాని, షట్పదార్థములలో గణాదమునీంద్రుడు గైకొనెను. దాని నొకించుక బరిశీలింతముగాక!

కార్యోత్పత్తికి "అసతః సజ్జాయతే" (వై. సూ వి. 4 1 1) అనునట్లు సత్తాకాక అసత్తు కారణమై యుండునని కొందరి వాదము. అనగా, భీజనాశనమున అంకురోత్పత్తియని వారి ఉదాహరణము. కాని, అవయవరూపములగు కార్యములకు మూలకారణము అసత్ కాదనియు, సర్వ కారణముగ సత్తు గలదనియు గణాదమతము. అందుచే సర్వ కార్యములకు మూల కారణమగు సమవాయము అసద్రూపముకాక, సత్తామాత్ర మనియే నిర్ణయము. అనగా సర్వద్రవ్యములును, "యత్ కార్య ద్రవ్యం తత్ సావయవం యచ్చ సావయవం తత్ కార్యం" (వై.సూ.ఉ 4 1 2) అనురీతి, ఏది కార్యద్రవ్యమో అది సావయవముగాను, ఏదిసావయవమో అదికార్యముగనుండును. కాన కార్యములన్నియు సావయవములగుటచే, నన్నింటికి సమవాయమగునది "తస్మాన్నిరవయవం ద్రవ్యమవధిః" వై సూ ఉ 4 1 2) అనునట్లు, నిరవయవమవధిగాగల'స ఏవ పరమాణుః" (వై.సూ.ఉ. 4.1.2) పరమాణువులే ఆయియుండవలెను. ఇట్లు పరమాణువులు, సర్వద్రవ్యములకు ద్రవ్యత్వమునొసంగు సర్వ సమవాయకారణముగా, విరాజిల్లుచున్నవి. ఇవియే లేకున్న 'కారణాభావాత్ కార్యభావః'(వై.సూ.4.1 3) అనుచందము కార్యములేలేకుండుటచే,'తస్య కార్యంలింగం'(వై.సూ. 4 1 2) సర్వత్ర గోచరించుచుండు కార్యరూపములే, వానియునికినినిర్ధారణము గావించుచున్నవి. కాన 'ఇహేదమితి'యతః కార్య కారణయోః స సమవాయః" (వై.సూ.7.2.26) కార్యకారణములలో నొకటి, రెండవదానిలో నున్నదను వ్యవహారమునకు

గారణమైనది సమవాయమని నిర్వచింపబడినది. అనగా కార్య కారణములలో నేకరూపమున నున్నదే సమవాయము అని అర్థము. ఆ హేతువుచే "స చాయంనిత్య అకారణత్వాత్' సమవాయకారణాదుత్పత్తినియమః తదనురుద్ధే చ నిమిత్తాసమవాయినాం' (వై.సూ.ఉ. 7. 2. 26) సమవాయము అకారణమగుటనిత్యమై,సర్వకార్యోత్పత్తి హేతువగుచు, అసమవాయి, నిమిత్తకారణములకంటె విశిష్టమై యున్నది. దీనినే 'కార్యకారణయో రవయవినోర్యతః సంబంధాత్ ఇహేద మితి ప్రత్యయః స సమవాయః' (వై.సూ.వి. 7.2.26) కార్య కారణములలో, అవయవ అవయవులలో నొకటి యొక్కచో గలదను సంబంధమును తెలుపునది సమవాయమని వివృత్తి కారుడు వచించియున్నాడు. అనగా "తంతుషుపటః కపాలేషు ఘటః" తంతువుల పటమును, కపాలముల ఘటమును గాంచి, పటఘటములను, దంతుకపాలములసమవాయములుగ నెరుంగుట యని భావము. కార్యకారణములను పదములకొక యన్వయ శక్తిగలదనియు, అందు సమవాయము గుణగుణులు, క్రియా క్రియావతులు, జాతి వ్యక్తులు, నిత్యద్రవ్య విశేషపదార్థములు ఆధారాధేయముల సంబంధనియమముల నిర్ణయించుచుండును. (వై.సూ.వి.7.2.26).

మరియు 'కారణగుణపూర్వకః కార్యగుణోదృష్టః'(వై సూ. 2.1.24) కార్యగుణము,కారణగుణమున గాంచనగునను రీతి,"సమవాయినః శ్వైత్యాచ్ఛ్వైత్యబుద్ధేశ్చ శ్వేతే బుద్ధ్యేతే" (వై.సూ. 8.1.9) శ్వేతవర్ణవస్తువునగల శ్వేతత్వము,దానికారణ ద్రవ్యమును గలిగియుండును.కాన"ద్రవ్యగుణకర్మణాం ద్రవ్యం

కారణాం సామాన్యం" (వై.సూ.1.1.18) ద్రవ్య గుణ కర్మలకు సమవాయ మొక్కటియే యైయుండును. సమవాయము ఏక ముగాగాక "ద్రవ్యాణాం ద్రవ్యం కార్యం సామాన్యం" (వై. సూ. 1.1.23) కార్యద్రవ్యమునకు ద్రవ్యములు కారణముగ నుండును. 'రూపాణాం రూపం" (వై.సూ. 1.1.8) ఒక రూపమునకు, అనేక రూపములు కారణముగ నుండవచ్చును. కాన పై సూత్రార్థములననుసరించిచూచుచో, సమవాయికారణము కార్యోత్పత్తికి ద్రవ్యత్వతః కారణమై,నిత్యమై కార్యాంతర్గతమై యొప్పారుచున్నది. అదియే లేకున్న అసలుకార్యోత్పన్నము దుర్లభము. అందుచే,దత్త్వశాస్త్రమునదీనికి ప్రబల ప్రాధాన్యత యీయబడియున్నది. ఇది ఎల్లప్పుడు ద్రవ్యరూపముననే కార్యకారణముల యుండుననియు గ్రాహ్యము. సర్వకార్యములకు బరమకారణముగ నిత్యములగు పరమాణువులు సమవాయములై విరాజిల్లునను, పరంపరారూపమున నవయవులుగూడ అవయవులకు సమవాయముగుచుండును. అనగా ఘటోత్పత్తికి మృత్తుపరమకారణమనుకొనిన, గపాలద్వయము అవయవరూపముననుండియు సమవాయము అయినట్లు అని భావము.

అసమవాయము

సమవాయముతర్వాత,అంత ప్రధానమగు అసమవాయి కారణమునుగూర్చియు నిసుమంత విచారించుట అవసరము. 'అసమవాయికారణత్వంచ కార్యకారణభావసంబంధ్యేకార్థసమవేతకారణత్వం" (వై.సూ.ఉ10.2 3) వస్తువులో గార్య

కారణసంబంధమున, అందు సమవేతమైన కారణముఅసమవాయ మనియు, కాన సమవాయము వలె ద్రివ్యరూపమునగాక 'ద్రవ్యాణాం సంయోగోఽసమవాయికారణం' (వై. సూ.ఉ. 1.1.19) ద్రవ్యములకు అసమవాయము సంయోగరూపమున నుండునన్నియు,అనగా''కారణసమవాయస్య సంయోగః పటస్య' (వై. సూ. 10.2 5) వస్త్రమునకు కారణమున సంయోగరూప మున సమవాయమై యుండునది అసమవాయమనియు వివరింప బడియున్నది. అసమవాయము మరల ''ఆద్యా లఘ్వీద్వితీయా మహతీతి వైశేషికపరిభాషా''(వై.సూ.ఉ. 10.2.3) వైశేషిక పరిభాషలో, లఘ్వీ మహతి యని ద్వివిధమై యున్నది.''తచ్చ కార్యైకార్థసమవాయాత్ కారణైకార్థసమవాయాద్వా'' (ఉ. 10.2.3) కార్యరూపద్రివ్యగతమై యుండుటయు,కారణగతమై యుండుటయునను భేదమున,నా ద్వివిధవిభాగ మేర్పడియున్నదని గ్రాహ్యము. అందుచే నది సంయోగాదిరూపకర్మలో నుండుచు, కార్యగతమై,లఘ్వీఅసమవాయమై యుండును (ఉ. 10.2.3) మరల నదే అసమవాయము,''తథా రూపే కారణైకార్థసమ వాయాచ్చ'' (వై. సూ. 10 2 4)ఆకార్యమున నేరూపగతమై కారణమున మహతీఅసమవాయముగ నుండును. ''ద్రవ్యారంభే సంయోగస్యాసమవాయికారణస్య లఘ్వీం ప్రత్యాసత్తిమాహ'' (వై.సూ.ఉ 10 2 5) ద్రవ్యారంభమున సంయోగమునకు లఘ్వీఅసమవాయమును జెప్పి 'కారణకారణసమవాయాచ్చ' (వై. సూ. 10.2.6) కారణకారణమున సమవాయమై,సంయో గస్య క్వచిత్ మహత్య ప్రత్యాసత్త్యా కారణత్వం' (వై.సూ. ఉ.10.2.6) సంయోగమునకు, మహత్యాసమవాయముగూడ

చెప్పబడును అనియు వివరింపబడియున్నది. అనగా కారణ ద్రవ్యా మహతీ అసమవాయమనియు, కార్యదృష్ట్యా లఘ్వీ అసమవాయమనియు నెఱుంగనగును.

ద్రవ్యముల సంయోగరూపమునను, శబ్దాదిపృథక్త్వాది గుణములలో, సజాతీయకారణగుణ అసమవాయముగను, బుద్ధ్యాదిఆత్మగుణములలో, మనఃసంయోగఅసమవాయముగను విశిధరీతుల నీ అసమవాయము గోచరించుచున్నది. ఇదివచ్చట యున్నను, క్రియారూపమై యొప్పారుచుండుననుట విదితము.

నిమిత్తము

'విషయసన్నికర్షో నిమిత్తకారణ'' (వై.సూ.ఉ. 8.1.3) విషయసామీప్యమే నిమిత్తకారణముగా నిర్వచింపబడియున్న తృతీయకారణమునుగూడ కొంతచూచెదముగాక!'పటోత్పత్తౌ తంతూనాం సమవాయికారణత్వవత్ నిమిత్తకారణత్వమపి' (వై. సూ. ఉ. 10.2.2) పటోత్పత్తియందు సమవాయికారణమువలె నిమిత్తకారణముగూడ తంతువులకు గలదు. పటోత్పత్తికి, తురీతంతుసంయోగముగూడ కారణమగుచున్నది. ఆ తురీతంతుసంయోగమునిమిత్తకారణమనబడును.'సంయుక్తసమవాయాదగ్నేర్వైశేషికం' (వై. సూ. 10.2.7) సంయుక్తసమవాయరూపమున నగ్నియొక్క విశేష లక్షణముల నిమిత్తకారణము గలదు. అనగా అగ్నియందుగల యుష్ణత్వము, పాకజముల సంయుక్తసమవాయమై, పాకజరూపముల నేర్పరచుచు, నిమిత్తకారణముగ నగుచున్నది. పాకజములగల ఉష్ణత్వమే

నిమిత్తకారణముగ తెలుపబడియున్నది 'సమవాయి కారణా సమవాయికారణభిన్నం కారణం నిమిత్తకారణమితి సామాన్య లక్షణం బోధ్యం" (వై.సూ.వి. 10.2.7) సమవాయాసమ వాయముల విభిన్నమైన కారణము, నిమిత్తకారణముగా సామాన్య నిర్వచనమని గ్రాహ్యము.

పై విధాన,గార్యోత్పత్తికిసమవాయాసమవాయనిమిత్త కారణత్రయమవసరమేర్పడియున్నను, గార్యమునకు ద్రవ్యత్వ మును ప్రసాదించు సమవాయమే ముఖ్యమగుట,షట్పదార్థము లలో సమవాయమే గ్రహింపబడి, అందే అసమవాయ,నిమిత్త ములు అంతర్గతములుగా జేయబడినవి.

అభావము

వైశేషిక వాదమునకు షట్పదార్థి"అనికొందరు సిద్ధాం తులు నామకరణమొనరించియున్నను, కొందరు పూర్వోక్త ద్రవ్యాది సమవాయపర్యంత షట్కమునకు నభావమునుగూడ చేర్చి, సప్తకముగ జేసి, సప్తపదార్థి అనినామంబొసంగిరి. కణాద మహర్షి, తన సిద్ధాంతమునకట్టి పేరొసంగినట్లు ఎక్కడను సాక్ష్యము అగోచరము. తన సూత్రములలో ద్రవ్యాదులలో అభావమునుగూడ'అభావ ప్రత్యక్ష'అను శీర్షికక్రింద కణాదుడు చర్చించియున్నాడు.యథార్థమున అభావమైయున్నను, సిద్ధాం తమున భావరూపముదాల్చి,ప్రాముఖ్యతనార్జించియున్న అభావ విచారణమునుగూడ గావింతముగాక!

"సదితి యతో ద్రవ్యగుణకర్మసు సా సత్తా" (వై.సూ. 1.2 7) ద్రవ్యగుణకర్మలయొక్క కలిమిని సూచించునది సత్తా యనియు, కాని అది "ద్రవ్యగుణకర్మభ్యోఽర్థాంతరం సత్తా" (వై.సూ.1.2.8) ద్రవ్యాది త్రయమునకన్యమనియు, బూర్వము సత్తా నిర్వచింపబడియున్నది. అనగా, సత్తా ద్రవ్యాదులన్యోన్యాపేక్షకములై ద్రవ్యాది కలిమిచే సత్తాయును, సత్తాచే ద్రవ్యాదులును విదితమగుచుండును. కాని "సత్యపి ద్రవ్యత్వేమహత్త్వే రూపసంస్కారాభావాద్వాయోరనుపలబ్ధిః" (వై. సూ. 4. 1. 7) ద్రవ్యత్వ మహత్త్వములు గలిగి యున్నను, రూపసంస్కారము లేమిచే వాయురూపముఅనుపలబ్ధమగుచున్నది అట్లే 'తేన రసగంధస్పర్శేషుజ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం' (వై.సూ.4.1.9) రసగంధస్పర్శాదిక అనుపలబ్ధికూడ ఆ యా సంస్కార రాహిత్యమువలననే గలుగుచున్నదనుసూత్రములచే, కేవలము ద్రవ్యాదికము లేకపోవుటచే సత్తారహితమేర్పడుచున్నదనుటకు వీలులేదు. ద్రవ్యాదిక గుణోపలబ్ధి ఆ యా యింద్రియ గోచరమగుటచే, నన్నిటికొకేవిధాన ఉపలబ్ధజ్ఞానమేర్పడక వివిధరీతుల గలుగుచు, సత్తాస్ఫూర్తినికలుగజేయును. ఉదాహరణమునకు, ద్రవ్యములనున్న గురుత్వము అనుద్భూత రూపము గలదగుటచే న ప్రత్యక్షమైయున్నను, దానియొక్క సత్తారూప అస్తిత్వమునకెట్టి హానియు లేదు. అందుచే అనుద్భూతరూపమునందున్న సత్తా విషయముగాక, సర్వవిధముల సత్తావ్యతిరేకరూప అసత్తు, లేక అభావమే యిట గ్రాహ్యము. సామాన్యముగా "దృష్టేషు భావాదదృష్టేష్వభావాత్' (వై. సూ.8.2.2) అనురీతి, దృశ్యములు భావరూపములనియు, నదృ

శ్యములు అభావరూపములనియు ననుట పరిపాటియైయున్నను, అదృశ్యములైనంతమాత్రమున నభావములనుటకు వీలు గానుపించదు. అందుచే నీ అభావప్రత్యక్షముఅవశ్యవిచారణీయమై యున్నది.

ప్రాగభావము

అభావము నాబడు ప్రత్యక్షము ప్రాగభావ, ప్రధ్వంసాభావ, అన్యోన్యాభావ. అత్యంతాభావ, సామయికాభావములుగ పంచవిధములై యున్నది. అందు "క్రియాగుణవ్యపదేశాభావాత్ ప్రాగసత్" (వై.సూ. 9.1.1) క్రియాగుణ వ్యపదేశము లేకుండుటచేగార్యముకార్యోత్పత్తికి బూర్వముఅసత్తై యుండునుగాన, కార్యముయొక్క పూర్వాభావస్థితిని ప్రాగభావమందురు. అనగా 'కార్యోత్పత్తేః ప్రాక్ కార్యం ఘటపటాది అసత్" వై సూ ఉ.9.1.1) కార్యోత్పత్తికి బూర్వము ఘట పటాది కార్యములు లేవు. "తత్కాలీన స్వజనకాభావప్రతియోగీత్యర్థః' [వై సూఉ.9.1.1) ఆ కాలముననున్నచో స్వజనకభావవిరుద్ధమగుట, లేదని యన్వయము.'అత్ర హేతు క్రియాగుణవ్యపదేశాభావాత్" (వై.సూ.ఉ. 9.1 1) అక్కడ కార్యగతమగు క్రియాగుణాదులు లేకుండుటయే కార్యాభావమును వ్యక్తము చేయుచున్నవి.అట్లుకానిచో,ఘటమున్నదనియు, వ్యవహారము పేక్షింపబడవలసియుండుటచే ఘటోత్పత్తికి ముందు ఘటవిశిష్టమగు గుణ కర్మలభావమనుటఉచితము. అందుచేతనే 'ఘట స్తిష్ఠతి ఘటశ్చలతి ఘటః శ్యామః" (వై.సూ.వి. 9. 1. 1) ఘటముగలదు. ఘటము కదలుచు

న్నది. ఘటము నల్లగనున్నది. అనువ్యవహారములు ఘటో త్పత్తికి బూర్వము లేవు. అందుచే గుణకర్మలకధిష్ఠానమగు కార్యము లేకుండుటను ప్రాగభావమందురు.

ప్రధ్వంసాభావము

అట్టే "సదసత్" (వై.సూ.9.1.2) సత్తు అసత్తగును అను సూత్రప్రకారము,ఉన్నది లేకుండపోవుట ప్రధ్వంసాభావ మని చెప్పబడుచున్నది. కారణ వ్యాపారమునకు బూర్వము, ప్రత్యక్షానుమాన ప్రమాణముల ప్రకారము, కార్యముయొక్క అభావమెట్లు తెలియబడుచున్నదో,అట్లేభావరూపమగుఘటాది కార్యమువినాశనమైనపిమ్మట,ప్రత్యక్షానుమానప్రమాణముల వలన నభావమని స్పష్టము. దీనినే"స చాయమభావో ధ్వంస ఇతి" (వై. సూ. ఉ. 9.1.2) ధ్వంసమని అందురు. అందుచే ఘటము ధ్వంసమైనది అను వ్యవహారమేర్పడుచున్నది. పూర్వ దృష్టమైనఘటరూపముఅదృశ్యమగుటచే, నాఘటముయొక్క, అభావప్రత్యక్షమేర్పడుచున్నది. ఈ అభావ ప్రత్యక్షమున బూర్వదృష్ట ఘటసంస్కారముసహాయభూతముగనుండి. ఘటా భావమును గోచరింపజేయుచున్నది, ఒక్క ప్రాగభావప్రత్యక్ష మునకాక, శేషమగు అభావప్రత్యక్ష విధానముల అన్నింటిలో బూర్వదృష్ట ఘటసంస్కారము ముఖ్యముగానుండును. ప్రాగ భావప్రత్యక్షమున, భవిష్యత్కాలిక ఘటరూపమును కారణ మున, అనుమానప్రమాణమును ఆశ్రయించి గ్రహించెదము.

పూర్వకాలిక సత్తారూపమునుగలిగి, వర్తమానమున నభావమైన వస్తువును, సంస్కారబలమున నభావముగ గ్రహించుటయే ప్రధ్వంసాభావప్రత్యక్ష రహస్యము.

అన్యోన్యాభావము

సామాన్యముగ అభావశబ్దమునకుసందర్భముననుసరించి, ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావములేయన్వయింపబడినను,అన్యోన్యాభావ అత్యంతభావములును శాస్త్రమున ప్రఖ్యాతములే.అందు 'సచ్చాసత్' (వై.సూ.9.1.4) సత్తుగూడ అసత్తయే అను సూత్రము అన్యోన్యాభావ వివరణముగావించును. 'ప్రతీయతే భవతి హి అసన్నశ్వో గవాత్మనా అసన్ గౌరశ్వాత్మనా" (వై. సూ. ఉ. 9.1.4) అశ్వము గోవుతో నేకము కాదు. అటులే గోవు అశ్వముతో నేకముగాదు. అందుచే "అనశ్వో గౌః అగౌరశ్వశ్చ" (వై.సూ.ఉ. 9.1.4) గోవు గుర్రము కాదు, గుర్రము గోవుకాదు, అను వ్యవహారము గలదు. అప్పుడు 'త ద స్యా మ శ్వా న్యో న్యా భా వ వాన్ గౌః పటాన్యోన్యాభావవాన్ ఘటః' (వై.సూ. ఉ. 9.1.4) అశ్వమునకు అన్యోన్యాభావముగలది గోవు, పటమున కన్యోన్యాభావముగలది ఘటము. అనగా"ఇత్యాన్యోన్యాభావ ఏవ తాదాత్మ్యాభావాపరనామాభాసతే' [వై.సూ.ఉ 9.1.4] ఈ విధముగ నన్యోన్యాభావము తాదాత్మ్యాభావరహితమును దెలుపుచున్నది. ఇట్టి అన్యోన్యాభావమునిత్యముగా నుండును అని, ఉపస్కారకర్త వివరించియున్నాడు.

అత్యంతా భావము

'యచ్చాన్యదసదత స్తదసత్' (వై.సూ. 9. 1. 5) అస త్తులకన్నింటికి అన్యమైయున్నది అత్యంతాసత్ అనబడును అనుసూత్రమున, చతుర్థ భావమైన అత్యంతాభావము వివరింప బడియున్నది. పూర్వోక్తమైన త్రివిధ అభావములకన్నింటికి అన్యమైనది, అత్యంతాభావమని భావము. దానినే 'ఉక్తా భావత్రయభిన్నో యోఽభావః సోఽత్యంతాభావ ఇతి' [వై. సూ.వి. 9.1.5] అని పూర్వార్థమునే స్పష్టముగ దెలుపు చున్నది. ఎట్లన 'తత్ర ప్రాగభావస్య ఉత్తరావధికత్వం ప్రధ్వంసస్య పూర్వావధికత్వం' అన్యోన్యాభావస్య ప్రతియోగి సమానాధికరణత్వం" [వై.సూ.వి. 9 1 5] వీనిలో ప్రాగభావమునకు నుత్తరావధియు, ప్రధ్వంసమునకు బూర్వావధియు, అన్యోన్యాభావమునకు బ్రతియోగసమానాధికరణత్వములుండ 'అత్యంతాభావస్య తు త్రితయవైధర్మ్యం' (వై. సూ. వి. 9. 1.5) 'అత్యంతాభావము, ఆ మూడింటికివైధర్మ్యముగలిగియున్న దని వివృత్తికారుని వ్యాఖ్యానము. 'అభూతంనాస్తీత్యనర్థాంతరం' (వై.సూ.9.1.9) ఎప్పుడును లేనిదే అభూతమని వచింప బడుచున్నది. ఈ వస్తువు లేదు అనుటను ప్రధ్వంసాభావము తెలుపుచుండ, ఉన్నట్లుగ వ్యవహారములేనిది అత్యంతాభావముగ బరిగణింపబడును. అందుచేత 'అభూతమిత్యుత్పాద వినాశాలంబనత్వం ద్యోతయతి' (వై. సూ. ఉ. 9.1.9) ఉత్పత్తి వినాశనములు లేకుండు దానిని అభూతమనియు, దానినే అత్యంతాభావమనియు నందురు. 'ఏవం చ యద్వస్తు యత్ర న కదాఽపి భవిష్యతి న చ కదా

చిద్భూతంతస్య వస్తున స్తత్రాత్యంతాభావో మంతవ్యః'(వై. సూ.ఉ. 9.1.9) ఎప్పుడు వస్తువు పూర్వాపరములందు లేకున్నదో, అది అత్యంతాభావముగ గ్రాహ్యము. భూత భవిష్యత్కాలములపై నాధారపడియుండు ప్రధ్వంస, ప్రాగభావముల వలెగాక 'అతఏవాయమాత్యంతికః సైకాలిక ఇత్యభిధీయతే' (వై. సూ. ఉ. 9. 1. 9) అత్యంతాభావము త్రైకాలికముగ నుండును. అందుచే నిది 'సనాతనశ్చ' (వై. సూ. వి. 9. 1 5) సనాతనము అనగా నిత్యముగా చెప్పబడియున్నది

సామయికాభావము

పై నుదాహరింపబడిన చతుర్విధ అభావములుగాక 'నాస్తి ఘటోఽగేహఇతి సతో ఘటస్య గేహాసంసర్గప్రతిషేధః' (వై. సూ. 9.1.10) ఇంట ఘటములేదు అను వ్యవహారము అభావమగు ఘటమునకు గృహమునకును సంబంధముగలదు. ఇచ్చట, ఘటాభావమునకు 'అత్యంతాభావః' (వై. సూ. ఉ. 9.1.10) అత్యంతాభావమునన్వయించుటకు వీలులేదు.ఎందులకన 'కదాచిత్తత్ర ఘటసత్వాత్' (వై. సూ. ఉ. .9. 1. 10) మరొక స్థానమున ఘటముండుట కారణము. 'నాపి ప్రాగభావప్రధ్వంసౌ' (వై సూ.ఉ 9 1.10) ప్రాగభావ ప్రధ్వంసములును గావు.'తయోః సమవాయి కారణమాత్రవృత్తిత్వాత్ (వై. సూ. ఉ. 9. 1. 10) ఆ రెండును, సమవాయి కారణముపై నాధారపడియుండును. "నాప్యుత్పాదవినాశశీలోఽత్యంతాభావ ఏవ' (వై .సూ.ఉ.9.1.10)ఉత్పత్తివినాశ

రహితమగు అత్యంతాభావమును కాదు. 'ఆత్యంతికత్వోచ్ఛిత్త్యా దవినాశనశీలత్వేతి విరోధాత్' (వై. సూ. 9.1.10) అత్యంతాభావమునకును, ఉత్పత్తివినాశ శీలత్వమునకు, విరోధత్వముండుటచేత కానేరదు. ఇక 'నాపి చతుర్థ ఏవాయం సంసర్గాభావః' (వై.సూ.ఉ 9.1.10) నాల్గవదియగు సంసర్గాభావము కాదు. ఆద్యత్రియ అభావములును లేకుండుటచేతనని ఉపస్కారకారుడు వివరించియున్నాడు. అందుచే గృహమున ఘటము ఏక కాలముననుండి, మరొక కాలమున మాత్రము లేకుండుట, ఒకవిధమైన అభావరూపముగ నున్నది. ఈ యభావము పూర్వోక్త అభావ చతుష్టయమున నన్వయింప నసాధ్యము. ఇచ్చట ఘటాభావము తాత్కాలికముగ గోచరించును. పూర్వస్థానమునకు మరల ఘటము ప్రవేశించియున్నచో, సామయికాభావమని శాస్త్రజ్ఞులందురు. 'యత్ర భూతలే పూర్వం ఘటాదికం స్థితమథాపసారితంపునరానీతం చ'(వై.సూ.వి.9.1.5)ఎప్పుడుభూతలమునఘటాదులుండి, తర్వాత తీసివేయబడి,మరలపెట్టబడినవో,ఆ పూర్వాపరములకు మధ్యగల ఘటాభావమును, 'సామయికనామా చతుర్థః సంసర్గాభావ ఏవ ప్రతీయతే' (వై.సూ.వి. 9. 1. 5) చతుర్థమగు సంసర్గాభావము, సామయికాభావముగ ప్రతీతి అని వివృత్తికారుని వివరణము.

అందుచే ద్రవ్యముయొక్క అస్తిత్వమునకు దోడుగ, అభావరూప నాస్తిత్వముగూడ ప్రధానమగుటచే ద్రవ్యగుణ, కర్మ,సామాన్య,విశేష,సమవాయములలో నభావమునకుగూడ కొందరు వైశేషికసిద్ధాంతులుసమానప్రతిపత్తినొసంగి,వైశేషిక

మునకు 'సప్తపదార్థి' యనియు ప్రఖ్యాతి నార్జింపజేయుట సముచితమేయని తోచెడిని. దీనివలన పృథివ్యాదిఆత్మపర్యంతమగు నవద్రవ్యములయొక్క ద్రవ్యత్వాదిఅభావపర్యంత లక్షణవిచారం చేయుటే,'తత్త్వం జ్ఞాయతేఽనేనేతి తత్త్వజ్ఞానం' (వై.సూ.,ఉ. 1.1.4) అని, నిర్వచింపబడిన తత్త్వజ్ఞానముగాన, 'ఏతాదృశ్యం తత్త్వజ్ఞానం వైశేషికశాస్త్రాధీనం' (వై. సూ ఉ. 1. 1. 4) ఆ తత్త్వజ్ఞానము వైశేషికశాస్త్రాధీనమగుటచేతను,"ఆత్యంతిక దుఃఖనివృత్తి" రూప నిఃశ్రేయసిద్ధికై, యీ సిద్ధాంతము నింకను దరచి చూచెదముగాక!

సృష్టి చింతనము

ఇంతవరకు, ప్రపంచ సృష్టికాధారభూతములగు పృథివ్యాదికమును, వాని విశిష్టములగు ద్రవ్యాదుల గ్రహించి యున్నాము. కాని యీ ద్రవ్యములు ఉత్పాద్యములా? ఎట్లు? ఉత్పాదనమునకు గారకులెవరు? ఉత్పత్తి సామగ్రి ఎద్ది? అను ప్రశ్నాపరంపరలకు వైశేషికమెట్లుసమాధాన మొసంగెనో, ఎట్లు సమర్థించెనో కనుగొందము.

పూర్వోక్తవిధానమున, లోకవ్యవహారాపేక్షిక దృష్టి తిలకించినచో సావయవ పదార్థములన్నియుబరాపేక్షికములై, కారణాధీనమై యుండును. కావుననే 'కారణాభావాత్ కార్యాభావః' (వై.సూ. 1.2.1) కారణములేకున్న కార్యమే అభావమగుచున్నదని నుడువబడియున్నది. కారణములు నాబడు సమవాయాసమవాయనిమిత్తములలో, కారణమితి ద్రవ్యే కార్య

సమవాయాత్' (వై సూ. 10.2.1) అను సూత్రవిధానమున, గార్యములో నిమిడియున్న ద్రవ్యరూపకారణము సమవాయము కాన, నిదియే ద్రవ్యోత్పత్తికి మూలకారణమగుచున్నది. అసమవాయము క్రియారూపమై ఉత్పత్తికి హేతువగుచున్నది. నిమిత్తముగూడ నుత్పత్తికి గారణము. కావున, పృథివ్యాది ద్రవ్యనవకమునకు, వానివలనగల్గిన యీయనంతసృష్టికి, యీ త్రివిధ కారణములెట్లున్నవో గ్రహింతము.

సర్వ ద్రవ్యములకాధారముగ సృష్టికి పూర్వము, సృష్టి అనంతరమును, సర్వగతముగ 'పార్థివా జలీయాః తైజసా వాయవీయాశ్చ పరమాణవః సర్వాసుదిక్షుసర్వేషు దేశేషు చ సంతి' [వై.సూ.వి. 4 2 6] పృథివ్యప్తేజో వాయుసంబంధముగ పరమాణువులు,సర్వదిక్కుల సర్వ దేశములనావరించియుండును. అవి మూర్తివంతములగుటకు బూర్వము, యీ పరమాణువులు "పరమాణోర్మహాత్వాభావాన్న ప్రత్యక్షమితిభావః [వై.సూ. వి.4.1.6] మహత్త్వరూపవ్యాప్తి లేకుండుటచేనప్రత్యక్షములై 'పరమాణుత్వపరమహ్రస్వత్వే పరమాణువర్తినీ' (వై.సూ.ఉ. 7.1.8) అను సూత్రవివరణమురీతి, అత్యల్ప హ్రస్వత్వ విశిష్టమై పరమాణువులుండును. వాని అస్తిత్వ నిరూపణార్థము పరమాణుసిద్ధిప్రకారస్తు త్రసరేణుః (వై. సూ. వి. 2.1.12) త్రసరేణువు నాబడు సూర్యరశ్మియందు గోచరించు రేణువును గొంతవరకు నుదాహరింపనగును. కాని యీ త్రసరేణువు'సావయవశ్చాక్షుషద్రవ్యత్వాత్ ఘటవత్ త్రిసరేణోరవయవాః" (వై,సూ.వి.2.1.12) ఘటాదులవలె త్రసరేణువు నేత్రదృష్టి గోచరమై యుండుటచే, నదియు సావయవియగుచున్నది.కాన

'తస్మిన్నిరవయవం ద్రవ్యమవధిః స ఏవ పరమాణుః (వై. సూ.ఉ. 4.1.2) సావయవియగు ద్రవ్యమునకు, నిరవయవియవధిగా నుండవలయునుగాన, నిరవయవియగుచుబరమావధియగునది పరమాణువే యగును. దృశ్యమానమగుసర్వేంద్రియముల కంటె, నతి సూక్ష్మమగు త్రిసరేణువుకంటె బరమసూక్ష్మమై, 'అనిత్య ఇతి విశేషతః ప్రతిషేధభావః (వై. సూ. 4.1.4) ప్రతిషేధమగు ననిత్యత్వము విశేషముల నాశ్రయించియుండు ననురీతిగ, అనగా సావయవుల ననిత్యముండునుగాన 'తథాచావయవీ న నిత్య' (వై సూ ఉ 4.1.4) అవయవ అనిత్యమగును గాన సర్వాధిష్ఠానమైనది నిత్యమగుట సిద్ధాంతమగుటచే "తస్మాన్నిరవయవంద్రవ్యమవధిః'(వై.సూ.ఉ. 4.1.2)అనుటయుచాల సమంజసముగ నున్నది. అందుచేసర్వసృష్టికవధిగాపరమాణువు గలదని నిర్ణయము. ఇక 'నిత్యం పరమాణుత్వ త్తి' (వై.సూ. ఉ. 7.1.11) పరమాణువు నిత్యమైనదనియు గ్రాహ్యము. అట్టిచో'పరమాణోరనిత్యత్వవిషయా సర్వాప్యనుమితిఃఅవిద్యా భ్రమరూపా ఆభాసప్రభవత్వాత్' [వై.సూఉ.4.1.5) పరమాణువు అనిత్యమనుట కేవలము అవిద్య, భ్రాంతి, ఆభాసా జనితముగ నుండుననుట నిర్వివాదము. కావున నిత్యమగు బరమాణువు 'పరమాణురూపస్య మూలకారణస్య సిద్ధః' (వై. సూ. వి. 4.1.2) సర్వసృష్టికి మూలకారణమగుట సిద్ధమైనదని ముఖ్య తాత్పర్యము

పై వివరింపబడిన పరమాణువులు 'నిత్యం పరిమండలం' (వై.సూ. 7 1 20) అనుసూత్రరీతినిత్యములు.'పరిమండలశబ్దో పరమాణుపరిమాణం తద్విశిష్టం పరిమాణం చ పరిభాషయా

ప్రతిపాటయతి పరిమండలం (వై.సూ.ఉ. 7.1.20) పరమాణు పరిమాణమును తెలుపునది పరిమండలమనియు, అట్టిపరిమాణ విశిష్టమగు బరమాణువుపరిమండలమనియు శాస్త్రపరిభాషగా వివృత్తి వ్రాయుచున్నది. మరియు 'పారిమాండల్యపరిమాణ విశిష్టం పరమాణురూపం ద్రవ్యం నిత్యం' (వై.సూ.వి.7.1.20) పరిమండల పరిమాణవిశిష్టమైన బరమాణురూపద్రవ్యము నిత్యముగా నున్నదనియు వివృత్తి. అందుచే 'న నిత్యద్రవ్యస్య దుర్భిక్షతేత్యర్థః' (వై.సూ.వి. 7.1.20) నిత్యద్రవ్యమైన బరమాణువులయొక్క దుర్భిక్షము కలుగనేరదు కాన, పరిమండల రూప పరమాణువులు పూర్వోక్తచందముననంతములై సర్వవ్యాప్తములై, జగదుత్పత్తికి గారణమగుచున్నవి. సృష్టికార్యోన్ముఖత్వమునకు బూర్వము "ధర్మవిశేషాచ్చ" [వై. సూ. 4. 2. 7] ధర్మవిశేషమువలన, 'అదృష్టవదాత్మసంయోగాదేవ సర్గాదౌ పరమాణూనాం కర్మ, (వై.సూ.ఉ. 4 2.7) ఆత్మకును, జీవుల పూర్వకర్మకును సంయోగకారణమున, బరమాణుకోటిలో కర్మరూపమగు స్పందనము కలుగుచున్నది. ఈ ఆద్యస్పందనమునకు 'అణూనాం ఆద్యకర్మాదృష్టకారితం, (వై.సూ. 5.2.13) అనురీతి అదృష్టముగూడ కారణమగున్నది. మరియు 'తచ్చ బహుత్వమీశ్వరాపేక్షాబుద్ధిజన్యం' [వై. సూ ఉ. 7 1.9) సృష్టి నాబరగు బహుత్వము ఈశ్వరబుద్ధి జనితముగ గలుగుచున్నవి. కాన 'తద్బుద్ధే రనేకవిషయత్వేప్యదృష్టవిశేషోపగ్రహో నియామకః' (వై.సూ.ఉ. 7. 1. 9) ఆ ఈశ్వర బుద్ధిలో ననేకవిషయములు గోచరించుటనుగూడ ప్రత్యేకమగు

నదృష్టమే నియమించుచున్నది. అనగా ఈశ్వరసంకల్ప హేతువుఅదృష్టమేఅగుచున్నది. కానపై వచింపబడిన తెరంగున సృష్టికి ఉపాదానములగు బరమాణువులలో, నీశ్వరాపేక్షయు అదృష్టకర్తృత్వమును కలిసి, జీవ పూర్వకర్మానుసారముగా స్పందనరూప ఆద్యకర్మ కలిగించుచున్నది ఇచ్చటఅదృష్టము "ధర్మాధర్మావదృష్టం స్యాత్' (కారికావళి. 161)ధర్మాధర్మ రూపమని కారికావళీ కర్త నిర్వచించియున్నాడు. అందుచే ధర్మాధర్మ రూపముననున్న జీవగత పూర్వకర్మప్రాబల్యమున, నీశ్వరసృష్టిసంకల్పముగలిగి, జగదుత్పత్తి, పరమాణుసమవాయ త్వమున నగుచున్నదని దాత్పర్యము,

ఇట్లు, పరమాణుకోటిలో స్పందనమేర్పడినతోడనే "క్రియావత్వాద్గుణవత్త్వాచ్చ' (వై.సూ. 2.1.12) పరమాణు వులు క్రియాగుణముల గలిగియుండుటచేత, అనగా 'ద్వ్యణు కారంభకసంయోగాదిరూపగుణవత్త్వంతదనుకూలక్రియావత్వం చ పరమాణావశ్యమంగీకార్యమితి' (వై. సూ .వి. 2.1.12) పరమాణువులలో ద్వ్యణుకోత్పత్తికారకమగు సంయోగరూప గుణమును తదనుకూలక్రియయునుండుటయంగీకార్యమనుటచే, పరమాణువులనుండి ద్వ్యణుకోత్పత్తి యేర్పడుచున్నది. ఈ క్రియాగుణము, పరమాణువులలో నంతర్గతముగనే యున్నది. ఏతత్కారణమున ద్వ్యణుకములనుండి త్రసరేణువులనబరగు త్ర్యణుకములును, చతుష్కములును,వానిననుసరించిపృథివ్యాది భూతకోటియు నుత్పత్తినొందెను. 'తత్ర పరమమహత్వపరమ దీర్ఘత్వే విభుచతుష్టయవర్తినీ, పరమాణుత్వపరమహ్రస్వత్వే పరమాణువర్తినీ, అవాంతరాణుత్వావాంతరహ్రస్వత్వేద్వ్యణుక

వర్తినీ' (వై.సూ.ఉ. 7.1.8) సర్వవ్యాప్తములగు నాకాశ కాల దిగాత్మలు నా చతుష్టము, అణుపరిమాణమగు మనస్సు, మధ్యమపరిమాణముగల బృథివ్యాదిభూతములు, మొదలగు బదార్థములునుపరమాణువులనుండి జనించెను. అందు "తథా చాకాశవత్ పరమాణులక్షణో వాయుర్ద్రివ్యం" (వై.సూ.ఉ. 2.1.11)అట్లుఆకాశమువలెబరమాణులక్షణముగల్గిన ద్రవ్యమగుటచే, వాయువు పరద్రవ్యాశ్రయము లేనిశుద్ధద్రవ్యమైయున్నది. అందుచే నదినిత్యమైగూడ యొప్పొందుచున్నది.ఆకాశాత్మలు గూడ సర్వవ్యాప్తములై,నిత్యములై, 'గగనాదావంత్యావయవిని' (వై.సూ.వి. 1.1.9) గగనము నిరవయవి యనురీతి పరమాణుజన్యమై రాజిల్లుచున్నది. పూర్వోక్త విధానమున నిత్యత్వము నిరవయవికే యుండునుగాన, అనిత్యమగుదానికి సావయవత్వముగాన 'తథా చావయవీ న నిత్య ఇతిప్రతిషేధో భవతి" (వై సూ.వి. 4.1.4) అనురీతి, అవయవి అనిత్యమై యుండును. ఆకారణమున నిరవయవములగువాయు,ఆకాశాత్మ దిక్కులు, నిత్యములుగా బరిగణింపబడియున్నవి. వీనికి కేవలము పరమాణువులే సమవాయములుగా నుండును.

అట్లుగాక, అనగా పరమాణు సమవాయములుగాక ద్వ్యణుకాది కల్పితమైన ద్రవ్యములుఅనిత్యములై, మధ్యమ పరిమాణయుక్తములై యుండును. ఆ ద్రవ్యములేర్పడుటకు కేవలము పరమాణువులు కాక, ఇత్యభిధానాత్ పరమాణుభ్యాం ద్వ్యణుకారంభాత్ ద్వ్యణుకాదిప్రక్రియేణావయవినో మహత ఆరంభస్యోపాదనీయత్వాదితి' (వై.సూ.ఉ. 2.1 11) అని ఉప

సాకార వివరణము. రెండు పరమాణువులుకలిసి ద్వ్యణుకము లేర్పడుచున్నవిగాన, సర్వసృష్టియొక్క సమవాయ కారణము ద్వ్యణుకత్ర్యణుకాది క్రమసంయోగములచేత నేర్పడుచున్నది. ఈద్వ్యణుకాదులే,అవయవి ద్రవ్యములై అనిత్యములై, అన్యద్రవ్య కారణములై, యున్నవి. "అణుత్వం హి కార్యం ద్వ్యణుకమాత్రవృత్తి, నిత్యం పరమాణువృత్తి'(వై. సూ. ఉ. 7.1 1.)అనురీతి పరమాణువునకు నిత్యత్వమే లక్షణమైయుండ, ద్వ్యణుకమునకుహ్రస్వత్వములక్షణమైయుండుటచే,ద్వ్యణుక కృత ద్రవ్యము హ్రస్వపరిమాణవిశిష్టమై యుండును. 'తత్ర కారణబహుత్వం కేవలం త్ర్యణుకే మహత్వదీర్ఘత్వే జనయతి (వై.సూ.ఉ. 7.1 9) వీనిలో త్ర్యణుకములు, 'కారణబహుత్వాచ్చ' (వై.సూ. .1 9) అనురీతి కారణబహుత్వముచే, మహత్వదీర్ఘత్వముల గలుగ జేయుచున్నవి. ఈబహుత్వమునకు గూడ 'తచ్చ బహుత్వమీశ్వరాపేక్షాబుద్ధిజన్యం' (వై. సూ. ఉ.7.1.9) అను వాక్యానుసారముగ నీశ్వరబుద్ధ్యపేక్ష గలదు.

సృష్టికి, సమవాయమొసంగుచున్న పరమాణువులు "క్రియావత్త్వాద్గుణవత్త్వాచ్చ" (వై. సూ. వి. 2.1.12) అను సూత్రముప్రకారముక్రియాగుణవిశిష్టములై యుండును. అవి గూడ 'ఏవం చ పృథివ్యాదా యథా పరమాణు స్తథా వాయు స్థలేఽపి"(వై.సూ.వి. 2.1.12) అందుచే బృథివ్య ప్తేజసులలో వలె వాయువులోగూడ పరమాణువులు, తమతమవిశిష్ట ధర్మములతో నుండును. ఈ వివిధ గుణవిశిష్ట పరమాణువులు, 'ద్రవ్యగుణయోః సజాతీయారంభకత్వం సాధర్మ్యం' (వై.సూ. 1.1.9) ద్రవ్యగుణములు, తమతమ సజాతీయద్రవ్యగుణములనే

కలుగ జేయుననురీతి, 'పార్థివాః పరమాణవః పార్థివద్వ్యణుక మారభంతే' (వై.సూ.వి. 1.1.9) పృథ్వీద్రవ్య పరమాణువులు పృథ్వీగుణయుక ద్వ్యణుకత్ర్యణుకాదులనుగలిగించును. పార్థివా జలీయాః తైజసా వాయవీయాశ్చ పరమాణవః సర్వాసు దిక్షు సర్వేషు దేశేషు గ సంతి' (వై.సూ వి 4.2.6) పృథివ్యాప స్తేజ వాయు ద్రవ్య పరమాణుకోటి, సర్వత్ర అనంతముగ నుండుటచే, ఆ యా ద్రవ్యోత్పత్తి యనంతముగా నగుచు, సృష్టియు ననంతమై అవిచ్ఛిన్నమై యలరారుచున్నది.

సృష్టమగు ద్రవ్యములలో, 'మహత్వానేకద్రవ్యవత్వాత్ రూపాచ్చోపలబ్ధిః' (వై.సూ.4.1.6) అనేక ద్రవ్యత్వముండుటచే నేది మహత్వమగుచున్నదో, దానికిరూపముండుటచే నది దృగ్గోచరమగుచున్నది. కాని మహత్వపరిమాణమున్నమాత్రమున దృగ్గోచరము కానవసరములేదు. దానికి ఉదాహారణము వాయువు. వాయువునకు అనేకద్రవ్యత్వలోపముండుటచే నది దృగ్గోచరము అగుటలేదు. కాని దానికి స్పర్శసమవాయము మాత్రము గలదు. కాబట్టి 'అనేకద్రవ్యసమవాయాత్ రూప విశేషాచ్చ రూపోపలబ్ధిః' (వై.సూ. 4.1.8) అనేక ద్రవ్య సంయుక్తమగుటచే,రూపవిశిష్టములై ద్రవ్యములుదృగ్గోచరము లగుచున్నవి. అనేక ద్రవ్యములనగా పరమాణుద్వ్యణుకములు గాక,"త్రసరేణుప్రభృతితత్సమవాయాత్'(వై.సూ.ఉ. 4.1.8) త్రసరేణువులనుండిఅన్యద్రవ్యద్వ్యణుకత్ర్యణుకాదులనియర్థము. ఈవిధముగనే" తేన రసగంధస్పర్శేషు జ్ఞానంవ్యాఖ్యాతం (వై. సూ. 4.1.9) రస గంధ స్పర్శజ్ఞానము గ్రాహ్యము. ఎవ్విధమైన

ఆటంకములు లేనప్పుడు, యీగుణములు యింద్రియగోచరము లగుచుండునని భావము.

ఈయనంతసృష్టికిసమవాయికారణమనివ్యవహరింపబడు కారణము పరమాణువులనియు,తజ్జనితములగు ద్వ్యణుకత్ర్యణు కాదులనియు సువిదితము. పరమాణువులలో ఆద్యకర్మ నాబడు స్పందనము, "అణూనాం ఆద్యకర్మాదృష్టకారితం' [వై.సూ. 5.2.13] అదృష్టమనుకారణమున జరుగుచున్నది. ఈ యదృష్టము "మణిగమనం సూత్యభిసర్పణమదృష్టకారణం"(వై.సూ 5.1.15) మణినామక స్వర్ణ జలకలశము చోరాభిముఖముగా నడచుట, అయస్కాంతముఖముగా సూది గమనముచేయుట, 'అగ్నేరూర్ధ్వజ్వలనం వాయోస్తిర్యక్పవనమణూనాం మనసశ్చాద్యకర్మాదృష్టకారితం' (వై.సూ.5.2.13)అగ్ని ఊర్ధ్వముగ జ్వలించుట, వాయువు పార్శ్వములకు వీచుట, అణుపుంజము మనస్సు,తొలుత ప్రవృత్తమగుటయు, 'తద్విశేషేణాదృష్టకారితం'(వై.సూ.5.2.2) విపరీతకర్మలవబరగు భూకంపనాదులును, 'వృక్షాభిసర్పణమిత్యదృష్టకారితం' (వై.సూ.5.2.7) వృక్షములందు రసమూర్ధ్వముఖముగా ప్రవహించుటయు,'రాగద్వేషౌ' (వై.సూ ఉ. 6 2.12) రాగద్వేషములు జనించుట మొదలగు అనేక అనిర్వాచ్యకర్మలకు "అదృష్టాచ్చ" (వై.సూ. 6.2.12) అదృష్టమే కారణముగా చెప్పబడుచున్నది.మణి యుదాహరణములో జోరుని పూర్వకృతకర్మయనబడి అసమవాయముగను, భూకంపనాది కార్యములలో దత్కార్యఫలభోక్తలగు ప్రజానీకముయొక్క పూర్వకర్మనాబడు అసమవాయికారణముగను, వృక్షదృష్టాంతమున బెంచువాని పూర్వకర్మ నా అసమవాయము

గను, నీటియొక్క సమవాయకారణముగను, అణుమనముల ఆద్యకర్మలో నా యాజీవుల పూర్వకర్మాభావముచే కేవలాసమవాయికారణముగను, రాగద్వేషాదులవిషయమున అనగా సర్పాదులపై అకారణద్వేషాదులందునసాధారణకారణముగను అదృష్టము అలరారుచున్నది.

మరియు, "కారణబహుత్వాచ్చ" (వై.సూ. 7.1.9) కారణబహుత్వమువలన అనుసూత్రవివరణమున "తచ్చబహుత్వమీశ్వరాపేక్షా బుద్ధిజన్యం" (వై సూ.ఉ.7.1.9) ఆబహుత్వము ఈశ్వరాపేక్షాబుద్ధివలనగలుగుననుచు 'తద్బుద్ధేరనేకవిషయత్వే ప్యదృష్టవిశేషోపగ్రహః నియామకః' (వై. సూ. ఉ 7. 1. 9) ఈశ్వరబుద్ధిలో నానావిషయత్వముఅదృష్టవిశేషమునజరుగును అనితీర్మానింపబడుచున్నది. కానయదృష్టమున జీవకృత పూర్వకర్మఫలమని సాధారణార్థముగ స్వీకరింపనగును. అట్లు అదృష్టము సృష్టికి అసమవాయికారణముగనేర్పడ, ఈశ్వరబుద్ధియనబడు సంకల్పము నిమిత్తకారణముగా నగుచున్నది. అనగా నదృష్టముచేతనమైయుండుటచేత, చేతనుడగునీశ్వరుడు నిమిత్తకారణుడై, పరమాణుస్పందనజన్య సృష్టికి, బరమకారణమగుచున్నాడనుటకు నవకాశమేర్పడుచున్నది.

అంతియకాక, 'కారణే కాలః' (వై. సూ. 7. 1. 25) సూత్రమునననుసరించి 'సర్వోత్పత్తిమన్నిమిత్తకారణత్వంకాలస్య ప్రతీయతే' (వై.సూ.ఉ.7.1.25) ఉత్పాద్యములగు సర్వమునకు గాలము నిమిత్తకారణమై యొప్పొందుచున్నది. అనిత్యవస్తుసంచయమునకుగాలమునిమిత్తకారణముగా "కాలస్య సర్వో

త్పత్తిమన్నిమిత్తకారణత్వం' (వై.సూ.ఉ. 2.2.9)అను సూత్ర వ్యాఖ్యగూడ వివరించియున్నది.

పై మీమాంసయందు, సృష్టికిగారణములైనసమవాయములగు బరమాణువుల జర్చించి, వానికి స్పందనహేతువుగ నున్న అదృష్ట విచారణము గావించియుంటిమి. ఇందుమూలమున సృష్టియొక్క ఉత్పత్తిరహస్యము,చాలవరకు గ్రహింపబడినట్లు అగుచున్నది.

ఈశ్వర ప్రశంస

వైశేషికమున, నీశ్వరునికెట్టి స్థానమీయబడియున్నదో పూర్వము క్లుప్తముగా చూచియున్నాము. ఆ విషయమింక సుమంత పరిశీలించెదముగాక! శ్రీకణాదప్రోక్త సూత్రపాఠములలో యెచ్చోటనైననునీశ్వరుని నామముప్రత్యక్షముగనగోచరము. కాని, వైశేషికసూత్రములకు 'పదార్థధర్మసంగ్రహ' నామమున భాష్యమును నిర్మించిన ప్రశస్తపాదుడు, ఈశ్వరునకు ప్రాధాన్యతనొసంగి:అచేతనములగు బరమాణువులలో సృష్ట్యాదిని జరుగు స్పందనమునకు నీశ్వరునేనిమిత్తకారణముగ జేసెనని కొందరి అభిప్రాయము. ఉపస్కారనామక వ్యాఖ్యాకర్త యగు శంకరమిశ్రులుగూడ,అవసరమునుబట్టి ఉచితరీతిసూత్రములలో నాపదము లేకున్నను, తన వ్యాఖ్యలో నీశ్వరపదమునుపయోగించియున్నారు. శ్రీ కణాదమునీంద్రుని జిత్తమునకు నీ శాస్త్రము కేవలముపదార్థనిరూపణశాస్త్రమైయుండుట చేనీతడు ఈశ్వరప్రశంస అప్రస్తుతమని వదలివేసినను, తర్వాత సిద్ధాంత

తులు, సూత్రముల గర్భితముగనున్న ఆ ఈశ్వరభావమును, బహిర్గత మొనరించినట్లు తోచుచున్నది.

సాక్షాత్తు సూత్రములలో శాస్త్రారంభముననూ, అంతము ననూ,'తద్వచనాదామ్నాయస్య ప్రామాణ్యం' (వై.సూ. 1.1.3) 10.2.9)అనుచు,తన శాస్త్రమునకు ప్రమాణము ఈశ్వరప్రోక్త మైనవేదమే యని,శ్రీకణాదమహర్షి స్పష్టముగావ్యక్తపరచెను. ఈ సూత్రముల 'తత్' అను పదమునకు 'తదిత్యనుపక్రాంతమపి ప్రసిద్ధిసిద్ధతయేశ్వరం పరామృశతి' (వై సూ.ఉ.1.1.3) విశ్వ ప్రసిద్ధిగాఅనుమానితమగుచుండుటచే,పూర్వప్రస్తావన లేకున్నను 'తత్'పదము ఈశ్వరునికే యన్వయమగునని శంకరానందుని తాత్పర్యము. ఈ విషయమునే ప్రస్తావించి, గ్రంథసమాప్త సూత్రవ్యాఖ్యానమున, 'తద్వచనాత్తేనేశ్వరేణ వచనాత్'వై· సూ.ఉ. 10 2.9)ఈశ్వరవచనముకావుటచే, వేదము ప్రమాణ మనియు నతడు వివరించియుండెను. వేదములు శాసనము లగుటచే,శాసించువాడొకడుండుట న్యాయము· కాని, సహ స్రాధిక శాఖోపశాఖలుగల నావేదకర్తృత్వము, అస్మదాదుల కలభ్యము. అంతియగాక, వేదవిషయము నిర్విషయకముగ అతీంద్రియముగకూడ నున్నది· అతీంద్రియ విషయ వివ రణము, ఇంద్రియబద్ధులమగు మానవమాత్రులము కావింప నేరము. మరియు, వేదము మహాజన పరిగ్రహణము నార్జించి యుండుటచే, నది సామాన్య పురుష నిర్మితము కానేరదు. కర్తృత్వము ప్రస్ఫుటము, వ్యక్తము, కానంతమాత్రమున

క్షేపము లేదు. అనుశ్రుతముగ నీశ్వర కర్తృత్వము తెలియ బడుచునే యున్నది. అంతియగాక సహస్రాధిక శాఖోప విశిష్టమగు వేదకర్త, సర్వస్వతంత్రుడై సర్వజ్ఞుడై యుండవలెను. అది మానవులయెడ అభావము. అందుచే "వేదే వక్తా యః స్వర్గాపూర్వాదివిషయకసాక్షాత్కారవాన్' (వై. సూ. ఉ. 10.2.9) వేదవక్త స్వర్గాదివిషయకపరిజ్ఞానశీలుడై యుండవల యునుగాన, 'తాదృశశ్చ మహేశ్వరాదన్య ఇతిసుష్ఠు"(వై. సూ. ఉ. 10.2.9) అట్టివాడు ఈశ్వరునకన్యము కాదనియు, నందుచే నీశ్వరుడే వేదకర్తయనియు శంకరానందునిసంపూర్ణవివరణము. ఇదేవిధముగ 'ఈశ్వరస్యాప్రకాంతత్వేపి ప్రసిద్ధార్థకేన తచ్ఛ బ్దేన పరామర్శో భవతి' (వై.సూ.వి. 1. 1. 3) పూర్వమే ప్రసిద్ధమైన ఈశ్వరుడే 'తత్" పదమునకన్వయమని, వివృతి కూడ ఉపస్కారమును బలపరచుచున్నది

అట్లే "సంజ్ఞాకర్మ త్వస్మద్విశిష్టానాం లింగం' (వై. సూ. 2.1.18) సంజ్ఞాకర్మలు మనకంటె విశిష్టుల సూచించును అనియు, 'ప్రత్యక్షప్రవృత్తత్వాత్ సంజ్ఞాకర్మణః (వై.సూ. 2. 1 19) సంజ్ఞాకర్మలు ప్రవృత్తములు అను సూత్రద్వయముతో, నీశ్వరప్రస్తావన గలదని వ్యాఖ్యాతల వాదము. అందు 'సంజ్ఞానామ కర్మ కార్యం క్షిత్యాది" (వై.సూ.ఉ. 2.1.18) అను సూత్రవ్యాఖ్యానము సంజ్ఞయనఁనామమనియు, కర్మయన పృథివ్యాదిభూతకార్యములనియు వివరించి, 'తదుభయమస్మ ద్విశిష్టానాం ఈశ్వరమహర్షీణాం సత్వేపి లింగం' (వై.సూ.ఉ. 2.1.18) ఈ రెండును మానవులకంటెవిశిష్టులగు ఈశ్వరమహర్షి గణముల నిరూపించుననియు, ఉపస్కారము వాకొనెను. 'ఘట

పటాదిసంజ్ఞానివేశనమపి ఈశ్వరసంకేతాధీనమేవ' (వై. సూ. ఉ.2.1.19) ఘట పటాది నామములుకూడ, ఈశ్వరసంకల్పాధీనమే యగును. అంతియగాని 'యః శబ్దో యత్రేశ్వరేణ సంకేతితః స తత్ర సాధుః" (వై.సూ.ఉ. 2. 1. 19) దేనికేది నామముగ నీశ్వరుడు సంకల్పము చేయునో, అది దానికన్వయమగును. "తథా చ సిద్ధం సంజ్ఞాయా ఈశ్వరలింగత్వం' (వై.సూ.ఉ. 2.1.19) అట్లు నామములు, ఈశ్వరాస్తికతకు నిరూపకములు. "ఏవం కర్మాపి కార్యమపీశ్వరలింగం" (వై. సూ. ఉ. 2.1.19) అట్లే కర్మగూడ ఈశ్వర చిహ్నమే యని శంకరానందుడు వ్యాఖ్యానించియున్నాడు. ఇంతకంటె వివృత్తికారుడు 'ఇదానీమీశ్వరప్రకరణారబ్ధమితి భావః (వై.సూ.వి. 2.1.18) ఇట ఈశ్వరప్రతిపాదనాప్రకరణ మారంభింపబడుచున్నదని, యింక కొంచెము ముందుకు సాగెను. అనగా నీ సూత్రములు, ప్రత్యేకముగ నీశ్వరుని ప్రతిపాదించునని ధృవపరచుచున్నాడు. సంజ్ఞా కర్మలు'సర్వజ్ఞైశ్వర్యసంపన్నానాం ఈశ్వరమహర్షీణాం' (వై.సూ.వి. 2.1.18) సర్వజ్ఞత్వాది ఐశ్వర్యసంపన్నులగు ఈశ్వరమహర్షుల తెలుపునని అతడు వ్రాసెను. అంతియగాక "యద్యపీదంపూర్వము క్తంతథాపి దార్ఢ్యార్థమీశ్వరాద్యనుమానకథానార్థం చ పునర్వచనం' (వై. సూ. వి. 2. 1.18) ఈ విషయము పూర్వోక్తమైయున్నను, ఈశ్వరాస్తికతా నిరూపణా దార్ఢ్యతకొరకు బునర్వచనము చేయబడియున్నదని సుదృఢము చేసియున్నాడు. "అతః నిఖిలసాధుసంజ్ఞా కర్తృస్తాదృశసంజ్ఞిప్రత్యక్షస్యాక్షిత్వాది కార్యకర్తృస్తదుపాదానప్రత్యక్షస్య చావశ్యకత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వమర్థవశసంపన్నమేవ' (వై.

సూ. వి. 2. 1. 19) సాధు సంజ్ఞాకర్తృత్వముపపన్నమగుట చేతను, కార్యములగు పృథివ్యాదిక కర్తృత్వముసంగతమగుట చేతను, సంజ్ఞార్థపదార్థములను, క్షిత్యాదికముయొక్క ఉపాదానత్వము నెరింగియుండవలసివచ్చుటచేతను, ఈశ్వరునికిసర్వజ్ఞత్వము అవశ్యముగ నుండవలయునని, వివృత్తికారుడు సువిస్పష్టవచనముల దీర్మానించియున్నాడు. ఇట్లే పదములకు, వాని యర్థములకు గల సంబంధము ఈశ్వరప్రేరితమనియు (వై.సూ. 6.1.3), నామములుగూడ ఈశ్వర సంకల్పమాత్రములనియు [వై.సూ. 4.2.8], ననేకసూత్రముల వ్యక్తమగుచున్నది. కాన నవ్యక్తముగ కణాద సూత్రములలో, నీశ్వరప్రశంసగూడ గోచరమే కాన, దానిని వ్యాఖ్యాతలు వెలిబుచ్చినంతమాత్రమున సిద్ధాంత ద్రోహమును వారు గావింపలేదనియే నిశ్చయము. అందుచే నెట్లు పరిశీలించి చూచినను, అనగా నీశ్వర వ్యతిరేకమనిగాని, ఈశ్వర తాటస్థ్యమనిగాని, "నాస్తికో వేద నిందకః' మనుస్మృతి.2.11) అనునట్లు వేదనిందాపరముగగాని, అవైదిక ప్రశంసచేగాని' కాణాదము నాబరగు వైశేషికమును, నాస్తికము కానేరదని సువిస్పష్టము.

జీవప్రస్తావన

పూర్వగ్రంథమున ప్రస్తావింపబడిన ఆత్మయే జీవుని కాధారమై యున్నది. ఇచ్చటప కాత్మగాక 'ప్రవృత్తినివృత్తీ చ ప్రత్యగాత్మని దృష్టే పరత్ర లింగం" (వై. సూ. 3. 1. 19)

ప్రత్యగాత్మలో గోచరమగు ప్రవృత్తినివృత్తులే, యితరాత్మల యునికిని సూచించును అను సూత్రార్థము ననుసరించి, సర్వతః ఒకేయాత్మయుండుచో, స్వీయాత్మగత ప్రవృత్తినివృత్తులుగూడ సర్వత్ర, సర్వజీవులందు నుండవలయునను నెపమున నేకాత్మ వాదముఖండింపబడి, అనేకాత్మవాదము వైశేషికమున సిద్ధాంతము చేయబడియున్నది. "ఆత్మేంద్రియమనోఽర్థసన్నికర్షాత్ సుఖదుఃఖం'(వై.సూ.5.2.15)అనునట్లు ఆత్మ, ఇంద్రియ, మనస్సుల సంయోగమే సుఖదుఃఖానుభూతికి గారణమగుచున్నది. మనస్సు "ఆత్మస్థే మనసి" (వై.సూ. 5.2.16)సూత్రార్థమురీతి ఆత్మలో సంస్థితమై యుండును. అట్టి మనోవిశిష్టమైన, ఆత్మకు "సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషప్రయత్నాశ్చాత్మనోలింగాని' (వై. సూ. 3.2.4)సుఖదుఃఖఇచ్ఛాద్వేషప్రయత్నములులక్షణములై యుండ, వాని నాత్మకనుభవమునకు దెచ్చుటకై మనస్సు 'ప్రసిద్ధా ఇంద్రియార్థాః' [వై.సూ.3.1.1] ప్రసిద్ధమైన యింద్రియార్థముల శోత్ర త్వక్చక్షుః జిహ్వా ఘ్రాణ రూపముననున్న యింద్రియసహాయమునకై శరీరమున బ్రవేశించుచున్నది. ఈ ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తమగు శరీరమును సమిష్టిస్వరూపమై, "తత్ పునః పృథివ్యాదికార్యద్రవ్యం త్రివిధంశరీరేంద్రియవిషయకసంజ్ఞకం' (వై. సూ. 4.2.1)పృథివ్యాది కార్యద్రవ్యము మరల శరీర, ఇంద్రియ, విషయరూపమున త్రివిధమగుచున్నదనురీతి, భోక్తృభోగ్యభోగములుగా నగుచున్నది. అందుచే ఆత్మేంద్రియమనోసమాయుక్తుడై, దేహస్థుడై యుండువాడే జీవుడనబరగుచున్నాడని వైశేషిక తాత్పర్యము.

గ్రంథారంభముననే వచింపబడియున్నట్లు వైశేషికము పదార్థనిరూపణశాస్త్రమగుటచేత, ఇందు ఈశ్వర పదమేగాక, జీవపదముకూడ కానరాదు. అయినను ఈశ్వరునవలెనేజీవుడును యిందంతర్గతముగ అన్వయమగుచున్నాడు. ఈశ్వరుకంటె జీవ నిర్వచనము అధికభాగమున గననయ్యెడిని.

జీవుని ప్రవృత్తివిషయమున 'హస్తకర్మణా మనసఃకర్మ వ్యాఖ్యాతం' (వై.సూ.5.2.14) బాహ్యేంద్రియములద్వారా మానసికకర్మ వ్యక్తమగుచు, విషయార్థములతో ఇంద్రియముల సంధానపరచి, తజ్జనిత సుఖదుఃఖానుభూతిని మనసు ఆత్మకంద జేయును. జీవుని ప్రవృత్తి నివృత్తులును, "అభిషేచనోపవాస బ్రహ్మచర్యగురుకులవాసవానప్రస్థయజ్ఞదాన ప్రోక్షణ దిక్ నక్షత్ర మంత్ర కాల నియమాశ్చ' (వై.సూ. 6.2 2) అభిషేచనము, ఉపవాసము, బ్రహ్మచర్యము, గురుకులవాసము, వానప్రస్థము, యజ్ఞదానఅర్ఘ్యనియమాదికముగలిగి, సత్కార్యముల వలనను, "చాతురాశ్రమ్యముపధాఅనుపధాశ్చ, (వై.సూ.6.2 3) సక్రియాశ్రమాద్యనుష్ఠానము, ఉపధా యనబడు శ్రద్ధాదులచేత "యతోఽభ్యుదయనిఃశ్రేయససిద్ధిః స ధర్మః' (వై. సూ.1.1.2) అనబడు ధర్మమును, దాని ననుసరించు పుణ్యప్రాప్తియు జీవునికి ప్రాప్తించును. 'ఇచ్ఛాద్వేషపూర్వికా ధర్మాధర్మప్రవృత్తిః (వై.సూ.6.2 14) ఈ ధర్మాధర్మప్రవృత్తియు ఇచ్ఛాద్వేష జనితములై యొప్పారును. ఆ ప్రవృత్తి బరిశుద్ధము చేయగానది ధర్మప్రవృత్తిగా బరిణమించుచున్నది. అంతియగాక, "ఆత్మన్యాత్మమనసోఃసంయోగవిశేషాదాత్మప్రత్యక్షం' (వై. సూ. 9.1.11) ఆత్మకును మనస్సునకును, ఆత్మలో ఒక విశిష్ట

సంయోగముచేత ఆత్మప్రత్యక్షమగుననురీతి, ఆసంయోగవిశేష మును జీవుడు సాధింపవలెను. అట్లు సాధింపగా బర్యవసానమున "అసమాహితాంతఃకరణా ఉపసంహృతసమాధయ స్తేషాంచ" (వై. సూ. 9. 1. 13) అంతఃకరణశుద్ధి కలిగి, సమాధిస్థితి ప్రాప్తించి, ఆత్మానుభూతి కలుగును. అప్పుడు "ఆత్మగుణ కర్మసు మోక్షో వ్యాఖ్యాతః" (వై.సూ. 6.2.16) ఆత్మగుణ కర్మలమీద నాధారపడునట్టియు 'తదనారంభ ఆత్మస్థే మనసి శరీరస్య దుఃఖభావఃసంయోగః"(వై.సూ.5.2.16) ఆత్మస్థమగు మనస్సులో గర్మాభావమ్పేరడి, దేహములో దానివలన కలుగు దుఃఖాభావము నాబడు సంయోగము గలుగును. అదియే మోక్షమని వైశేషిక మతము. అందు జీవుడంతర్హితుడై, యాత్మయే నిలచియుండును అనిగూడ తాత్పర్యము.

— o —

మోక్షము

పూర్వభాగమున నింతవరకు జీవునియొక్క స్వరూపము, అతని సాధనగూర్చి వినియున్నాము. ఇక తత్సాధనామూలా ముగ సాధకు డేస్థితిని బొందునో, యా విషయముల నొకించుక తిలకించెదముగాక !

వైశేషికసిద్ధాంతతాత్పర్యము "కాణాదంపాణినీయంచ సర్వశాస్త్రోపకారకం' అను ఆర్యోక్తిననుసరించి, శబ్దార్థపరిజ్ఞాన రూపమున పాణినీయ వ్యాకరణశాస్త్రమును, పదార్థ పరిజ్ఞాన రూపమున కాణాదవైశేషికమును, సర్వేతరశాస్త్రములకత్యం

తో ప్రయుక్తమనురీతి వైశేషికశాస్త్రము ద్రవ్యగుణాదికషట్కం ద్వారా పృథివ్యాది ఆత్మపర్యంత నవ ద్రవ్యములయొక్క పదార్థనిరూపణమే అయియున్నను, "నిఃశ్రేయసమాత్యంతికీ దుఃఖనివృత్తిః" (వై.సూ.ఉ 1.1.4) దుఃఖముయొక్క అత్యంత నివృత్తియే నిశ్శ్రేయసమగుచందము, పరమకారుణికుడై, అజ్ఞ జనోద్ధరణ దీక్షాదక్షుడై, 'శ్రేయతేహీశ్వరనియోగప్రసాదా వధిగమ్య కణాదో మహర్షిః శాస్త్రం ప్రణీతవానితి' (వై.సూ ఉ.1.1.4) ఈశ్వరప్రసాదసిద్ధియు నియోగమును బొంది కణాద మహర్షి వరేణ్యుడు యీ వైశేషికశాస్త్రమును నిర్మించెనని, సంప్రదాయము కలుగుటచేతను "తత్రతషట్పదార్థో తత్త్వజ్ఞాన మాద్యమాత్మకర్మ" (వై.సూ.ఉ.6.2.16) షట్పదార్థ తత్త్వ జ్ఞానమేఆత్మయొక్క ముఖ్యకర్మ యనురీతి, షట్పదార్థ తత్త్వ జ్ఞానమే "తత్త్వజ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసం' (వై.సూ.1.1.4) అనురీతి నిశ్శ్రేయసప్రాప్తిని గలిగించుటయు. ఆ తత్త్వజ్ఞానము "ఏతా దృశం తత్త్వజ్ఞానం వైశేషిక శాస్త్రాధీనం"(వై. సూ. ఉ. 1. 1.4) వైశేషికశాస్త్రాధీనమైయుండుటచే, నీశాస్త్రముపదార్థ తత్త్వజ్ఞానమును నిఃశ్రేయసరూపమోక్షప్రాప్తికే ఉపదేశించి నట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

అందుచే మోక్షప్రాప్తికై ఆత్మగుణములనబడు 'శ్రవ ణం మననం యోగాభ్యాసో నిదిధ్యాసనమాసనం ప్రాణా యామః శమదమసంపత్తిః ఆత్మపరాత్మనాసాక్షాత్కారో దేహా దేశాంతరోపభోగ్యపూర్వోత్పన్నధర్మాధర్మపరిజ్ఞానం'(వై.సూ ఉ.6.2.16) మొదలైనసాధనమార్గములకంటె,షట్పదార్థతత్త్వ జ్ఞానమే ప్రధానముగా తెలియబడుచున్నది. ఇక తత్త్వజ్ఞానము

ధర్మవిశేషప్రసూతాత్ ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేష సమవాయానాం పదార్థానాం సాధర్మ్యవైధర్మ్యాభ్యాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసం' (వై.సూ.1.1.4)అనురీతి ద్రవ్యాదిక షట్పదార్థములయొక్క సాధర్మ్య వైధర్మ్యతత్త్వజ్ఞానము వలన నిఃశ్రేయససిద్ధియనియు, కాని ఆ జ్ఞానము ధర్మవిశేషజన్యమనియు వాకొనబడినది. మరల ధర్మనిర్వచనము సేయుచు 'యతోఽభ్యుదయనిఃశ్రేయసస్సిద్ధిః స ధర్మః' (వై.సూ.1.1.2) "అభ్యుదయః స్వర్గః"(వై.సూ.వి. 1 1.2) అభ్యుదయమన స్వర్గముగను, అభ్యుదయ స్తత్త్వజ్ఞానం' (వై.సూ.ఉ. 1 1.2)అభ్యుదయమన దత్త్వజ్ఞానమనియు నెరింగింపబడిన అభ్యుదయమే, 'నిఃశ్రేయసం మోక్షః' (వై. సూ. వి. 1. 1. 2) నిశ్శ్రేయసమును మోక్షమనియు, నిఃశ్రేయసమాత్యంతికీ దుఃఖనివృత్తిః (వై. సూ. ఉ. 1.1.2) నిశ్శ్రేయసమన సంపూర్ణ దుఃఖనివృత్తియు, నిఃశ్రేయసము దేనివలన గలుగునో యది ధర్మముగా జెప్పబడియున్నది. కాన "తథా చ స్వర్గాపవర్గరూప పరమపురుషార్థసాధనతయా బుభుక్షూణాం ముముక్షూణాం చోపాదేయత్వాద్ధర్మస్య వ్యాఖ్యానం యుక్తం' (వై.సూ.వి. 1.1.2) స్వర్గాపవర్గరూప పరమ పురుషార్థముల గలిగించునది యగుటచే, బుభుక్షు ముముక్షువులచే నవశ్యమవలంబనీయమగుటచే, దానిధర్మమని వ్యాఖ్యానించుట యుక్తమనివివృత్తికారుని వాదము. పైన సూత్రమున, అభ్యుదయ నిశ్శ్రేయస పదద్వయముపయోగింపబడియున్నను యథార్థమునకు, "అభ్యుదయద్వారకం నిఃశ్రేయసం"(వై.సూ.ఉ. 1.1.2)అభ్యుదయము

ద్వారా నిశ్శ్రేయసమగుటచే, ధర్మమువలన అభ్యుదయమును, దానివలన నిశ్శ్రేయససిద్ధియు గలుగునని తాత్పర్యము. అందుచే ధర్మమున తత్త్వజ్ఞానమును, తత్త్వజ్ఞానమూలమున నిశ్శ్రేయసము ప్రాప్తించునని భావము.

ఇట్లు తత్త్వజ్ఞానసిద్ధి ప్రసాదించు ధర్మవిశేషము 'ధర్మవిశేష ఈశ్వరనియోగప్రసాదరూపః' (వై. సూ, ఉ. 1.1.4) ఈశ్వరానుగ్రహరూప నియోగమునేధర్మవిశేషమనిఉపస్కారకర్తయు, 'ధర్మవిశేషః ఐహికో జన్మాంతరయో వా సుకృతవిశేషః' [వైసూ వి. 1 1.4] పూర్వ వర్తమాన జన్మకృతసుకృతవిశేష మేధర్మవిశేషమనివివృత్తికారునినిర్వచనముఅందుచేతనే 'సుకృతివిశేషేణ ద్రవ్యాదిపదార్థానాం సాధర్మ్య వైధర్మ్యాభ్యాం తత్త్వజ్ఞానంజాయతే తత ఆత్మమననంఅనంతరంనిధిధ్యాసనే నానాత్మసాక్షాత్కారో జాయతే తదనంతరంమిథ్యాజ్ఞానాదినాశక్రమేణ మోక్షో భవతి' [వై.సూ.వి. 1. 1. 4] సుకృతవిశేషమున షట్పదార్థజ్ఞానరూప తత్త్వజ్ఞానము, అంత ఆత్మమననము, దానివలన నిధిధ్యాసనము,దానిచే నాత్మసాక్షాత్కారము, అందుచే మిథ్యాజ్ఞాననాశము, అంత మోక్షము సిద్ధించునని వివృత్తి వివరించియున్నది. కాన నిశ్శ్రేయసనిశ్శ్రేణి నధిరోహింప, ధర్మమను సుకృతవిశేషముముఖ్యమని భావము. ధర్మవిశేషమున పూర్వజన్మసుకృతమును, ఈశ్వరానుగ్రహాజనితములెట్లున్నను, వర్తమాన జన్మకృతముగూడ ప్రధానమగుటచే సర్వదుఃఖముకార్యరూపమై కారణాధీనమై, 'కారణాభావాత్ కార్యాభావః' (వై.సూ. 1.2.1) అనునట్లు కార్యనివృత్తికి గారణనివృత్తియే పరమోపాయమగుచున్నది. అందుచే

దుఃఖాభావార్థం జన్మాభావే జన్మాభావార్థం ప్రవృత్త్యభావే తదర్థం చ దోషాభావే తదర్థం మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తయే తదర్థం చాత్మసాక్షాత్కారాయ ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిః ప్రయోజనం' (వై. సూఉ.1.2.2) దుఃఖనివృత్తికొరకు జన్మ నివృత్తియు, జన్మరాహిత్యముకొరకు ప్రవృత్తినివృత్తియు, దాని కొరకుదోషాభావస్థితిని, అందుకొరకై మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తియు, దానికై ఆత్మసాక్షాత్కారమును బొందుటకై, ముముక్షువులు ప్రవృత్తులగుట యుపయుక్తమని వివరింపబడియున్నది. అనగా ముముక్షుకోటి ఆత్మసాక్షాత్కారమునుబడసి మోక్షమునొంద ప్రవృత్త్యాదుల దోష వివర్జితముగా సేయవలయును. ఇట్టి ధర్మప్రవృత్తికి గారణభూతముగా,ఆత్మేంద్రియమనోఽర్థసన్నికర్షమున (వై.సూ. 5. 2 15) ఆత్మేంద్రియార్థముల సంబంధము గలుగజేయు మనస్సు స్వాధీనమయి యుండవలయును. కాని 'మనశ్చేత్ చంచలస్వభావం తదా తస్య నిరోధో న సంభవతి' (వై.సూ.వి. 5.2.16) మనస్సు చంచలస్వభావము గలది యగుట, దాని నిరోధించుట అసంభవమని, సందేహింపవచ్చును. ఈ సంశయనివృత్తికై 'ఆత్మస్థే మనసి షడంగయోగేన ఇంద్రియాదికం పరిత్యజ్య మనో యదాఆత్మమాత్రే తిష్ఠతి తదా తదనారంభఃతస్య మనః కర్మణ అనారభ్య అనుత్పాదః తదా మనో నిశ్చలం భవతి, [వై. సూ. వి. 5.2.16] షడంగాభ్యాసముచేత మనస్సుఇంద్రియాదిక పరిత్యాగముచేసి ఆత్మస్థితముకాగా,అప్పుడు మనోప్రవృత్తులుడిగి,మనస్సునిశ్చలమగును. ఇట్టి మనోనిశ్చలత్వసాధనకు 'ఆసన, ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, సమాధులను షడంగయోగముచే

మనస్సు స్వాధీనమగును. దీనిననుసరించియే మనోజయము గాంచుటయొక్క ప్రాధాన్యతనువివరించుచు 'అసమాహితాంతః కరణా ఉపసంహృతసమాధయ స్తేషాం చ'' (వై.సూ. 9.1.13) ఎవరి అంతఃకరణము సమాహితముకాదో, మరియునెవరి అంతః కరణము సంపూర్ణ సమాధులనొందెనో, అట్టివారికి ఆత్మప్రత్యక్షము గలుగును అని, సూత్రకారుడు వచించెను. అనగా అసమాహితమన, సమాధిరహితస్థితినొంది, ఉపసంహృత యన సఫలీకృత సమాధినొందిన సాధకునకు, "ఆత్మానాంఅన్యేషాం ద్రవ్యాణాం చ ప్రత్యక్షం భవతి'' (వై .సూ. వి. 9. 1. 13) ఆత్మయొక్కయు, ఇతర ద్రవ్యములయొక్కయు ప్రత్యక్షము సిద్ధించును. అట్టి స్థితిలో నింక, 'ధ్యానాపేక్షా....ధ్యానాత్మక సమాధ్యపేక్షా నాస్తీతిభావః' (వై.సూ.వి. 9.1.13) ధ్యానము సమాధియు నావశ్యకములేదని భావము.

పై విధాన మనోసాధనరూప ధర్మ ప్రవృత్తులచేమనో ప్రవృత్తుల నిశ్చలము గావింపగ, "అయమేవ శరీరవిభాగః (వై. సూ.ఉ. 6.2.1?) దేహాత్మవిభాగమేర్పడి "ఆత్మగుణకర్మసు మోక్షో వ్యాఖ్యాతః' (వై. సూ. 6.2.16) ఆత్మగుణములే ఆత్మయందు భాసించి ద్రవ్యాదిలక్షణములు అదృశ్యము కాగా, దానిని మోక్షమని యందురు. ఇట్లు మనోప్రవృత్తులడుగంటుటయేగాక, మనోప్రవృత్తులకు ధర్మాధర్మ ప్రవృత్తులకు కారణభూతమై, పూర్వజన్మకృతమైయొప్పు అదృష్టముగూడ తదభావే సంయోగాభావోఽప్రాదుర్భావశ్చ మోక్షః (వై, సూ. వి. 5.2.18) అను సూత్రముననుసరించి, 'అదృష్టాస్యాఽభావే సతి' (వై.సూ.వి. 5.2.18) అదృష్టముయొక్క అభావముకూడ

ఏర్పడగా, "ప్రారబ్ధే తరాదృష్టానాత్మసాక్షాత్కారేణ ప్రారబ్ధానాం చ భోగేన క్షయే సతి" (వై.సూ.వి 5.2.18) ఆత్మసాక్షాత్కారమున ఆగామి సంచితరూపఅదృష్టమును, భోగము చేత ప్రారబ్ధముగూడ నశింపబడుచు, 'యావత్ సంయోగాభావః దేహప్రవాహసంబంధస్య విచ్ఛేద స్తంతరశ్చ అప్రాదుర్భావః" (వై. సూ. వి. 5.2.18) సర్వసంయోగమదృశ్యమగుటచే జననమరణప్రవాహము విచ్ఛేదమై జన్మరాహిత్యము ప్రాప్తించును. అంత 'దుఃఖస్య అనుత్పత్తిర్దేహరూపస్యాదృష్టరూపస్య చ కారణస్య విరహితారితి తదానీమేవ మోక్షః' (వై సూ.వి. 5.2.18) దుఃఖసోత్పత్తిఅనుత్పన్నస్థితినొంద, అదృష్టదేహాదులను కారణ విరహితత్వముచేత మోక్షము కలుగును. ఈరీతి ప్రత్యక్షఫలభూతముగ నేర్పడిన మోక్షము నాపివర్గస్య శశవిషాణసమానతేతి భావః' (వై. సూ.వి. 5.2.18) అను వివృత్తికార వచనసరళి, శశవిషాణమువలె భ్రాంతిరూపముగాని, అభావరూపముగాని లేక, ఆ అపవర్గము స్వరూపవిశిష్టమై, అనుభవైకయోగ్యమై, విరాజిల్లుచున్నదని విస్పష్టము.

ముక్తుడు

మోక్షనిర్వచనమెప్పుడు గావింపబడినదో, అప్పుడే, ముక్తుని లక్షణములునందేయంతర్గతము. అతనికిశరీరాద్యపేక్ష యుండదుగాన, తదాధారమగు కర్మ గుణాదులు లేక, దుఃఖ నివృత్తస్థితి నుండును. దుఃఖనివృత్తితో ఆత్మధర్మమగు సుఖ

లక్షణముగూడ నదృశ్యమగునేమో యెచటను విదితముకాదు. అట్లే మోక్షము నాముక్తస్థితిలో,ఆనందముండుననుు,భావనయు ఎందును గోచరింపదు. కాన ఆత్మ గుణములు నాబడు సుఖ దుఃఖాదిక సర్వమునకతీతుడై,ఉదాసీనత ముక్తుడుండుననితోచె డిని. 'ఆత్మగుణకర్మసు మోక్షో వ్యాఖ్యాతః'(వై.సూ.6.2.16) సూత్రమున, మోక్షము ఆత్మగుణ కర్మాధీనమున తెలియు చుండుటచే, మోక్షము ఆత్మగుణకర్మవిశిష్టమనుటగాక ఆత్మ గుణకర్మఫలితము మోక్షముగా సమన్వయముచితము. అప వర్గమున ఆత్మ, తన పూర్వగుణకర్మవిరహితమై యుండుననిన యుక్తము. కాన ముక్తుడును సుఖదుఃఖాతీతమై, నిర్వికార భూయిష్టమై యొప్పారునని తాత్పర్యము.

మహర్షులు

కణాదుడు సిద్ధులయొక్కయు,ఈశ్వరునియొక్కయు కలి మిని ప్రస్తావించుచు, 'సంజ్ఞాకర్మత్వస్మద్విశిష్టానాం లింగం" (వై సూ. 2.1.8) అస్మదాదులకంటె విశిష్టులగు సిద్ధులును, ఈశ్వరుడును, సంజ్ఞాకర్మలద్వారా నిరూపితముఅనుసూత్రమున 'సర్వజ్ఞైశ్వర్యసంపన్నానాం ఈశ్వరమహర్షీణాం లింగం' [వై. సూ.వి.2.1.18] సర్వజ్ఞత్వైశ్వర్యాది సంపద్విశిష్టులగు ఈశ్వర, మహర్షిగణము అనుటచే, మహర్షిగణమునకుగూడఈశ్వరునకు వలె సర్వజ్ఞత్వాదులు వ్యక్తము. మరియు మహర్షిగణము సామాన్యులవలెగాక,"తత్ర శరీరం ద్వివిధం యోనిజమయోనిజం

చ'' (వై. సూ. 4.2.5) యోనిజాయోనిజరూపముగ శరీర ములుద్వివిధమై,అందు''అయోనిజం చ దేవానామృషీణాంచ' (వై.సూ.ఉ 4 2 5) దేవతలకు,మహర్షులకు,అయోనిజశరీరమును అనగా'శూ్రియతే హి బ్రహ్మణో మనసా మన్వాదయ ఇతి'' (వై.సూ.ఉ.4.2.5) బ్రహ్మమానసపుత్రులకును, మన్వాదుల కును, అయోనిజత్వమే యని వేదప్రమాణముగా వచింపబడి యున్నది. అందుచే, మహర్షిగణము నా ఆత్మవిదులు 'శుక్ర శోణితానపేక్షత్వ'' (వై. సూ. ఉ. 4. 2. 5) విభాసితమైన అయోనిజదేహధారులై యుందురు. అయినచో సామాన్య మానవులై, పదార్థతత్త్వజ్ఞానపరులై సిద్ధులైనవారుకూడ, అయోనిజులే యగుదురా అను సంశయము కలుగును. ఇట్టి సిద్ధుల శరీరములు ప్రారబ్ధ జనితములుకాన శరీరతత్త్వము నందు మార్పులేకున్నను, వారును అయోనిజ సిద్ధుల వలె ''ఆత్మన్యాత్మమనసోః సంయోగవిశేషాదాత్మప్రత్యక్షం'' [వై.సూ. 9.1.11] ఆత్మలో ఆత్మమనోసంయోగమువలన, ఆత్మప్రత్యక్ష జ్ఞానస్థితులై విరాజిల్లుదురు. ఆత్మమనోసంయోగ విధానము ననుసరించి ''ద్వివిధాస్తావద్యోగినః' (వై. సూ. ఉ. 9.1.11) యోగులు ద్వివిధము. 'సమాహితాంతఃకరణా యే యుక్తా ఇత్యభిధీయంతే అసమాహితాంతఃకరణాశ్చ యే వియుక్తా ఇత్యభిధీయంతే' (వై.సూ. ఉ. 9.1.11) మనస్సును ధ్యానించి దాన గలసినవారుయుక్తులనియు,అట్లుగావింపనివారు వియుక్తులనియు నందురు. అందు యుక్తులు మనస్సుద్వారా, ధ్యేయమునందు నిధిధ్యాసనముననుండువారికి,''ఆత్మనిస్వాత్మని బరాత్మని చ జ్ఞానముత్పద్యతే' (వై.సూ.ఉ. 9.1.11) ఆత్మలో

స్వాత్మ పరాత్మ విషయజ్ఞానము కలుగును. అందుచే సమాహితాంతఃకరణసంయుక్తులగువారికి ఆత్మజ్ఞానము కలుగునని అర్థము. అంతియగాక అట్టివారికి "తథా ద్రవ్యాంతరేషు ప్రత్యక్షం"(వై.సూ. 9.1.12)అట్లే ద్రవ్యాంతరప్రత్యక్షజ్ఞానము గూడ జనించును. ఇచ్చట 'ద్రవ్యాంతరేషు' అనగా వీరు, యోగజధర్మానుగృహీతమైన మనసుచే, ద్రవ్యాంతరములగు స్థూలద్రవ్యములుగాక "చతుర్వణుషుమనసివాయుదిక్కాలాకాశేషు' (వై.సూ.ఉ. 9.1.12) పరమాణుద్రవ్యములగు వాయుదిక్కాలగగనములయొక్కయు, వాని గుణకర్మాదిక జ్ఞానము నంతయు ప్రత్యక్షముగ నొందుదురు. అట్లువీరికి కలుగుద్రవ్యాదికజ్ఞానము,దూరత్వాది రూపవిషయదోషాది జ్ఞానాటంకమునకతీతమై"ఆర్షమ్మృషీణాం యోగజధర్మేణజనితంయత్ సిద్ధిదర్శనం సిద్ధానాం సతాం సర్వేషాం వస్తూనాం దర్శనం తద్ధర్మేభ్యో జాయతే' (వై. సూ. వి. 9.2.13) యోగజధర్మమువలన జనించిన సిద్ధదర్శనము, సర్వసద్వస్తు దర్శనజ్ఞానము ధర్మమువలన కలిగెను. అట్టి 'యోగినాం జ్ఞానం తు ధర్మమాత్రాధీనం ప్రమారూపమేవ భవతి' (వై. సూ. వి. 9.2.13) యోగుల జ్ఞానము ధర్మాధీనమగుటచే ప్రమారూపమే అయియున్నది. అనగ భ్రాంతి కానేరదు. అందుచేతనే పూర్వము "న శశవిషాణసమానతేతి" (వై.సూ.వి. 5.2.18) శశవిషాణతుల్యము కాదనియు వాకొనియున్నాడు. అట్టి నిర్దుష్ట జ్ఞానభూయిష్టులు కావుటచే'అచింత్యో హి యోగజధర్మప్రభావః' (వై.సూ.వి. 9.1.14) యోగజధర్మప్రభావమ చింత్యముసుమా అని హెచ్చరించుచు,'యద్దలేనాగస్త్యమునిఃపారావారం పపౌ,

సౌభరిశ్చ కాయవ్యూహం పరిగృహీతవాన్, వశిష్ఠశ్చ దిలీపస్య సురభిశాపం జ్ఞాతవాన్' (వై.సూ. వి. 9.1.4) ఆ ప్రభావమున అగస్త్యమహర్షి సాగరు ఇ్రమింగెను, సౌభరిమహర్షి అనేక దేహముల ధరించెను, వశిష్ఠమహర్షి దిలీపుని సురభిశాపమును గ్రహించెను అని వివృత్తికారుడు వివరించెను. ఈ జ్ఞానులు ఆత్మజ్ఞానసిద్ధులైయుండుటచే 'కిం యోగినాం లౌకికప్రత్యక్షం న భవతి' (వై.సూ.వి.9.1.15) యోగులకు లౌకికప్రత్యక్షమభావమా అనుసందేహముకలుగగా 'యోగినాంలౌకికమపిప్రత్యక్షం భవతి' (వై.సూ.వి. 9.1.15) యోగులకు లౌకిక ప్రత్యక్షము కలుగుననియు, 'ఆత్మగుణేషు స్వాత్మవృత్తిసుఖాదిగుణేషు' ఆత్మగుణములగు సుఖాదుల ప్రత్యక్షము కలుగుననియు, సంశయ నివారణమగుచున్నది.

అందుచే గాణాదవైశేషికమున నాత్మజ్ఞానులు కేవలము జడులైయుండక లౌకిక జ్ఞానపరులై ఆత్మగుణానుభూతి గలిగి, సర్వజ్ఞులై, అస్థూలమగు వాయుదిక్కాలాకాశజ్ఞానతత్పరులై, చాలవరకు ఈశ్వరలక్షణోపేతులై విరాజిల్లుచుందురని ముఖ్యార్థము.

— ౦ —

పరిసమాప్తి

ఇంతవరకు వైశేషికసిద్ధాంతమును సమగ్రముగజర్చించియున్నాము. దీనివలన 'శాస్త్రనిశ్శేయోహేతుహేతుమద్భావః, శాస్త్రతత్త్వజ్ఞానయోర్వ్యాపారవ్యాపారిభావః, నిఃశ్రేయసతత్త్వ

జ్ఞానయోః కార్యకారణభావః, ద్రవ్యాదిపదార్థశాస్త్రయోః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావః సంబంధోఽవగమ్యతే' (వై.సూ.ఉ.1.1.4) అను వచనరీతి చతుర్విధ సంబంధములు నుండుటచే, 'ఏతేషాం చ సంబంధానాం జ్ఞాననిః శ్రేయసార్థినామిహ శాస్త్రే ప్రవృత్తిః' (వై సూ ఉ 1.1.4) ఈలోకమున మోక్షకాములు, యీసంబంధ జ్ఞానముగలిగి, యీ వైశేషిక శాస్త్రమునందు ప్రవృత్తులగు చున్నారు. మోక్షహేతువగు 'తత్త్వజ్ఞానం వైశేషికశాస్త్రాధీనం' (వై.సూ.ఉ. 1.1.4) తత్త్వజ్ఞానము వైశేషిక శాస్త్రాధీనమై యుండుటయు, "తస్యాఽపినిః శ్రేయసహేతుత్వం' ఆ శాస్త్రము వల్ల నేనిః శ్రేయసమగుముక్తి లభించుటయును ప్రశస్తము, సుస్పష్ట మని విదితమగుచున్నది. కాన శ్రీ కణాదమునివర ప్రోక్త మైన వైశేషికముదర్శనషట్కములో నేగాక, సర్వతత్త్వశాస్త్ర మున ప్రధానస్థానమలంకరించియున్నదనుట కెట్టి సందేహమును లేదు. అట్టి సుప్రశస్త శాస్త్రమును మానవకోటికి ప్రసాదించి, ప్రపంచమును జ్ఞానసంపన్నము గావించిన ఆమునిలోకవంద్యు నకు ఎల్లరు కృతజ్ఞులగుదురుగాక!

హరిః ఓం తత్ సత్

సర్వ సిద్ధాంత సౌరభము

దర్శనఖండము

న్యాయదర్శనము

ఓం

న్యాయ దర్శనము

ఉపోద్ఘాతము

న్యాయదర్శనరూపము – జననము

అనంతరం చ వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిఃసృతాః।
మీమాంసా న్యాయవిద్యా చ ప్రమాణాష్టకసంయుతా॥

మత్స్యపురాణ. 8.2

అనంతరము చతుర్ముఖుని వక్త్రమునుండి వేదము, మీమాంసాశాస్త్రము, ప్రమాణాష్టకసంయుతంబగు న్యాయ విద్యయు బహిర్గతమయ్యెను అని, మత్స్యపురాణముచేతననాది విద్యగ బరిగణింపబడి కీర్తింపబడుచు,'బుద్ధ్యా యద్ ఉత్పన్నం తత్ సర్వం న్యాయమతం' యుక్తిద్వారా నిశ్చయింపబడునది యథార్థమను సూత్రమురీతిగను, Discussion or Vada is the breath of intellectual life.విజ్ఞానజీవితమునకు వాదము ప్రాణము వంటిది కావునను, Nyaya was pure logic unconnected

1. Prof. S. Radhakrishnan : Indian Philosophy, Vol 2 33
2. Nyaya Sutras of Goutama. M.A, Satis chandra Vidyabhushana xiv

with the scriptural dogma2. మత గ్రంథ సిద్ధాంతముల సంబంధములేని తర్క-శాస్త్రమే న్యాయదర్శనమని,ప్రశస్తి నార్జించియున్నది. మరియు 'దృశ్యతే తత్త్వమనేన దర్శనం' తత్త్వార్థ దర్శన లాభమును కలుగజేయుటచే దర్శనములను ప్రఖ్యాతిని గడించి The Sixsystems in which the Philosophical thought of India has found its full realisation3 వేనిలో భారతీయాధ్యాత్మికవిజ్ఞానము సంపూర్ణత్వమును బొందియుండెనో, ఆ షడ్దర్శనములు నాబడు న్యాయ వైశేషిక,సాంఖ్యయోగ, మీమాంస వేదాంతములలో. In obedience to custom...we shall start with the Nyaya and the Vaisesh:ka theories4. ఆచారముననుసరించిన్యాయ వైశేషికములతో బ్రారంభించెదముగాక యనియు, గారణమేమన which give us an analysis of the world of experience 4. అవిమనకు అనుభవవివరణము నొసంగునని రాధాకృష్ణ పండితునివచనసరణి,తన ధీవిశాలతచేత నగ్రస్థానము నలంకరించియున్న న్యాయదర్శన సమీక్షు నిట నొకించుక గావించుదముగాక! ఇయ్యది పాక్షిక శాస్త్రవాదములజెంతకరుగక, సర్వశాస్త్ర సర్వసిద్ధాంతములకవసరమగు దర్క-విధానమును, యోచనాపద్ధతిని,సిద్ధాంతసరళిని నిర్మించి బోధించుటచే, సర్వవిధముల గణనీయమైThe system of Nyaya which studies the general plan and method of critical inquiries, may be called the science of sciences 5. పరిశీలనా విధానమునకుగల సామాన్య పద్ధతుల బరిశీలించు

---

3. F. Max Muller: The Six Systems of Indian philosophy vi
4, Prof. S Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 28
5. Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 33

న్యాయదర్శనము, శాస్త్రములకు శాస్త్రముగా బరిగణింపనగు నని గౌరవము నార్జించియున్నది. 'ప్రమాణై రర్థపరీక్షణం న్యాయః' (న్యా.భా. 1.1.1) తగు ప్రమాణములచే నర్థపరీక్ష సేయుటే న్యాయమగుటచే, రాధాకృష్ణుని వచనములలో The Nyaya points out that no stable philosophy can be built except on the foundations of Logic6. న్యాయశాస్త్రాధిష్ఠానముపైగాక యే సుస్థిర తత్త్వశాస్త్రము నిర్మింపబడజాలదనివిదితము. కేవల తత్త్వసిద్ధాంత ప్రతిపాదనమేగాక, 'తత్రోపనిషదం తాత పరిశేషం తు పార్థివ। మథ్నామి మనసా తాత దృష్ట్వా చాన్వీక్షికీం పరాం॥' అను మహాభారతవచనమున, ఆన్వీక్షికీ యను న్యాయశాస్త్రసహాయముననే శ్రీవ్యాసభగవానుడును, ఉపనిషత్తుల క్రమము నేర్పరచినట్లు తెలియుచున్నది. అనగా ఈ న్యాయశాస్త్రవిచారణావిధానము "త్రివిధాచాస్య శాస్త్రస్య ప్రవృత్తిః ఉద్దేశో లక్షణంపరీక్షా చేతి" (న్యా.భా. 1.1.3) ఉద్దేశ, లక్షణ, పరీక్షారూపమున త్రివిధమై, శాస్త్రపరీక్షా, జ్ఞానపరీక్షా, సర్వవిషయపరీక్షలకాలవాలమై, ప్రాచీన కాలమునుండి విరాజిల్లుచున్నదని విదితము. దీనియొక్క ప్రభావవిశేషముననే యగునేమో భారతావనిగల పూర్వ ఋషివరేణ్యులు, అనూనుమ ప్రజ్ఞానిధులై, సామాన్య మానవదూరమగు దార్త్వికవిషయముల మథనముగావించి, వచించి ప్రసాదించుటచే The most highly gifted races of mankind7. మానవలోకమున అత్యంత ప్రజ్ఞాధురీణులనిసాంఖ్య

6, Prof S Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 769
7. Prof, Garbe Sankhya Sutras

సూత్ర వ్యాఖ్యాత యగు గార్బ (Prof Garbe) కొనియాడి యున్నాడు.

o : o

న్యాయకర్తలు - గౌతముడు

ఆది శ్లోకార్థము ననుసరించి చూచుచో న్యాయవిద్య, చతుర్ముఖునినుండియే ప్రథమమున వేదముతో సహోత్పన్న మని తెలియుచున్నది. అందుచే దీనికి ప్రథమకర్త బ్రహ్మదేవుడనియే తాత్పర్యము. ఇదియే యుపనిషత్కాలమున "వాకోవాక్యం" (ఛాం.7.1.2)అనబడుచుండినటుల ఛాందోగ్య ప్రమాణము గోచరించుచున్నది. దానికి భాష్యకర్తలగు శ్రీశంకరులును"వాకోవాక్యం తర్కశాస్త్రం' అని నిర్వచించి యుండుటచే,బ్రహ్మప్రతిపాదిత న్యాయవిద్య, ఉపనిషత్తులలో వాకోవాక్యమైనటుల వ్యక్తము. పిమ్మట అది కాలప్రవాహమునబడి, పరంపరాగతమై, ఆర్ష గ్రంథముల మహానుభావులని పేరెన్నిక గాంచిన మహర్షి దత్తాత్రేయ, పునర్వసు ఆత్రేయ,అవధూత అష్టావక్ర, సన్న్యాసిని సులభ మొదలగు శేముషీధురంధరులచే బోషింపబడుచు, నభివృద్ధి గాంచుచు నరుదెంచెను. కాని దానికొక స్వరూపమునొసంగి, క్రమత్వము బ్రసాదించి, ప్రసారింపజేయుటకుదగుధీమంతుడును 'ముక్తయే యః శిలాత్వాయ శాస్త్రమూచే మహామునిః॥ గోతమంతమవేత్యైవయథావిద్థితథైవసః' (నైషధచరితం17·75) అను వాక్యమున, మహాముని గోతముడని శ్రీహర్షునిచేసంస్తుతి

గాంచినట్టియు 'గౌతమస్య నరశ్రేష్ఠ"(వాల్మీకి రామాయణం. ఆదికాండ. సర్గ.48) నరశ్రేష్ఠుడైన గౌతముడని రామాయణ మహాగ్రంథమున విశ్వామిత్రమహర్షి చే నుతింపబడినట్టియు, వాయుపురాణముచే'తపోధనఃఅక్షపాదః'(వాయుపురాణము.23 అ)అనుచందను, తపోధనుడగు అక్షపాదుడని ప్రశంసింపబడి నట్టియు "దీర్ఘతపసః'(రఘువంశః.11.సర్గః) దీర్ఘతాపసి యని కాళిదాసమహాకవిచేగొనియాడబడిన గౌతమ మహర్షి పుంగవు నకు ఆ భాగ్యము లభించెను. అందుచేతనే,The authors of the Sutras are not the founders or originators of the systems, but only their compilers and formulators 8. సూత్రకర్తలు సిద్ధాంతకర్తలుకాక, వాని సంకలనకర్తలుమాత్రమే అనిరాధా కృష్ణ పండితుడును, No Philosopher owes everything to himself He grows from a soil that is ready-made for him and he breathes an intellectual atmosphere which is not his own making 9. ఏతత్త్వవేత్తయు సర్వమును తనదిగా నన్వ యింపజాలడు. తనకు సంసిద్ధపరుపబడిన క్షేత్రమున నతడు అభి వృద్ధి గాంచును. తనదికాని విజ్ఞాన వాతావరణమును అతడు ఆస్వాదించును అనియు మాక్సుముల్లరు Max Muller వచించి యున్నాడు. ఈ విషయమునే The Sutras cannot represent the very first attempt at a systematic treatment 10. క్రమవిధానమునరచింపనీసూత్రములు,ప్రథమయత్నములుకావ నియుThey are rather the lost summerings up of what had been growing up during many generations of isolated

8, Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 23
9. F. Max Muller: The Six Systems of Indian philosophy. 1

18)

thinkers 10. అంతవరకు ననేక తరములనుండి వ్యక్తిగతముగ, ధీమంతుల కృషిఫలితముగ నభివృద్ధి గాంచిన విషయమును గ్రోడీకరించుటయే యగుననియు నాతని వచనము Macdonell మాక్డోనెల్ కూడ యిదే అభిప్రాయమును The basic sutras which form the starting point of a system. in reality, represent the end of a long and exentensive literary development that has been lost 11.దర్శన ప్రారంభమునకు మూలమగుసూత్రములు.యథార్థముగ దీర్ఘమై, సువిశాలమై, ప్రస్తుతము అలభ్యమైన వైజ్ఞానికాభివృద్ధియొక్క పరిసమాప్తిని సూచించునని వెలిబుచ్చియున్నాడు. శ్రీ రాధాకృష్ణుడును They are not the work of one thinker or of one age, but a succession of thinkers spread over a number of generations 12. ఆ సూత్రగ్రంథములు ఒక ధీమంతునివి, ఒక కాలమునకు జెందినవిగాక. అనేక తరముల ధీశాలుర పరంపరలకు జెందినవై యున్నవని చెప్పియున్నాడు. పై వాక్యతాత్పర్యముల నాలోచించిన నో న్యాయవిధానమతి ప్రాచీనమనియు, గురుశిష్యపరంపరాగతమై ప్రవాహరూపమై ప్రసరించుచు, గౌతమ మహర్షి హస్తస్పర్శమహామహిమచేనజేయమును,అకుంఠితమునగు శాస్త్రరాజమై, సర్వశాస్త్రముల కాధారమగు శాస్త్రమై యొప్పారినది యనియుసుస్పష్టము. ఈ యభిప్రాయమును ఆధునికపండితలోకమేగాక, 9వ శతాబ్దికిజెందినవాడై, "న్యాయాలంకారవృత్తి'యనుసు ప్రసిద్ధగ్రంథమును విరచించిన

10. Prof F. Max Muller:theSixSystemsofIndianphilosophy75
11. Dr- A. A. Macdonell:India's past
2. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy, Vol 2 22

జయంతుడును, న్యాయశాస్త్రమునకు గౌతమగ్రంథమే పరమ ప్రమాణమై సంతుష్టమైనదనియు, కాని గౌతమునకుపూర్వము కూడ దర్శశాస్త్రము గలదనియు స్పష్టపరచియున్నాడు.

గౌతమ మీమాంస

న్యాయదర్శనకారుడైనయీగౌతమమునిచంద్రుడెవరో ఎచ్చుండెనో, జీవితాంశము లెవ్వియో, మొదలగు విషయముల గ్రహింప యత్నించెదముగాక ! Who this Goutama was and in what time and country he flourished are questions to which no satisfactory answer can be given. Scholars have ofcourse attempted to offer an answer, but all in different Ways. 13. ఈగౌతముడెవరో, ఏకాలమున, ఏ దేశమున, వాసంబుండెనో, అను ప్రశ్నలకు ఉచిత సమాధానములువచింప బడజాలవు. పండితులు సమాధానమొసగ యత్నించిరి కాని అవి యన్నియు వివిధములుగ నున్నవి అని పండిత గోపీనాథ కవిరాజ్ వాకొనినట్లు, After all, the importance of that literature, more particularly of its philosophical portions is quite independent of age 14. ఆ వాఙ్మయముయొక్క ప్రాముఖ్యత,ముఖ్యముగ దాని తాత్త్వికవిషయ రహస్యములు కాలమునకు అతీతమగుటచేత, మన ప్రాచీన

13: Dr. Ganganath Jha: Introduction by Pandit Gopinath Kaviraj Gautama's Nyaya Sutras

14. F. Max Muller. The Six Systems of Indian Philosophy1 1

ఋషివరేణ్యులు కాలమునకును, మరితర ఐహికవిషయములకు గాక తాత్త్వికవిషయములకే ప్రాధాన్యత నొసంగియుండుటచేత, Dates are the Weak points in the literary History of India 15. భారతీయవిజ్ఞానచారిత్రమున కాలనిర్ణయము లోపముగ నున్నదని మాక్సుముల్లరు Max Muller వచించినట్లును, పూర్వోక్తరీతి గౌతమముని విషయనిర్ధారణము, పండితులకందరానిదై పరిణమించినది.

అంతియగాక The Rig Veda the first of the Vedas, is Probably the earliest book that humanity possesses 16. వేదములలో మొదటిది ఋగ్వేదము. బహుశఃఅదియే,మానవకోటికిగల గ్రంథములలో ప్రథమముఅని,జవహరిలాల్ నెహ్రూ పండితుడు అన్నటుల, సర్వప్రపంచమునకాది గ్రంథమని పాశ్చాత్యపండితలోకముచేత ప్రస్తుతిగాంచిన ఋగ్వేదము నుండికూడ గౌతమనామముసుప్రసిద్ధముగ గోచరించుచున్నది, గౌతమమహర్షి వంశమునకు జెందిన వారెల్లరు గతములనబడుటయు యీసమస్యను క్లిష్టతర మొనర్చినది. ఋగ్వేదసంహితయందు గౌతమనామధేయుడగు మేధాతిథి యను కణ్వమహర్షి పుత్రుడొకడు(ఋ.1.1.12.111),గౌతమకులసంజాతుడైన నోధా ఋషి యొకడును (ఋ.1.4.22.55).గోతమనామకుడైనమరొకడును (ఋ. 1.5.5.9). రహూగణుడను ఋషి కొడుకులు గోతములును (ఋ. 1.5.20.75.1, 1.5.26-78.5),ఋగ్వేదీయమగు రహూగణపుత్రులగు గౌతమఋషులవిషయమే, శతపథ

15. F. Max Muller: The Six Systemsof Indianphilosophy.364
16. pandit Jawaharlal Nehru: The Discovery of India 55

బ్రాహ్మణమునందు గలదు (శ.బ్రా.మా.14.5). ఇంతియు గాక సామవేదీయమైన వంశబ్రాహ్మణము రాధా గౌతమ, గాయత్రీ గౌతమ, సుమంత బాభ్రవ గౌతమ, సంకర గౌతమ, అను గౌతమచతుష్టయమును వేదోపదేష్టలుగ దెలుపుచున్నది మరియు ఉపనిషత్తులలో ప్రధానమగు బృహదారణ్యకమున గూడ, ప్రవాహన శ్వేతకేతు సంభాషణా సందర్భమున, అరుణ మహర్షి పౌత్రుడగు శ్వేతకేతువు గౌతమశబ్దముచేత నేసంబోధింప బడుట విదితము (బృ. 6.2.4,6,8.). మరియు నదే యుపనిషత్తు మైత్రేయీ యాజ్ఞవల్క్యసంవాదరూప తత్త్వప్రబోధ గావించి,ఏతద్విద్యకు గురుశిష్యపరంపరను ఉచ్చరించుచు, ఆ వంశానుక్రమమును ఆదిగురువగు బ్రహ్మదేవునితో ప్రారంభించి యున్నది. అందు జతుర్ముఖునినుండి ఇరువదినాల్గవవాడైన వాత్స్యఋషి శిష్యుడు గౌతముడొకడును, మరల ఆ గౌతముని శిష్యుడు మరొక గౌతముడునుగోచరించుచున్నారు(బృ.4.6.3). మరల నా పరంపరలోనే నలువది యేడవవాడగు సైతవమహర్షి శిష్యుడును, నలువదితొమ్మిదవవాడైన గార్గ్యునిగురువును అగు గౌతముడును, అటులనే గార్గ్యునిప్రశిష్యుడును, ఏబదియొకటవ వాడును అగు అగ్నివేశ్యమునిశిష్యుడు మరియొకగౌతముండును గననగును. అనగా ఒక బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోమాత్రమే చతుర్ముఖునిపిమ్మట 25,26,48,52 తరములకు చెందిన గౌతములు గలరని విదితము. ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో, సత్యకామ జాబాలునిగురువర్యుడైన హారిద్రుమతపుత్రుడైన గౌతముడును సుప్రసిద్ధుడే (ఛాం.4.4.3). అంతియగాక పితృమేధసూత్రకర్త యగు మరియొక గౌతముని, సామవేదము సూచించుచున్నది.

గౌతమవంశమునకు ఆదిపురుషుడనియు, ఆవంశమునకే రామాయణమున అహల్యాగాథలో ప్రస్తావింపబడిన గౌతముడుగూడ చెందినవాడనియు సతీశచంద్ర విద్యాభూషణునిఅభిప్రాయము. అహల్యానాథుడైన గౌతముడే న్యాయదర్శనకర్త యని The Nyaya philosophy was, on the authority of the tradition prevelent in Mithila, founded by Gautama, husband of Ahalya 17. మిథిలప్రాంతములగల వాడుకననుసరించి విద్యాభూషణుడు తీర్మానించెను. న్యాయదర్శనకర్తగ ప్రఖ్యాతిగన్న గౌతముడు, was ancient Rishi refered in Ramayana as the husband of Ahalya 18. రామాయణమునందు అహల్యానాథుడుగా సూచింపబడిన ప్రాచీన మహర్షియే యనియు, రాధాకృష్ణుని సమ్మతము

'మిథిలోపవనే తత్ర ఆశ్రమం....గౌతమస్య పూర్వమాసీన్మహాత్మనః! ఆశ్రమో దివ్యసంకాశః సురైరపి సుపూజితః!' (రామాయణ. ఆది. 6. అ) మిథిలానగర వనప్రాంతముల, మహాత్ముడగు గౌతముని ఆశ్రమము పూర్వముండెను. అది దివ్యమై,సురాదిగణములకుగూడ బూజ్యమై యుండెను అను, వాల్మీకముయొక్క వచనమునగల అహల్యానాథుడైన గౌతమ మహర్షి చంద్రుడే న్యాయసూత్రకర్తగ,బండితలోకము సమ్మతించుటచే,గౌతముడు మిథిలాదేశవాసుడనియు సమ్మతింపవలయును. కేవలము ఆ దేశవాసుడుమాత్రమే గాక, గౌతముడు he was born at Gautama Sthana in Mithila on the river

17. M.M. Satis Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Goutama. viii

18. Prof S Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 39

Kshirodadhi 19.మిథిలలో క్షీరోదధి యొద్దనగల గౌతమ స్థానమున అతడు జనించెను అను ప్రతీతియు గలదని, విద్యాభూషణాది పండితుల అభిప్రాయము. ఈ గౌతముడు అహల్యానాథుడే యని నిరూపించుటకు, గౌతమస్థానమునకు సుమారు రెండుమైళ్ళదూరమున అహల్యాస్థానము, గ్రామమునఅహల్యా శాపగ్రస్థరూపముగు పాషాణము నేటికిని అందు గలదట. కాన నేటిదనుక ఆ గ్రామముల, చైత్రశుద్ధ నవమి శ్రీరామ చంద్రుని జన్మదినమున గొప్పయాత్ర. ఉత్సవము జరుగును. అహల్యా శాపకారణము, శ్రీ రామచంద్రపదపంకజరజోలేశ స్పర్శకారణమున తత్ శాపనివారణము, మొదలైన వివరము లన్నియు భారతావని యందంతయు ప్రసిద్ధములు. పై విధానముగ సంప్రదాయసిద్ధమైన గాథ యిట్లుండుటచే, గౌతమ స్థానము, గౌతమజన్మస్థానమే కాక ఆశ్రమస్థానమునుగూడ అగునని కొందరి అభిప్రాయము.

శ్రీరామచంద్రునిచారిత్రముపునర్వచింపబడినఅధ్యాత్మ రామాయణమున, బూర్వోక్తగాథయే గ్రహింపబడును. 'గంగా సమీపగం గౌతమాశ్రమం పుణ్యంయత్రాహల్యాశిలామయీ (అ ధ్యా త్మ రా మా య ణ. ఆది. 6. అ) గంగా సమీపమున గౌతమాశ్రమమనియు, అచ్చటనే అహల్య శిలా స్వరూపమున గలదనియు వచింపబడి యుండుటచే, గౌతమస్థాన నిర్ణయమున భేదభావములు, పండితలోకమునను త్పన్నమయ్యెను.

19. M.M. Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama

అందుచేతనే కానవగును, గంగా, సరయూ సంగమస్థానమున గోధ్నాయను గ్రామమున, నీ గౌతముడుండెడివాడను ప్రతీతి యుండుటచే. అచ్చట గౌతమ థామ్సన్ పాఠశాల Gautama Thomson School అను నామమున, ఒక సంస్కృత కళాశాల స్థాపింపబడియున్నదని కొందరి వాదము. కాని గంగా శబ్ద దర్శనమాత్రముననే అనేక విధముల ప్రామాణికమగు గౌతమ స్థానమును త్యజించి, గోధ్నాకరుదెంచుటభావ్యముకాదేమో! "యాంకాంచిదపినదీంగంగాశబ్దేనవ్యవహారన్త్యార్యాః' ఆర్యులు చిన్నవైన నదులనుగూడ గంగాశబ్దముచేతనే వ్యవహరించిరి; కాన 'సర్వాఃగంగాః సరస్వత్యః సర్వాః గంగాః సముద్రగాః' అన్నియు గంగలే సరస్వతులే. సర్వగంగలునునదులేఅనువాయు పురాణప్రమాణము ననుసరించిచూడ,గౌతమస్థానమున సంతత ప్రవాహమైయొప్పు క్షీరోదధియు, గంగాశబ్దమున వ్యవహరింప బడియుండుటయందాశ్చర్యమేమియు లేదు. అందుచే గౌతమ స్థానము జన్మస్థానమై,ఆశ్రమస్థానమైయుండ, గోధ్నాగ్రామము గంగాసరయూసంగమస్థానమగుటచేబవిత్రమైగౌతమునాకర్షించి, అందు గొంతకాలమువాసంబుండునట్లుఒనరించియుండవచ్చును. గౌతములు మైథిలీయులే యనుటకు మరికొన్ని తార్కాణముల బండితులు ప్రదర్శించెదరు. ఋగ్వేదసంహితలో నొక గాథ గలదు. ఒక దినమున గౌతముడను మహర్షి పిపాసా పీడితుడై ఉదకమునుగానక, మరుద్గణముల బ్రార్థింప వారనుగ్రహించి, ఎటనుండియో పుష్కలమును మధురమును అగు జలములుగల నొక కూపమునుదెచ్చి,గౌతమునకు ముందుంచిరట. ఆ కూపోద కము కేవలము గౌతమునితృష్ణదీర్చుటయేగాక,అందుండి పొంగి

పొరలుచు నొక నదివలె ప్రవహించి,గంగలో నాడు లయించు టయేగాక నేటికిని అదియట్లే ప్రవహించుచున్నదట! అరూపము గౌతమస్థానముగల్గి, 'గౌతమకుండు'నాపేరనుండుటయు, దాని నుండి సంతతస్రవంతియై "క్షీరోదధి'నామక నదము ప్రవహించు చుండుటయు, గౌతమ స్థానవాదులకు, బలము చేకూర్చినది. అంతియగాక గౌతమవంశజులే గౌతములనియు, వారు చాల మేధావులై, మేధాతిథులని ప్రఖ్యాతిని బడసిరనియు,వారిభక్తికి మెచ్చి, అగ్నిదేవుడు వారికి పశుధాన్యసమృద్ధి నొసంగెనను ఋగ్వేదసంహితా ప్రమాణము ననుసరించియే, ప్రస్తుత గౌతమ స్థానప్రాంతమంతయు సస్యశ్యామలమై, సిరిసంపదలకాలవాలమై యున్నదనియు గొందరు పండితులన్వయించిరి. పై విధానమున విచారించినచో, ప్రథమమునుండి గౌతమవంశజులందరికిమిథిలా దేశమే జన్మస్థలమనియు, అదియే వాసస్థానమనియు దోచును.

గౌతముడు - న్యాయదర్శనము

"కణాదేన తు సంప్రోక్తం శాస్త్రం వైశేషికం మహత్ ।
గౌతమేన తథా న్యాయం సాంఖ్యం తు కపిలేన వై॥' (పద్మ పురాణము-ఉత్తర. 263.(ప)కణాదునిచేత మహత్ శాస్త్రమైన వైశేషికమును, అటులనే గౌతమునిచే న్యాయమును. కపిలునిచే సాంఖ్యము పర్పడినట్లు, పద్మపురాణము గౌతమునకు న్యాయ శాస్త్ర కర్తృత్వము దెలుపుచున్నది. మరియు 'గౌతమస్యైన తర్కేణ ఖండయన్ తత్ర తత్ర హి'(వాయుపురాణము-కాళిక

17. ఆ) గోతముడు తన తర్కముచే నక్కడక్కడ ఖండించెను.
అనుచు వాయుపురాణమును, "మహామునిః గోతమః' అని
నైషధచరిత్రముగూడ గోతముడే న్యాయకర్తయనినిర్ధారించు
చున్నవి. ఇట్లున్యాయకర్తృత్వమున గోతమనామముమాత్రమే
గాక "యదక్షపాదః ప్రవరో మునీనాం'(న్యాయవార్తిక.1)అని
ఉద్యోతకారుడును, "యోఽక్షపాదమృషిం న్యాయః ప్రత్యభా
ద్వదతాం వరం।' (న్యా భా.5.2.25) అని న్యాయభాష్యకారు
డగువాత్స్యాయనుడును, "నమామిధర్మవిజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్య
శాలినే। నిధయే వాగ్విశుద్ధీనామక్షపాదాయతాయినే॥'(న్యాయ
సూచీనిబంధః) ధర్మవిజ్ఞానవైరాగ్యైశ్వర్యశాలినియు, వాగ్వి
శుద్ధులనిధియు,రక్షకుడునుఅగు నక్షపాదునకుప్రణమిల్లుచున్నా
డననియు, "అక్షపాదప్రణీతానాం సూత్రాణాం సారబోధికా।
శ్రీవాచస్పతిమిశ్రేణ మయాసూచీవిధాస్యతే॥'అక్షపాదప్రణీత
సూత్రములకు'సారబోధిక'యను సూచికను,వాచస్పతిమిశ్రనగు
నేనురచించితిననుశ్లోకద్వయద్వారమున,తనగ్రంథారంభప్రార్థన
శ్లోకములలో నక్షపాదనామమునున్యాయకర్తగస్మరించిరి. తన
న్యాయసూచీనిబంధగ్రంథాంతమునగూడబూర్వోక్త అక్షపాద
నామస్మరణముతో దృప్తిగాంచక, "యదలంభి కిమపి పుణ్యం
దుస్తరకునిబంధపంకమగ్నానాం।శ్రీగౌతమసుగవీనామజరతీనాం
సముద్ధరణాత్॥'అనుచుగౌతమనామస్మరణమునుగావించి,గ్రంథ
మునువాచస్పతి ముగించెను. అంతియగాక 'సప్తవింశతి మే
ప్రాప్తేపరివర్తేక్రమాగతే।జాతుకర్ణ్యో యదావ్యాసో భవిష్యతి
తపోధనః॥తదాహం సంభవిష్యామి సోమశర్మాద్విజోత్తమః॥
ప్రభాసతీర్థమాసాద్య యోగాత్మాలోకవిశ్రుతః॥తత్రాపి మమతే

పుత్రా భవిష్యంతి తపోధనాః! అక్షపాదః కణాదస్తు ఉలూకో వత్స ఏవ చ॥' (వాయు.అ.23) అను వాయుపురాణ వచనము గూడ, సోమశర్మశిష్యులలో గణుదునితో, నక్షపాదుని జేర్చి యున్నది. అందుచే బూర్వోక్తవాదము,గౌతమ నామమున నే అనేక విభిన్నాభిప్రాయములు ప్రబలియుండ, నక్షపాద శబ్దము గూడ గొంత కలవరము నేర్పరచియున్నది.

గౌతముడు-అక్షపాదుడు

మరియు ప్రథమమున,తనన్యాయసూత్రపీఠికలో, నహల్యానాథుడే అక్షపాదుడను గౌతముడనియు, నతడే న్యాయసూత్రకర్తయనియు వ్రాసిన విద్యాభూషణుడు,తర్వాత ప్రచురింపబడిన తన History of Indian Logic భారతీయ న్యాయశాస్త్రచరిత్ర అను గ్రంథమున, Medhatithi Gautama was the founder of Anvikshiki par excellence. He was quite different from Akshapada. While one lived in Mithila the other flourished at Prabhasa in Kathiawar 20 ఆన్వీక్షికీ నిర్మాత మేధాతిథి గౌతముడు. ఇతడు అక్షపాదునకు అన్యుడు. ఇతడుమిథిలలోనుండ,నతడుకథియవారులోని ప్రభాస తీర్థమున నుండెనని వ్రాసెను. అనగా మేధాతిథి యను నామమును గౌతమునకు నన్వయించి,గౌతమునుండి అక్షపాద నామమును దూరముగావించి,విద్యాభూషణుడుకొంచెము కలవరము కలుగజేసెను. ఎ. బి. కీత్ A. B. Keith కూడ మేధాతిథి, గౌతమ శబ్దములకు మేళనముగావించుచు, The identification

20. M.M. Satish Chandra Vidyabhushana: History of Indian Logic

of the Nyaya Sastra of Medhatithi mentioned in the Pra-tima Nataka with Medhatithi's commentory on Manu is clearly due forgetfulness that Medhatithi is obvi-ously Gautama, thefamous author of the Nyaya Sastra 21 ప్రతిమా నాటకమున సూచింపబడిన మేధాతిథి విరచితన్యాయ శాస్త్రమునకును, మేధాతిథియొక్క మనుధర్మశాస్త్ర వ్యాఖ్యానమునకును నేకత్వమును దెలుపుట, న్యాయశాస్త్రమునకు ప్రఖ్యాతకర్తయయిన గౌతముడే మేధాతిథియను విషయమును విస్మరించుటవలననే యని విదితము అని వ్రాయుచు, మేధాతిథి గౌతముడే న్యాయసూత్రకర్తయని స్పష్టపరచెను. మనుధర్మ శాస్త్రవ్యాఖ్యాతయగు మేధాతిథినిగూర్చి యింకను వివరించుచు తన కర్మమీమాంసాగ్రంథమునThe first known commentator on manu whose work has reached us is Medhatithi, who shows himself an adept in the Mimamsa Principles and whose date is most prefarably to be placed in the ninth or tenth century A.D. 22. మనుధర్మశాస్త్రమునకు మనకు లభించిన భాష్యములలో ప్రథమమైనది మేధాతిథి వివరించినది. అతడు, కర్మమీమాంసావిషయములలో గొప్ప ప్రజ్ఞాశీలుడని వ్యక్తము. ఇతడు క్రీస్తుతర్వాత తొమ్మిది పదియవ శతాబ్దములకు జెందియుండునని కీత్ రచించెను. కాన న్యాయశాస్త్ర నిర్మాతకును, మనుధర్మశాస్త్ర వ్యాఖ్యాతకును, నెట్టి సంబంధ ముండనేరదని దీనివలన వ్యక్తము.

పై నుదాహరింపబడిన విషయము లవలన గౌతము,అక్ష పాదనామములలోనే మిగుల తర్జనభర్జనలు గలవని తెలియు

21. Dr. A. B Keith: Preface, AHistory of SanskritLiterature
22. Dr. A.B. Keith: Karma Mimamsa

చున్నది. గౌతమ అక్షపాదులొక్కరా, యిరువురా అను విష యము మీమాంస్యమగుచున్నది.

ప్రభాసతీర్థవాసుడై, శివావతారమని ప్రఖ్యాతి గడించిన సోమశర్మ సన్నిధానమున, 'తత్రాపి మమ తేపుత్రా భవిష్యంతి తపోధనాః। అక్షపాదః కణాదశ్చ ఉలూకో వత్స ఏవ చ॥" అను వాయుపురాణోక్త ప్రమాణము ననుసరించిచూడ. అక్షపాద, కణాద ఉలూక వత్సయనుశిష్యులుండిరనియు తెలియుచున్నది. 'యోఽక్షపాదమృషిం న్యాయః ప్రత్యభాద్వదతాం వరం। తస్యవాత్స్యాయన ఇదం భాష్యజాతమవర్తయత్॥" (న్యా.భా. 5.2.24) అను శ్లోకముద్వారమున, న్యాయభాష్యకర్త యగు వాత్స్యాయనుడును, 'యదక్షపాతః ప్రవరో మునీనాంశమాయ శస్త్రం జగతో జగాద। కుతార్కికాజ్ఞాననివృత్తిహేతుః కరిష్యతే తస్య మయానిబంధః॥' (న్యాయవార్తిక)అను వచనరూపమున న్యాయభాష్యవ్యాఖ్యాతయగు ఉద్ద్యోతకారుడును, "నమామి ధర్మవిజ్ఞాన....అక్షపాదాయ తాయినే' అనియు,'అక్షపాదప్రణీతానాం'అను వాక్యములో సర్వదర్శనవ్యాఖ్యానధురీణుడై నవాచస్పతి మిశ్రుడును, సర్వదర్శన సంగ్రహకర్తయై, విద్యానిధియై ప్రశస్తిగాంచినమాధవాచార్యుడును,న్యాయదర్శనమునకు అక్షపాదదర్శనమనియునామకరణమొనరించియున్యాయదర్శనకర్తృత్వమును ప్రభాసతీర్థనివాసుడును తపోధనుడునగు అక్షపాదునకు నిస్సందేహముగ నొసంగియున్నారు.

కాని 'కణాదేన తు........గౌతమేన తథా న్యాయం' అనుచు పద్మపురాణము, 'గోతమః స్వేనతర్కేణ' అనుచు స్కాందపురాణము, 'మహాముని: గోతమః' అని నైషధము,

గౌతమప్రోక్త "శాస్త్రార్థనిరతాః సర్వ ఏవ హి" అని గాంధార తంత్రము మొదలగు గ్రంథములనేకము, గౌతముడే న్యాయ కర్తగ వాక్రొనుచున్నవి.

ఈ యవకాశమును గైకొని యేవిద్యాభూషణుడు, అక్షపాద గౌతముల విడదీసి, Medhatithi Gautama was the founder of Anvikshiki par excellence 23. మేధాతిథి గౌతముడే ఆన్వీక్షికీ శాస్త్ర నిర్మాత అని తీర్మానింపజూచెను. కాని It is by no means easy to determine who was the real author of the Nyaya Sutra 23. న్యాయసూత్ర రచయిత ఎవరో తీర్మానించుట అంతసులభముకాదని వెంటనే పలుకుచు, Gautama and Akshapada seem both to have contributed to the produc-tion of the work 23. గౌతమాక్షపాదులిరువురును న్యాయశాస్త్ర నిర్మాణమునకు దోడ్పడిరని భావించెను. అనగా Akshapada is the real author of the Nyaya Sutra which derived a considerable part of materials from Anvikshiki Vidya of Gautama 23. గౌతముని ఆన్వీక్షికీవిద్యనుండి, అధికముగ విషయములగైకొనియున్న న్యాయసూత్రములకు, యథార్థముగ అక్షపాదుడే కర్త అని విద్యాభూషణుడు తీర్మానించెను.

కాని న్యాయసూచీనిబంధకర్త వాచస్పతిగ్రంథ ప్రారంభమున బూర్వోక్తరీతి అక్షపాద నామమును ప్రస్తావించి, గ్రంథాంతమున "శ్రీగౌతమసుగవీనామతిజరతీనాం సముద్ధరణాత్" అనుచు గౌతమనామమును సంస్మరించెను. అనగా వాచస్పతి దృష్టిలో నక్షపాదగౌతములకభేదత్వమే గలదని విదితము. అది

23. M.M Satish Chandra Vidyabhushana : Nyaya Sutras of Gotama

యునుగాక, ఒకపురుషునిగూర్చి ప్రస్తావించుసమయమున, అతనికి గల నామాంతరముల నన్నిటిని ప్రసంగింపవలసిన అవసర ముండదుగాన, ఆ పురుషునకన్వయించు పే యొక్క నామము నుచ్చరించినను అతనికే అన్వయమగుననిస్పష్టము. అందుచేనితర నామప్రసక్తి అచట లేనంతమాత్రమున, నామముల భేదింప జేసి, వ్యక్తుల గల్పించి, సమస్యలనధికమొనర్చుట సమంజసమని పించదు. అందుచేతనే, There are doubts expressed even about Gautama's authorship of the Nyaya Sutras. Vatsa - yana, Uddyotakara and Madhava credit Akshapada with the authorship of the Nyaya Sutra, a view which is sup - ported by Vachaspati and Jayanta. According to Padma - purana and Skanda Purana, Gautama is the author of the Nyaya Sutra. Hindu tradition identifies the two and holds that Gautama is called Akshapada 24. గౌతముని న్యాయశాస్త్రకర్తృత్వమునుగూర్చి సంశయములు వ్యక్తపరుప బడుచున్నవి. వాత్స్యాయన, ఉద్యోతకార, మాధవులు న్యాయసూత్రకర్తృత్వమునుఅక్షపాదునకర్పించి, దానిని వాచ స్పతి జయంతులుగూడ అంగీకరించి, పద్మ, స్కాందపురాణముల ప్రకారము గౌతముడు, న్యాయసూత్రకర్త యగుచున్నాడు. హైందవసంప్రదాయముయీ యిరువురియ భేదమును జూచుచు, గౌతముడే అక్షపాదుడని తలంచును అని రాధాకృష్ణ పండితు డును అన్వయించెను. అటులనే న్యాయసూత్ర ఉపోద్ఘాత కర్త యగు నందలాల్ సింహా విశ్వసించి, The theory that Gotama and Akshapada are two different persons is

---

8. Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 36

equally unsound 25. గౌతమాక్షపాదులు వేరు వేరు వ్యక్తులను సిద్ధాంతముకూడ, అయుక్తము అని వాదించెను. పైభిలేయు డైన మేధాతిథిగౌతముడేచిరు పాయంబున ప్రభాసతీర్థమున కేగి, విద్యాభ్యాసాదులగావించి, తిరిగివచ్చి గౌతమస్థానమున, గోధ్నా గ్రామమున, ఆశ్రమంబుల నిర్మించుకొని యుండవచ్చునని యితని వాదము, అవును, అట్లగుటయు ఉచితమే యగును.

o — o

అక్షపాద నామము

పై సిద్ధాంతమును బలపరచుటకు అక్షపాదపదముయొక్క పుట్టువు తోడ్పడుచున్నది. అనగా అక్షపాదనామము గౌతమునకు బుట్టుకతో రాక, కేవలము గౌతముడే అయియుండి, కాలక్రమమున తన మేధా ప్రాదుర్భావావసరమున మేధాతిథి బిరుదమువలెనే, అక్షపాదనామముగూడ అతనికి ప్రాప్తించినట్లు తెలియుచున్నది. ఒకదినమున గౌతముడు గురుసన్నిధి జ్ఞానము నార్జించి, తన్నిమగ్నమానసుడై, తీవ్ర మోచనాగ్రస్థుడై, బాహ్య స్మృతి చాలవరకు బాసి, ముందుకు పయనమగుచు ముందుగల కూపమునబడెను. అందుండి అతనిని రక్షింప మిగుల శ్రమ యగుట దిలకించి, ఆతని మేధాసంపత్తికి సంతోషించి, అట్టి యసమాన ప్రజ్ఞానిధి నశించిన ప్రపంచము జ్ఞానధనమునుగోల్పోయి దరిద్రతపొందునని తలంచిన పరమేశ్వరు డనుగ్రహించి, శరీరమునగల నేత్రద్వయమేగాక పాదద్వయమునగూడ అక్షిద్వయమును ప్రసాదించెను. అందుచే

25. Ñandalal Sinha: Nyaya Sutras: Introduction

యోచనారతి యూర్ధ్వమునగల నేత్రములు నిమీలితములైనను, పాదములగల నేత్రయుగ్మము గౌతమునకెట్టి సంకటము సంప్రాప్తింపకుండ రక్షించుచుండెనట। బాదములకు అక్షములుండుటచే అతడు అక్షపాదుడయ్యెనట. మరియొక గాథయు గలదు. గౌతమశిష్యుడై యుండియు గౌతము బరిత్యజించి, అన్యుల నాశ్రయించి, మరల పశ్చాత్తప్తహృదయుడై గౌతముచెంతకరిగి, వ్యాసనామక శిష్యుడు సాష్టాంగమాచరించెను. ఆ సమయమునధ్యాననిమగ్నుడైన గౌతముడు, దీని గ్రహించి, గురుద్రోహముగావించిన అతని ధ్యానమగ్నమగు నేత్రముల దిలకింపనొల్లక, దన పాదద్వయమునుండి చక్షుర్ద్వయము నుద్భవింపజేసి, ఆతని వీక్షించెనట. అందుచే అక్షపాదుడయ్యెనని యందురు. అదియునుగాక, అక్షపాద శబ్దమునకు మరియొక అన్వయముగూడ గోచరించును. శివావతారమైన సోమశర్మయొక్క తపోఫలమోయన్నటుల, తన శిష్యులు అక్షపాద కణాదులిరువురును, సమాన తంత్రములని ప్రఖ్యాతిగడించిన న్యాయవైశేషికముల నిర్మించి,దర్శనశాస్త్రములకు నాంది పాడుటయేగాక, సర్వ తత్త్వశాస్త్రమునకును బునాది బిగించియుండిరి. అంతియగాక,నితర దర్శనకర్తలు తమ సహజనామములతో బిలువబడుచుండ, వీరిరువురు మాత్రము అన్వయనామములతో బిలువబడుచున్నారు. ఆ నామములైనను తమ రూపాదులకు సంబంధింపక,దాము నిర్మించిన సిద్ధాంతములకు సంబంధించి,ఆ నామయుచ్చారణమాత్రమున సిద్ధాంత స్మరణము గలుగునట్లు ఏర్పడియుండుట ఆశ్చర్యకరము. కణములని వచింపబడు పరమాణువులే సృష్టికి ఉపాదానకారణముని

బోధించి, వైశేషికసిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినఉలూకమహర్షి కుమారుడగు కశ్యపుడు, తన నామకరణనామమునుగోల్పోయి కణభుక్ అనియు కణాదుడనియుబిలువబడుట తెలిసినదే. అటులనే సోదరుడగు గౌతముడుగూడ, తనచే ప్రతిపాదింపబడిన సిద్ధాంతబలమున, తన గౌతమ నామమునకు వెంట అక్షపాద నామమునుగూడ గడించెను. అక్షపాదశబ్దమునకుఅమరకోశము 'నైయాయికః తు అక్షపాదః'' అని నిర్వచించి, అక్షపాదయన, ప్రమాణ ప్రమేయాది నిగ్రహస్థానపర్యంతము షోడశపాదములుగల శాస్త్రమును బోధించెనుగాన అక్షపాదుడు. అనగా పదారు రజత మాపలుగలఅక్షనాబడు స్వర్ణనాణెమును బోలువాడని తాత్పర్యమని వచించెను. పదునారు సోపానములుగల సిద్ధాంతమును బోధించి, వానిద్వారా తత్త్వజ్ఞానమును నిశ్శ్రేయసమును ప్రసాదించినవాడని, అక్షపాద శబ్దమునకు అన్వయముండుటచే అక్షపాద నామము కాలాంతరజనితమనియు, అనగా గౌతముడు, న్యాయదర్శనకర్త యయినపిమ్మట నే యీనామము లేక బిరుదము లభించెననియు దోచెడిని. అంతియగాక అక్షపాద, కణాద, శబ్దములు వాయుపురాణ వాక్యముననే యుండుటచే, గురుశుశ్రూషానంతరము, కశ్యప గౌతములు నిర్మించిన వైశేషిక న్యాయదర్శనముల దిలకించి, ఆనందించి, గురువర్యుడైన సోమశర్మయే, వారికా బిరుదప్రదానము జేసియుండునేమో యనియు దోచుచున్నది.

ం — ం

గౌతము కాలము

న్యాయదర్శన కర్త వ్యక్తిత్వమునుగూర్చియే యింత అలజడి పండితలోకమున జరిగియుండ, నిక అతడు ఏకాలమువాడో నిర్ణయింపవలెనో యెంతో కష్టముగ నున్నది. కాలనిర్ణయమున పాక్ పాశ్చాత్య పండితులలో ఒక పోరాటమున్నది. There is much dispute about the chronology of the vedic period. European scholars usually giving later dates and Indian scholars much earlier once 26. వేద కాలనిర్ణయమున గూడ నెక్కువ వివాదము గలదు. సామాన్యముగా యూరపు దేశీయ పండితులు యిటీవలి కాలమును, భారతీయ పండితులు అతిప్రాచీన కాలములను ఒసంగుచుందురు అని, జవహరిలాల్ నెహ్రూపండితుడు వచించినట్లు, ఆ వివాదము నేటికి ప్రతివిషయమునను పొడచూపుచునే యుండును. మాక్సుముల్లరు వచించినట్లు భారతీయులకు గ్రంథములగల విషయ ప్రాధాన్యతయే దృక్పథమున గన్పింప, గ్రంథరచన కాలముగాని గ్రంథకర్తయు గూడ అప్రధానమై యుండుటచే, కర్తను నిర్ణయించుట ఎంత కష్టమో, గ్రంథరచనకాలము నునిర్ధారించుటయు బహుకష్టముగా బరిణమించియున్నది. కాబట్టి The dates of none of these fundamental texts can be traced with certainity; nor is anything known about their authors, who are nothing but names, some of which seem to be actually mythical 27. ఈమూల గ్రంథములలో దేనికిని కాలనిర్ణయము నిశ్చయముగ

---

26. pandit Jawaharlal Nehru: The Discovery of India 53
27. Dr. A A Macdonell: India's past,

గను గొనుట దుర్లభము. కేవలము నామమాత్రము గనున్న రచయితలనూర్చి ఎద్దియు తెలియరాదు. వీరిలో గొందరు యథార్థమున గల్పితములేయని Macdonell మాక్డోనెల్ వ్రాయుచున్నాడు. అందుచే నిరాధార ప్రాతిపదికపై బండితలోకము ఎట్లు ఊహాగానమొనరించెనో విచారించుటయు, ముఖ్యావసరమగుచున్నది. Prof Stcherbatski షేర్ బస్కి అను రష్యా దేశస్థుడైన ఆచార్యుడు, న్యాయసూత్ర, భాష్యగ్రంథములబౌద్ధ విజ్ఞానవాద సంబంధమును సూచించు లక్షణముల బరిశీలించి, సూత్రము, భాష్యము రెండును క్రీ.త. 500 సంవత్సరములకు జెందునని వ్రాసియున్నాడు28. బౌద్ధవిజ్ఞానసంపర్కవాదమును Prof. Jaccbe జకోబి పండితుడును గ్రహించి, సూత్రగ్రంథము భాష్యగ్రంథము క్రీ.త. 2 వ శతాబ్దికి జెందిన శూన్యవాదమునకు దర్వాతను, క్రీ త. 5 వ శతాబ్దికి జెందిన విజ్ఞానవాదమునకు బూర్వమును ఏర్పడియుండుననియు, సూత్ర భాష్యములకు మధ్యకాలము ఒక తరముకంటె అధికము అవసరము లేదనియే రచించెను. 28.Prof. Suali సౌలి పండితుడు మూలవిషయముల జకోబి పండితునితో సమ్మతించి, వాత్స్యాయనకాలనిర్ణయమొప్పున్నను గోతమ కాలనిర్ధారణమును సందేహించెను. One generation is too short an interval to be placed between the Bhashya and the Sutra He would suggest an interva of 100 years if not more, thus referring the Sut.as to about 300 or 350 A D. 28. భాష్య సూత్రములకు మధ్యకాలమున ఒకతరము మిగుల స్వల్పమనియు, గనీసము నూరు

28. Dr Ganganath Jha: Introduction by Pandit Gopinath Kaviraj: Gautama's Nyaya Sutras

వత్సరముల మధ్యకాలముగ దాను సూచించెదనని యు దెల్పి సూత్రగ్రంథము క్రీ.త. 300 లేక 350 సంవత్సరములకు జెందిన దని వ్రాసెను. షడ్దర్శనములలో న్యాయము కడపటిదనియు, క్రీస్తుశకమునకు బూర్వము ఎక్కడను దాని ప్రసక్తి జాడలు లేవనియు, తన విశ్వాసము ననుసరించి శబరునకు సమకాలీను డగు బంచశిఖునకు మాత్రము, యీ దర్శనము తెలియుననియు, శబరుని కాలము క్రీ.త. నూరు మూడువందల సంవత్సరముల మధ్య మగుటచే న్యాయదర్శన కాలముగూడ నిదియై యుండునని Prof. Garbe గార్బె అభిప్రాయపడియున్నాడు 28. All that we really know is that the Nyaya Sutra, as it stands, a compilation no doubt representing earlier thought, takes cognizance of the Nihilistic school of Buddhism, probably as it developed in the 1st century A.D. And even that result is uncertain 29. ప్రస్తుతము గల న్యాయసూత్రము, నిస్సందేహముగా తత్పూర్వభావముల బ్రతిబింబింప జేయుసంపు టమే యగుచు, బహుశః క్రీ త.ఒకటవశతాబ్దములో నభివృద్ధి గాంచినబౌద్ధశూన్యవాదమునుదన గ్రంథమునసూచించు చుండుట మనకు దెలియును. అదియునుగూడ అనిర్ధారణమే యగును అనిKeithకీత్ తెలుపుచున్నాడు. అతనిఅభిప్రాయమురీతిన్యాయ సూత్రము,క్రీ.త. మొదటిశతాబ్దముతర్వాతనే అని తెలియ వగును. అటులనే జకోబి Jacobi పండితుని పరిశీలనా ఫలిత ముల ప్రకారమున్యాయసూత్ర,బ్రహ్మసూత్రములుబౌద్ధశూన్య వాదమునకు అనంతరమే యగునుగాని, విజ్ఞానవాదమునకు బూర్వమున నిర్మింపబడినటుల నమ్మకమును కలుగజేసినది.

30 Dr. A B. Keith ; Preface, A History of Sanskrit Literature. 472

అనగా క్రీ.త. 200, 400 సంవత్సరములమధ్య అయియుండు ననియు కీత్ మహాశయుని విశ్వాసము 30. The sixth century B C. when it was recognized as a special study. marks the beginning of sys ematic philosophy in India, and by the first centurv B C the Anvikshiki is replaced by Darsana 31. ప్రత్యేకదృష్టితో గాంచిన, భారత దేశమున క్రీ.పూ. ఆరవశతాబ్దము సక్రమతత్త్వవిచారణమునకు ప్రారంభమను సూచనలు గోచరించును. క్రీ.పూ.ఒకటవ శతాబ్దమునకే దర్శనముచే ఆన్వీక్షికీస్థానమలంకరింపబడియున్నదనియు, The Sutras of Gotama, at any rate the earlier of them belong to the 3rd century B.C. 32. ఎట్లైనను గౌతమసూత్రములప్రథమ భాగమైనను క్రీ.పూ. మూడవశతాబ్దమునకు జెందియుండునని రాధాకృష్ణ పండితుని అభిప్రాయము. శ్రీనివాస అయ్యంగారుకూడ The earliest Nyaya book, the Sutras of Gautama are not much later than the age of Buddha 33. ప్రాచీన న్యాయగ్రంథమగు గౌతమసూత్రములు, బుద్ధుని కాలమునకు దర్వాత ఎక్కువదూరములు గావనియుభావించిరి. తన తర్కసంగ్రహగ్రంథమున Bodas బోడస్ మహాశయుడు, కణాద సూత్రములు క్రీ.పూ.400సం॥లకు బూర్వమునకుగాని, క్రీ.త. 500 సంవత్సరములకు తర్వాతగాని కావనియు, క్రీ.త. 500 వాత్స్యాయనుని కాలమనియు చర్చించుచు, theSutras of Gotama are older than those of Kanada... ... ... Gotama's text belongs to 400 B.C. 34. గౌతమ సూత్రములకు, కణాద సూత్రములకు

31 Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy, Vol 2 18
32. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 36
33. V.T. Srinivasa Iyangar; Outlinesof HinduPhilosophy194
34. Pandit Gopinath Kabiraj: Introduction To Gautama Nyaya Sutras

ప్రాచీనములు. గౌతమ గ్రంథము క్రీ.పూ. 400 సంవత్సరము లకు జెందుననియు, ఎందుచేననగ, మీమాంసా భాష్యకర్త యగు శబరస్వామి ఉపవర్షునిగూర్చి ప్రస్తావించి ఉపవర్షునకు గౌతమన్యాయసూత్ర పరిచయముగలదని సూచించెననియు, అందుచే there is no inconsistency in placing Gotama in the 4th century B. C. or a little later 34. గౌతముని క్రీ.పూ. నాల్గవశతాబ్దమునకుగాని కొంచెము తర్వాతకాలము నకుగాని నిర్ణయించుటయందు అసంబద్ధత యొకించుకయు లేదని వ్రాసియున్నాడు. చైనాదేశసాక్ష్యము నొండుగ్రహించిన్యాయ నిర్మాతయగు అక్షపాదుడు బౌద్ధమతమునకు పూర్వాచార్యు డనియు, కాని The Sutras as we have them are compari - tively modern being probably post-Mahayanic age 34. మనకు ప్రస్తుతము లభించు సూత్రములు అర్వాచీనములనియు బహుశః అవి మహాయానకాలము తర్వాతకాలమునకు జెందియుండునని హరిప్రసాదశాస్త్రి నిర్ధారింప యత్నించెను. Katyayana, 4th century B C., and Patanjali (whose great work was written about 140 B.C,) knew the Nyaya System 34. క్రీ.పూ. 4వ శతాబ్దమునకు జెందిన కాత్యాయనుడును, క్రీ. పూ. 140 సంవత్సర ప్రాంతమున ఉద్గ్రంథమును రచించినపతంజలికూడన్యాయశాస్త్రమునుఎరుం గుదురు అని పాణిని వ్యాకరణమును ప్రచురించిన Goldstucker గోల్డుస్టక్కరు వ్రాసెను. అనగా గౌతమసూత్రము క్రీ. పూ. 400 సంవత్సరములకు పూర్వమేయని అభిప్రాయము స్పష్టము.

34. Pandit Gopinath Kaviraj: Introduction To Gautama Nyaya Sutras

Sabara's quotations from Bhagavan Upavarsha, Who is said to have written commentaries on both the Mimam - sas, indicate Upavarsha's familiarity with Nyaya views 35. మీమాంసాద్వయమునకు వ్యాఖ్యానముల లిఖించినట్లు వాకొనబడుచుండు భగవాన్ ఉపవర్షునినుండి శబరస్వామి ప్రమాణములు, ఉపవర్షునకు న్యాయమున పరిచయము గలిగినట్లు స్పష్టపరచుచున్నవి. కావున We may, therefore conclude that the Nyaya Sutra existed in the 4th century B. C. though not in the present form 35. ప్రస్తుతాకృతిని గాకపోయినను. న్యాయసూత్రము క్రీ.పూ.4వ శతాబ్దమున గలదని మనము తీర్మానింపనగునని రాధాకృష్ణపండితుడు వచించెను. Of the antiquity of Logic we have no real knowledge. efforts to find it early in Buddhism are ruined by the lateness of Buddhist texts and the attempts to ascribe the beginnings of the Nyaya Sutra to a Gotama (500 B.C. while the Nyaya ascribed to Akshapada (150A.D.)rest on no adequate ground 36.న్యాయముయొక్క ప్రాచీనతనుగూర్చి మనకు యథార్థమగు ఆధారములులేవు. బౌద్ధమత ప్రారంభ సమయముల దీని గాంచు యత్నములు, బౌద్ధగ్రంథముల అర్వాచీనత్వముచే కుంటువడెను. మరియు న్యాయసూత్రము యొక్క ప్రారంభదశ క్రీ పూ. 500 సంవత్సరములకు జెందిన ఒక గౌతమున కన్వయించుటయు, తర్వాత న్యాయశాస్త్రమును క్రీ.శ. 150 సంవత్సరములకు జెందియున్న అక్షపాదునకు అన్వయించుటయును దుర్బలాధారములతో గూడియున్నదని

35. Prof. S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2. 36
36. Dr.A B Keith: Preface, A History of Sanskrit Literature. 482

Keith కీత్ పండితుడు వ్రాసెను. కాని న్యాయసూత్రములను గౌతమధర్మసూత్రములను, పితృమేధసూత్రములను వ్రాసిన గౌతము డొక్కడేయనియు and was an inhabitant of Mithila, lived in the 6th century B.C. and was a contemporary ot Buddha. He was the author of the first chapter of the work, the later chapters being subsequent addition37. అతడు మిథిలాదేశవాసియై క్రీ. పూ. 6 వ శతాబ్దమున గౌతమబుద్ధునకు సమకాలికుడనియు, అతడు గ్రంథముయొక్క ప్రథమాధ్యాయమును లిఖింప మిగిలినవి తర్వాత ప్రక్షిప్తములనియు సతీశచంద్రవిద్యాభూషణుని అభిప్రాయము,

Ali this is very discouraging to students accus—tomed to chronological accuracy 38. కాలక్రమ నిర్ణయమున కలవాటుపడిన విద్యార్థుల నిదియంతయు చాలఅధైర్యపరచును పై మీమాంసా విషయముల నాలోచించినచో న్యాయసూత్ర కాలము బుద్ధపూర్వకాలమునుండి క్రీ.శ. 600 సంవత్సరముల వరకు వ్యాపించియున్నది. అందుచే This wild confession is a sure indication of the fact that we are travelling on insecure ground. And as a matter of fact it is not possible to be quite precise, when the premesis is so shaky 39. మనము నిరాధారమగు భూమిపై బయనించుచున్నా మనుటకు నీకలవరమే ప్రత్యక్ష నిదర్శనము. యథార్థముగా ప్రమాణములు యింత బలహీనముగానున్నప్పుడు ఇదమిత్థమన

---

37. Pandit Gopinath Kaviraj Introduction to Gautama Nyaya Sutras

38. F. Max Muller. The Six Systems of Indian Philosophy 120

39. Pandit Gopinath Kaviraj: Introduction to Gautama Nyaya Sutras

టయు దుర్లభము అని గోపీనాథ కవిరాజపండితుడుఅభిప్రాయ పడెను The Sutras and the Bhashya does not seem to have yet been studied with the minuteness and thoroughness which their nature demands. A critical edition of the Sutra patha of Nyaya based upon a collection of all possible MSS of different rescensions and of Sutras as accepted by the 'various glosses and commentaries still existing, is the greatest disideratum of the day, and until this is done it is vain to endevour to determine the sutratwa of a particular aphorism 39. సూత్రము భాష్యము వానితత్త్వము ననుసరించిన విధానమునక్షుణ్ణముగను సూక్ష్మముగను సింకను బరింపబడి యుండలేదు. వివిధ పాఠములకు జెందిన లిఖితగ్రంథములనన్నింటిపైనను, ప్రస్తుతముగల వివిధవ్యాఖ్యానములు వృత్తులు స్వీకరించిన సూత్రములమీదను ఆధారపడిన సవిమర్శకమైన యొకన్యాయసూత్ర పాఠమును వెలువరించుట ప్రస్తుత మత్యంత వాంఛనీయము. ఇది జరుగనంతదనుక, సూత్రముల సూత్రత్వమును నిర్ణయింప యత్నించుట వ్యర్థమేయగుననిగోపీనాథుడు వ్రాయుచున్నాడు.

యథార్థముగ సూత్రగ్రంథములు They are all the productions of Schools not of individuals 40. అన్నియు వ్యక్తులచేరచింపబడినవిగాకసంప్రదాయములచేనిర్మితములనియు అందుచే Even if we could determine the date of the Sutras this would prove nothing regarding the time when the philosophical systems and schools came into

39. Pandit Gopinath Kaviraj: Introdution to Goutama Nyaya Sutras

40. Dr. A A Macdonell: India's past,

being 40. మనము సూత్రకాలనిర్ణయము గావింపగలిగినను యీ సిద్ధాంతములు ఎప్పుడు జనించినదనియు నది తీర్మానింపజేయు జాలదనియు దానిననుసరించిచూచినచో The founder of the Nyaya System and author of Nyaya Sutra is by tradition unanimously reputed to have been Akshapada Gautama. It cannot be doubted that the Sutra attributed to him is the work of a school, not of an individual man 40. 'న్యాయసిద్ధాంతనిర్మాతయు, న్యాయసూత్రకర్తయు అక్షపాద గౌతముడే యని ఏకోన్ముఖముగా సంప్రదాయ ప్రశస్తిగలదు. కాని అతని కన్వయింపబడు సూత్రగ్రంథము ఒక వ్యక్తికర్తృకముగాక ఆసిద్ధాంతవాదులవని సందేహింపనవసరము లేదనియు Macdonell మాక్డోనెల్ అభిప్రాయమును ప్రకటించి, గౌతమునకు సిద్ధాంతకర్తృత్వమునుమాత్రము ఒసంగి, సూత్రకర్తృత్వ బాధ్యతను దొలంగింప యత్నించెను. కాని యీతని వచనములలో వ్యక్తమైయున్నటుల సంప్రదాయమునకు ఆ తీర్మానము విరుద్ధము. కాన అనాదరణీయము.

అదియునుగాక, బూర్వవిచారణమున స్పష్టమైనటుల నొక సిద్ధాంతముయొక్క ప్రాచీనార్వాచీనత్వముల, అందును ఇతరసిద్ధాంతములందును సూచింపబడియున్న సిద్ధాంతములపై నాధారపడియు దీర్మానింపబడియున్నవి. ఆ విధానము దోషభూయిష్టమనియు ఆధునికభావముల ప్రాచీనపరిభాషతో గ్రహింప యత్నించుట హానికరమనియు తెలియనగును. If there is a passage illustrating an old theory which has died out but which survives in its developed from

40. Dr- A. A. Macdonell:India's past

in a recent but better known Vada, it is very likely that we shall understand it as representing the later 40. ప్రస్తుతము అదృశ్యమైయుండియు, యిటీవలగల ప్రఖ్యాతవాదముగా నభివృద్ధిగాంచియున్న సిద్ధాంతముగ ప్రస్తుతముసజీవమైయున్న ప్రాచీన సిద్ధాంతవాక్యమును దిలకించి, దాని ప్రాచీన సిద్ధాంతమునుగా మనము గ్రహించుట గలదు. కాని The early history of Indian thought being not known in detail it becomes really very hard at times to identify a particular doctrine 41. భారతీయ ప్రాచీనవిజ్ఞానచారిత్రము సవివరముగ లభింపకుండుటచేఒకసిద్ధాంతమును గుర్తించుటయు కూడ గడుంగడుగష్టసాధ్యముగు మన్నదనిగోపీనాథుడువచించుచున్నాడు. అనగా సిద్ధాంతములు కాలవాహినిలోబడి ప్రవహించి యనేక రూపాంతరముల బొందుచుండుటచే నేదేని యొక్క వాదభావము మరొకదానిలో మనము గాంచినచో వెంటనే ఒకదానికి మరొకటి అర్వాచీనమనినిర్ణయించుటదోషభూయిష్టమని ఆతని నిశ్చయము. ఉదాహరణమునకు, గౌతమబుద్ధునకు బూర్వమే బౌద్ధమతసిద్ధాంతములు రూపాంతరముల వ్యాపమైయుండుట ప్రత్యక్షమే. అందుచే నొకసిద్ధాంతగ్రంథమున బౌద్ధసిద్ధాంతభావములయునికి గోచరించినమాత్రమున ఆ సిద్ధాంతము గౌతమబుద్ధుని తర్వాత విషయమైయుండునని నిర్ణయించుట దోషమనునదే యిందలి తాత్పర్యము.

o — o

40 Dr. A.A. Macdonell: India's past

41. pandit Gopinath Kaviraj: Introduction to Goutama Nyaya Sutras

శ్రీరామచంద్రుని కాలము

అందుచే, పై జర్మాంశముల బరిశీలించినపిమ్మట న్యాయ సూత్రకర్త అక్షపాదగౌతముడే యును భావమేర్పడుటయునతడు మైథిలేయుడనియు గ్రాహ్యమగుచున్నది. ఆగౌతముడు శ్రీరామ చంద్రుని సమకాలికుడైన అహల్యానాథుడైన వాడనియు అభి ప్రాయ మేర్పడుచున్నది. అట్లియగుచో రామాయణకాలము నాటి గౌతముని గౌతమబుద్ధుని కాలమువాడనియు, ఇంకను క్రీస్తుకు దర్వాతివాడనియు భావింప యత్నించుటగూడవిచార కరము హాస్యాస్పదము. Bently relying on the same data has calculated 961 B. C. as the exact date of Rama's birth 42. శ్రీరామచంద్రుని జాతకచక్రవిచారణముగావించి బెంట్లి పండితుడు క్రీ పూ. 961 సంవత్సరము సరిగా శ్రీరాముని జననకాలముగా నిర్ణయించెనని సూచించుచు, The horo scope of Rama and the positions of the planets at the time of the great civil war, as found in the Mahabharata, are said to point to a period of 5000 or 6000 B.C. 42. మహాభారతమున వ్రాయబడినట్లు, రామాయణయుద్ధకాలమున గల గ్రహకూటమిని శ్రీరామచంద్రుని జన్మచక్రముల అనుస రించి యోచించుచో శ్రీరాముని జననకాలము క్రీ. పూ. 5000 లేక 6000 సంవత్సరములు అయియుండునని జ్యోతిష శాస్త్ర ప్రవీణతగూడ గడించి ప్రఖ్యాతిగనిన బాలగంగాధరతిలకు భావించియున్నాడు. ఇద్దరు జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులకు ఒకే గ్రహ కూటము వివిధకాలములలో సందర్భించియున్నట్లు గోచరించి

42 Bala Gangadhara Tilak : Orion

యున్నచో అటులే విచారించుచుబోయిన యిదే గ్రహ సంపుటి అతిప్రాచీనకాలములగూడ గలిగి శ్రీరామచంద్రుని జననకాలమును అతి ప్రాచీనమునకుగొంపోవుననుట కెట్టిసందేహమును అగుపడదు. అందుచే యుగపురుషులై యుగయుగములక్రితము జనించిన వారి కాలనిర్ణయమున బండితలోకము యిసుమంత జాగ్రతవహించి, ఆర్షసంప్రదాయముననుసరించి, పురాణపురుషుల ఆధునికవాతావరణమునకు యీడ్వయత్నింపకుందురుగాక ! ఈక్లిష్టమగు సమస్యను విచారించి, హోరానుభవదర్పణశాస్త్రమును సంప్రదించి, "గౌర శంభు కథా తథా నవకథా సృష్ట్యాదితో హర్గణః" అనగా (71, 408, 67. 14-523) అనగా సృష్ట్యాది పై సంఖ్యాపరిమితకాలమున24వ మహాయుగవైవస్వతమన్వంతరమున త్రేతాద్వాపర సంధికాలమున 24 సంవత్సరములు గడచినపిమ్మట శ్రీరామావతరణకాలముగా ములుకుట్ల నృసింహావధాని నిర్ణయించెను.43. అనగా 24వ మహాయుగమున 30వేలసంవత్సరములు మిగిలియుండగా శ్రీరామావతరణము. ప్రస్తుతము జరుగుచున్న కలియుగమునకు బూర్వము 1,18,47,000 వత్సరములను బూర్వముగా నిర్ణయించిరి. అంత ప్రాచీనతను సూచించుచు, We read there in the Upanishads of an ancient king Janaka whose fame at the time when the Upanishads were composed had already spread far and wide He was a king of the Videhas, his capital was Mithila, and his daughter Sita is represented to us in later times as the famous wife of

43. ములుకుట్ల నృసింహావధాని; రామాయణ సారోద్ధారము

Rama 44. ఉపనిషత్తులలో ప్రాచీనుడగు జనకమహారాజును గురించి వినుచున్నాము. ఉపనిష ద్రచనకాలమున ఆతని కీర్తి దిగంతముల నిండియుండెను. అతడు విదేహదేశ చక్రవర్తి, అతని రాజనగరము మిథిల. అతని పుత్రికయగు సీతయే రాముని ప్రఖ్యాతపత్నిగా దర్వాత మనకు వ్యక్తమగుచున్నదని Max Muller మాక్సుముల్లరు వ్రాసియున్నాడు. అందుచే శ్రీరామచంద్రుడుగూడ ఉపనిషత్కాలమునకు జెందినవాడని దీనివలన స్పష్టము. అట్టి శ్రీరామచంద్రునకు విశ్వామిత్రమహర్షి గౌతమాశ్రమమును సూచించుచు, "మిథిలోపవనే తత్ర ఆశ్రమం ...గౌతమస్య పూర్వమాసీన్మహాత్మనః మిథిలోపవనముల గౌతముని ఆశ్రమము పూర్వముండెనని చెప్పుటచే, శ్రీరాఘవుడు అచ్చోటున కేతెంచుకాలమునకు గౌతముడు ప్రాచీనుడగుచున్నాడు. మరియు అహల్యాదోషమును గ్రహించి శపింపనుంకించి; కమండలోదకమును గ్రహించి "ఇహ వర్షసహస్రాణి బహూని త్వం నివస్యసి। వాయుభక్షా నిరాహార తప్యంతి" ఇచ్చట బహు సహస్రవర్షములు వాయుభక్షణమున నిరాహారివై తపమున నుండుము అని గౌతముడు అహల్యను శపించినట్లు వ్యక్తము. అనగా దాశరథి అహల్యాశాపవిమోచన గావించునప్పటికే కొన్ని వేలవర్షములు గతించినట్లు విదితము. ఈవిషయమునే పైనుదాహరింపబడినవాల్మీకి రామాయణమువలెనే అధ్యాత్మరామాయణముగూడ, "ఏవం వ్ష సహస్రేషు వ్యానేకేషు గతేషు చ। రామో దాశరథి

44. Prof. F. Max Muller: The Six systems of Indian Philo–sophy, 11

శ్రీమా నాగమిష్యతి సానుజః॥" ఈవిధముగ అనేక వేలసంవత్సరములు దశరథరాముడు సానుజుడై యిట కరుదెంచువరకు శిలారూపమున నుండుమని గౌతముడు శపించినట్లు గలదు. అందుచే శ్రీరాముని కాలముననే అనేక సహస్రవర్షములకు పూర్వమే గౌతముడు అట ఆశ్రమస్థాపనముగావించియుండెనని తాత్పర్యము. కాన గౌతముని శ్రీరామచంద్రునితో సంబంధింప జేసినను కాలాతీతముగనున్నట్లు స్పష్టము.

* *

జాతుకర్ణ్యవ్యాసకాలము - గౌతమకాలనిర్ణయము

"సప్తవింశతి మే ప్రాప్తే పరివర్తే క్రమాగతే। జాతుకర్ణ్యో యదా వ్యాసో భవిష్యతి తపోధనః॥ తదాహం సంభవిష్యామి సోమశర్మా ద్విజోత్తమః। ప్రభాసతీర్థమాసాద్య యోగాత్మా లోకవిశ్రుతః॥ తత్రాపి మమ తే పుత్రా భవిష్యంతి తపోధనాః। అక్షపాదః కణాదశ్చ ఉలూకో వత్స ఏవ చ॥" అను వాయు పురాణ ప్రమాణమునను సరించి అక్షపాదుడు ఇరువదియేడవ వ్యాసుడైన జాతుకర్ణ్యవ్యాసుని కాలమువాడని సువ్యక్తము. ఇక జాతుకర్ణ్యుని విషయమున సులభము గానేరదు. శతపథ బ్రాహ్మణములో మాధ్యందినశాఖలో "జాతుకర్ణ్యో జాతుకర్ణ్యో భారద్వాజాత్ భారద్వాజో భారద్వాజా చ్చాసురాయణాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమో .... పారాశర్యాత్ పారాశర్యో జాతుకర్ణ్యా జ్జాతుకర్ణ్యో భారద్వాజాత్ భారద్వాజో భారద్వాజా చ్చాసురాయణాచ్చ యాస్కాచ్చాసురాయణః" అనువాక్యము గలదు. ఆసురాయణునితో గౌత

మూఁడు విద్యాభ్యాస మొనరించియుండుటచే గౌతముడు జాతుకర్ణ్యవ్యాసకాలమునకు జెందినవాడుగాని లేక నతని శిష్యుడగు భారద్వాజుని కాలము వాడనిగాని తెలుపుచున్నది. మరల శతపథబ్రాహ్మణ మధుకాండ యాజ్ఞవల్క్యకాండములందు, ఆసురాయణ యాస్కులకు జాతుకర్ణ్యుడు శిష్యుడుగా రూపింపబడియున్నాడు. వీరందరును క్రీ.పూ. 550 సంవత్సరప్రాంతము వారని విద్యాభూషణుడు తలంచెను. జాతుకర్ణ్యుని ప్రస్తావన మహాభారతగ్రంథమునగూడ గలదు (భా. 11.30). అతడు వ్యాససన్నిధానమున పైలమహర్షికి బ్రాప్తించినఋగ్వేదమును వాత్స్య, మౌద్గల, శరీయ, గోముఖ, శశిరులనుండియుపదేశింపబడియున్నట్లు అందు వ్యక్తము.జాతుకర్ణ్యుని ఉపదేష్టలగు ఆసురాయణ యాస్కులు సాంఖ్యకర్తయగు గపిలాచార్యునిశిష్యుడైన ఆసురియొక్క శిష్యులనియు వారికుపరికిజాతుకర్ణ్యుడుశిష్యుడనియుశతపథబ్రాహ్మణముయొక్క మరియొకవచనము తెలుపుచున్నది. అందుచే గపిలాచార్యుని దర్వాత మూడుతరముల వాడు జాతుకర్ణ్యుడగుటచే అతని సమకాలికుడగు బ్రఖ్యాత సోమశర్మశిష్యులగు గౌతమ కణాదులుగూడ అదేకాలమునకు జెందినవారనుట కెట్టి సందియములేదు. ఈ విషయమునే Kapila is stated *in* the Sankhya Karika 70 to have taught his philosophy to Asuri who is mentioned in శతపథబ్రాహ్మణ as a teacher ఆసురాయణ and యాస్క who followed Asuri were teachers of Jatukarnya a contemporary of Akshapada Gautama. Kapila therefore preceededby at at least three generations 45 70 వ సాంఖ్య

45. NandalalSinha: Nyaya Sutra of Gotama

కారికలో శతపథబ్రాహ్మణమున ఉపదేశకుడుగా దెలుపబడిన ఆసురికి తన సిద్ధాంతమును కపిలుడు బోధించినట్లు గలదు. అక్షపాదగౌతమునకు సమకాలికుడైన జాతుకర్ణ్యునకు, ఆసురి యొక్క శిష్యులగు ఆసురాయణ యాస్కులు గురువులైరి. అందుచే కపిలుడు గౌతమునకు కనీసము మూడుతరములు ముందుండవచ్చును అని నందలాల్ సింహా వాదించియున్నాడు. అట్లగుచో కపిలుడు సృష్ట్యాదినగలస్వాయంభువమనువు కాలము వాడగుటచే సృష్ట్యాది 195,58.85,056 సంవత్సరములలో నొక మన్వంతరమును 30,67,20,000 సంవత్సరముల మినహాయింపు గావింప కపిలాచార్యుడు సుమారు 164,91,65 056 వత్సరముల వాడని విదితమగుచున్నది. కావున గౌతముడుగూడ దాదాపు ఆదేకాలమునకు జెందియుండునని తాత్పర్యము.

* * *

పాశ్చాత్యపండిత విమర్శనరూపము

గౌతమకాలనిర్ణయ సమస్య యింత క్లిష్టతరమగుటచే Dates are the weak points in the literary History of India భారతీయ విజ్ఞానచారిత్రమున గాలనిర్ణయము బలహీనమని Max Muller మాక్సుముల్లరు అనురీతిభారతీయవిజ్ఞానము యొక్క యీదుర్బలత్వమును హస్తగతమొనర్చుకొని, స్వోత్కర్షకొరకై European scholars usually giving later dates ఐరోపీయవిద్వాంసులు అర్వాచీనకాలనిర్ణయము సేయుచున్నారు. ఆకాలనిర్ణయముగూడ గౌతమబుద్ధుని వస్తుక్రీస్తుని

ప్రధానముగాగైకొని వారికి యిరువై వులకు ప్రాచీనఅతిప్రాచీన మహార్షిగణముల నేగాక శ్రీరామాది అవతారపురుషులగూడ నన్యాయింపజూచుట గడుంగడు విచిత్రము చింతనీయము, హాస్యాస్పదము. ఇట్టి అసందర్భనిర్ణయములకే పండిత యన్.ఎ భాష్యాచార్యులు కినిసి The discussions of several Orientalists, and their new theories based on untrustworthy records, have only tended to make the confusion worse confounded, and have resulted in this historical problem remaining as remote from a solution as ever. 46.అనేక ప్రాచ్యపండితుల చర్చలు వారి వినూత్నసిద్ధాంతములు విశ్వసింపదగని ప్రమాణములపై నాధారపడుచు బూర్వపు కలవరమును మరింత సందేహములతో నింపి యీచారిత్రక సమస్యను యథాపూర్వముగ అనిర్ణీతపరిస్థితినే యుంచినవి యనినాకొని యున్నాడు. The writings of many of these Orientalists are often characterised by an imperfect knowledge of Indian literature, philosophy and religion and Hindu traditions 47. అనేక ప్రాచ్యపండితుల రచనలు సామాన్యముగ భారతీయవిజ్ఞానము, తత్త్వశాస్త్రము, మతము సంప్రదాయములగూర్చి సమగ్రజ్ఞానముయొక్క లేమిని సూచించుచున్నవి. కావుననే వేదభాగములోని వాక్యములు కాలాంతర ప్రక్షిప్తములనియు, దార్శనికవిషయ విచారణగ్రంథములన్నియు Every book treating of a philosophical subject must be considered as having been written after the time of Buddha or after the commencement of the

46. Pandit.N.Bhashyacharya: The Ageof Sri Sankaracharya
47. Pandit. N. Bhashyacharya: The Age of paranjali 33.

Christian era 47. బుద్ధుని తర్వాతనో, లేక క్రీస్తుయుగమునకు బిమ్మటనో రచింపబడియుండునని వారిచే తీర్మానింపబడుచున్న వని భాష్యాచార్యులు చింతించిరి

* *

భారతదేశము-పాశ్చాత్యము - గ్రీసు

మరియు If there is one place on the face of the earth where all the dreams of leaving men have found a home from the very earliest days when man began the dream to existence, it is India 48. మానవుడు జీవితస్వప్న మును బ్రారంభించిన అనాదికాలమునుండి మానవతృష్ణలనన్నిటిని యుపశమింపజేసిన ప్రదేశ మెద్దియేని భూమండలమునయున్న చో అదియే భారతభూమి అని Romain Rolland రోమెన్ రోలా అను పండితుడును, The East is grand and makes Europe appear the land of trifles 49. ప్రాగ్దేశము అద్భుతమై యూరోపుఖండమును అల్పప్రదేశముగా గనుపింపజేసెనను Emerson ఎమర్సన్ మొదలగు అనేక సద్విమర్శాపరులగు పాశ్చాత్యులేగాక, The importance of Indian literature as a whole consists in its oraginality 50. మొత్తమున భారతీయ విజ్ఞానవాఙ్మయ మంతటియొక్క ప్రాధాన్యత తన సహజత్వమున గలదని Macdonell మాక్డొనెల్ మొదలైన విద్వాంసులుగూడ భారతీయవిజ్ఞానప్రాభవమును వేనోళ్ళ బ్రశ

---

47. Pandit N. Bhashyacharya: The Age of Patanjali. 33
48. Pandit Jawaharlal Nehru: Romain Rolland Discovery of India 64
49. Emerson; Vedanta Kesari 1928 June
50. Dr. A. A. Macdonell: A History of Sanskrit Literature 63

టించుచుండ, We see today that the logic of Aristotle, as compared with the logic of the Hindus, is very defective 51. భారతీయ తర్కశాస్త్రముతో బోల్చిచూచి నచో అరిస్టోటలుయొక్క తర్కము దోషభూయిష్టముగ మనము గాంచెదమని. రామతీర్థస్వామి వచించినట్లు భారతీయ తర్కముతో గ్రీకుల తర్కము పోల్పరానిదైనను గొందరు గౌతమన్యాయశాస్త్రమునకు అరిస్టోటలు తర్కము అధారమని వచించిరి. అందుచేతనే Of logical doctrine in its early stages there is no reason whatever to suspect a Greek origin. The syllogism of Gautama and Kanada alike is obbiously of natural growth 52. న్యాయసిద్ధాంతముయొక్క ప్రాథమికస్థితులగూర్చి, గ్రీసుదేశ సముద్భవమని అనుమానించుటకెట్టి కారణమునుగన్పింపదు. గౌతమ కణాదుల "అవయవి" తప్పక స్వాభావికమే యగునని Keith కీత్ వాదించెను. కాని ఆకాలమున కది అసంపూర్ణమగుటచే క్రీ. త. 400 సంవత్సరములకు జెందిన దిఙ్నాగ అను ఆంధ్ర బౌద్ధభిక్షువల్ల అది సంపూర్ణత్వము గావించెననియు, it is not unreasonable to hazard the suggestion that in this case again Greek influence may have been at work. But the possibility of a natural development is not excluded 52. ఈ సందర్భమునగూడ గ్రీకు భావసంపర్కమున్నదని అనుచితముగ వచించుటయు అహేతుకముకాదు. కాని సహజాభివృద్ధికి అవకాశము లేకపోలేదని Keith కీత్ అదేసందర్భమున వాకొనియున్నాడు

— o —

51. Swami Rama Tirtha; The Complete works Vol ii 104
52. Dr. A. B. Keith: Indian Logic and Atomism

గౌతముండు - అరిస్టోటిల్

అంతియుగాక The roots of Greece and Rome are absolutely Oriental 53. గ్రీసు, రోముల వైజ్ఞానికాధారము లన్నియు సంపూర్తిగా ప్రాగ్దేశీయములే యని Victor Cousin విక్టరు కసిన్ వచించియున్నటుల చరిత్రకందని కాలమునండి భారతవిజ్ఞానప్రవాహమే పశ్చిమదేశముల బ్రవహించిఆదేశస్థులకు విజ్ఞానభిక్ష నిడినట్లు అనేక ప్రమాణములు గోచరించు చున్నవి. ఈవిషయమునసే In the days of yore it (oceanof Vendanta) travelled westward and gave its impetus to the minds of the Greek, either in Athens or in Alexandria or in Antioch 54. ప్రాచీనకాలమున వేదాంతసాగరము పశ్చిమదిశకు పయనమై ఏథెన్సు, లేక అలెగ్జాండ్రియా అంటియాక్ లలోగల గ్రీకుల చిత్తములకు తేజమును బ్రసాదించెనని వివేకానందులు నుడివియున్నారు. చారిత్రాత్మక వైజ్ఞానిక విమర్శదృష్టితో బరిశీలించినచో The Philosophy of Kant also shows traces of the teachings of the Upanishads 55. కాంట్ సిద్ధాంతమునగూడ ఉపనిషద్బోధల చిహ్నములు గోచరించుచుండుటచేత He (Kant) is indebted to India 56. అతడు భారతదేశమునకు ఋణపడియున్నాడు. ఈతని పూర్వముగల ప్రఖ్యాత వస్తుకీస్తుగూడ, శర్వానంద స్వామివారి వచనములలో It ts believed that Jesus belonged to a branch of the Brotherhood of

---

53. Victor cousin: Vedanta Kesari 1928 June
54 Swami Vivekananda: The Complete Works Vol iii 322
55. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol iii 435
56. Swami Rama Tirtha: The complete works Vol vii 115

the Buddhists religion in Tibet by name HIMIS Monastary 57. టిబెటు దేశమునగల హిమిస్ మఠమునకు చెందిన బౌద్ధమతశాఖకు జెందినవాడు. ఈ విషయమును రష్యాకురచయిత Nicholas Notovitch నికలస్ నొటోవిచ్ అనువాడు టిబెటుదేశమును పర్యటించి, కొన్ని ప్రమాణములగైకొని తన సిద్ధాంతమును వివరించుచు "The unknown life of Jesus" "ఏసుయొక్క అజ్ఞాత జీవితము" అను గ్రంథమును విరచించెను. ఆగ్రంథమును ప్రస్తావించుచు It gives you an account of the past of Jesus' life of which the Bible says nothing, from eighth to the thirtieth year of his life which was spent in India 58. బైబిలుగ్రంథము తెలుపనిదియు భారతదేశములో గడుపబడినట్టియు ఎనిమిదినుండి ముప్పది వర్షములవరకుగల ఏసు జీవితవిశేషముల నీగ్రంథము తెలుపునని రామతీర్థుడును బలికియున్నాడు. ఇట్లే క్రీస్తుకుదర్వాత మాత్రమేగాక పూర్వముగూడ భారతీయవిజ్ఞాననిధులు పాశ్చాత్యులకేగిజ్ఞానవ్యాప్తి ఆ దేశముల గావించియున్నట్లుఆధారములు గలవు. Early Indian thought penetrated to Greece, through Iran and influenced some thinkers and philosophers there 59. పూర్వము హైందవవిజ్ఞానము గ్రీసు దేశమునకు ఇరాను దేశముద్వారా ప్రవేశించి, అచ్చటిధీశాలుర యొక్క మానసముల బ్రవేశించెనని జవహారిలాల్ నెహ్రూ పండితుడు నుడువుచు, Much later Plotinus came to the

57. Swami Sharvananda: Vedanta Kesari 1926 Oct
58. Swami Rama Tirtha : The Complete Works Vo/ Vi 106
59. Pandit Jawaharlal Nehru: Discovery of India 66

East to study Iranian and Indian Philosophy 59. తర్వాత చాలకాలమునకు ప్లాటినసు అను గ్రీకుతత్త్వవేత్త ప్రాగ్దేశమునకు ఇరాను భారతీయ తత్త్వశాస్త్ర పఠనమునకై అరుదెంచెననియు, From Plotinus many of these ideas are said to have gone to St. Augustine, and through him influenced the Christianity of the day 59. ప్లాటినసునుండి అనేకములగు నీభావములు సిద్ధుడగు అగస్టైనుకుచేరి, అతని మూలమున నాటి క్రైస్తవలోకమును ఆక్రమించెననియు నెహ్రూ వచనము. అంతకు పూర్వము క్రీ.పూ. 384 లో ఆరిస్టోటల్ జనించి క్రీ. పూ. 367 లో ఏథెన్సుపట్నమునకు అరుదెంచి, అందు ప్రఖ్యాతుడై యున్న ప్లేటోమహాశయుని శిష్యుడుగా ఆశ్రయించెను. కారణాంతరముల గురువునుండి చీలినవాడై అతడు ప్రత్యేక తాత్త్విక సంస్థ నొండు స్థాపించి అనేకులకు ఉపదేశకుడై ప్రఖ్యాతి అనంతముగ గడించెను. అందుచేతనే Alexander the Great అలెగ్జాండరుచక్రవర్తి తత్త్వ జిజ్ఞాసువగుటచే ఆరిస్టోటలు నాశ్రయించి శిష్యుడయ్యెను. ఈకాలమునగూడ భారతీయతత్త్వజ్ఞులు అటకేగి తమసిద్ధాంతముల బ్రబోధించుట గలదు. ఉదాహరణమునకు ఒకవిచిత్ర గాథ నొండు చూతము. One of the gymnosophists or Digambara seems to have been the famous Kalanus who died a voluntary death by allowing himself to be burnt before the eyes of the Macedonean army 60. తగచు ఆ దేశములబర్యటించు దిగంబర తార్కికులలో బ్రఖ్యాతు

59. Pandit Jawaharlal Nehru: Discovery of India 66

60. prof F. Max Muller: The Six Systems of Indian Philosophy 386

డగు కళ్యాణుడొకడు. అతడు మాసిడోనియను సేనాదళ సమ్ముఖముననే చితిలో స్వచ్ఛందమరణమును గాంచెను అని Max Muller మాక్సుముల్లరు వ్రాసెను. ఈతనివిషయమే 'A classical Dictionary of Biography, Mythology and Geography' చరిత్ర, యితిహాస భూగోళశాస్త్రనిఘంటువులో William Smith విలియం స్మిత్ Calanus; An Indian gymnosophist followed Alexander the Great (32 B.C.) from India and having been taken ill burnt himself alive in the presence of the Macdoneans three months before the death of Alexander (323 B.C.) to whom he had predicted his approaching end 61. కళ్యాణ; క్రీ. పూ. 325 వ సంవత్సరమున అలెగ్జాండరుచక్రవర్తితో భారతదేశము నుండి వెడలియుండిన దిగంబర తార్కికవేత్త. మూడుమాసములుముందుగా అలెగ్జాండరు మరణమును (క్రీ.పూ. 323) అలెగ్జాండరుకు తెలిపి, తనకు అనారోగ్యముగానుండుటచే ప్రజానీకము ఎదుట తనశరీరమును దహింపజేసికొనెనని స్మిత్ వ్రాసియున్నాడు. మరల స్మిత్ పండితుడే అదేగ్రంథమున Aristotle was suspected to have, poisoned Alexander 61. అరిస్టోటల్ అలెగ్జాండరును విషప్రయోగము చేసెనని అనుమానింపబడినదనియు వ్రాసెను. దీనినను సరించిచూచినచో అలెగ్జాండరుచక్రవర్తి తనవెంట భారతదేశమునుండి తీసికొనివచ్చియున్న కళ్యాణుని,విద్యావైభవమునకుఈర్ష్యాబుద్ధిచేగురువైన అరిస్టోటలు తన శిష్యుడైన అలెగ్జాండరును అంతమొందింపయత్నించుచుండ, కళ్యాణుడు గ్రహించి, యిన్నింటికి దానే

61. William Smith: Dictionary

కారణమని ఆత్మత్యాగము చేసియుండుననియు, తర్వాత ఆరిస్టోటలు శిష్యుని జంపెననియు తెలియుగలదు. దీనివలన ఆరిస్టోటలు వ్యక్తిత్వమేగాక, అతనిసిద్ధాంతము లోపభూయిష్టమని గూడ విదితమగును. కావున It was readily admitted therefore by European scholars that the Hindu system of philosophy and particularly Indian Logic was more ancient than that of Aristotle and that the Greeks have borrowed their first elements of this philosophy from the Hindus 62. హిందూతత్వశాస్త్రము, ముఖ్యముగా భారతీయ తర్కశాస్త్రము ఆరిస్టోటల్ కంటె అతిప్రాచీనమనియు, భారతీయులనుండియే గ్రీకులు యీసిద్ధాంత ప్రథమసూత్రముల గ్రహించియుండిరనియు పాశ్చాత్యపండితులు సమ్మతింతురు అని Max Muller మాక్సుముల్లరు ఘంటాపథముగా వచించి యున్నాడు.

o — o

భారతదేశము - గ్రీసు

ఆరిస్టోటలునకు బూర్వచరిత్రను విచారించినను నటులే తెలియుబడుచున్నది. ఆరిస్టోటలునకు గురువుగానుండిన Plato ప్లేటో రచనల గవేషించి, It cannot be denied that the similarity between Platos' language and that of the Upanishads is sometimes striking 63 ప్లేటో రచనకును ఉపనిషత్తులకును చాల సన్నిహితత్వము గలిగియుండు టేగాక

62. Prof F. Max Muller : The Six Systems of Indian Philo–sophy 386

63. Swami Asokananda: India and The West

గొన్ని ప్రదేశముల అత్యంతాశ్చర్యకరముగా నుండును అని Max Muller మాక్సుముల్లరు అభిప్రాయమును వెలుపరించెను అటులే E.J. Urwick ఇ. జె. యుర్విక్ పండితుడు The Message of Plato' "ప్లేటో సందేశము" అనుగ్రంథములో ప్లేటోయొక్క Republic రిపబ్లికు గ్రంథమున రచింపబడిన భావములన్నియు భారతీయవిజ్ఞానముయొక్క ప్రతిధ్వనులుఅని వ్రాసియున్నాడు64. మీగ్రీకుదేశతత్త్వవేత్తలు ప్లేటో సోక్రటీసు పైథాగొరసు మీప్లాటినసు Owe their inspiration to East, India ప్రాగ్దేశమగు భారతదేశమునుండి తమ ఉత్సాహమును గైకొనిరని రామతీర్థుడు పాశ్చాత్యదేశముల గర్జించెను. Every one is born either platonist or an Aristotallian జనించిన పాశ్చాత్య తత్త్వవేత్తలెల్లరు ప్లేటోవర్గమునకో అరిస్టోటలు వర్గమునకో చెందినవారై యుందురని Colridge కోల్రిడ్జి సగర్వముగ వచించినను 65. ప్లేటోకు గురుపీఠము నలంకరించిన Socrates సోక్రటీసు పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానమునకు పితామహుడని చెప్పకతప్పదు. అతడుగూడ, నాడుగ్రీసుదేశమునావరించి The sophists were probably the most enlightened men of the day and did more than any others to awaken the intellectual life of the city 66. ఆకాలమున అత్యధిక ప్రజ్ఞాశాలురని ప్రతీతిగాంచి, యితరు లందరికంటె పట్టణముయొక్క వైజ్ఞానికజీవితమునకు మిగుల జాగృతిగలుగజేసిన Sophists సోఫిస్టులు అనబడు తార్కికులతో సన్నిహితసంబంధము గలిగి

64. Swami Asokananda: India and The West 37
65. Swami Rama Tirtha; The Complete Works Vol vii 120
66. John. S. Mackenzee: A Manual of Ethics 149

యుండువాడు అంతియగాక Brahmins used to visit Athens about the time of Socrates. On the other hand there seems to be some kind of evidence that an Indian philosopher had once visited Athens and had some personal inter-course with Socrates 67. సోక్రటీసు కాలమున బ్రాహ్మణులు ఏథెన్సునగరమునకు వచ్చుచుండువారు. మరియు ఒక భారతీయ తత్త్వజ్ఞుడు ఏథెన్సుకు వచ్చియుండి సోక్రటీసుతో సంభాషించెననియు నాధారములు కలవని Max Muller మాక్సు ముల్లరు సమ్మతించెను. గౌతమబుద్ధునకు సమకాలికు డని చెప్పబడుచున్న Pythogorus — was very much influenced by Indian thought 68. భారతీయ విజ్ఞానముచే నెక్కువగ నాకర్షింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు There is a belief that he himself came to India 68. ఆతడు భారతదేశమునకువచ్చియున్నటులనమ్మకముగలదనియు శర్వానందులు ఒకవ్యాసమున రచించిరి. ఈపైథాగోరసు బ్రాహ్మణమతమునుమిగుల అవగాహనమొనరించియుండుటచే Clement of Alexandria had no hesitation in calling him a pupil of the Brahmanas 69. బ్రాహ్మణశిష్యుడనిపిలచుట కెట్టి సంశయ మవసరములేదని అలెగ్జాండ్రియా మతాధిపతి వచించెను. పైథాగోరసు భారతదేశమున కరుదెంచి బ్రాహ్మణుల సన్నిధిని విద్యాభ్యాసముచేసెననిApuleiusఅప్యూలియస్ పండితుడు వచించినట్లు వివేకానందుడు పాశ్చాత్యభూములప్రతి ధ్వనింపజేసెను 70. It seems to me to be proved that

---

67. Swami Asokananda: India and The West 38
68. Swami Sharvananda: Vedanta Kesari 1926 Oct
69. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol 1 402
70. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol 4 210

Pythogoras was influenced by the Indian Sankhya 71. పైథాగొరసు భారతీయ సాంఖ్యముచేత ఆకర్షింపబడుటయు వ్యక్తమే యని Prof. M. Winternitz యం. వింటర్ నిట్జ్ తన వ్యాసములో వ్రాసెను.

* *

సోలమన్-భరతవర్షము-విరోచనుడు

మరియు, నింక కొంచెము ముందుకేగి తిలకించుచో

At the time of Solaman there was a channel of communication open between India and Syria and Palastine, is established beyond doubt. I believe by certain sanskrit words which occur in Bible as names of articles of export from OPhir, articles such as ivory apes peacocks and sandalwood, which taken together, could not have been exported from any country but India 72. సోలమన్ కాలమున భారతదేశమునకు సిరియా, పాలస్తీనాలకు మధ్య వ్యాపారాదులు రాకపోకలుసాగుచుండెననుటనిర్వివాదము ఆఫీర్ అను దేశమునుండి ఎగుమతిపదార్థములుగా దంతము, కోతులు నెమళ్ళు గంధము మొదలగుసంస్కృతశబ్దముల మొత్తమునకు మనము విచారించినచో భారతదేశమునుండియే అవిఎగుమతి అయియుండునని నాకు నమ్మకమని Max Muller మాక్సుముల్లరు ఉపన్యసించెను. Ophir ఆఫీర్ అను దేశమును గురించి పాతబైబిలు గ్రంథములో దరచుగా ప్రస్తావనముగల

71. Swami Asokananda: India and The West 35
72. Prof. F. Max Muller: India What it Can Teach us 9

దనియు, అచ్చటికి సోలమన్ రాజుసహాయముతో ఒకయోడ సేనను బంపగా వారు బంగారము గంధపుకర్ర మణులను దెచ్చియుండిరనియు, ఆఫీర్ హిందూమహాసముద్రముఒడ్డున గలదనియు వ్రాయుచు Among the most plausible conjuctures as to its site are that it was on the coast of India or a name for India itself 73. అది భారతదేశములో భాగముగాని లేక భారతదేశమునకు నామాంతరముగాని యుండియుండునని William Smith విలియం స్మిత్ వ్రాసెను. అట్లే Semiranus and Ninus సెమిరేనసు నైనసుల విషయము వ్రాయుచు, వారు అస్సీరియాసామ్రాజ్య సంస్థాపకులనియు, సెమిరేనసు అను రాజ్ఞి అనేకపట్టణముల నిర్మించెననియు, అనేక దేశముల నాక్రమించుటయేగాక, but was unsuccessful in an attack which she made upon India in about 2182 B,C. 73. క్రీ.పూ. 2182 సంవత్సరములలో జయముగాంచని దండయాత్ర భారతవర్షముపై గావించెననియు విలియం స్మిత్ వ్రాయుచున్నాడు. చరిత్రకందని విషయములవరకు మనము దృష్టిసారించిచూచిన, Virochana was the first great king of Asuras, possessing super-natural powers. Recent investigations in Assyrian mythology prove the existence of a tradition in Assyrian history about such a king called Berosus in certain ancient geneologies 74. విరోచనుడనువాడు అద్భుతశక్తులుగలఅసురరాజు. అస్సీరియా ఇతిహాసముల నిటీవలజరిగిన పరిశీలనలలో ప్రాచీనవంశవృక్ష

73. William Smith: Dictionary
74. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol iv 403

ములలో బెరోసన్ అనురాజు అస్సీరియాచరిత్రలోగల సంప్ర దాయము నిర్ధారణమైనదని వివేకానందుడు వచించెను. ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో దేవాసురులిరువురు ప్రజాపతినుండి ఆత్మజ్ఞానము గ్రహింప సంసిద్ధులై "ఇంద్రో హైవ దేవానామభిప్రవవ్రజ విరోచనోఽసురాణాం"(ఛాం. 8.7,2) ఇంద్రుడు దేవతలనుండి, అసురులనుండి విరోచనుడును ప్రజాపతిని సమిత్పాణులై జేరి నట్లును, మొదట వారిరువురు ముప్పదిరెండువర్షములు బ్రహ్మ చర్యమున్న అనంతరము ప్రజాపతి వారెందులకై బ్రహ్మచర్య మును నెరపుచున్నదియు గ్రహించి, "ఏషోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఏష ఆత్మేతి" అక్షిలోగల పురుషుడే ఆత్మయని బోధింప దానికి సంతృప్తమానసుడై విరోచనుడు తనదేశమున కేగి దానిని బోధింప వారు కేవలము దేహాత్మభావ భ్రాంతు లైపోయిరనియు ఇంద్రుడుమాత్రము "ఏకశతం హ వై వర్షాణి మఘవాన్ ప్రజాపతౌ బ్రహ్మచర్యమువాస' (ఛాం. 8. 11. 3) నూటఒకవర్షము ప్రజాపతిసన్నిధిని బ్రహ్మచర్యముండి దేహాత్మ విభిన్నత్వమును ఆత్మరహస్యమును గ్రహించి అజ్ఞానమును నశింపజేసికొనిపోయినట్లును ఉపనిషత్తుల దెలియుచున్నది.

కాన there must have been some kind of historical contact even at that early time between the religious thought of India and the philosophical thought of Greece 76, అతిప్రాచీనకాలమునుండి భారతీయాధ్యాత్మికవిజ్ఞాన

75. Swami Asokananda; India and The West 38
76. Pandit Jawaharlal Nehru: Discovery of India 84

మునకును, గ్రీసు దేశ తాత్త్విక భావజాలములకును చారిత్రక సంబంధముండి తీరవలయునను Max Muller మాక్సుముల్లరు భావము యథార్థముగా యిట్లు మనకు వ్యక్తమగుచున్నది. ఇంతియగాక There was a colony of Indian merchants living at Memphis in Egypt about the fifth century B. C. క్రీ. పూ. అయిదవశతాబ్దమున ఈజిప్టుదేశమునగల మెంఫిస్ నగరమున భారతీయవర్తకులు వలసప్రాంతముగూడ నుండినట్లు జవహారిలాల్ నెహ్రూ తన Discovery of India అను గ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. క్రీ. పూ 401 సంవత్సరములకు చెందిన Ctesias టీషియస్ అను గ్రీసుదేశస్థుడు భారతదేశమునుగూర్చి ఒకగ్రంథమునుగూడ విరచించెననియు, విలియం స్మిత్ తన నిఘంటువులో తెలిపియున్నాడు.

o — o

భారతి - జ్ఞానప్రదాత్రి

అట్లు ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞానమునకేగాక, తార్కిక విద్యయందును, మరియు ప్రపంచమునంతటిని ఆకర్షింపగలధనధాన్య సమృద్ధినిగల భారతావని అతిప్రాచీనకాలముల స్వయంసమృద్ధమై సర్వేతర మానవులకు లౌకికాలౌకికజ్ఞానప్రదానమొనర్చియున్నదనుట నిర్వివాదాంశమైయుండ పాశ్చాత్యమునుండి భారతి విజ్ఞానమును బొందినదనుట కేవలము సంకుచితము. పాశ్చాత్యమును అగు దృష్టివలన నేర్పడినభావములనిసువిదితము దానినిగ్రహించిన William Jones విలియంజోన్స్, We cannot

help thinking that the' Greeks derived their knowledge from the fountain-head of the Indian philosophy 77. నిత్యస్రవంతియగు భారతీయతత్త్వశాస్త్రమునుండియే గ్రీకులు తమ జ్ఞానమును బడసియుండిరని మనము భావింపకతప్పదని వచించియున్నాడు. అదేవిధముగా Every thing is narrow in the west. Greece is a small and I stifle, Judia is dry and I pant, Let me look towards lofty Asia and the profound East for a little while 78. ప్రాచ్యము సర్వము సంకుచితము. గ్రీసు దేశము సంకుచితము, నేను తడబడుదును, జ్యూడియా దేశము ఎడారి. నేను పిపాసాబాధ బొందుదును. విశాలమైన ఆసియాఖండమును, అద్భుతమైన ప్రాగ్దేశమును ఒకించుక నన్ను చూడనిండు. అని పరాసు చరిత్రకారుడు Michelet మిఛలెట్ వాపోయినాడు. దీనిని గ్రహించి భారతీయులు పెద్దపలుకుల పర్జించి ప్రాచీనాధునిక భారతీయాధ్యాత్మిక విద్యావైభవమును అవగాహనమొనరించి తద్విజ్ఞాన తేజోపుంజముయొక్క సహాయమున వేయిమడుంగులఅభివృద్ధిగాంచి, సర్వవిశ్వమునకు గురుపీఠమునందు భారతి నధిష్ఠింప చేయుదురుగాక! The greatest contribution of the Nyaya to Hindu thought as in its organon of critical and scientific investigation 79, భారతీయవిజ్ఞానమునకు న్యాయశాస్త్రము, సక్రమమును, సునిశితమును అగు అద్భుత గవేషణావిధానమును ప్రసాదించెనను రాధాకృష్ణవచనమునాలించి విశ్వసించి, శ్రమించి, గౌతమాది మహర్షిగణముల ధీప్రజ్ఞా

77. Swami Rama Tirtha: The complete works Vol vii 105
78. Pandit Jawaharlal Nehru; Discovery of India 78
79 Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy, 173

విశేషములమూలమున The thinkers of the East seem to me again superior to most of the philosophers of the West. 80. అనేకపాశ్చాత్యతత్త్వవేత్తలకంటె ప్రాగ్దేశతత్త్వచింతకులు అధికతములు అని నాకు తోచుచున్నదను Max Muller మాన్యముల్లరు వాక్యరూపమునఅఖండ ప్రఖ్యాతిఅనాదికాలము నుండి గడించి భాస్వరరూపిణియై యలరారియున్న భారత మాతృ ఔన్నత్యమునకు తగిన వారసులమని గర్వింపదగురీతి ప్రజ్ఞావైభవమును ఆర్జించి భారతీయులు విజృంభించెదరుగాక!

o — o

భాష్యకర్త - వాత్స్యాయనుడు

ఇంతవరకు న్యాయసూత్రముల వాని కర్తనుగూర్చి సమగ్రలీల విచారించియున్నాము. ఆసూత్ర ప్రాధాన్యతను గ్రహించి తదనుగుణమును సముచితమును అయిన "తస్య వాత్స్యాయన ఇదం భాష్యజాత మవర్తయత్" (న్యా. భా. 5.2.25) అని ఆతడే లిఖించుకొనినరీతి భాష్యమునువిరచించిన వాత్స్యాయనునిగూర్చియు నిసుమంత గ్రహించుట ఆవశ్యకము

Vatsayana was the first commentator on the Nyaya Sutra and he lived sometime before the 6th century A.D. 81. న్యాయసూత్రములకు వాత్స్యాయనుడు ప్రథమభాష్యకారుడు. అతడు క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దమునకు

80. Prof. F. Max Muller: The Six systems of Indian Philo--sophy

81. V.T. Srinivasa Iyangar; Outlinesof HinduPhilosophy195

బూర్వముండెనని శ్రీనివాసఅయ్యంగారు భావించెను. Jacobi places Vatsayan about the begining of the 6th century or earlier 82. క్రీ. త. ఆరవ శతాబ్దమున ప్రారంభమునగాని యింక యిసుమంత పూర్వముగాని వాత్స్యాయనుని జకోబి పండితుడు నిర్ణయించెను. అదేసిద్ధాంతమును Suali సాలికూడ ప్రతిపాదించెను. మహాయానయుగముతర్వాత నాగార్జున ఆర్యదేవులకు దర్వాత వాత్స్యాయన కాలముగా హరిప్రసాదశాస్త్రి భావించెను. క్రీ. త. ఆరవ శతాబ్ద ప్రారంభములో గలడను బౌద్ధాచార్యుడు దిఙ్నాగునకు ముందువాడగుటచే వాత్స్యాయనుడు క్రీ. త. 500 సంవత్సర ముల చివరకాలమువాడని Bodas బోడసు తలంచెను. Dr. Stcherbatskoes డాక్టరు స్టర్‌బాట్స్కోస్ కూడ క్రీ. త. 500 సంవత్సరములకు దర్వాతగా వాత్స్యాయనుని కాలమును నిర్ణయించెను. వాత్స్యాయనుడు దక్షిణభారతమువాడనియు, క్రీ. త 400, 500 సంవత్సరములకు మధ్యవాడనియు, న్యాయ సూత్రములలో మాధ్యమికభావముల స్ఫురింపజేయు సూత్ర ములు ప్రక్షిప్తములనియు విద్యాభూషణుడు వచించెను 82. వాత్స్యాయనుడు క్రీ. త. 400 సంవత్సరములకు బూర్వము వాడని రాధాకృష్ణుడు వాకొనుచు, వాత్స్యాయనుని వచనము లలో తనుడుఅతిప్రాచీనమహర్షి యనియు తెలియబరచెను83. The Nyaya Sutra found an expositor in Pakshila Swami Vatsayana who wrote the Nyaya Bhashya before the

82. Pandit Gopinath Kaviraj: Introduction To Gautama Nyaya Sutras

83. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 1 38

Buddhist logical Dignaga 84. బౌద్ధతార్కికునకు పూర్వమే న్యాయభాష్యమును నిర్మించిన పక్షిలస్వామి వాత్స్యాయనుని ద్వారమున న్యాయసూత్రమునకు ఒక వ్యాఖ్యాత లభించెను. His Work resembles in style the Mahabhashya 84. అతనిభాష మహాభాష్యమును బోలియున్నది. but this is far from sufficient to justify us in assigning him to the 2 nd century B. C. 84. కాని దీనిమూలమున నీతని క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దమునకు జెందినవాడని నిర్ణయింప సమర్థింప వీలు కాదనియు, అందుచే The 4 th century is more plausible, though a rather earlier is *not* excluded. 84. ఇంతకు పూర్వకాలము సాధ్యమైయున్నను క్రీ. శ. 400 సంవత్సరము లని వాత్స్యాయనునినిర్ణయించుట ఉచితమని Keith కీత్ పండితుడు అభిప్రాయమును ప్రకటించెను. కాని అదేభావమును స్వీకరించి Dr. Windisch has sought to prove that Nyaya Bhashya must be ascribed to the same period in which the Mahabhashya was written, i.e. about 200 B. C. 85 క్రీ. పూ 200 సంవత్సరప్రాంతమున రచింపబడిన మహాభాష్య రచనకాలముననే న్యాయభాష్యము కూడ జెందునని డాక్టరు విండిష్ నిరూపింపయత్నించియుండెను. Considering this fact a space of 200 or 400 years would not be an unreasonable interval to suppose between the Sutras and the Bhashya. In other words Vatsayana may be assigneed to the 2 nd or 3 rd century B.C 85. సూత్రములకును భాష్యమునకు మూడు నాలుగువందల వత్సరముల అంతరముండుట అయుక్తి

84. Dr. A. B. Keith: A History of Sanskrit Literature 483
85. Pandit Gopinath Kaviraj; Introduction to Gautama Nyaya Sutras

కముకాదు. అనగా క్రీ. పూ. రెండు లేక మూడవశతాబ్దము నకు వాత్స్యాయనకాలమునిర్ణయింపనగుననిపండితగోపీనాధుని తాత్పర్యము. సుమారు క్రీ.పూ. 400 సంవత్సరములకు జెందిన అర్థశాస్త్రవేత్తయగు కౌటిల్యుడే యితడని కొందరందురుగాని దానికి గోపీనాధుడు సమ్మతింపలేదు, అయినను బూర్వోక్త చందము భాష్యమునగల మహాయానమునకుభావములనాధార ముగగొని భాష్యకాలనిర్ణయముగావింప యత్నించుట దోష భూయిష్ఠము. మరియు సూత్రకాలమునకు భాష్యకాలమునకు అంతరకాలమునునిర్ణయింపయత్నించి సూత్రకాలమునకనుసరించి భాష్యకాలమును నిర్ధారింపజూచుట లోపయుతము. కాల ప్రవాహమున అందునుయిందును అనేకవిధములైన ప్రక్షిప్త ములు చేరియుండుటచే నిర్దిష్ట మూలసూత్రముల భాష్యరూప మును నిర్ణయింప కష్టసాధ్యము. కానపతంజలికృతమహాభాష్య రచనమునకును వాత్స్యాయనభాష్యమునకునుభాషావిధానమున బోలికయుండుటచే రెండును ఒకేకాలజనితములని తీర్మానించు కొనుట యుచితము. అట్లగుచో Patanjali was the author of the Mahabhashya and also of the Yoga Sutras and that he lived without any doubt between the 9 th and 10 th centuries B. C. that is about the 10 th century B. C. 86. పతంజలి మహాభాష్యమునకును యోగసూత్ర ములకును కర్త. నిస్సందేహముగ నితడు క్రీ.పూ. 9, 10 వ శతాబ్దములకు మధ్య అనగా బదవశతాబ్దమున యుండెనని 'The Age of Patanjali' 'పతంజలికాలము' అనుగ్రంథమున

86. Pandit. N. Bhashyacharya: The Age of Patanjali.

భాష్యాచార్యులు నిర్ధారణము చేసియుండుటచే వాత్స్యాయన కాలముగూడ క్రీ. పూ. పదవశతాబ్దముగా నిర్ణయింపనవకాశ మున్నది. అందుచేత Vatsayana is an ancient Rishi. By tradition he is regarded as Bhagavan, Muni, Mahamuni, and Maharshi. 87. వాత్స్యాయనుడు, ప్రాచీనఋషీశ్వరుడు, భగవాన్, ముని, మహాముని, మహర్షి శబ్దములచే సంప్రదాయము అతనిని సంబోధించుచున్నదని నందలాల్ సింహా విశద పరచెను.

వాత్స్యాయనభాష్యము బహుళ సందేహముల కాకర ముగ నున్నది. అయిదు అధ్యాయములుగ పది ఆహ్నికము లుగ నున్న న్యాయసూత్రగ్రంథమునే పూర్తిగ అక్షపాదుడే వ్రాసెనో లేక కేవలము వ్యాఖ్యానపమున నేపరంపరగ నది యరు దెంచెనో అనిర్ధారితము. It seems to me that it is only the first book of the Nyaya Sutra containing a brief explana - tion of the 16 categories that we are justified in ascribing to Akshapada 88' షోడశతత్వములకు స్వవివరణముతో గూడిన న్యాయసూత్ర ప్రథమాధ్యాయమే అక్షపాదునకు అన్వయించుట సమంజసమని తనకు తోచుచున్నదని విద్యాభూషణుడు పలుకుచు, తర్వాత నాలుగు అధ్యాయములలోబౌద్ధమీమాంసాది సిద్ధాంత విమర్శనముగలదు గాన తర్వాతివారికన్వయించు టుచితమని అతడు వాదించెను. వాత్స్యాయనుడు న్యాయ సూత్రములకు ప్రథమభాష్యమును విరచించి, and harmonized the defferent and at times conflicting additions and interpolations by the ingenious introduction of Sutras

87. Nandalal Sinha: Nyaya Sutra of Gotama

88. M.M Satish Chandra Vidyabhushana : Nyaya Sutras of Gotama

of his own making fathered upon Akshapada. 88. పరస్పరవిరుద్ధములైన ప్రక్షిప్తవాక్యముల నన్వయింపజేయువిచిత్రిముగ తానే కొన్నిసూత్రముల గల్పించి వానిని అక్షపాద రచనలుగా నన్వయించెనని విద్యాభూషణుని అభిప్రాయము. కాని ఆ అభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకించి 'It is reasonable to conclude that all the original of Gautama have been preserved in the Nyaya Bhashya of Vatsayana. 89. వాత్స్యాయనరచితన్యాయభాష్యమునఆదిమసూత్రములన్నియు గలవనుటయుక్తమని నందలాల్‌సింహా వర్ణించెను. ఇట్టి భేదభావముల కవకాశమిచ్చినది వాత్స్యాయనరచనావిధానమే యగును. "సూత్రార్థో వర్ణ్యతే యేనపదైః సూత్రానుసారిభిః। స్వపదాని చ వర్ణ్యతే భాష్యం భాష్యవిదోవిదుః।' స్వీయకృత పదముల ద్వారా సూత్రానుసారముగా సూత్రార్థమును స్వీయపదములను వర్ణించుచో భాష్యమని భాష్యవిదులు పలుకుదురు ఈసూత్రమునకనుసరించి వాత్స్యాయనుడుతన భాష్యరచనమున బూర్వపక్ష సిద్ధాంతప్రతిపాదనమునకై స్వయముగ గొన్ని సూత్రములనుండి విడదీయుట గష్టసాధ్యమగుటచే నీకలవర మేర్పడినట్లు తజ్ఞుల అభిప్రాయము.

o — o

88. M.M. Satish Chandra Vidya Bhushana: Nyaya Sutras of Gotama

89. Nandalal Sinha: Nyaya Sutras: Gotama

న్యాయదర్శనము - వ్యాఖ్యాతలు

వాత్స్యాయనునివిమర్శాట వసుబంధునిశిష్యుడైన క్రీ.శ. 400 సంవత్సరములకు చెందినవాడై చైనాదేశమునుండియరుదెంచిన హియాన్‌సాన్‌యొక్క గురువై ప్రఖ్యాతనలందా విశ్వవిద్యాలయ పరిషత్సభాపతియై యొప్పారిన ఆంధ్ర బౌద్ధభిక్షు దిఙ్నాగుడు వాత్స్యాయనభాష్యమును విమర్శించుచు, ఖండించుచు, వివరించుచు (1) ప్రమాణసముచ్చయ (2) న్యాయప్రవేశ (3) హేతుచక్రహమరు (4) అలంబనపరీక్ష (5) ప్రమాణశాస్త్రపరీక్ష యను జటిల గ్రంథరచనముల గావించి న్యాయశాస్త్రమును విజృంభింపజేసి తరువాతిపండితలోకమునకు ఆదర్శ స్థానము నలంకరించెను. ఆతనిరచనల ఖండించుచు వాత్స్యాయనభాష్యమును సమర్థించుచు క్రీ. శ. 620 సంవత్సరమునకు చెందిన ఉద్యోతకారుడు ప్రశస్తమైనన్యాయవార్తికను వాత్స్యాయనభాష్యమునకు వ్యాఖ్యగ రచించెను. అదే కాలమునకుజెందిన బౌద్ధభిక్షు ధర్మకీర్తి తన న్యాయబిందు గ్రంథమున దిఙ్నాగుని సమర్థించెను. అంతట సర్వతంత్రస్వతంత్ర, షడ్దర్శనవల్లభ మొదలగుబిరుదములుగల్గువాచస్పతి మిశ్రుడు, (1)న్యాయవార్తికాతాత్పర్యటీక (2)న్యాయసూచీనిబంధ (3) న్యాయసూత్రోద్ధార అను గ్రంథరాజములద్వారమున ఉద్యోతకారుని సమర్థించెను. తర్వాత క్రీ.శ. 984 సంవత్సరమువాడగుఉదయనాచార్యులునున్యాయవార్తికాతాత్పర్య

టీకాపరిశుద్ధి అను గ్రంథమున న్యాయశాస్త్రమును అభివృద్ధి గావింపజేసిరి. ఈశాస్త్రమును వివరించుచు తాముపయోగించు కొనుటయందు వివిధ సిద్ధాంతవాదులేగాక, నాగార్జున, దిఙ్నాగ, ధర్మకీర్తి, ధర్మోత్తర, మొదలైన బౌద్ధాచార్యులును, భద్రబాహు, సిద్ధసేన, దివాకార, మానిక్యనంది, ప్రభాచంద్రాది జైనమతాచార్యులును పాల్గొని న్యాయశాస్త్రమును బోషించి అభివృద్ధిపరచి ఒక మహాసాగరముగా నొనరించుటచూడ దీన న్యాయశాస్త్రముయొక్క ఉత్కృష్టత వ్యక్తమగుచున్నది.

* * *

న్యాయశాస్త్ర ప్రశస్తి

న్యాయశాస్త్రము

"ప్రమాణైరర్థపరీక్షణం న్యాయః" (న్యా భా. 1.1.1) ప్రమాణములద్వార అర్థమును బరీక్షించుటయే న్యాయమను నిర్వచనమునను సరించి, We have in India one of the best logical developments of thoughts 90. భారతదేశమున సర్వోత్తమ తర్కశాస్త్రాభివృద్ధిగలదని Max Muller మాక్సు ముల్లరు వచించినట్లు సుప్రశస్తినార్జించి, "న్యాయవిద్ ధర్మతత్త్వజ్ఞః" (మహాభారత-శాంతి. 5అ) అని కీర్తిగాంచిన దేవర్షియు భక్తాగ్రేసరుండును అగు నారదమహర్షిచేతనే యవలంబింపబడిన న్యాయవిద్యను ఎట్లు నుతింపగలము! The Nyaya on its logical side is popular 91. న్యాయము తన తర్కవిధానమున బ్రసిద్ధమై అనేక అనుచరుల నాకర్షించి, Logic which is the basis of all studies 92. న్యాయము సర్వవిద్యల కాధారమైనదను రాధాకృష్ణుని వచనమురీతిగ భారతీయవిజ్ఞానమునకు సక్రమ శాస్త్రీయ పరిశీలనావిధానమును బోధించి 93. serves as an introduction to all systematic philosophy 9 . సర్వశాస్త్రీయ తత్త్వశాస్త్రములకు అది ప్రాతిపదికమై యొప్పారుచున్నదని గౌటిల్యుడు వచించెను. న్యాయము

---

90 Prof, F. Max Muller:

91. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 28

92. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 30

93. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 166

94 Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 32

Describes at great length the mechanism of knowledge 95. విజ్ఞానయంత్రమును ప్రస్ఫుటక్రియ వివరించునని రాధాకృష్ణుడు వచించినట్లు, That which gives distinction to the Nyaya is its critical treatment of metaphysical problems 95. తత్త్వార్థసమస్యల సవిమర్శాపద్ధతిజర్చించుటయే న్యాయమునకు ప్రాధాన్యత నొసంగునని వాత్స్యాయన, ఉద్యోతకారులు ప్రశంసించినట్లు, the purpose of Nyaya, as a critical examination of the obejects of knowledge by means of the canonsof logical proof 95. తర్కనిరూపణములద్వారా జ్ఞానవిషయముల దీవ్రపరిశీలనయే న్యాయశాస్త్రోద్దేశ్యమని వాచస్పతిమిశ్రుడు నుతించినట్లు న్యాయము అతి ప్రాధాన్యతను వివిధ సిద్ధాంతలోకమునుండి గడించియున్నది. అందుచేత Anvikshiki is a distinct branch of study over and above the other three of the Vedas. Vartha or commerce and దండనీతి of polity 96. వేద, వార్త, దండనీతి యనబడు విద్యాత్రయికంటె ఆన్వీక్షికీ ప్రత్యేకమును ప్రధానమును అని కౌటిల్యుడుగూడ న్యాయమును ప్రశంసించియుండెను.

— o —

న్యాయ - వైశేషికములు

ఆ న్యాయవిద్య is only a development and compliment of that of Kanada 97. కణాదశాస్త్రమునకు అభివృద్ధి

95. Prof S. Radhakrishnan; Indian Philosophy vol 2 30
96. Prof S. Radhakrishnan; Indian Philosophy vol 2 18
97. Dr- A. A. Macdonell: A HistoryofSanskritLiterature386

రూపమై పూరాణమై యొప్పారునని Macdonell మాక్డొనెల్ అను చందము, Nyaya and Vaiseshika take up respectively the world within and the world without 98. న్యాయ వైశేషికములు అంతర బాహ్యములగా కొనినవి. ఎట్లనిన While the Nyaya gives us an aecount of the proceesses and methods of a reasoned knowledge of objects, the Vaiseshika develops the atomic constitution of things which the Nyaya accepts without much arguments 98. విషయార్థములయొక్క సయుక్తికజ్ఞానమునకువిధానము న్యాయ మొసంగుచుండ, వైశేషికము పదార్థములపరమాణు ప్రయుక్త నిర్మాణమును అభివృద్ధి చేసెను. దానిని న్యాయ ఎక్కువ వాదములేకయే స్వీకరించెను అని రాధాకృష్ణ వివరణము. అనగా వైశేషికము బాహ్యగోచర ప్రపంచ నిర్మాణవిషయ పరిశీలనముగావింప, న్యాయము తన్నిరూపణార్థము, ఉచితయుక్తిని మానసిక పటుత్వమును ప్రసాదించును. అందుచేతనే ఆ రెండును సమానతంత్రములని పేర్వడసి యున్నవి రెండును గూడ నానాత్మలను, సగుణదైవమును, పరమాణునిర్మిత విశ్వమును విశ్వసించి, ఒకేవిధమైన వాదవిధానము నవలంబించి యున్నవి. అవును, గౌతమ, కణాదఋషిద్వయము ప్రభాస క్షేత్రమున శివావతారముగ ప్రఖ్యాతిగన్న పరమగురు సోమశర్మ చరణసేవాలబ్ధ జ్ఞానప్రతిపాదనమున ఒకరికొకరు తోడు నీడయై పరస్పరాపేక్షికత్వమున సమానతంత్రములగు న్యాయ వైశేషికముల నిర్మించి తాము కీర్తిగడించి, తమ గురుదేవుని

98. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 30

యశస్సును దిగంతముల నిండజేసియుండుట అత్యంత సము చితమేగదా!

*

న్యాయ ప్రశస్తి

పై కారణమున Nyaya is so predominently dia-lecticol 99. న్యాయము సంపూర్ణముగా తార్కికము అయి యొప్పారినది. కాన దాని సహాయము లేక నిత్యజీవితవిధానమే దుస్తరమగుటచే బరిపాలకుడు న్యాయాధిగముడై యుండ వలయునని (అ.11) గౌతమధర్మసూత్రము ఆదేశించుచున్నది. న్యాయాధిపతి "తర్కో౽భ్యుపాయః" తర్కము ననుసరించియే న్యాయనిర్ణయము గావింపవలెనని శాసించుచున్నది. రాజు "ఆన్వీక్షికీం" (మనుస్మృతి 7. 43) అను న్యాయ విద్య యందు ప్రవీణుడై యుండి, ఆస్థానమున 'హైతుక స్తర్కి నౌరుకార్తి' (మను.12.111) అనువిధంబున తార్కికపరిషత్తు ఉండవలెనని మనువుగూడ బోధించుచున్నాడు. అందుచే "పురాణన్యాయమీమాంసా ధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః। వేదాః స్థానానివిద్యానాంధర్మస్య చ చతుర్దశ॥"(యాజ్ఞవల్క్యసంహిత 1.3) మొదలగు పదునాలుగువిద్యలతో న్యాయవిద్యకు ప్రముఖ స్థానము యాజ్ఞవల్క్యునిచే నొసంగబడియున్నది. ఇదే విధ ముగ బ్రహ్మపురాణముగూడ "అంగాని చతురో వేదాన్ పురాణ న్యాయవిస్తరాన్ । మీమాంసాధర్మశాస్త్రం చ పరిగృహ్యాథ సాంప్రతం॥" చతుర్దశవిద్యలను శ్రీమహావిష్ణువుమత్స్యరూపమున

99. Dr. A. B. Keith: Indian Logic and Atomism 265

నుద్ధరించినట్లు తెలుపుచున్నది. "అనంతరం చ వక్త్రేభ్యో వేదా స్తస్య వినిఃస్మృతాః। మీమాంసా న్యాయవిద్యా చ ప్రమాణాష్టక సంయుతా॥' (మత్స్య. 3 2) అను శ్లోకార్థమున మత్స్యపురాణము న్యాయము వేదములతో చతుర్ముఖుని ముఖము నుండియే వెలువడెనని ఘోషించుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున కశ్యపాది మహర్షుల ఆశ్రమములుగూడ "న్యాయతత్త్వాత్మ విజ్ఞాన సంపన్నైః వేదపారగైః"(మహాభారత.ఆది-70) న్యాయ ఆత్మ విజ్ఞానవేత్తలచే నలంకృతమై యుండెననియు" న్యాయతంత్రా ణ్యనేకాని తైస్తైరుక్తావాదిభిః। హేత్వాగమసమాచారై ర్యదుక్తం తదుపాస్యతాం॥ (మహాభారత. శాంతి. 70. అ) హేతువిద్యచేత ఆగమశాస్త్రముచేత ప్రామాణికమైనది న్యాయ మనియు అది ఉపాసింపదగినదనియు మహాభారతము తెలుపు చున్నది, మరియు నాటి సభారంగముల వర్ణించుచు, "తస్మిన్ యజ్ఞే ప్రవృత్తే తు వాగ్మినో హేతువాదినః। హేతువాదాన్ బహూనాహుః పరస్పరజిగీషవః॥"(అశ్వమేధ.85) పరస్పరపరా జయాపేక్షులై వాదప్రతివాదములసల్పు హేతువాదులశబ్దము లచే నిండియుండెనని భారతము వచించెను.

పై నుదాహరింపబడిన విధముగ న్యాయవిద్య అనన్య సామాన్య ప్రతిభాశీలమై,పండితజన మనోరంజకమై,మహర్షిగణ సంసేవితమై యొప్పారి , సర్వసిద్ధాంతముల కధిష్ఠానమై సర్వా దరణీయమై విరాజిల్లెననుట స్పష్టము. కావున Logic and Science, Philosophy and Religion are related organically 100. న్యాయ, భౌతిక విజ్ఞానములు,తత్త్వశాస్త్రముఆధ్యాత్మిక

100. Prof. S. Radhakrishnan; Indians Philosophy Vol 2 769

జీవనము అభేద్యముగ మిళితమైయున్నవనిపండితాభిప్రాయము. ఆవిధముగ Nyaya points out that no stable philosophy can be built except on the foundation of logic 100. సుస్థిర తత్వార్థశాస్త్రము న్యాయాధిష్ఠానముమీదనే నిర్మింప బడగలదనురీతి సర్వసిద్ధాంత ప్రతిపాదనమునకున్యాయమూధార భూతమై సకలసిద్ధాంతముల నాకర్షించి ఆదరింపబడుటయుం దాశ్చర్యము ఆవంతయు లేదు.

— o —

న్యాయము - ఈశ్వరుడు

కాని దర్శనకారుని కాలమున గాకపోయినను, గాలాంతరమున న్యాయదర్శనమునకు గొందరు ప్రతిపక్షులు లేకపోలేదు. The idea of super-natural being may rouse to a certain extent the power of action in man, but it also brings spirital decay101. పరమాత్మయొక్క అస్తిత్వ భావము మానవునిలో గొంతవరకు క్రియాకారకశక్తినిఉద్భవింప జేసినను, ఆధ్యాత్మికక్షీణతనుగూడ బ్రాపిలజేయునను వివేకానందుని వచనమురీతి, కేవల మీశ్వరప్రతిపాదనము మానవోద్ధరణకార్యమున అసంపూర్తియగునని గ్రహించియుండనోపు, Nyaya and Vaiseshika lay stress on the practical side 102. న్యాయవైశేషికములు ప్రత్యక్షజీవితవిషయముల

100. Prof S. Radhakrishnan: Indian Philosophy Vol 2 769
101. Swami Vivekananda: The Complete Works Vol 1 122
102. Sevaka Pratishta Tyagi Mahatma: The True Vedanta

స్వీకరించు నుద్దేశ్యమున నుండుటచే న్యాయసూత్రకర్తయగు అక్షపాదుడు ఈశ్వరప్రతిపాదనము గావించియుండలేదు. The empirical tendency and the dialectical interests of the Nyaya are responsible for its practical indifference to the question to the reality of God. 103. న్యాయశాస్త్రమునకు వ్యవహారిక ప్రవృత్తి తార్కికవిషయశ్రద్ధయును ఈశ్వరాస్తికవిషయములపై ప్రత్యక్షవిర్లక్ష్యమునకు గారణభూతమైనవని రాధాకృష్ణుడును వచించెను. ఈవిషయమునే తన తర్కసంగ్రహమున Athalye అథేలి చర్చించుచు, Kanada and Gautama might have at first purposely excluded God from their systems not as being totally non-existent but as being beyond and above the phenomenal world with which their systems were chiefly concerned 103. తమ దర్శనములు భౌతిక మీమాంసామార్గములుగాన, ఈశ్వరుడు సంపూర్తిగా నాస్తి యని గాక భౌతికమునకుఅతీతమను భావమున దమ రచనములలో ఈశ్వరుని కణాద గౌతములు ప్రస్తావింపరైరి యనియు, Possibly the aphorisists confined themselves to a classification and dis cussion of subluminary things only, without minding the super-natural agency, while the commentators considering this to be a defect supplied the ommission by inserting God. బహుశః అభౌతికకర్తృవిషయమును లక్షింపక, ప్రాకృతిక విషయములమాత్రమే మీమాంసించివిభజింప సూత్రకారులు తమ దృక్పథములనుంచి యుందురనియు,

103. Prof. S. Radhakrishnan: Indian Philosophy vol 2 166

కాని అది లోపముగనెంచి వ్యాఖ్యాతలు ఈశ్వరుని చొప్పించి యుందురని నాతని అభిప్రాయము. They never try to deceive us as to their principles and the consequences of their theories.104. దర్శనాచార్యులు తమ సిద్ధాంతవిషయములను, ఆసిద్ధాంతఫలితములను మరుగుపరచువారు కాకుండుట కెంతయో ఆనందము కలుగుచున్నదని Max Muller మాక్సుముల్లరు అనుకీతి సిద్ధాంత ప్రతిపాదన ఫలితముల గ్రహించియుండియు విశ్వసించిన సత్యములకై వెన్నుజూపుటభీరువుల లక్షణమగు టచే కణాద గౌతములు యథాతథముగ దమ వాదముల్ప్రతి పాదించియుండిరి. The belief in a super-natural agency which ordains every thing has led to a certain irresponsibility on the social plane, and emotion and sentimentality have taken the place of reasoned thought and inquiry 105. సర్వమును అనుగ్రహించు అప్రాకృతిక ఈశ్వరవిశ్వాసము సాంఘికముగ బాధ్యతారాహిత్యమును గలుగజేసి, సహేతుకభావపరిశీలనావిధానముల ఉద్రేకమూర్ఖత్వముల ప్రతిష్ఠింపచేసెనను జవహరిలాల్ నెహ్రూ మహాశయుని దృష్టి గౌతమాదులకుకూడ గలిగియుండునేమో! అయినను In the Nyaya Sutra we find only a casual mention of God106. న్యాయసూత్రములలో ఈశ్వరప్రస్తావనమాత్రము గలదనియు, పూర్వము న్యాయము నాస్తికముగ నుండియుండు నని రాధాకృష్ణుడు వచించెను. సర్వదర్శనము లఖండించియున్న

104. Prof. F. Max Muller: The Six systems of Indian Philo-sophy x

105. Pandit Jawaharlal Nehru: Discovery of India 439

106. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 48

వ్యాసుడు బ్రహ్మసూత్రములలో న్యాయము ఖండింపకుండుట especially as it was agreeable to the admission of Iswara 107. న్యాయమునకు ఈశ్వరాస్తిత్వము అసమ్మతము కాకుండుటయే యనియు గొందరు విజ్ఞులు భావించిరి. The Iswara of the Nyaya Sutra concerned only with the adjustment of fruits of actions108.న్యాయసూత్రములగల ఈశ్వరుడు కర్మఫలితము నేర్పరచుటతో మాత్రము సంబంధించి యుండుననియు పండితులు తలంచిరి.

o — o

న్యాయ ఖండనము

అయినను, గౌతమీయదర్శనమున సనాతనమును, వైదికమును, అగు ఈశ్వరప్రశంసయు తత్సంబంధమైన యజ్ఞయాగాది కర్మకలాపముల ప్రస్తావనయును ప్రస్ఫుటముగ గానరాకుండుటచే గొందరు వైదికపరులు కినిసి, న్యాయదర్శన ఖండమును, దూషణమును ప్రబలముగ గావించిరి. "ఆమ్నాయస్య క్రియార్థత్వాదానర్థక్యమతదర్థానాం" (పూ. మీ. 1. 2. 1) వేదము కర్మప్రవృత్తికముగాన తత్ప్రతిపాదనముగావింపని శాస్త్రము నిరర్థకమని జైమిన్యాచార్యుడు మండలించెను. "ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః। బుద్ధిమాన్వీక్షికీం ప్రాప్య నిరర్థకం ప్రవదంతి తే' (వాల్మీకిరామాయణము అయోధ్య100) ముఖ్యమగుధర్మశాస్త్రముల మార్గదర్శకములు

107. Prof. S. Radhakrishnan; Indian Philosophy Vol 2 06
108. V.T.Srinivasa Iyangar; Outlinesof HinduPhilosophy208

గగ్గికొనక, నిర్లక్ష్యముగ నిరర్థకమగు ఆన్వీక్షికీవిద్య నవలంబించువారు దుర్బుద్ధులని వాల్మీకిమహర్షి ఆన్వీక్షికినినిరసించెను. ధర్మశాస్త్రకర్తయగుమనువుగూడ "యోఽవమన్యేత తేమూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాత్ ద్విజః । స సాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిందకః" (మనుస్మృతి. 2 11) వేదశాస్త్రముల వర్జించి, హేతువిద్యనాశ్రయించిన బ్రాహ్మణులు, నాస్తికులును వేదనిందకులునుఅగుటచే సాధుపురుషులచేబహిష్కరింపబడవలెను అని శాసించియున్నాడు. తర్కవిద్యాభ్యాసకులకు శృగాలత్వము ఉత్తరజన్మమున గలుగునని మహాభారతగ్రంథము శపించియున్నది. (మహాభారతము-శాంతి.180 అ) అట్లే తంత్రశాస్త్రముగూడ గౌతమప్రోక్త శాస్త్రార్థనిరతాః సర్వ ఏవ హి । శార్గాలీం యోనిమాపన్నాః సందిగ్ధాః సర్వకర్మసు॥ (గంధర్వతంత్ర) గౌతమప్రోక్తమైనన్యాయశాస్త్రనిరతులైన సర్వులును సర్వకర్మసందిగ్ధులుగాన శృగాలయోనిబొందెదరని నిందించుచున్నది. అందుచే "స్నాతకానామిదం శాస్త్రం వాచ్యం పుత్రానుశాసనం । న తర్కశాస్త్రదగ్ధాయ తథైవ పిశునాయ చ" (శాంతి-246అ) ఈ వేదాంతశాస్త్రము బ్రహ్మచారులకు పుత్రులకునుమాత్రమే బోధింపబడవలెను. తర్కశాస్త్రముచే దగ్ధమైనవారికి దుర్భాషులకు నిది అవాచ్యమని వేదాంతనిషేధమును వ్యాసులు మహాభారతమున గావించుచున్నాడు.

o — o

న్యాయఖండన తాత్పర్యము

పై నుదాహరింపబడినఖండన వాక్యములలోననేకములు న్యాయమును స్తుతించియున్న భారత, రామాయణ, మనుస్మృత్యాదులచే జేయబడియుండుట మిగుల విచిత్రము. అందుచే నాయాగ్రంథములు స్వమతవ్యాఘాతములై అసంబద్ధములై న్యాయవిషయమున బ్రవర్తించియుండునట్లు గానుపించును. అట్లు ఖండించుచున్నసమయమున నవి న్యాయమూలసిద్ధాంతమగు విచారణావిధానము నవలంబించుచున్నవి గాన ఆయాగ్రంథములు మరల నాన్యాయవిధానమునేపురస్కరించుకొని న్యాయఖండనముగావించుట గాననగును. న్యాయకర్త అహల్యానాథుడైన గౌతముడేయైయున్నచో "మహాత్మనః ఆశ్రమో దివ్యసంకాశః సురైరపి సుపూజితః" (వాల్మీకిరామాయణము) అనియు, "గౌతమస్యాశ్రమం పుణ్యం" "దీర్ఘతపసః" అనియు గౌతమునేగాం ఆశ్రమమునుగూడ అధికముగ సంస్తుతించియున్న రామాయణగ్రంథము ఆగౌతమునే ఎట్లు నిందించునో ఆశ్చర్యము. అట్లగుచో రామాయణగాథలో గల గౌతముడు న్యాయశాస్త్రనిర్మాతకాడేమో అనియు సందియము కలుగకమానదు. మీదుమిక్కిలి రామాయణమున గౌతమునకు యితరవిశేషములతోసహా ఆన్వీక్షికీకర్తయనిగాని తార్కికుడనిగాని యెందును గానరాదు. వాల్మీకిమహర్షికి శాస్త్రకర్తృత్వము అప్రధానమై గౌతమునితపస్సు మొదలైనవే అకర్షనీయమై యుండవచ్చును. అదేవిధముగ ఉపనిషత్తుల వేదముల న్యాయసహాయమున విభజింపగలిగినవ్యాసుడు, షడ్ద

ర్శనముల సన్నింటిని ఖండించిన్యాయమును ఖండింపనివ్యాసుడు పూర్వోక్తరీతి న్యాయనింద గావించుటయునసందర్భము. కాన నీఖండన వాక్యములన్నియు న్యాయగ్రంథముల గాలాంతర ప్రక్షిప్తములై జేర్చబడియుండనోపును. అట్లుగానిచో గౌతమప్రోక్త యుక్తివాదమును సక్రమరీతినుపయోగింపనేరక ఆర్షధర్మమునకే ముప్పువాటిల్లజేయ కొందరు యత్నింప "ఆర్షంధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రావిరోధినా। యస్తర్కేణానుసంధత్తే స ధర్మం వేద నేతరః॥' (మనుస్మృతి 11. 106) వేదశాస్త్రానుకూలమైన తర్కముచే ఆర్షధర్మముల విచారింపగా ధర్మమగును తద్వ్యతిరిక్తముఅధర్మముఅని మనువువివరించినట్లు కుతర్కవాదుల నిందించుటకై పూర్వోక్తనిందావాక్యములుపయుక్తములేమో యని తోచును. అందుచేత 'న చాగమాదృతే ధర్మే । స్తర్కేణ వ్యవతిష్ఠతే' ఆగమశాస్త్రబద్ధమైన ధర్మముతర్కముచేఖండింపబడజాలదనిఆగమధర్మము యొక్క పటుత్వమునుకుతర్కవాదనిరసనముచేయబడియున్నది. "నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయా"(కఠ 1.2.9) యీజ్ఞానము స్వబుద్ధిగత తర్కముచే ప్రాపింపబడునదికాదు అనియు కఠోపనిషత్తు బోధించియున్నది.'శుష్కతర్కస్యాత్మలాభస్సంభవతి' (బ్ర.సూ.భా.2.1.6) శ్రుతినిరపేక్షికమైన తర్కమునకిటు ఆత్మలాభము సంభవింపదనియు,కాన'శ్రుత్యనుగృహీతఏవహ్యత్ర తర్కోऽనుభవాంగత్వేనాశ్రయతే"(బ్ర. సూ. భా. 2.1,6.)శ్రుత్యనుగృహీతమగు తర్కమే అనుభవమున కంగముగ నంగీకార్యముగా శ్రీశంకరులను విస్పష్టము గావించియున్నాడు. మరియు "ఏవంహి సావద్యతర్కపరిత్యాగేన నిరవ

ద్య స్తర్కః ప్రతిపత్తవ్యో భవతి' (బ్ర. సూ. భా. 2.1.11.) ఇట్లుండగా దుష్టతర్క పరిత్యాగము చేసి నిర్దుష్టతర్కములు గ్రాహ్యములనియు శ్రీ శంకరుల సమన్వయము. ఆ కారణముననే "అచింత్యాః ఖలు యే భావాః న తాం స్తర్కేణ యోజయేత్"(బ్ర. సూ. భా. 2.1.6) ఏ విషయము లు నిశ్చయముగ అచింత్యములో వానిని తర్కము చేత సమన్వయింపరాదని స్మృతియు గూడ మనకు సలహా నొసంగుచున్నది. ఈ కారణము వలన, గౌతమ న్యాయ దర్శన ఖండనముగాని గౌతమఖండనముగాని గ్రంథములలేక, శుష్కతర్కము. లేక కుతర్కమే ఆర్షగ్రంథముల నిరసింపబడి యున్నట్లు సువిదితము. ఈ గౌతమదర్శనము అట్టి కుతర్కవాదులకు కూడ నుపయుక్తమగుట చే సనాతనపరులకు కొంచెము బాధ కలిగించెనని He founded a rational system of philosophy called Nyaya which at its inception had no relation with the topics of the Vedic Samhita and Brahmana——This being the nature of Nyaya at its early stage it was not received with favour by the orthodox community of Brahmanas. 109. ప్రారంభమున న్యాయదర్శనమున వేద సంహిత బ్రాహ్మణములతో సంబంధము లేకుండునట్లు యుక్తిసహితముగ గౌతముడు నిర్మించెను. న్యాయతత్త్వమిట్లగుట చే మొదట సనాతనులగు బ్రాహ్మణసంఘము చే నది యంగీకరింపబడలేదు అని విద్యాభూషణుని వచనము. కాని దర్శనము నిరసింపబడక తర్కమే నిరసింపబడియుండుట చే కుతర్కమునే సనాతనులు నిందించిరనుట సమంజసముగ నుండును. Gradually however, this system of philosophy instead of relying entirely

109. M.M Satish Chandra Vidyabhushana : Nyaya Sutras of Gotama

upon reasoning came to attach due weight to the authority of the Vedas 108. కాలక్రమమున యీ సిద్ధాంతము కేవల తర్కముపై నాధారపడక వేదప్రమాణమునకుగూడతగు ప్రాధాన్యత నొసంగుటచే the principles of Nyaya were assimilated in other systems of philosophy 109. న్యాయవిషయములు ఇతరసిద్ధాంతులచే స్వీకరింపబడినవనియు విద్యాభూషణుని అభిప్రాయము, కాని శ్రుతిబద్ధమగుతర్కము ప్రథమమునుండియు సర్వసిద్ధాంతులు స్వీకరించి తమ తమ సిద్ధాంత ప్రతిపాదనమున విరివిగా నుపయోగించుకొని రనుట కెట్టిసంశయము పొడగట్టదు. అటులేకుతర్కమునాటికి నేటికిని త్యాజ్యముగనే యున్నదనుటయు నిర్వివాదాంశమే. అందుచే గౌతమ అక్షపాదనిర్మిత న్యాయదర్శనము సర్వదా ఆదరణీయ స్థానముననేయుండ దాని కుమార్గముల వేదనిందకై యుపయోగించిన కుతార్కికనిందయే పూర్వగ్రంథముల గాంచ నుట కడుంగడు సముచితమైయున్నది.

న్యాయము - అన్వీక్షికి

న్యాయదర్శనమునగల పంచధ్యాయములలో షోడశ తత్త్వ ప్రతిపాదనముగావించు ప్రథమాధ్యాయముమాత్రమే గౌతమ ప్రణీతమనియు, నీతర్వాత మూడుఅధ్యాయములు పర

108. V.T.SrinivasaIyangar;Out Lines of Hindu Philosophy 208
109. M.M. Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama

కల్పితములై కాలాంతరమున జేర్పబడినవనియు, అయిదవ అధ్యాయముభాష్యకర్తయగువాత్స్యాయనమహాముని నిర్మాణ మనియు విద్యాభూషణుని భావము. కాని విద్యాభూషణుడే ఆ అభిప్రాయమును సంస్కరించుకొని, మేధాతిథిగౌతముడు ఆన్వీక్షికీనిర్మాత యనియు తర్వాత అక్షపాదుడు దానిని న్యాయ దర్శనరూపమున పూర్తిగావించెననియు తెలిపెను. కాని The theory that Gautama and Akshapada are two different persons is equally unsound 110 గౌతమాక్షపాద విభేదకల్పనము అసంగతమని నందలాలుడు తీర్మానించుట మన పూర్వగ్రంథమున దిలకించియుంటిమి. అధిక సంఖ్యాకులగు పండితులు అట్లే విశ్వసింతురు.

వాత్స్యాయన భాష్యరచన

భాష్యకారులైన వాత్స్యాయనుడు భాష్యరచనమున అచటచట సూత్రములవలె గొన్నివచనముల రచించి వాని గౌతమున కన్వయించెనను అపవాదుగూడ గలదని పూర్వము వచించియుంటిమి. ఆ విషయమున పండితలోకమున భిన్నాభిప్రాయము లేర్పడినవి. అందు ప్రథమపక్షమునకు క్రీ.శ. 820 సంవత్సరములకు జెందిన వాచస్పతి మిశ్రుడు నాయకుడు. వాచస్పతివ్రాసిన న్యాయవార్తికతాత్పర్యటీకకుబరిశుద్ధిఅను గ్రంథమున క్రీ. శ. 984 సంవత్సరములకు చెందిన ఉదయనాచార్యుడు

110. Nandalal Sinha : Nyaya Sutras of Gotama

వాచస్పతిని ఖండించి రెండవపక్షమునకు నాయకుడయ్యెను. న్యాయసూత్రార్థగహణమున యిట్లు భేదభావములున్ననుభారతీయ నిఖిలసంస్కృతవిద్యాస్థానములునుభాష్యనిష్టశంకత్వమును విశ్వసించుచున్నవి. ఇదేభావము ప్రాక్పతీచీపండితులకుకూడ నేడంగీకార్యముగా నున్నది. అందుచేత Keith కీత్ పండితుని వాక్యములలో The sugges.ion that Vatsayana is responsible for remodlling the Nyaya Sutra is wholly unsupported by evidence. 111. న్యాయసూత్రముల బరివర్తన కార్యమునకు వాత్స్యాయనుడు బాధ్యుడనుభావము సంపూర్ణముగా నిరాధారమని తెలియుచున్నది. కాన న్యాయదర్శనమునగల పంచాధ్యాయములును అక్షపాదగౌతమప్రణీతములే యనియు నిర్ధారణము

న్యాయరచన

గౌతమ న్యాయదర్శనము 'త్రివిధాచాఽస్యశాస్త్రస్య ప్రవృత్తిః-ఉద్దేశో లక్షణం పరీక్షాచేతి' (న్యా.భా. 1. 1. 3) ఉద్దేశ, లక్షణ, పరీక్షారూప త్రివిధ ప్రవృత్తులుగలిగియున్నది. అందు 'తత్ర నామధేయేనపదార్థమాత్రస్యాఽభిధానముద్దేశః' పదార్థమునకు నామధేయముద్వారా నామకరణముగావించుట ఉద్దేశ్యమనియుతత్రోద్దిష్టస్యతత్త్వవ్యవచ్ఛేదకోధర్మోలక్షణం, అట్లుఉద్దిష్టమైన దాని తత్త్వవిభాగధర్మమేలక్షణమనియు,'లక్షి

111,Dr.A.B.Keith ; Indian Logic and Atomism 25,27

తస్య యథా లక్షణముపపద్యతే నవేతి ప్రమాణైరవధారణం పరీక్షా '(న్యా.భా.1.1.3.) అట్లు లక్షితమైనదాని కెట్లు లక్షణము గలుగునో దాని ప్రమాణపూర్వకముగ నిశ్చయించుటయే పరీక్షయనియు వాత్స్యాయనుడు వివరించి యున్నాడు. అట్టి తర్కశాస్త్ర గ్రంథము, తర్క, ప్రమాణ, అవయవ, అన్యమత పరీక్షానాబడు చతుర్విషయ మీమాంసచేసియున్నది. ఈదర్శనమున ఒక్కొక్కదానికి రెండు ఆహ్నికములచొప్పునఅయిదు అధ్యాయములు గలవు. అనగా మొత్తమునకు దశాహ్నిక రూపమున విభజింపబడియున్నది. గౌతమమహర్షి యీగ్రంథము నంతటిని పదిదినముల పాఠమునకుగ పదిదినముల రచించి ముగించెనని కొందరి అభిప్రాయము. ఇందలి సూత్రసంఖ్య విషయమున విభిన్న భావములున్నట్లు పూర్వమే వచించి యుంటిమి. అగుటచే, మొత్తమునకు, 547 సూత్రముల మహా మహోపాధ్యాయులు చంద్రకాంతతర్కాలంకారులును, 540 సూత్రములేయని వంగీయ ఏషియాటిక్ సొసైటీవారును, 537 సూత్రములని మ. మ. భీమాచార్యఝాల్కీకార్ పండితుడును, 532 సూత్రములుగ మ. మ. గంగానాథఝా మహాశయుడును, 531 సూత్రములని మ. మ. గంగాధరశాస్త్రి తైలింగులును, 528 సూత్రములేయని వాచస్పతి మిశ్రయును తీర్మానించిరి. కాని అధిక సంఖ్యాకులు వాచస్పతినే ప్రమాణముగ నంగీకరించు చున్నారు.

న్యాయవిషయము - మాధవాచార్యుడు

మాధవాచార్యుడు న్యాయదర్శన సమీక్ష గావించుచు ప్రతి ఆహ్నికవిషయముల క్రోడీకరించివిరచించెను. ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున గౌతముడు నిఃశ్రేయసమును అధిగమింపజేసి అపవర్గమును ప్రసాదింప తత్త్వజ్ఞానరూపమైనషోడశతత్త్వముల ప్రతిపాదించి అందు ప్రమాణాది నిర్ణయపర్యంతమగు తొమ్మిదింటచర్చించి, ద్వితీయాహ్నికమున,ఎనిమిదవతత్త్వమగు వాదముతో ప్రారంభించి నిగ్రహస్థానమువరకుగల మిగిలినఏడింటిని చర్చించెను. ద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమును సంశయముతో నుపక్రమించి చతుర్విధ ప్రమాణముల చర్చించి, వాని పూర్వపక్షముల గౌతముడుఖండించెను. రెండవ ఆహ్నికమున నైతిహ్యాదిక ప్రమాణముల చర్చించి అవి ప్రథమ చతుర్విధ ప్రమాణాంతర్గతములని తీర్మానించును. తృతీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున అక్షపాదుడు ఆత్మపరిశీలన గావించి శరీరేంద్రియ విషయముల బరీక్షించి, ద్వితీయమున బుద్ధిమనముల మీమాంసించును. చతుర్థాధ్యాయమున మొదటి ఆహ్నికము ప్రవృత్తి, దోష, ప్రేత్యభావ, కర్మఫల, దుఃఖ, అపవర్గముల సమీక్షింప, రెండవ ఆహ్నికము, దోషకారణసత్యమును, అవయవ అవయవులనుసమాధినిజర్చించును. పంచమాధ్యాయమున ప్రథమాహ్నికమున దర్శనకారుడు వివిధరుప జాతిలక్షణములు విమర్శించి, ద్వితీయమున నిగ్రహస్థానావసర అవకాశముల సంపూర్తిగా చర్చించి గ్రంథపరిసమాప్తి గావించెను.

న్యాయవిషయము - వాచస్పతి

ఈ విషయమునే వాచస్పతులు 84 ప్రకరణములుగా విభజించి వానివాని కనువగు సూత్రముల బొందుబరచిన్యాయదర్శనాభ్యాసమును సులభతరము గావించియున్నారు. ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున దొలుత అపవర్గలాభము నొసంగు తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికై వలయువిషయప్రయోజనసంబంధరూప ప్రమాణాది నిగ్రహస్థానపర్యంత షోడశతత్త్వముల ప్రతిపాదనముతో ప్రారంభించి, విషయ, ప్రయోజన, సంబంధ (1-2) ప్రమాణలక్షణ (3-8) ప్రమేయలక్షణ(9-22) సిద్ధాంతపూర్వాంగలక్షణ (23-25) సిద్ధాంతలక్షణ (26-31) న్యాయ (32-39) న్యాయోత్తరాంగలక్షణము (40-41) లనబడు ప్రకరణములద్వారమున ప్రథమసూత్రమునగలషోడశకమునవిర్ణయ వరకుగల తొమ్మిది తత్త్వములు ఏడు ప్రకరణములలో పరీక్షింపబడియున్నవి. అట ద్వితీయాహ్నికమున షోడశకము లోని పదియవ వాదముతో కథాలక్షణ (1-3) హేత్వాభాస లక్షణ(4-9)ఛలలక్షణ(10-17)పురుషశక్తిలింగదోషసామాన్యలక్షణములు (18-20) నాబడు నాల్గుప్రకరణములలో నిగ్రహస్థానమనబడు పదునారవ తత్త్వమువరకు మీమాంసింపబడియున్నది.

ద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికము సంశయపరీక్షతో (1-7) ప్రారంభమై. ప్రమాణ సామాన్య పరీక్షా (8-20) ప్రత్యక్షలక్షణ పరీక్షా (21-32) ప్రత్యక్షానుమానత్వ పరీక్షా (33-36) అనుమానపరీక్ష(37-38)వర్తమానపరీక్ష (39-43)

ఉపమానపరీక్ష (44-48) శబ్దసామాన్యపరీక్ష (49-56) శబ్దవిశేషపరీక్ష (57-68) రూపమున అష్ట ప్రకరణములలో ప్రత్యాక్షాది ప్రమాణచర్చ చేసియున్నది. ద్వితీయాహ్నికము ఐతిహ్యాది ప్రమాణచర్చార్థమై ప్రమాణచతుష్టయపరీక్ష (1-12) తో ప్రారంభమై శబ్దానిత్యత్వ (13-39) శబ్దపరిణామ (40-57) శబ్దశక్తిపరీక్ష (58-69) లేక పదార్థ నిరూపణములను ప్రకరణచతుష్టయమున ప్రమాణచర్చ గావించియున్నది.

తృతీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికము ఆత్మేంద్రియ విభాగ విషయ ప్రతిపాదనమునకై సూత్మేంద్రియ వ్యతిరిక్తాత్మ(1-3) శరీరవ్యతిరిక్తాత్మ(4-6) చక్షురద్వైతనిరాకరణ (7-14) ఆత్మమనోవ్యతిరేక (15-17) ఆత్మనిత్యతా (18-26) శరీరపరీక్ష (27-31) ఇంద్రియభౌతికత్వపరీక్ష (32-51) ఇంద్రియనానాత్వ (52-61) అర్థపరీక్ష (62-73) లనబడు ప్రకరణ నవకమూలమునఆత్మవిశిష్టత వివరించినది. ద్వితీయాహ్నికమున, బుద్ధినిరూపణార్థము బుద్ధ్యనిత్యతా (1-9) ఔపాధికంక్షణభంగ (10-17) బుద్ధిఆత్మగుణత్వ(18-41)బుద్ధిఉత్పన్నాపవర్గత్వ (42-45) శరీరగుణవ్యతిరేక (46-55) మనఃపరీక్ష (56-5) శరీరస్థాదృష్టనిష్పాద్యత్వ (60-72)విధ అష్టప్రకరణముల మనోబుద్ధినిరూపణము గావింపబడెను.

మరియు చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున ప్రవృత్తి నిర్ణయముసేయదలచి, ప్రవృత్తిదోషసామాన్యపరీక్ష (1-2) దోషత్రైరాస్య (3-9) ప్రేత్యభావపరీక్ష (10-13) శూన్యతోపాదాన (14-18) ఈశ్వరోపాదానత (19-21) ఆకస్మికత్వ

(22-24) సర్వనిత్యనిరాకరణ (25-28) సర్వనిత్యత్వ నిరాకరణ (29-33) సర్వపృథక్త్వనిరాకరణ (34-36) సర్వశూన్యతానిరాకరణ (37-40) సంఖ్యైకాంతవాదనిరాకరణ (41-43) ఫలపరీక్షా (44-53) దుఃఖపరీక్షా (54-57) అపవర్గపరీక్షా (58-67) యను చతుర్దశ ప్రకరణములలో పరమతనిరాసము అపవర్గ సూచనము చేయబడినది. ద్వితీయాహ్నికమున తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి (1-3) అవయవావయవి (4-17) జౌపోద్ధాదికంనిరవయవత్వ (18-25) బాహ్యార్థభంగనిరాకరణ(26-37)తత్త్వజ్ఞానవివృద్ధి (38-49)తత్త్వజ్ఞానపరిపాలన (50—51) అను ప్రకరణముల తత్త్వజ్ఞాన వివరణము జరిగెను.

అయిదవ అధ్యాయమున మొదటి ఆహ్నికమున, వాదవివాదలక్షణముల వివరింప నుద్యమించి సాధర్మ్యాదికార్యసమా పర్యంత చతుర్వింశతి ప్రతిషేధహేతువుల దర్శనకారుడు వివరించెను. ఈ యిరువదినాలుగును నైజమున పదునారగుటచే షోడశప్రకరణముల వర్ణితములయ్యెను. అందు స్వత్పతిపక్షదేశనాభాస (1-3) సాధ్యదృష్టాంత ధర్మవికల్పప్రభావోత్కర్ష సమాదిజాతిషట్క (4-6) ప్రాప్త్యప్రాప్తియుగనద్ధవాహివికల్ప ప్రక్రమజాతిద్వయ (7-8) యుగనద్ధవాహిప్రసంగప్రతిదృష్టాంత సమ జాతిద్వయ (9-11) అనుత్పత్తిసమ (12-13) సంశయసమ (14-15) ప్రకరణసమ (16-17) అహేతుసమ (18-20) అర్థాపత్తిసమ (21-22) అవిశేషసమ (23-24) ఉపపత్తిసమ (25-26) ఉపలబ్ధిసమ (27-28) అనుపలబ్ధిసమ (29-31)

అనిత్యసమ (32-34) నిత్యసమ (35-36) కార్యసమ (37-38) షట్పక్షరూపకథాభాస (29-43) అనబడుసప్తదశప్రకరణములు గలవు. ద్వితీయాహ్నికమున ద్వావింశతి నిగ్రహస్థానములు వివరింపబడియున్నవి. ప్రజ్ఞాహేత్వన్యతరాశ్రిత నిగ్రహస్థాన పంచకవిశేషలక్షణ (1-6) ప్రకృతోపయోగివాక్యార్థప్రతిపత్తి ఫలశూన్య నిగ్రహస్థానచతుష్క (7-10) స్వసిద్ధాంతానువాద రూప ప్రయోగభాస నిగ్రహస్థానత్రిక (11-13) పునరుక్త నిగ్రహస్థాన (14-15) ఉత్తరవిరోధ నిగ్రహస్థాన చతుష్క (16-19) దోషనిరూప్యమతానుజ్ఞాదినిగ్రహస్థానత్రిక (20-22) కథకాసక్తి నిరూప్యనిగ్రహస్థానద్వయ (23-24) యనబడు ప్రకరణసప్తకములో నిగ్రహవిధాన వివరణము గావింపబడెను.

పై విధానపంచాధ్యాయసంశోభితమైనన్యాయదర్శనము ప్రథమసూత్రముననే నిర్దుష్టముగ సూచింపబడిననిఃశ్రేయసాధిగమనార్థమే అనగా అపవర్గార్థమే ప్రవృత్తమై చతుర్థాధ్యాయాంతమున అపవర్గవివరణముతో నంతమై తత్ఫలప్రాప్తి హేతువైనతత్త్వజ్ఞానసిద్ధికై యుపయుక్తమగుప్రమాణాదికవిషయముల, ఆత్మానాత్మవిభేదము, ప్రవృత్తివిధానముల వివరించియుండుటచే నది అసందిగ్ధలీల నుత్కృష్టమై సర్వోపయుక్తమై యలరారినది. అందుల కెట్టి సంశయమును లేదు. అయినను గ్రంథభాగమునం దధికభాగము ఈశ్వరేతర విషయప్రవృత్తమై యున్నంతమాత్రమున నది కలుషితముగ పరిగణింప సమంజసముకాదు. అది మోక్షదూరమనుట కెట్టి యాధార

మును కానరాదు. కాన న్యాయదర్శనమును న్యాయబుద్ధితో పఠించి, న్యాయవిమర్శాబుద్ధితో దేహేంద్రియ మనోబుద్ధుల పరీక్షగావించి, అపవర్గ సంనివేశప్రాప్తి నొందదలరు తమ చిత్తముల నియుక్తము గావించెదరుగాక! తత్సిద్ధిబడయుదురు గాక !

న్యాయదార్శన నామవిమర్శ

గౌతమమహర్షిసత్తముని చే నిర్మింపబడిన యీదర్శనము నకు గౌతమదర్శనమనియు, అక్షపాదదర్శనమనియు, నామము గలదు కాని సర్వసర్వత్రి దీనికి న్యాయదర్శనమనియే ప్రతీతి. "ప్రమాణైరర్థపరీక్షణం న్యాయః" (న్యా.భా.1.1.3) ప్రమాణములచే అర్థమును పరిశీలించుట యేన్యాయలక్షణమని వాత్స్యాయన నిర్వచనము. అనగా 'సమస్తప్రమాణవ్యాపా రాదర్థాధిగతిః న్యాయః' (న్యాయవార్తిక. 1. 1. 1) సమస్త ప్రమాణ వ్యాపారద్వారమున అర్థగ్రహణమే న్యాయమని వార్తికకారుడైన ఉద్యోతకారుని వివరణము. "ప్రత్యక్షాది ప్రమాణమూలాః ప్రతిజ్ఞాదయః పంచావయవాః ప్రమాణాని తైః అర్థస్య లింగస్య పరీక్షణం న్యాయః" (న్యాయవార్తికా తాత్పర్యటీక) ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల కాధారమగు ప్రతి జ్ఞాది అవయవపంచకముచే అర్థలక్షణ పరీక్షణమే న్యాయమని వార్తికాతాత్పర్యటీకా కారుడైన వాచస్పతిమిశ్రుని విపులీకర ణము. Nyaya, a term which is the early disignation of Karma Mimamsa and points through its history in its

generic sense of reasoning, while Nyaya philosophy proper borrows it and applies it more specially to denote the Syllogism 112. న్యాయ శబ్దము ప్రథమతః కర్మమీమాంస కన్వయమై యుక్తివిధానమనుభావమును తన చరిత్రలో సూచించును. న్యాయసిద్ధాంతము దాని గ్రహించి, ముఖ్యముగ అవయవికి అన్వయింపజేసెను అని కీత్ పండితుడు వ్రాసెను. "న్యాయ స్తత్త్వనిర్ణయం" (భాష్యచంద్ర 1. 1. 1) న్యాయ మన తత్త్వనిర్ణయమని భాష్యచంద్రవిర్మాత రఘూత్తముడు వచించెను. 'నీయతే అనేన ఇతి న్యాయః' దేనిచే నియమితమై చిత్తముల తీర్మానించుకొనునో అది న్యాయమను వ్యుత్పత్తి గలుచున్నది. The Nyaya means in popular usage, right or just, and so the Nyaya becomes the science of right reasoning 113. సాంప్రదాయికముగ న్యాయ మనగా ఉచితము, యథార్థము అని సామాన్యముగ అర్థము. అందుచే న్యాయము సద్విచనాశాస్త్ర మగుచున్నది. It is thus becomes a science of demonstration of correct knowledge 113. అట్లు అది ప్రత్యక్షార్థశాస్త్రముగను, ప్రమాణశాస్త్రముగను అగును అని రాధాకృష్ణుడు వచించెను ఇదేభావమును విద్యాభూషణుడును తెలిపిచ్చెను114. Nyaya probably means 'method' applicable to any kind of argumentation 115 న్యాయము,విధానమును సూచించుచు, ఏ విచారణాపద్ధతికైన నన్వయించునని Macdonell మాక్డొనెల్

112, Dr. A. B Keith: Karma Mimamsa 2
113. prof S. Radhakrishnan : Indian philosophy Vol 2 40
114. M.M.Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama
115. Dr. A. A;Macdonell : India,s past

పలుకును. Nyaya is derived from 'ని' into 'ఇ' to go 'ని' లోనికి 'ఇ' పయనించుట అనువ్యుత్పత్తినుండి న్యాయము జనితమని Max Muller మాక్సుముల్లర్ అర్థమును గ్రహించెను116 Nyaya becomes equivalent to an argument and the system which treats more thoroughly than others, comes to be known as the Nyaya System 117. న్యాయ యనగా వాదము. ఇతర సిద్ధాంతములకంటె నేది నీవాదపద్ధతిని నిర్దుష్టముగ నవలంబించెనో అదిన్యాయసిద్ధాంతముగ నమ్మను అని పండిత వివరణము. కాని Technically the word Nyaya signifies syllogism and the Anvikshiki was called Nyaya Sastra where Nyaya constitutes its special topic 118. శాస్త్రీయముగ న్యాయమన అవయవి యగును. న్యాయము ప్రధానాంశముగనున్న ఆన్వీక్షికియే న్యాయ శాస్త్రముగ పరిగణింపబడినదని విద్యాభూషణుని భావము.

దీనినే ఆన్వీక్షికీ అనిగూడ వ్యవహరింతురు. ప్రత్యక్షాగమాశ్రితమనుమానం సాఽన్వీక్షా" (న్యా. భా. 1. 1. 1) ప్రత్యక్షాగమములద్వార అనుమానించుటలేక ఊహించుటయే ఆన్వీక్ష అనియు, "ప్రత్యక్షాగమాభ్యా మీక్షి తస్యాన్వీక్షణ మన్వీక్షా । తయా ప్రవర్తతే ఇత్యాన్వీక్షికీ-న్యాయవిద్యా -న్యాయశాస్త్రం" (న్యా. భా. 1. 1. 1) అట్టిఆన్వీక్షచే ప్రవృత్తము ఆన్వీక్షికీ నాబడును. అదియే న్యాయవిద్యా, న్యాయ

116. Prof. F.Max Muller: The Six Systems of Indian Philosophy 76
117. Prof S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 40
118. M. M. Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama.

శాస్త్రము అని వాత్స్యాయన నిర్వచనము. "ప్రత్యక్షాగమాభ్యా మవగతస్య వస్తునః అనుపశ్చాత్ ఈక్షణమన్వీక్షా, సా ప్రయోజనమస్యా ఇతి ఆన్వీక్షికీ" (అమరకోశ. 1. 161) ప్రత్యక్షాగమములచేత నవగతమైన వస్తువునకు వెనుకవిచారించుట అన్వీక్ష-అది ప్రయోజనముగాగలది ఆన్వీక్షికీ అనిఅమర వాక్యము. Again it is called ఆన్వీక్ష or investigation since it consists in the reviewing (అను-ఈక్షణ) of a thing previously apprehended (ఈక్షిత) by perception and verbal testimony 119. ప్రత్యక్షాగమ ప్రమాణములచే బూర్వమే యీక్షితమైన, అనగా గ్రహింపబడిన విషయమును ఈక్షణ అనగా మరల పరిశీలించునుగాన నది ఆన్వీక్షా యన బడెను అని రాధాకృష్ణ వివరణము.

మరియు నీశాస్త్రమునే "ఇదానీం తర్క-సంజ్ఞాపి ప్రదర్శితా" (న్యాయభాష్య 1. 1. 1) తర్క-నామమునగూడ వ్యవహరించెదరు. తర్క-శాస్త్రైవ న్యాయశాస్త్రత్వం" తర్క-శాస్త్రమే న్యాయశాస్త్రముగాగ్రహింపబడియుండుటచే "ఆన్వీక్షికీ దండనీతి స్తర్క-విద్యా అర్థశాస్త్ర" మని అమరకోశము తెలుపును. "అవిజ్ఞాతతత్త్వేऽర్థే కారణోపపత్తి స్తత్త్వజ్ఞానార్థమూహః తర్కః" (న్యా. సూ. 1. 1. 40) అవిజ్ఞాతమైనఅర్థగ్రాహణార్థమైఅన్యార్థ నిరాసము జేయుచు, యథార్థజ్ఞానమును తెలుపుటకై యూహించుట తర్క- మనంబడును అని న్యాయ

---

119. prof S.Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 20

పలుకును. Nyaya is derived from 'ని' into 'ఇ' to go 'ని' లోనికి 'ఇ' పయనించుట అనువ్యుత్పత్తినుండి న్యాయము జనితమని Max Mullerమాక్సుముల్లర్ అర్థమును గ్రహించెను 116 Nyaya becomes equivalent to an argument and the system which treats more thoroughly than others, comes to be known as the Nyaya System 117. న్యాయ యనగా వాదము. ఇతర సిద్ధాంతములకంటె నేది నీవాదపద్ధతిని నిర్దుష్టముగ నవలంబించెనో అదిన్యాయసిద్ధాంతముగ నమ్మెను అని పండిత వివరణము. కాని Technically the word Nyaya signifies syllogism and the Anvikshiki was called Nyaya Sastra where Nyaya constitutes its special topic 118. శాస్త్రీయముగ న్యాయమన అవయవి యగును. న్యాయము ప్రధానాంశముగనున్న ఆన్వీక్షికియే న్యాయ శాస్త్రముగ పరిగణింపబడినదని విద్యాభూషణుని భావము.

దీనినే ఆన్వీక్షికీ అనికూడ వ్యవహరింతురు "ప్రత్యక్షాగమాశ్రితమనుమానం సాఽన్వీక్షా" (న్యా. భా. 1. 1. 1) ప్రత్యక్షాగమములద్వార అనుమానించుట లేక ఊహించుటయే ఆన్వీక్ష అనియు, "ప్రత్యక్షాగమాభ్యామీక్షితస్యాన్వీక్షణమన్వీక్షా । తయా ప్రవర్తతే ఇత్యాన్వీక్షికీ-న్యాయవిద్యా-న్యాయశాస్త్రం" (న్యా. భా. 1. 1. 1) అట్టిఆన్వీక్షచే ప్రవృత్తము ఆన్వీక్షికీ నాబడును. అదియే న్యాయవిద్యా, న్యాయ

116. Prof. F.Max Muller: The Six Systems of Indian Philosophy 76

117. Prof S. Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 40

118. M. M. Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama.

శాస్త్రము అని వాత్స్యాయన నిర్వచనము. "ప్రత్యక్షాగమాభ్యా మవగతస్య వస్తునః అనుపశ్చాత్ ఈక్షణమన్వీక్షా, సా ప్రయోజనమస్యా ఇతి ఆన్వీక్షికీ" (అమరకోశ. 1. 161) ప్రత్యక్షాగమములచేత నవగతమైన వస్తువునకు వెనుకవిచారించుట అన్వీక్ష-అది ప్రయోజనముగాగలది ఆన్వీక్షికీ అనిఅమర వాక్యము. Again it is called ఆన్వీక్షా or investigation since it consists in the reviewing (అను-ఈక్షణ) of a thing previously apprehended (ఈక్షిత) by perception and verbal testimony 119. ప్రత్యక్షాగమ ప్రమాణములచే బూర్వమే యీక్షితమైన, అనగా గ్రహింపబడిన విషయమును ఈక్షణ అనగా మరల పరిశీలించునుగాన నది అన్వీక్షా యన బడెను అని రాధాకృష్ణ వివరణము.

మరియు నీశాస్త్రమునే "ఇదానీం తర్కసంజ్ఞాపి ప్రదర్శితా' (న్యాయభాష్య 1. 1. 1) తర్కనామమునగూడ వ్యవహారించెదరు. తర్కశాస్త్రైవ న్యాయశాస్త్రత్వం" తర్కశాస్త్రమే న్యాయశాస్త్రముగా గ్రహింపబడియుండుటచే "ఆన్వీక్షికీ దండనీతి స్తర్కవిద్యా అర్థశాస్త్ర" మని అమరకోశము తెలుపును. "అవిజ్ఞాతతత్త్వేర్థే కారణోపపత్తిత స్తత్త్వజ్ఞానార్థమూహః తర్కః" (న్యా. సూ. 1. 1. 40) అవిజ్ఞాతమైనఅర్థగ్రాహణార్థమైఅన్యార్థ నిరాసముజేయుచు, యథార్థజ్ఞానమును తెలుపుటకై యూహించుట తర్క మనంబడును అని న్యాయ

---

119. prof S.Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 20

సూత్రకారుని నిర్వచనము. "అవిజ్ఞాయమానతత్త్వార్థే జిజ్ఞాసా తావజ్జాయతే జానీయేయమర్థమితి" (న్యా. భా. 1. 1. 40) అవిజ్ఞాతమైన తత్త్వముయొక్క అర్థమును తెలియువరకు జిజ్ఞాస సేయుటే తర్కమని వాత్స్యాయనుని వ్యాఖ్యానము. అనగా "తత్త్వజ్ఞానార్థ మూహ స్తర్కః' (న్యా. భా. ఖద్యోత 1 1 40) తత్త్వజ్ఞానార్థమగు ఊహయే తర్కము నాబడునని గంగానాథ ఝామహాశయుని వివరణము. అందుచే నీ శాస్త్రము తర్క శాస్త్రమనియు నామాంతరము గలిగియున్నది. పూర్వాధున గ్రంథావళిలో ఈనామద్వయము ఎక్కువగ గోచరించుటచే నీ మూడునామములును ప్రఖ్యాతములనియే వచింపనగును. కాని యీమూడింట న్యాయదర్శన నామము సుప్రశస్తము.

మరియు 'అధ్యాయ న్యాయోద్యావసంహారాశ్చ' [అష్టాధ్యాయి 3.3.122] అను సూత్రము ననుసరించి "ని" అను ధాతు జనితము న్యాయమనియు, ఆ ధాత్వర్థము 'గమన' మనియు, కాన న్యాయపంచాంగమగు అవయవియొక్క పంచమ భాగమైన నిగమన [న్యా. సూ. 1. 1. 39] పదమున కన్వయ మిత్యాదియే యనియు విద్యాభూషణుడు వచించియున్నాడు. అనగ నిగమమునకు న్యాయము పర్యాయపదమే యని అతని అభిప్రాయము. 'హేత్వపదేశాత్ప్రతిజ్ఞాయాః పునర్వచనం నిగమనం' (న్యా. సూ. 1. 1. 39) హేతువును సూచించిన పిమ్మట ప్రతిజ్ఞను మరల వచించుటయే నిగమనమని సూత్రకారులు నిర్వచించియున్నారు. ఈ విధముగ శాస్త్రమునందు ఉపయోగింపబడియున్న ముఖ్యపదముల నన్వయించుచు నింక

ననేకవిధముల నీ శాస్త్రము పిలువబడుచున్నది. అవయువి యందు ద్వితీయభాగమగు హేతు (న్యా. సూ. 1. 1. 34] పదము గలదు. అనగా "ఉదాహరణ సాధర్మ్యాత్సాధ్య సాధనం హేతుః" ఉదాహరణములోని సాధర్మ్యము ననుసరించి సాధ్యమును సాధించుట హేతువుగా న్యాయసూత్రము. దాని ననుసరించి దీనిని హేతువిద్య యనియు హేతుశాస్త్రమనియు అనుటగలదు. ఈ శాస్త్రవిచారణ మంతయు ప్రమాణాధార మగుటచే దీనిని 'ప్రమాణశాస్త్ర' మనియు, [న్యా. సూ. 1.1.1-8] తత్త్వబోధ సేయునుగాన తత్త్వశాస్త్రమనియు(న్యా. సూ.1.11,4.2.1) వాదవిధానమును నేర్పునుగాన "వాదార్థ శాస్త్రమనియు (న్యా.సూ. 1.21) హేత్వాభాస, (న్యా.సూ. 1. 24 -9) ఛల (న్యా. సూ. 1.2.10 27) వాదవిధానముల నవం ంంచునుగాన ఫక్కికశాస్త్రమనియు నామాంతరముల గలిగియున్నది న్యాయదర్శనము. ఇక్కడ "ఫక్కిక" శబ్దము నకు నిరూపణయోగ్య ప్రతిజ్ఞావిషయమనియు, తార్కికవాద మనియు అర్థము.

All logical attempts to gather the floating conceptions of the world into some great general ideas were regarded as Darsana 120. సృష్టినిగూర్చి నానా విధంబులనున్న వాదముల నొక మహత్తర సామాన్య భావ పుంజముగా చేర్చుటకై గలుగు తార్కికవిధానమే దర్శనమని మాదవాచార్యుని దర్శన నిర్వచనము. దృశ్యతే తత్త్వమనేన దర్శనం' అనురీతి తత్త్వదర్శనప్రాప్తిగలుగజేయునది దర్శనము

120. Prof. S Radhakrishnan : Indian philosophy Vol 2 18

గాన They all help us to see some aspect of the Truth
121. దర్శనములన్నియు సత్యముయొక్క ఒకభాగమును గాంచ మనకు తోడ్పడునను రాధాకృష్ణ వచనానుసరణి న్యాయదర్శనముకూడ 'తత్త్వజ్ఞానాత్ నిః శ్రేయసాధిగమః' (న్యా. సూ 1.1.1) అను ప్రథమసూత్రము మూలముననే తత్త్వార్థదర్శనమున కుపయుక్త విధానమునుపదేశించుచున్న దిగాన దీని దర్శనమనుట సముచితముగ నున్నది.

---

121. Prof S.Radhakrishnan: Indian philosophy Vol 2 I8

న్యాయదర్శన తాత్పర్యము

'బాధనాలక్షణం దుఃఖం' 'తదత్యంతవిమోక్షః అపవర్గః' (న్యా. సూ. 1.1.21-22) బాధించులక్షణముగల దుఃఖము, దానినుండి సంపూర్తిగ విడిబడుటకు అపవర్గమునాబడు విమోక్షము తత్ప్రాప్తికై 'జ్ఞానగ్రహణాభ్యాసస్త ద్విద్యైశ్చ సహ సంవాదః' (న్యా.సూ. 4.2 47) జ్ఞానమునుగూర్చి బోధించు యీవిద్యను పఠించి, అప్రతీయమానేఽర్థే ప్రత్యయార్థస్య ప్రవర్తికా జిజ్ఞాసా' (న్యా భా,1.1.32)అవ్యక్తార్థవ్యక్తత్వము నకే ప్రవర్తించుటయే జిజ్ఞాసయగుటచే జిజ్ఞాసబుద్ధి నభ్యసించుటయు, తద్విజ్ఞానులతో జర్చించుటయు నత్యవసరమగుటచే "తత్త్వజ్ఞానంఖలుమిథ్యాజ్ఞానవిపర్యయేణవ్యాఖ్యాతం'(న్యా భా. 1.1.2) మిథ్యాజ్ఞానరాహిత్యమే తత్త్వజ్ఞానమను అర్థముగాన తత్సిద్ధికై "ప్రమాణ నిగ్రహస్థానానాం తత్త్వజ్ఞానాన్నిఃశ్రేయసాధిగమః" (న్యా.సూ 1.1.1) నిశ్శ్రేయసస్థితికారణమగు ప్రమాణాది నిగ్రహస్థానపర్యంత షోడశతత్త్వముల జ్ఞానముగూడ ఆవశ్యకమగుచున్నది. దాని నార్జింప'తం శిష్యగురు సబ్రహ్మచారి విశిష్టశ్రేయోర్థిభిరనసూయేభిరభ్యుపేయాత్' (న్యా. సూ. 4 2.48) అసూయారహితులగు శిష్యులు, గురువులు, సహపాఠిబ్రహ్మచారులు, శ్రేయోభిలాషులతో జర్చించుటయు ముఖ్యావసరము. అట్టి నిస్స్వార్థులు అనసూయాపరులు లభింపకున్నను, సత్యాపేక్షతో 'ప్రతిపక్షహీనమపి వా

ప్రియోజనార్థమర్థిత్వే" (న్యా. సూ. 4.2.49) ప్రతిపక్షులు లేకున్నను తనకు దానుగా చర్చించుకొనుట అవసరము. అట్టి వాదకాలమున భయలేశముగూడ లేక, 'తత్త్వాధ్యవసాయ సంరక్షణార్థంజల్పవితండేబీజప్రరోహసంరక్షణార్థంకంటక శాఖా వరణవత్"(న్యా సూ. 4 2 50) బీజాంకురసంరక్షణార్థమైకంటక శాఖావరణ మేర్పరచుటవలె,దత్త్వార్థరక్షణార్థమై జల్పవితండ ములగూడ వినియోగింపనగును. "తాభ్యాంవిగృహ్యకథనం" (న్యా.సూ .4.2.51) జల్పాదిచే పరపక్షకథనమును విగ్రహించి సత్యమును ప్రకటింపవలయును. అందుచేత సాధకుడు 'సమాన ధర్మోపపత్తిః సంశయః' (న్యా. సూ. ఖద్యోత 2.1.1) సమాన ధర్మముల సంయోగబలమున నేర్పడు సంశయమునుండి వైదొలగుటకై 'ప్రమాణైరర్థపరీక్షణం న్యాయః' (న్యా. భా. 1.1.1) ప్రత్యక్షాది ప్రమాణసహాయమున తత్త్వార్థమును బరీ క్షించుటయే న్యాయముగాన, తదంగములగు 'ప్రమాణప్రమేయ సంశయాది' (న్యా.సూ. 1.1.1) జ్ఞానము నార్జించి పరభావ విమర్శానైపుణ్యంబున స్వమతప్రాబల్యము గడించి, "రాగ ద్వేష మోహా' త్మక (న్యా-సూ- 4-1-3) దోషవివర్జితముగ 'ప్రవృత్తిఃవాగ్బుద్ధిశరీరారంభ ఇతి'(న్యా-సూ-1-1-17)మనో వాక్కాయరూప ప్రవృత్తుల బరిశుద్ధిజేసి 'దుఃఖజన్మప్రవృత్తి దోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాపాయా దపవర్గః'(న్యా-సూ- 1-1-2)దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోష మిథ్యా జ్ఞానములు క్రమక్రమముగా సంశింప తత్ఫలితముగ గలుగు అప వర్గను పొంద యత్నింపవలెను అని న్యాయదర్శద ముఖమున గౌతమ మునివరేణ్యుడు మనల నుద్బోధించుచున్నాడు.

అందుచేత సాధకుని మోక్షసాధనాయోగ్యమగు బుద్ధిని సుస్థిరపరుప న్యాయదర్శన మెంతయు నుపయుక్తమగుటచే దీర్ఘ తాపసుడును, మేధాతిథియు, ప్రజ్ఞాధురీణుడును, అగు గౌతమ మహర్షి చంద్రుడు అజ్ఞలోకమునకు దారకముగ దీని ప్రసాదించి పరమ పూజ్యచరితు డగుచున్నాడు. కాన సర్వముముక్షుకోటికి నిది అవశ్యపఠనీయమును అనుష్ఠానయోగ్యమును అగు శాస్త్ర రాజమనుట కెట్టి సంశయమును లేదు. అందు దత్త్వశాస్త్రము నకు ముఖ్యావసరమగు జీవేశ్వరప్రకృతి విషయములగూర్చి అక్షపాదు డెట్లు వివరించి నిర్ణయించెనో చూచెదముగాక.

పూర్వము వచించినటుల న్యాయము విచారణా విధాన మునే బోధించు శాస్త్రమగుటచే నిందు తాత్త్వికవిషయ వివ రణము క్రమలీల నుండుటయేగాక తార్కికవిషయములుగను ఉదాహరణములుగను అచ్చటచ్చట గైకొనియుండుటచే ఇతరసిద్ధాంతశాస్త్రములవలె నిందు తాత్త్వికవిషయగ్రహణము సులభముకాదు. అందుచే ఆత్మేశ్వరప్రకృతుల ప్రట్టుపూర్వో త్తరముల న్యాయశాస్త్రరీతిగ నవగాహన మొనరింపయత్నించు టయు నసమంజసము. అనుబంధచతుష్టయములగల విషయ మీశాస్త్రమున గౌతమమహర్షి ప్రథమసూత్రముననే వివ రించియున్న చందము తత్త్వజ్ఞానోపయుక్తమగు ప్రమాణాది నిగ్రహస్థానపర్యంత షోడశపదార్థములే సంపూర్ణ గ్రంథార్థ విషయములు. అవ్వానినే న్యాయదర్శనము సమగ్రలీల మీమాంసించి తీర్మానించియున్నది. అందుచే నిది తర్కశాస్త్ర మగునేగాని తత్త్వశాస్త్రము కాదని గ్రాహ్యము. అయినను

యాతర్కమైనను తత్ప్రయోజనముగ నిః శ్రేయసముచేఁగైకొని యుండుటచేతఁదత్త్వజ్ఞానమునే పర్యవసానముగా గల్గియుండుటచే దీనికి 'దృశ్యతే తత్త్వమనేన దర్శనం' అనురీతి తత్త్వదర్శన ప్రాభవము గలదిగానుండుటచే, దర్శనముల జేర్పబడియు, బహుళ ప్రాధాన్యతయు నీయబడియుండుట విదితము. ప్రధానాంశము తర్కమైయున్నను, అప్రధానముగనైన కొన్ని తత్త్వవిషయములు అందు జర్చింపబడియుండుటచేఁగౌతమ అక్షపాదునకు ఈశ్వరాత్మసృష్టులగూర్చి ఎట్టి అభిప్రాయముగలదో గ్రహించుటయు నవసరము.

ఆత్మ

'తన్నిత్యత్వాత్' (న్యా సూ. 3 1.5)ఆత్మ నిత్యమగుట వలన అనుసూత్రముచే నీయాత్మ 'న ఖలు నిత్యంకించిజ్జాయతే మ్రియతే వా ఇతి"(న్యా.భా. 4.1.10) ఏది జనించుచు నశించుచునుండునో యది నిత్యముకానేరదుకాన అనగా'అనుత్పత్తి ధర్మకం నిత్యం' (న్యా.భా. 1.1.35) ఉత్పత్తిలేని లక్షణము గలది నిత్యమగుటచే 'జన్మమరణయోర్నిత్యత్వాదాత్మనోనుపపత్తిః' (న్యా.భా. 4.1.10) జన్మమరణములు ఆత్మనిత్యమగుటచే నుండజాలవని గౌతముని భావముగ దేటతెల్లము. అనగ ఆత్మకుజననమరణాదివికారములు లేవనియేనందుచేనిత్యమనియు స్పష్టము. కాని 'యస్య కదాచిత్ భావస్తదనిత్యం" (న్యా. భా. 4.1.25)ఏది ఒకకాలమునమాత్రముండునోఅదిఅనిత్యమను

'రీతి భౌతికం చ శరీరాది అభౌతికం చ బుద్ధ్యాది తదుభయ ముత్పత్తి వినాశధర్మకం విజ్ఞాయతే' (న్యా.భా. 4 1.25) భౌతిక మగు శరీరాదికము, అభౌతికమగు బుద్ధ్యాదికమును ఉత్పత్తి నాశధర్మములు గలవిగా తెలియబడుచుండ అనుత్పత్తిధర్మక మైనఆత్మఅనిత్యపదార్థములగలదని చెప్పుటచే'సగుణద్రవ్యో త్పత్తివదుత్పత్తిః'' (న్యా.సూ. 3.1.26) గుణాత్మకద్రవ్యముల నాత్మయు నుత్పాద్యమేయగునని సంశయించినచో ''స సంకల్ప నిమిత్తత్వాద్రాగాదీనాం' (న్యా.సూ. 3. 1. 27) రాగాదులచే పూర్వానుభూతస్మృతిజనితసంకల్పమున ద్రవ్యములుఉత్పన్నము లగునుగాని ఆత్మఅట్లు కాకపోవుటచేనిత్యమైఉత్పాద్యముకానే రదు. అంతియగాక ''కర్మకారితశ్చేంద్రియాణాం వ్యూహః పురుషార్థ తంత్రః'' (న్యా సూ. 3.1.40) పురుషుని కర్మకారి తములై ఇంద్రియాదిసమూహము పురుషార్థములు కావునఅనగా నవి ఆత్మకొరకే యేర్పడియుండుటచేవానికధిష్ఠాతయగు ఆత్మ నిత్యమై యుండవలెను. అందుచేతఆత్మనిత్యమై''విభురాత్మా'' (న్యా.భా. 3.2.20)విభువై ఉత్పత్తినాశధర్మకములగుశరీరేంద్ర యాదికము అనిత్యమైయున్నను వానితోసంబంధించియుండును

స్థూలముగ గోచరించు శరీరమే ఆత్మయనుచో 'శరీర దాహే పాతకాభావాత్'(న్యా. సూ. 3 1.4) శరీరము దహిం చుటలో జన్మకారణమైన పాతకముల అభావమువలన ముక్తి సిద్ధమగును. మరియు దేహనాశనమునవాత్మయు నశింపవలసి యుండును. కాని అట్లు యెద్దియు జరుగుచుండుటలేదు.అందుచే దేహము ఆత్మయనుట అసంగతము. కాని దేహము'కార్యా

శ్రయ''ము (న్యా-సూ- 3-1-6)కానఆత్మకాశ్రయమై ఆత్మకు అపవర్గసాధన కుపయుక్తమగును. మరియు నాత్మ ఇంద్రియ ములును కాదు. ఎందులకన ''సవ్యదృష్టస్యేతరేణ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్'' (న్యా-సూ- 3-1-7) వామనేత్ర దృశ్యము దక్షిణాక్షిచే గ్రహింపబడుచుండుటచే ననగా నీనేత్రద్వయమునకునన్యముగ ఆత్మయుండి వాని సహాకారమున దృశ్యముల గ్రహించుచుండునుగాన అనగ విభిన్ననేత్రద్వయము విభిన్న దృశ్యముల గాంచకుండుట ఆత్మ అన్యమై నేత్రాధిష్ఠానమై యుండుటచే నగునుగాన, మరియు నట్లే "దర్శనస్పర్శనాభ్యామేకార్థగ్రహణాత్''(న్యా-సూ- 3-3-1) దృష్టిస్పర్శముల రెండింటచేనొకే వస్తువు గ్రహింపబడుటచే నొకేకర్త రెండింద్రియములకధిష్ఠానముగ నుండవలయును. అందుచే ఆత్మ యింద్రియేతరమని స్పష్టము. ఇట్లింద్రియములుగాక 'నాత్మప్రతిపత్తిహేతూనాం మనసి సంభవాత్'' (న్యా-సూ- 3-1-16) ఆత్మప్రతిపాదన హేతువులన్నియు మనస్సున కన్వయించునుగాన ఆత్మ మనస్సు అనిన 'జ్ఞాతుఃజ్ఞానసాధనోపపత్తేః సంజ్ఞాభేదమాత్రం'(న్యా-సూ. 3-1-17) గృహీతకుగ్రహణోపకరణమావశ్యమగుటచేమనస్సు ఆత్మయని సంజ్ఞారూపముగ నందురు. నైజమున ఆయా యింద్రియ మెట్లు ఆత్మకు నుపకరణమో అట్లేమనన కార్యోపకరణముగ మనస్సుగూడ నాత్మకు ఉపయుక్తమగును. కావున మనస్సుగూడ ఆత్మ కానేరదు. ఈవిధముగఆత్మ దేహేంద్రియ మనముల కన్యమై అధిష్ఠానమై "తత్రాత్మా సర్వస్య ద్రష్టా సర్వస్యభోక్తా సర్వజ్ఞః సర్వానుభావీ'' (న్యా.భా.1.1.9) ఆత్మ

సర్వద్రష్టయును, సర్వభోక్తయును, సర్వజ్ఞమును,సర్వానుభూతి గాంచియును అగుచున్నదని న్యాయదర్శన తాత్పర్యము.

ప్రత్యక్షాది ప్రమాణగోచర శరీరేంద్రియము లాత్మ కానిచో ఆత్మయొక్క యునికియెట్లు గోచరించును? పూర్వాభ్యస్త స్మృత్యనుబంధాత్ జాతస్య హర్ష భయశోకసంప్రతిపత్తేః" (న్యా. సూ. 3-1-19) పుట్టినశిశువునకుహర్ష భయశోకములుపూర్వాను భవ స్మృతిజనితముగాన స్మృతికధిష్ఠానముగ ఆత్మ యుండ వలయునని అనుమానితము. స్మృతిజ్ఞానము అనునది "తదాత్మ గుణసద్భావాత్" (న్యా-సూ- 3-1-14) ఆత్మ గుణమగుటచే స్మృతిద్వారా ఆత్మ అనుమానింప బడుచున్నది. స్మృతి జ్ఞానమునకు ఆత్మ కారణమగు జ్ఞానముగూడ "జ్ఞానలింగత్వా దాత్మనః' (న్యా-సూ- 2-1-23) ఆత్మకు జ్ఞానముగుణముగాన "జ్ఞానమాత్మలింగం'(న్యా-భా. 3-1-23) జ్ఞానముఆత్మలింగము అను సూత్రముల ప్రకారము ఆత్మకు గుణమే యగుచున్నది. మరియు "పరిశేషాద్యథోక్త హేతూపపత్తేశ్చ" (న్యా. సూ- 3-2-39) పరిశేషన్యాయము ననుసరించి, పూర్వోక్తరీతి జ్ఞానా దులు ఆత్మరక్షణములే యగుచున్నవని సూత్ర తాత్పర్యము. అనగా శబ్దాదిగుణములు చక్షురాదీంద్రియములకు అనుసంధిం పగా మననాదిక్రియలు మనోబుద్ధుల కన్వయింప శేషించిన ఇచ్ఛాద్వేషాదులు ఆత్మలింగములని సూత్రార్థము. అందుచే "ఇచ్ఛాద్వేషప్రయత్నసుఖదుఃఖజ్ఞానాని ఆత్మనో లింగం ఇతి' (న్యా-సూ- 1-1-10) ఇచ్ఛద్వేష యత్నసుఖదుఃఖజ్ఞానములు ఆత్మధర్మములుగా పరిగణింపబడెను. దీనినిగూర్చియే "యథా చక్షుషా గంధో న గృహ్యత ఇతి కరణాంతరం ఘ్రాణమేవ ....

తథా చక్షురాదిభిః సుఖాదయో న గృహ్యంత ఇతి కరణాంతరేణ భవితవ్యం'(న్యా.సూ. 3.1.18) ఎట్లు నేత్రముల గంధము గ్రహింపబడక ఘ్రాణమను కరణాంతరముగలదో అట్లే చక్షురాది యింద్రియములచే సుఖాదులు గ్రహింపబడుట లేదు. కరణాంతరము వాని గ్రహించుట కుండవలెను. అదే ఆత్మయని భాష్యము వచించుచున్నది.

ఇచ్ఛాద్వేషాది ఆత్మగుణములలో నారవదియగు జ్ఞానమొక్కటిగాక మిగిలిన గుణపంచకము సంసారహేతుకములు. 'పూర్వాభ్యస్తస్మృత్యనుబంధాత్ జాతస్యహర్ష భయశోకసంప్రతిపత్తేః' (న్యా సూ. 3.1.19) పూర్వాభ్యాసము వలన నేర్పడు స్మృతిసంబంధమున శిశువునకు హర్షాదులు గలుగుననియు, 'ప్రేత్యాహారాభ్యాసకృతాత్ స్తన్యాభిలాషాత్' (న్యా.సూ. 3.1.22) జన్మలననుసరించి అరుదెంచు ఆహారాభ్యాసమే శిశువునకు స్తన్యాభిలాష కారణమనియు ననుసూత్రముల ననసరించి యోచించుచో జన్మమునకు పూర్వము సంస్కారముగలదనుట తథ్యము. అందుచేతనే 'సోయమాత్మా పూర్వశరీరానుభూతాన్ విషయాన్ అనుస్మరన్ తేషు తేషు రజ్యతే, తథా చాయం ద్వయోర్జన్మనోః ప్రతిసంధిః, ఏవం పూర్వశరీరస్య పూర్వతరేణ,పూర్వతరస్య పూర్వతమేనేత్యాదినాఽనాదిశ్చేతనస్య శరీరయోగఃఅనాదిశ్చ రాగానుబంధ ఇతి సిద్ధం నిత్యత్వమితి' (న్యా.భా 3.1.25) ఆయాత్మ పూర్వశరీరానుభూత విషయసంస్మరణము గావించి వానిలో ఆనందించును. అట్లే అది రెండుజన్మలయొక్క సంధియగును. అదేవిధముగ పూర్వపూర్వ శరీరానుభవములవలన నీశరీరయోగము అనాదియగు

upon reasoning came to attach due weight to the authority of the Vedas 108. కాలక్రమమున యీ సిద్ధాంతము కేవల తర్కముపై నాధారపడక వేదప్రమాణమునకుగూడతగు ప్రాధాన్యత నొసంగుటచే the principles of Nyaya were assimilated in other systems of philosophy 109. న్యాయవిషయములు ఇతరసిద్ధాంతులచే స్వీకరింపబడినవనియు విద్యాభూషణుని అభిప్రాయము, కాని శ్రుతిబద్ధమగుతర్కము ప్రథమమునుండియు సర్వసిద్ధాంతులు స్వీకరించి తమ తమ సిద్ధాంత ప్రతిపాదనమున విరివిగా నుపయోగించుకొని రనుట కెట్టిసంశయము పొడగట్టదు. అటులేకుతర్కమునాటికి నేటికిని త్యాజ్యమునగనే యున్నదనుటయు నిర్వివాదాంశమే. అందుచే గౌతమ అక్షపాదనిర్మిత న్యాయదర్శనము సర్వదా ఆదరణీయ స్థానముననేయుండ దాని కుమార్గముల వేదనిందకై యుపయోగించిన కుతార్కికనిందయే పూర్వగ్రంథముల గలద నుట కడుంగడు సముచితమైయున్నది.

న్యాయము - అన్వీక్షికి

న్యాయదర్శనమునగల పంచధ్యాయములలో షోడశ తత్త్వ ప్రతిపాదనముగావించు ప్రథమాధ్యాయముమాత్రమే గౌతమ ప్రణీతమనియు, నితర్వాత మూడుఅధ్యాయములు పర

108. V.T.SrinivasaIyangar;Out Lines of Hindu Philosophy 208
109. M.M. Satish Chandra Vidyabhushana: Nyaya Sutras of Gotama

కల్పితములై కాలాంతరమున జేర్పబడినవనియు, అయిదవ అధ్యాయముభాష్యకర్తయగువాత్స్యాయనమహాముని నిర్మాణమనియు విద్యాభూషణుని భావము. కాని విద్యాభూషణుడే ఆ అభిప్రాయమునుసంస్కరించుకొని, మేధాతిథిగౌతముడు ఆన్వీక్షికీనిర్మాత యనియు తర్వాత అక్షపాదుడు దానిని న్యాయదర్శనరూపమున పూర్తిగావించెననియు తెలిపెను. కాని The theory that Gautama and Akshapada are two different persons is equally unsound 110 గౌతమాక్షపాద విభేదకల్పనము అసంగతమని నందలాలుడు తీర్మానించుట మన పూర్వగ్రంథమున దిలకించియుంటిమి. అధిక సంఖ్యాకులగు పండితులు అట్లే విశ్వసింతురు.

వాత్స్యాయన భాష్యరచన

భాష్యకారుడైన వాత్స్యాయనుడు భాష్యరచనమున అచటచట సూత్రములవలె గొన్ని వచనముల రచించివాని గౌతమున కన్వయించెనను అపవాదుగూడ గలదని పూర్వము వచించియుంటిమి. ఆ విషయమున పండితలోకమున భిన్నాభిప్రాయము లేర్పడినవి. అందు ప్రథమపక్షమునకు క్రీ.త. 820 సంవత్సరములకుజెందిన వాచస్పతి మిశ్రుడు నాయకుడు. వాచస్పతివ్రాసిన న్యాయవార్తికతాత్పర్యటీకకుబరిశుద్ధిఅనుగ్రంథమున క్రీ. త. 984 సంవత్సరములకు చెందిన ఉదయనాచార్యుడు

110. Nandalal Sinha : Nyaya Sutras of Gotama

వాచస్పతిని ఖండించి రెండవపక్షమునకు నాయకుడయ్యెను. న్యాయసూత్రార్థగ్రహణమున యిట్లు భేదభావములున్ననుభారతీయ నిఖిలసంస్కృతవిద్యాస్థానములునుభాష్యనిష్కళంకత్వమును విశ్వసించుచున్నవి. ఇదేభావము ప్రాక్ప్రతీచీపండితులకుకూడ నేడంగీకార్యముగా నున్నది. అందుచేత Keith కీత్ పండితుని వాక్యములలో The suggesion that Vatsayana is responsible for remodlling the Nyaya Sutra is wholly unsupported by evidence. 111. న్యాయసూత్రముల బరివర్తన కార్యమునకు వాత్స్యాయనుడు బాధ్యుడనుభావము సంపూర్ణముగా నిరాధారమని తెలియుచున్నది. కాన న్యాయదర్శనమునగల పంచాధ్యాయములును అక్షపాదగౌతమప్రణీతములే యనియు నిర్ధారణము

న్యాయరచన

గౌతమ న్యాయదర్శనము 'త్రివిధాచాఽస్యశాస్త్రస్య ప్రవృత్తిః-ఉద్దేశో లక్షణం పరీక్షాచేతి' (న్యా.భా. 1. 1. 3) ఉద్దేశ, లక్షణ, పరీక్షారూప త్రివిధ ప్రవృత్తులుగలిగియున్నది. అందు 'తత్ర నామధేయేనపదార్థమాత్రస్యాఽభిధానముద్దేశః' పదార్థమునకు నామధేయముద్వారా నామకరణముగావించుట ఉద్దేశ్యమనియుత త్రోద్దిష్టస్యతత్త్వవ్యవచ్ఛేదకోధర్మోలక్షణం, అట్లుఉద్దిష్టమైన దాని తత్త్వవిభాగధర్మమేలక్షణమనియు,'లక్షి

111,Dr.A.B.Kelth ; Indian Logic and Atomism 25,27

తస్య యథా లక్షణముపపద్యతే నవేతి ప్రమాణైరవధారణం పరీక్షా '(న్యా.భా.1.1.3.) అట్లు లక్షితమైనదాని కెట్లు లక్షణము గలుగునో దాని బ్రమాణపూర్వకముగ నిశ్చయించుటయే పరీక్షయనియు వాత్స్యాయనుడు వివరించి యున్నాడు. అట్టి తర్కశాస్త్రగ్రంథము, తర్క, ప్రమాణ, అవయవ, అన్యమత పరీక్షానాబడు చతుర్విషయ మీమాంసచేసియున్నది. ఈదర్శనమున ఒక్కొక్కదానికి రెండు ఆహ్నికములచొప్పున అయిదు అధ్యాయములు గలవు. అనగా మొత్తమునకు దశాహ్నిక రూపమున విభజింపబడియున్నది. గౌతమమహర్షి యీగ్రంథము నంతటిని పదిదినముల పాఠమునకుగ పదిదినముల రచించి ముగించెనని కొందరి అభిప్రాయము. ఇందలి సూత్రసంఖ్య విషయమున విభిన్న భావములున్నట్లు పూర్వమే వచించి యుంటిమి. అగుటచే, మొత్తమునకు, 547 సూత్రముల మహామహోపాధ్యాయులు చంద్రకాంతతర్కాలంకారులును, 540 సూత్రములేయని వంగీయ ఏషియాటిక్ సొసైటీవారును, 537 సూత్రములని మ. మ. భీమాచార్యఝాల్కికార్ పండితుడును, 532 సూత్రములుగ మ. మ. గంగానాథఝా మహాశయుడును, 531 సూత్రములని మ. మ. గంగాధరశాస్త్రి తైలింగులును, 528 సూత్రములేయని వాచస్పతి మిశ్రయును తీర్మానించిరి. కాని అధిక సంఖ్యాకులు వాచస్పతినేప్రమాణముగనంగీకరించుచున్నారు.

న్యాయవిషయము - మాధవాచార్యుడు

మాధవాచార్యుడు న్యాయదర్శన సమీక్ష గావించుచు ప్రతి ఆహ్నికవిషయముల క్రోడీకరించి విరచించెను. ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున గౌతముడు నిఃశ్రేయసమును అధిగమింపజేసి అపవర్గమును ప్రసాదింప తత్త్వజ్ఞానరూపమైనషోడశతత్త్వముల ప్రతిపాదించి అందు ప్రమాణాది నిర్ణయపర్యంతమగు తొమ్మిదింట చర్చించి, ద్వితీయాహ్నికమున, ఎనిమిదవతత్త్వమగు వాదముతో ప్రారంభించి నిగ్రహస్థానమువరకుగల మిగిలినఏడింటిని చర్చించెను. ద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమును సంశయముతో నుపక్రమించి చతుర్విధ ప్రమాణముల చర్చించి, వాని పూర్వపక్షముల గౌతముడుఖండించెను. రెండవ ఆహ్నికమున నైతిహ్యాదిక ప్రమాణముల చర్చించి అవి ప్రథమ చతుర్విధ ప్రమాణాంతర్గతములని తీర్మానించును. తృతీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున అక్షపాదుడు ఆత్మపరిశీలన గావించి శరీరేంద్రియ విషయముల బరీక్షించి, ద్వితీయమున బుద్ధిమనముల మీమాంసించును. చతుర్థాధ్యాయమున మొదటి ఆహ్నికము ప్రవృత్తి, దోష, ప్రేత్యభావ, కర్మఫల, దుఃఖ, అపవర్గముల సమీక్షింప, రెండవ ఆహ్నికము, దోషకారణసత్యమును, అవయవ అవయవులనుసమాధినిజర్చించును. పంచమాధ్యాయమున ప్రథమాహ్నికమున దర్శనకారుడు వివిధరుప జాతిలక్షణములు విమర్శించి, ద్వితీయమున నిగ్రహస్థానావసర అవకాశముల సంపూర్తిగా చర్చించి గ్రంథపరిసమాప్తి గావించెను.

న్యాయవిషయము - వాచస్పతి

ఈ విషయమునే వాచస్పతులు 84 ప్రకరణములుగా విభజించి వానివాని కనువగు సూత్రముల బొందుబరచిన్యాయదర్శనాభ్యాసమును సులభతరము గావించియున్నారు. ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికమున దొలుత అపవర్గలాభము కొఱకు తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తికై వలయువిషయప్రయోజనసంబంధరూప ప్రమాణాది నిగ్రహస్థానపర్యంత షోడశతత్త్వముల ప్రతిపాదనముతో బ్రారంభించి, విషయ, ప్రయోజన, సంబంధ (1-2) ప్రమాణలక్షణ (3-8) ప్రమేయలక్షణ(9-22) సిద్ధాంత పూర్వాంగలక్షణ (23-25) సిద్ధాంతలక్షణ (26-31) న్యాయ (32-39) న్యాయోత్తరాంగలక్షణము (40-41) లనబడు ప్రకరణములద్వారమున ప్రథమసూత్రము నగలషోడశకమున నిర్ణయ వరకుగల తొమ్మిది తత్త్వములు ఏడు ప్రకరణములలో పరీక్షింపబడియున్నవి. అట ద్వితీయాహ్నికమున షోడశకము లోని పదియవ వాదముతో కథాలక్షణ (1-3) హేత్వాభాస లక్షణ(4-9)ఛలలక్షణ(10-17)పురుషశక్తిలింగదోషసామాన్య లక్షణములు (18-20) నాబను నాల్గుప్రకరణములలో. నిగ్రహస్థానమనబడు పదునారవ తత్త్వమువరకు మీమాంసింపబడి యున్నది.

ద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికము సంశయపరీక్షతో (1-7) ప్రారంభమై. ప్రమాణ సామాన్య పరీక్షా (8-20) ప్రత్యక్షలక్షణ పరీక్షా (21-32) ప్రత్యక్షానుమానత్వ పరీక్షా (33-36) అనుమానపరీక్ష(37-38)వర్తమానపరీక్ష (39-43)

ఉపమానపరీక్ష (44-48) శబ్దసామాన్యపరీక్ష (49-56) శబ్దవిశేషపరీక్ష (57-68) రూపమున అష్ట ప్రకరణములలో ప్రత్యాక్షాది ప్రమాణచర్చ చేసియున్నది. ద్వితీయాహ్నికము ఐతిహ్యాది ప్రమాణచర్చార్థమై ప్రమాణచతుష్టయపరీక్ష (1-12) తో ప్రారంభమై శబ్దానిత్యత్వ (13-39) శబ్దపరిణామ (40-57) శబ్దశక్తిపరీక్ష (58-69) లేక పదార్థ నిరూపణములను ప్రకరణచతుష్టయమున ప్రమాణచర్చ గావించియున్నది.

తృతీయాధ్యాయ ప్రథమాహ్నికము ఆత్మేంద్రియ విభాగ విషయ ప్రతిపాదనమునకై సూత్మేంద్రియ వ్యతిరిక్తాత్మ(1-3) శరీరవ్యతిరిక్తాత్మ(4-6) చక్షురద్వైతనిరాకరణ (7-14) ఆత్మమనోవ్యతిరేక (15-17) ఆత్మనిత్యతా (18-26) శరీరపరీక్ష (27-31) ఇంద్రియభౌతికత్వపరీక్ష (32-51) ఇంద్రియనానాత్వ (52-61) అర్థపరీక్ష (62-73) లనబడు ప్రకరణ నవకమూలమునఆత్మవిశిష్టత వివరించినది. ద్వితీయాహ్నికమున, బుద్ధినిరూపణార్థము బుధ్యనిత్యతా (1-9) ఔపాధికం క్షణభంగ (10-17) బుద్ధిఆత్మగుణత్వ(18-41)బుద్ధిఉత్పన్నాపవర్గత్వ (42-45) శరీరగుణవ్యతిరేక (46-55) మనఃపరీక్ష (56-5) శరీరస్థాదృష్టనిష్పాద్యత్వ (60-72)విధ అష్టప్రకరణముల మనోబుద్ధినిరూపణము గావింపబడెను.

మరియు చతుర్థాధ్యాయ పథమాహ్నికమున ప్రవృత్తి నిర్ణయముసేయదలచి, ప్రవృత్తిదోషసామాన్యపరీక్ష (1-2) దోషత్రైరాస్య (3-9) ప్రేత్యభావపరీక్ష (10-13) శూన్యతోపాదాన (14-18) ఈశ్వరోపాదానత (19-21) ఆకస్మికత్వ

(22-24) సర్వానిత్యనిరాకరణ (25-28) సర్వనిత్యత్వ నిరాకరణ (29-33) సర్వపృథక్త్వనిరాకరణ (34-36) సర్వశూన్యతానిరాకరణ (37-40) సంఖ్యైకాంతవాదనిరాకరణ (41-43) ఫలపరీక్షా (44-53) దుఃఖపరీక్షా (54-57) అపవర్గపరీక్షా (58-67) యను చతుర్దశ ప్రకరణములలో పరమతనిరాసము అపవర్గ సూచనము చేయబడినది. ద్వితీయాహ్నికమున తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తి (1-3) అవయవావయవి (4-17) జౌపోద్ఘాదికంనిరవయవత్వ (18-25) బాహ్యార్థభంగనిరాకరణ(26-37)తత్త్వజ్ఞాన వివృద్ధి (38-49)తత్త్వజ్ఞానపరిపాలన (50—51) అను ప్రకరణముల తత్త్వజ్ఞాన వివరణము జరిగెను.

అయిదవ అధ్యాయమున మొదటి ఆహ్నికమున, వాద వివాదలక్షణముల వివరింప నుద్యమించి సాధర్మ్యాదికార్యసమా పర్యంత చతుర్వింశతి ప్రతిషేధహేతువుల దర్శనకారుడు వివరించెను. ఈ యిరువదినాలుగును నైజముగ పదునారగుటచే షోడశప్రకరణముల వర్ణితములయ్యెను. అందు సత్ప్రతిపక్ష దేశనాభాస (1-3) సాధ్యదృష్టాంత ధర్మవికల్పప్రభావోత్కర్ష సమాదిజాతిషట్క (4-6) ప్రాప్త్యప్రాప్తియుగనద్ధవాహివికల్పోపక్రమజాతిద్వయ (7-8) యుగనద్ధవాహిప్రసంగ ప్రతిదృష్టాంత సమ జాతిద్వయ (9-11) అనుత్పత్తిసమ (12-13) సంశయసమ (14-15) ప్రకరణసమ (16-17) అహేతుసమ (18-20) అర్థాపత్తిసమ (21-22) అవిశేషసమ (23-24) ఉపపత్తిసమ (25-26) ఉపలబ్ధిసమ (27-28) అనుపలబ్ధిసమ (29-31)

అయినను, పంచేంద్రియప్రవృత్తికి "నాత్మమనసో స్సన్ని
కర్షాభావే ప్రత్యక్షోత్పత్తిః" (న్యా-సూ- 2-1-21) ఆత్మ మనో
సంబంధములేకున్న దర్శనాదిప్రవృత్తి లేర్పడవనురీతి ప్రత్యక్ష
జ్ఞానోత్పత్తికి ఆత్మమనముల సంబంధ మత్యంతావసరము.
రెండింటి సంబంధమనుతోడనే వాని అన్యత్వము స్ఫురించురీతి
నచ్చుట ఆత్మమనముల అన్యత్వము స్పష్టము. 'యుగపత్
జ్ఞానానుత్పత్తిః మనసో లింగం" (న్యా. సూ. 1.1.16) ఒక్కొక్క
కాలమున ఒక్కొక్క జ్ఞానమునుమాత్రమే ఆత్మకొసంగుట
మనస్సుయొక్క లక్షణముగాన 'జ్ఞానాయౌగపద్యాదేకంమనః"
(న్యా. సూ. 3.2.56) ఏకజ్ఞానస్ఫురణముచే నేకమై "యథోక్త
హేతుత్వాచ్చాణు' (న్యా.సూ. 3.2.59) పూర్వోక్తకారణ
ములవలన అణువై 'అంతః శరీరవృత్తిత్వాత్ మనసః' (న్యా.
సూ. 3.2.26) అంతఃశరీరానువర్తియై మనస్సు ఆత్మకుపయుక్త
మగుచుండును. అనేకేంద్రియజన్యమగు వివిధజ్ఞానముల
మనస్సు ఒకేకాలమున గ్రహించినట్లు తోచునుగాని 'అలాత
చక్రదర్శనవత్తదుపలబ్ధిరాశుసంచారాత్" (న్యా సూ-3-3-58)
అలాతచక్రమువలె మనస్సుగూడ త్వరితగతి సంచరించుటచే
అట్లు తోచుచున్నది. కాని "పారతంత్ర్యాత్ అకృతభాగ్య
మాత్" (న్యా-సూ- 3-2-38) మనస్సు ఆత్మకుచెందిపరతంత్రి
మగుటచే ఫలభోక్తృత్వమును అది పొందజాలదు. అందుచే
ఆత్మకు మనస్సు యింద్రియములమూలముగజ్ఞానోపలబ్ధినికలుగ
జేయుచున్నది. "ఆత్మా మనసా సంబధ్యతే, మనఇంద్రియేణ"

ఇంద్రియం సర్వార్థైః సన్నికృష్టమితి ఆత్మేంద్రియమనోఽర్థ సన్నికర్షేభ్యో యుగపత్ గ్రహణానిస్యుః" (న్యా.భా. 3.1.5f) ఆత్మమనస్సుచే సంబంధమునొందును, మనస్సు యింద్రియములచేతను, విషయార్థములచే నింద్రియములును సంబంధించునని అర్థము. అట్లు ఆత్మయే మనస్సు యింద్రియార్థములకలియికచేఁ కే కాలమున గ్రహణము గావించును. "నేంద్రియార్థ మో స్తద్వినాశోఽపి జ్ఞానావస్థానాత్' (న్యా.సూ. 3.2 18) ఇంద్రియములు తదర్థములుగూడ నశించినను జ్ఞానముండుటచేనది ఇంద్రియాదులకు జెందనిదై, 'న మనసః' (న్యా.సూ. 3.2.19) మనస్సునకు కూడ అన్వయింపక నిత్యస్వభావముగల్గియున్న ఆత్మకే చెంది యున్నది.

ఇంతవరకు వివరింపబడిన సృష్టికి భూతాదిమనోపర్యంతము నాధారముగా ఉపాదానముగ 'పరం వా త్రుటేః" (న్యా.సూ. 4 2.17) విభజనమున కతీతమగు అణుసముదాయమున్నది. ఆయణువు 'అతీంద్రియత్వాదణూనాం" (న్యా.సూ-2.1.36) ఇంద్రియగోచరముగాక యొప్పారుచున్నది. అట్లు గోచరింపనిది కాకపోయినను 'నాణు నిత్యత్వాత్'(న్యా. సూ. 2.1.24) అణువు నిత్యమైనదిగా నుండును. ఆయణుసముదాయము పరిమండలమనబడుచు సర్వసృష్టికి ఉపాదానకారణమగుచున్నది.

ఇట్లు అణునిర్మితమైన సృష్టి ప్రత్యక్షాది ప్రమాణగోచరముగాన నది శూన్యముకాదు. 'స్వప్నవిషయాభిమానవదయం ప్రమాణప్రమేయాభిమానః' (న్యా సూ. 4. 2. 31)

ప్రమాణప్రమేయాదులు స్వప్నతుల్యములనియు' మాయాగంధర్వ నగర మృగతృష్ణికావద్వా (న్యా.సూ. 4.2.32) మాయయనియు, గంధర్వనగరము, మృగతృష్ణవంటిదని యనుటయు "హేత్వభావాదసిద్ధిః" (న్యా. సూ. 4. 2. 33) సరియగు కారణము గానుపింపమిచే యథార్థముగాదు. అనగా సృష్టి సత్యమైనదేయని తాత్పర్యము.

అపవర్గము

పూర్వోక్తచందముఆత్మగుణషట్కము లో జ్ఞానము రాజిల్లుచు, ప్రవృత్తికాలమున రాగాదికమున కుపయుక్తమై ప్రాపంచికానుభూతిని ఆత్మకు లభింపజేయును. మరల 'బాధనాలక్షణం దుఃఖం"(న్యా సూ.1 1.21) బాధించులక్షణమైన దుఃఖమేగాక, 'దుఃఖవికల్పే సుఖాభిమానాచ్చ' (న్యా.సూ. 4.1.58) దుఃఖమునకు నామాంతరమైన సుఖముగూడ దుఃఖమేయగుటగాంతుము. ఎట్లన యథార్థముగ సుఖమన పరమపురుషార్థమే యయినను, సుఖమే నిఃశ్రేయసమై యుండినను, మిథ్యా సంకల్పవిశేషముచే సుఖముకొరకై విషయములరక్తికము కాగా విషయసుఖము గలుగును. ఆసుఖముమూలమున జన్మజరా వ్యాధిమొదలగు అనేకవిధములగు దుఃఖము కలుగుటచే 'తం దుఃఖవికల్పంసుఖమిత్యభిమన్యంతే'(న్యా.భా. 4.1.58)ఆదుఃఖ రూపమును సుఖమని అభిమానించుచున్నారు. అనగావిషయ సుఖముదుఃఖరూపమేయగుటచే'వివిధబాధనాయోగాత్ దుఃఖ

మేవ జన్మోత్పత్తిః' (న్యా.సూ. 4.1.55) వివిధబాధాయుతము గాన దుఃఖమే దుఃఖకారణమైన జన్మనే బాధాయుత మొనర్చు చున్నది.

అందుచే "దోషనిమిత్తానాం తత్త్వజ్ఞానాదహంకారనివృత్తిః" (న్యా.సూ .4.2.1) దోషకారణముల యథార్థతత్త్వజ్ఞానము వలన అహంకారము నివృత్తమగును. రాగద్వేష మోహములే దోషములని పూర్వమే గ్రహించియుంటిమి. అవి సంసారహేతుకములు. అందుచే వాని జ్ఞానమువలన వాని కాధారమైన అహంకారము అదృశ్యమగును. సర్వానర్థహేతు వగు మోహమే "అహమస్మీతి మోహోఽహంకార ఇతి' (న్యా.భా.4.2.1) అనుసరించి అహంకార మనబడుచున్నది. అహంకారమనగ 'అనాత్మానం ఖల్వహమస్మీతి పశ్యతో దృష్టి రహంకారః" (న్యా-భా. 4-2-1) అనాత్మయగు శరీరేంద్రియా దుల తానుగా చూచుదృష్టియే యహంకారమని భాష్యనిర్వచ నము. 'కింపున స్తన్మిథ్యాజ్ఞానమెద్ది? అనాత్మన్యాత్మగ్రహః' (న్యా భా- 4-2-1) మరల మిథ్యాజ్ఞానం? అనాత్మను ఆత్మగ గ్రహించుటయని వాత్స్యాయన వాక్యము. ఈ మిథ్యాజ్ఞానమే సంసారబీజముగనున్నది. ఆమిథ్యాజ్ఞాననివారణమునకు "తదిదం తత్త్వజ్ఞానం తద్విషయ ముత్పన్నమహంకారం నివర్తయతి' (న్యా-భా- 4-2-1) దేనికలిమివలనఅహంకారము నివర్తించునో అదితత్త్వజ్ఞానమని నిర్వచనము. అట్టితత్త్వజ్ఞానమువలన దుఃఖ జన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానరహితమగు అపవర్గము ప్రాప్తిం చును గాన "మిథ్యోపలబ్ధి వినాశః తత్త్వజ్ఞానాత్' (న్యా-సూ- 4-2-35) తత్త్వజ్ఞానముచే మిథ్యాజ్ఞానము నశించునని చెప్పబడి

యున్నది. "యదా తు తత్త్వజ్ఞానాన్మిథ్యాజ్ఞానమపైతి, తదా మిథ్యాజ్ఞానాపాయే దోషా అపయంతి, దోషాపాయే ప్రవృత్తిరపైతి,ప్రవృత్త్యపాయేజన్మాఽపైతిజన్మాపాయేదుఃఖమపైతి, దుఃఖాపాయే చ అత్యంతికోఽపవర్గో నిఃశ్రేయసమితి' (న్యా-భా- 1-1-2)తత్త్వజ్ఞానమువలనమిథ్యాజ్ఞానమునశించును అంత దోషములు నశించును. అందుచే ప్రవృత్తి లోపించును, దాన జన్మ కలుగదు, జన్మ నశింపగా దుఃఖనిరాసముకలుగును. దుఃఖరాహిత్యముతో నిఃశ్రేయసమగు అపవర్గము ప్రాప్తించు నని భాష్యకారులు వివరించియున్నారు 'తత్త్వజ్ఞానాచ్ఛమోహానివృత్తౌ రాగద్వేషానుత్పత్తిరిత్యేకపరిత్యనీకభావోత్పత్తి ఏవం చ కృత్వా తత్త్వజ్ఞానాత్ దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోష మిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనంతరాభావాదపవర్గ' (న్యా.భా- 4-1-6) "తత్త్వజ్ఞానమువలన వరుసగా ఉత్తరోత్త రాపాయమువలన దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోష మిథ్యాజ్ఞానములు అంతర్హితములగును. అంత అపవర్గము చేకూరును అనియు భాష్యకార వివరణము,

'సమాధివిశేషాభ్యాసాత్'(న్యా-సూ-4-3-38)ప్రత్యేక సమాధి అభ్యాసమువలన తత్త్వజ్ఞానము స్థిరపడును. 'నిద్రా విక్షేపాది దోషవినిర్ముక్తః సమాధిః' (న్యా-భా- ఖద్యోత- 4-2-38) నిద్రాది దోషరహితస్థితియే సమాధి యని నిర్వచింప బడుచున్నది. 'అయమాత్మా యస్మాదేకస్మిన్ శరీరే ధర్మం చరిత్వా....స్వర్గదేవేషూపపద్యతే, అధర్మం చరిత్వా....నరకేషూపపద్యతే'(న్యా-భా- 3-2-39) ఆత్మ ధర్మమున ప్రవర్తించుచో స్వర్గమును అధర్మప్రవర్తనమునసరకమును బొందుటచే

దోషనివర్జితత్వమునొంద "న ప్రవృత్తిః ప్రతిసంధానాయ హీన క్లేశస్య" (న్యా సూ, 4.1.64) క్లేశములు నశించినవాని ప్రవృత్తి నాశమునకు దారిదీయదు కాన ప్రథమతః క్లేశనాశము గావింప వలెను. అనగా రాగద్వేషాదుల నశింపజేయవలెనని తాత్ప ర్యము. దానికై 'జన్మన ఏవేదం స సుఖసాధనస్య దుఃఖాను షంగాత్ దుఃఖేనాఽవిప్రయోగాద్వివిధబాధనాయోగాత్ దుఃఖ మితి సమాధిభావన ముపదిశ్యతే"(న్యా.భా- 1.1.9)జన్మమున సుఖసాధనమునకు దుఃఖము అంటియుండుటయు దానినుండి విడివడకుండుటయు అను ద్వివిధబాధలవలన దుఃఖమే జన్మమని సమాధిభావన జనించును. 'సమాహితో భావయన్, భావయ న్నిర్విద్యతే,నిర్విణ్ణస్య వైరాగ్యం,విరక్తస్యాపవర్గ ఇతి"(న్యా.భా 1.1.9)అట్లు సముచితచిత్తమున భావింప భయ ముద్భవించును. దాన వైరాగ్యమును వైరాగ్యముచే అపవర్గము ను గలుగునని భాష్యవచనము.'మిథ్యాజ్ఞానాత్సంసార'మును "తత్త్వజ్ఞానాదప వర్గ'ము గలుగునని యర్థము. ఇట్టి సమాధిస్థితియైనను 'పూర్వకృతఫలానుబంధాత్ తదుత్పత్తిః'(న్యా.సూ 4.2 41) అనురీతి పూర్వజన్మ కృత ఫలానుబంధముచేతనే కలుగును. దాని సాధ్యసించుటకు'అరణ్యగుహాపులినాదిషు యోగాభ్యాసోప దేశః' (న్యా.సూ. 4 2.42) అరణ్యము గుహా ఇసుకదిబ్బలపై యోగాభ్యాసము చేయవలెనని బోధించుచున్నది. 'తదర్థం యమనియమాభ్యామాత్మసంస్కారో యోగాధ్యాత్మవిధ్యుపా యైః' (న్యా. సూ. 4 2.46) యమనియమాభ్యాసములచే ఆత్మ సంస్కరణము గావించుచువిధికృత్యముల నవలంబింపవలయును.

అనగా 'తయో ధర్మస్కంధా యజ్ఞోఽధ్యయనం దానమితి, ప్రథమస్తప ఏవ ద్వితీయో బ్రహ్మచర్యాచార్యకులవాసీతి, తృతీయోఽత్యంతమాత్మానమాచార్యకులేఽవసాదయన్ సర్వే ఏవైతే పుణ్యలోకా భవంతి బ్రహ్మసంస్థోఽమృతత్వమేతి' (న్యా. భా. 4.1.60) ధర్మము త్రివిధము యజ్ఞ అధ్యయన దానము లనబడును. మొదటిది తపము, రెండవది ఆచార్యకులవాస మగు బ్రహ్మచర్యము, తృతీయము ఆచార్యసన్నిధానమునసర్వ దోషముల నిర్మూలింపగ పుణ్యలోకప్రాప్తి బ్రహ్మసంస్థితియగు అమృతత్వమును గలుగును. ఈ "జ్ఞానగ్రహణాభ్యాస స్తద్విద్యైశ్చ సహ సంవాదః' (న్యా.సూ. 4.2.47) అపవర్గలాభము నకై న్యాయవిద్య నభ్యసించి అనుష్ఠించి, 'తద్విద్వాంసులతో జర్చించుచుండవలెను. అసూయనుగూడ అనసూయాపరుల తోడనే ప్రసంగింపవలయుననియు నాదేశింపబడియున్నది. ఈ విధముగా సమాధిసాధన సద్గురుసన్నిధానమున గావింప అప వర్గము గలుగును.

'తదత్యంతవిమోక్షోఽపవర్గః' (న్యా-సూ- 1.1,22) సర్వబాధా కారణమగు దుఃఖమునుండి విమోక్షమేఅపవర్గమని తాత్పర్యము దీనినే 'దుఃఖాదీనామపవర్జన మపవర్గః (అమర కోశ.1.145) దుఃఖాదులను నశింపజేయుటే అపవర్గమని అమర వాక్యము. అదియే మోక్షమనియు ననబడును. అనగా నిందు దుఃఖకారణములగుజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానములు గూడ సమసిపోవును. 'సుషుప్తస్య స్వప్నాదర్శనే క్లేశాభావ వదపవర్గః' (న్యా.సూ. 4.1.63) అచ్చట స్వప్నాదులులేక

సుషుప్తియందుండువాని కెట్టి క్లేశాదులులేవో అటులే అప వర్గమునందును క్లేశాదులు అభావమగును. క్లేశములు లేక పోగా "న ప్రవృత్తిః ప్రతిసంధానాయ హీనక్లేశస్య' (న్యా-సూ-4-1-64) హీనక్లేశునకు ఏ ప్రవృత్తియు గలుగదు. అట్టి పరమశ్రేయోప్రాప్తిరూప నిశ్శ్రేయసస్థితిని బొందుటయే అపవర్గము నాబడును. అందు ఋణత్రయము పూర్వమే 'బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్య, ప్రజయాపితృభ్యో' బ్రహ్మచర్యముచే ఋషులయొక్కయు, యజ్ఞాదులచే దేవతల యొక్క, సంతానముచే పితృదేవతలయొక్క ఋణములునశించెను గాన అపవర్గమున నవియు అభావమే యగును. కాన పై ప్రవృత్తుల కన్నింటికి నాధారభూతమైన ఆశ్రయమై శరీర మనస్సులును వాని సంయోగములనుగూడ 'తదభావశ్చాప వర్గః' (న్యా-సూ- 3-2-25) అనురీతి అపవర్గమున లేకుం డును. దీనినంతటిని వాత్స్యాయనుడు చక్కగ యిట్లు వివరించి యున్నాడు. 'కామవిషయా ఇంద్రియార్థా ఇతి రూపాదయ ఉచ్యంతే, తే మిథ్యాసంకల్ప్యమానా రాగద్వేషమోహాన్ ప్రవర్తయంతే"(న్యా.భా. 4.2.2) కామవిషయములగు ఇంద్రి యార్థములే రూపాదులనబడును. అవి మిథ్యాసంకల్పములు కాగా రాగద్వేషమోహములను ప్రవర్తింపజేయును. 'తాన్ పూర్వంప్రసంచక్షీత తాంశ్చ పసంచక్షాణస్య రూపాదివిషయో మిథ్యాసంకల్పో నివర్తతే। తన్నివృత్తావధ్యాత్మం శరీరాది ప్రసంచక్షీత। తత్ప్రసంఖ్యానాదాధ్యాత్మవిషయోఽహంకారో

నివర్తతే । సోయ మధ్యాత్మం బహిశ్చ వివిక్తచిత్తో విహరన్ ముక్త ఇత్యుచ్యతే" (న్యా-భా- 4-2-2) ముందు వానిని పరిశీలింపుము. వానిపరిశీలింపగారూపాదివిషయములతో గూడిన మిథ్యాసంకల్పము నివర్తించును. అది నివర్తింపగాతనవియగు శరీరాదుల ధ్యానింపుము. అట్లుధ్యానింపగా వానికంటియుండు అహంకారము నశించును. ఇట్లు బాహ్యాంతరముల బరిశీలించి విరక్తచిత్తుడై విహరింపగా వాని ముక్తుడందురు. అట్టి స్థితియే సర్వసంసార కారణరహితస్థితియే సంపూర్ణ శ్రేయోవిభూతియగు నిశ్శ్రేయసస్థానము.

ఈశ్వరుడు

మొత్తము న్యాయదర్శన పంచశతాధిక సూత్రములలో నాలుగు సూత్రములలోమాత్రమే ఈశ్వరప్రస్తావనగలదు.అందు గూడ సూత్రత్రయము పూర్వపక్షపరము. కాన సిద్ధాంతము నకు ఈశ్వరపరసూత్రము ఒక్కటిమాత్రమే యగుచున్నది. అందుచే న్యాయదర్శనము ఈశ్వరప్రసక్తి కెట్టి ప్రాధాన్యత ను నివ్వక న్యాయాంతర్భాగములగు పదునారు తత్త్వముల బోధించుచు, న్యాయమందు అవర్ణితాంశములకై 'తత్రాప్రమాణ్యమాప్తప్రామాణ్యాత్' (న్యా సూ- 2-1-68)ఋషుల ప్రామాణ్యతవలన వేదమే ప్రమాణముగాన అందు చూడనగునని యన్నటుల గౌతముడు సూత్రరచనముగావించిత్రృప్తిచెందెను.

అనగా ఈశ్వరాది ప్రతిపాదనవిషయము తన దర్శనవిషయము కాకుండుటచే అందరికి ప్రామాణ్యమునొసంగిన వేదము నేచూడు డని ఆశవిసలహా. కాని ఉత్పత్తివిషయము చర్చాసందర్భమున నశించినవానినుండి ఉత్పత్తి అసంబద్ధమని సచించుచు, 'ఆత్మ నిత్యత్వే ప్రేత్యభావ సిద్ధిః" (న్యా. సూ. 4.1.10) ఆత్మ నిత్య మగుటచే పునర్జన్మ సాధ్యమని తెలుపగా. ఉత్పత్తి శరీరము నుండి కలుగునని పూర్వపక్షము వచ్చెను. "న వినష్టేభ్యో-నిష్పత్తేః" [న్యా.సూ. 4.1.17) నశించువానినుండి పుట్టుక కలుగనేరదని సిద్ధాంతము చేయును. అట్లు ఉత్పత్తి కారణము మాతాపితలును, ఆహారమునుగూడ కాదని తీర్మానించుచు సృష్టికి 'పూర్వకృత ఫలానుబంధాత్తదుత్పత్తిః" (న్యా. సూ. 3.12.60) పూర్వజన్మకృత కర్మయే ఉత్పత్తికి కారణముగ దర్శనము తీర్మానించును.

కాని యీకర్మమాత్రమే దేహోత్పత్తికి కారణముగాదని నిశ్చయించుటకై 'ఈశ్వరః కారణంపురుషకర్మాఫల్యదర్శనాత్ (న్యా.సూ. 4.1 19] మానవకర్మ ఫలవంతము కాకుండుటయు కలదుగాన ఈశ్వరుడే కర్మఫలప్రదాత యను సూత్రమును దర్శనకర్త ప్రవేశపరచెను. ఈయర్థమును "తత్కారితత్వా దహేతుః' (న్యా.సూ. 4.1.21) కర్మఫలప్రదాత ఈశ్వరుడగుటచే ఉత్పత్తికి మానవకర్మమాత్రమే కారణము కాజాలదని సిద్ధాంతము చేసెను. పూర్వసూత్రమున దీని వివరించును "పురుషోయం సమీహమానో నావశ్యం సమీహాఫలం ప్రాప్నోతి తేనానుమీయతే పరాధీనం పురుషస్య కర్మఫలారా

ధనమితి, యదధీనం స ఈశ్వరః । తస్మాదీశ్వరః కారణమితి' (న్యా-భా. 4.1.19) పురుషుడు వాంఛించియు కర్మఫలమును బొందుట లేదు. అందుచే పురుషకర్మఫలము పరాధీనమై యున్నదని అనుమానితము. ఎవరికది అధీనమో అతడే ఈశ్వరుడు. అందుచే ఈశ్వరుడు ఉత్పత్తికి పరమకారణమనిసిద్ధాంతము అని భాష్యకారులైన వాత్స్యాయనుడు సూత్రమును వివరించిరి. "గుణవిశిష్టమాత్మాంతరమీశ్వరః"(న్యా-భా.4.1.21)గుణముల గల ఆత్మాంతరుడై ఈశ్వరుడుండుననియు, "అధర్మమిథ్యాజ్ఞాన ప్రమాదహాన్యా ధర్మజ్ఞానసమాధిసంపదా చ విశిష్ట మాత్మాంతరమీశ్వరః'(న్యా-సూ.4.1 21.)అధర్మాదులునశింపగా ధర్మజ్ఞానసమాధి సంపదలతోగూడిఆత్మాంతరుడైనవాడు ఈశ్వరుడనియు, 'తస్య చ ధర్మసమాధిఫలమణిమాద్యష్టవిధమైశ్వరం'(న్యా-సూ. 4.1 21) ధర్మసమాధిఫలరూపమైన అష్టసిద్ధులును ఈశ్వరునకు గలవనియు,మరియు"ప్రత్యాత్మవృత్తీన్ ధర్మాధర్మసంచయాన్ పృథివ్యాదీని చ భూతాని ప్రవర్తయతి' (న్యా.భా. 4.1.21) సర్వాత్మలవృత్తులవు ధర్మాధర్మసంచయమును, పంచభూతముల నతడు ప్రవర్తింపజేయుననియు వాత్స్యాయనుడు వివరించెను. అంతియగాక 'యథాపితాఽపత్యానాం తథా పితృభూత ఈశ్వరో భూతానాం' (న్యా భా. 4.1.21) శిశువులకు తండ్రి ఎట్లుకారణమో అట్లు భూతములకు ఈశ్వరుడు కారణమనియు "ఆగమాచ్చ ద్రష్టా బోద్ధా సర్వజ్ఞతా ఈశ్వర ఇతి" (న్యా. భా. 4. 1. 21) ఆగమములకు ద్రష్టయు బోధకుడును సర్వజ్ఞుడును ఈశ్వరుడు అగుచున్నాడు. "బుద్ధ్యాదిభి శ్చాత్మలింగై ర్నిరుపాఖ్యమీశ్వరం ప్రత్య

క్షానుమానాగమ విషయాతీతః కః శక్తి ఉపపాదయితుం'(న్యా. భా- 4-2-21)ఆత్మలింగములైన బుద్ధ్యాదులచే ఈశ్వరుని గ్రహింపజాలమనియు, ప్రత్యక్షానుమాన వేదముల కతీతమైన ఈశ్వరుని ఎవరు ఉపాదించగలరు అని వాత్స్యాయనుడు భక్తిప్రేరితుడై పలికెను.

పై జర్చింపబడిన విషయముల ననుసరించి చూచినచో ఈశ్వరుడు భూతాధినాథుడై, సృష్టయై, అంతరాత్మయై, నియంతయై, కర్మఫలప్రదాతయై సర్వప్రమాణముల కతీతుడై యొప్పారి సర్వమునకు నిమిత్తకారణుడై యున్నాడని న్యాయ దర్శనమతము.

న్యాయము

'జ్ఞానగ్రహణాభ్యాస స్తద్విద్యైశ్చ'(న్యా-సూ- 4-2-47) అపవర్గార్థము జ్ఞానబోధకమగు నీన్యాయదర్శనముయొక్క అవలంబనము అవసరమనియు,'సహాసంవాదః'(న్యా.సూ- 4-2-47) తచ్ఛాస్త్రవిద్వాంసులతో పరిసంగముకూడ అవసరమనియు పూర్వగ్రంథమున వ్రాసియుంటిమి. అందుచే న్యాయదర్శన తాత్పర్యము నొకించుక నవలోకించెదముగాక!

గౌతమతాపసచంద్రుడు ప్రథమసూత్రముననే న్యాయమున కంగములగు షోడశతత్త్వముల దెల్పివానివలనమాత్రమే తత్త్వజ్ఞానమనియు, నిశ్శ్రేయససిద్ధియనియు ప్రారంభముననే

ఎఱింగించి యున్నాడు. ఆపదునారు విషయములే గ్రంథాంతము వరకు వివరింపబడియున్నవి. అనగా ప్రథమసూత్రము ప్రమాణాది షోడశకమును ప్రతిపాదింప ద్వితీయము అపవర్గమును నిర్వచింప ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమాహ్నిక తృతీయసూత్రము షోడశకమున కాదినగల ప్రమాణనిర్వచనముతో ప్రారంభించి, పంచమాధ్యాయ ద్వితీయాహ్నికమునఁనిరువదిరెండవసూత్రము కథకానర్హోక్తి విరూప్యమనబడు నిగ్రహస్థానద్వయవివరణముతో గ్రంథము సమాప్తము నొందుచున్నది. ప్రథమసూత్ర షోడశక మున నిగ్రహస్థానమే తుదిగా నున్నదని గ్రాహ్యము. అందుచే నీన్యాయదర్శనమున ప్రమాణాది షోడశక విచారమే ప్రధానాంశమని వ్యక్తము.

ప్రమాణ ప్రమేయ సంశయ ప్రయోజనదృష్టాంత సిద్ధాంతావయవ తర్క నిర్ణయ జల్పవితండ హేత్వాభాస ఛల జాతి నిగ్రహస్థాన" (న్యా-సూ- 1-1-1)ములే షోడశవిషయములు. వాని నొక్కొక్కదాని క్లుప్తముగ జూడ యత్నించెదముగాక!

"ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దాః ప్రమాణాని" (న్యా-సూ-1-1-3) అనునట్లు ప్రమాణము చతుర్విధమై యున్నది. "ఇంద్రియార్థ సన్నికర్షోత్పన్నంజ్ఞాన మవ్యపదేశ్య మవ్యభిచారి వ్యవసాయాత్మకంప్రత్యక్షం"(న్యా.సూ.1-1.4)ఇంద్రియవిషయ సంబంధమేర్పడి, స్పష్టమై నిర్దుష్టమైనిశ్చయమైనదై యుండు జ్ఞానము ప్రత్యక్షము నాబడును. అనగా "అక్షస్యాఽక్షస్య ప్రతివిషయం వృత్తిః ప్రత్యక్షం" (న్యా-భా- 1.1-3) కంటికి గోచరించు ప్రతివిషయవృత్తియు ప్రత్యక్షము అని అర్థము.

"మితేన లింగేనార్థస్య పశ్చాన్మాన మనుమానం" (న్యా.భా. 1.1.3) మితమైన గుణాదులద్వారా, అర్థమును తెలియుటఅను మానమగును. ఈ యనుమానము "అథ తత్పూర్వకం త్రివిధ మనుమానం పూర్వవచ్ఛేషవత్సామాన్యతోదృష్టం చ" [న్యా-సూ. 1.1.5] పూర్వవత్, శేషవత్, సామాన్యతోదృష్టము నారీతి అనుమానము త్రివిధము. అందు 'పూర్వవదితి - యత్ర కారణేన కార్యమనుమీయతే యథా మేఘోన్నత్యాభవిష్యతి వృష్టిరితి" (న్యా-భా. 1-1-5) పూర్వవత్తనగ - కారణముచే కార్యమును అనుమానించుట యగును. ఎట్లనమేఘము లెక్కువగ నుంటచే వర్షము రాగలదని యనునట్లు 'శేషవత్ - యత్ర కార్యేణ కారణ మనుమీయతే, పూర్వోదకవిపరీతముదకం నద్యాః పూర్ణత్వం శీఘ్రత్వం చ దృష్ట్వా స్రోతసోఽనుమీయతే భూతావృష్టిరితి" (న్యా.భా. 1.1.5) శేషవత్తన కార్యమూలమున కారణము ననుమానించుట యగును నదిలో శీఘ్రగతి విపరీతముగ ప్రవహించు నీరమునుగాంచి వర్షము కురిసెనని స్రోతవలన గ్రహించుట యగును. "సామాన్యతోదృష్టం - వ్రజ్యాపూర్వకమన్యత్ర దృష్టస్యాన్యత్ర దర్శనమితితథా చాఽదిత్యస్యతస్మాదస్త్యప్రత్యక్షాఽప్యాదిత్యస్య వ్రజ్యేతి" (న్యా. భా. 1 1.5) సామాన్యతోద్రష్టమన, తిరుగుటపుపూర్వము అన్యత్ర గోచరించి మరల అన్యత్ర గానుపించుట ఆదిత్యునివలె, అందుచే ఆదిత్యుడుతిరుగుచున్నాడని తీర్మానించుట వీనినే మరల మరొక విధముగా వర్ణింపబడియున్నది. ధూమదర్శనమున అగ్ని నను మానించుట పూర్వవత్తనియు, పరిశేషమువలెనే అనుమానించుట, అనగా శబ్దగుణవిభాగము చేసి దాని ద్రవ్యము కాదనియు

కర్మకాదనియు, లేనిగుణముల తొలగ ద్రోసి, శబ్దగుణమును అనుమానించుట శేషవత్తని తాత్పర్యము. సామాన్యతో దృష్టమున, అప్రత్యక్షమైనను, లింగలింగులు సంబంధమును, లింగముయొక్క సామాన్యత్వమును గ్రహించి లింగిని అను మానించుట, ఆత్మకు ఇచ్ఛాదులు గుణములుగా అనుమా నించుట యగును ఇచ్ఛాదులు గుణములు. అవి ద్రవ్యము నాశ్రయించియుండును. అందుచే అవి ఆత్మసంబంధములు అని తీర్మానించుట సామాన్యతో దృష్టమనబడుచున్నది. 'సద్విషయం చ ప్రత్యక్షం సదసద్విషయం చానుమానం' (న్యా భా. 1.1 5) సద్విషయముల గ్రహించుట ప్రత్యక్షమనియు, సదసద్విషయ ముల గ్రహించుట అనుమానమనియు భాష్యకారుడు స్పష్ట బరచెను. ఉపమానము 'ప్రసిద్ధసాధర్మ్యాత్సాధ్యసాధనం" (న్యా-సూ 1-1-6) ప్రస్ఫుటములగు సామాన్యలక్షణముల ద్వారా సాధ్యమును సాధించుట యనియు నిర్వచి పబడియున్నది. అనగా పూర్వానుభూత వస్తుసాదృశ్యమున అన్యవస్తుజ్ఞానమును గ్రహించుట యగును. 'ఆప్తోపదేశః శబ్దః' (న్యా.సూ. 1.1.7) శబ్దప్రమాణమనగా ఆప్తోపదేశమే యగును. "శబ్దః-శబ్ద్యతేఽనేనార్థ ఇత్యభిధీయతే జ్ఞాప్యతే'(న్యా భా. 1 1.8)శబ్ద మనగ, అర్థమును తెలియబరచునదియును, నామకరణము చేయునది యునై యుండును అని భాష్య నిర్వచనము. మరల నీశబ్దము "దృష్టాదృష్టార్థత్వాత్'(న్యా-సూ. 1-1-8) దృష్ట అదృష్టరూప ముల ద్వివిధముగ నుండును. దానిలో దృశ్యముయొక్క సం బంధము దృష్టశబ్దముగను 'యస్యాఽముత్ర ప్రతీయతే సోఽదృష్టార్థః' (న్యా-భా- 1-1-8) అముత్రవిషయము అదృష్ట

మనియు అర్థము. ఇట్లు ఋషి లౌకికవాక్యవిభాగము చేయబడియున్నది. శబ్దము ప్రత్యక్షజ్ఞానముగాక అప్రత్యక్షాధారమై యుండును గాన శబ్దము అనుమానమే అని సంశయించి, ఆ శబ్దము ఆప్తోపదేశసామర్థ్యమువలన శబ్దము అనుమానము కాదనియు చర్చించుచు 'మంత్రాయుర్వేదప్రామాణ్యవచ్చ తత్ప్రామాణ్యమాప్తప్రామాణ్యాత్' (న్యా. సూ. 2-1-68) మంత్రము ఆయుర్వేదములవలె ఆప్తులప్రామాణ్యమువలనశబ్దము ప్రామాణికమేయని శ్రుతినిగూడశబ్ద ప్రమాణమున కన్వయించుచుదర్శనము వివరించెను. అందుచేతనే శ్రుతిప్రామాణ్యాచ్చ" (న్యా. సూ. 3.1.32) శ్రుతిప్రమాణమువలనగూడ అనిన్యాయదర్శనకారుడు శ్రుతిని ప్రమాణముగా గైకొనియున్నాడు.

పైన చర్చింపబడిన ప్రమాణములకు "ఆత్మశరీరేంద్రియార్థ బుద్ధి మనఃప్రవృత్తిదోషప్రేత్యభావఫలదుఃఖాపవర్గాస్తు ప్రమేయం" (న్యా. సూ. 1.1.9) ఆత్మ, శరీరము, యింద్రియములు, విషయములు, బుద్ధి, మనసు ప్రవృత్తి, దోష, పునర్జన్మ, ఫల, దుఃఖము, అపవర్గములు ప్రమేయముగా నుండును. ప్రమాణములచే గ్రహింపబడునదే ప్రమేయమని గ్రాహ్యము. 'సమానానేకధర్మోపపత్తేర్విప్రతిపత్తేరుపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యవ్యవస్థాతశ్చ విశేషాపేక్షో విమర్శః సంశయః' (న్యా సూ. 1-1-23) అనేకవస్తువుల సామాన్యధర్మములచేతను, ఏవస్తువునకును సామాన్యము గాని ధర్మములచేతను, క్రమగ్రహణము లేకుండుటచే అగ్రహణంబు కలుగగ, వస్తువుయొక్క నిజతత్త్వమును గ్రహింప సందేహించుటయే సంశయమగును. "యమర్థమధికృత్య ప్రవర్తతే

తత్ ప్రయోజనం' (న్యా. సూ. 1.1-24) ప్రవర్తనాగమ్యముగ నేది యుండునో అది ప్రయోజనము. "లౌకిక పరీక్షకాణాం యస్మిన్నర్థే బుద్ధిసామ్యం స దృష్టాంతః" (న్యా. సూ. 1.1.25) పండితపామరుల కేవస్తువు సామాన్యమో అదిదృష్టాంతమగును. 'తంత్రాధికరణాభ్యుపగమసంస్థితిః సిద్ధాంతః" (న్యా. సూ. 1.1.26) ప్రత్యేక తంత్రవిధానముల అన్వయముల ననుసరించియుండునది సిద్ధాంతము. సర్వతంత్రసిద్ధాంత, ప్రతితంత్రసిద్ధాంత, అధికరణ సిద్ధాంత, అభ్యుపగమసిద్ధాంత రూపమున నది చతుర్విధము. అందు 'సర్వతంత్రావిరుద్ధస్తంత్రేఽధికృతోఽర్థః సర్వతంత్ర సిద్ధాంతః" (న్యా-సూ-1-1-2) ఏ తంత్రముచే వ్యతిరేకింప బడక కనీసము ఒకతంత్రముచే గ్రహింపబడినది సర్వతంత్ర సిద్ధాంతమగును. 'సమానతంత్రసిద్ధః పరతంత్రాసిద్ధః ప్రతి తంత్రసిద్ధాంతః' (న్యా-సూ- 1-1-29)సమానతంత్రసమ్మతమై పరతంత్రఖండితమైనది ప్రతితంత్రసిద్ధాంతము నాబడును. 'యత్సిద్ధావన్యప్రకరణసిద్ధిః సోఽధికరణసిద్ధాంతః' (న్యా-సూ. 1-1-30) ఏ సిద్ధాంతమును గ్రహించినచో మరొకసిద్ధాంతము గ్రాహ్యమగునో అది అధికరణసిద్ధాంతము 'అపరీక్షితాభ్యు పగమాత్తద్విశేషపరీక్షణ మభ్యుపగమసిద్ధాంతః' (న్యా-సూ. 1-1-31) అవిస్పష్టమై పరీక్షానంతరము సిద్ధించునది అభ్యుప గమ సిద్ధాంతముగా నీ సిద్ధాంత చతుష్టయము వివరింపబడి యున్నది.

33)

షోడశకమున 'అవయవ' అనునది సప్తమము. ఇది న్యాయశాస్త్రమునకు శిరస్సువంటిది. దీనికే న్యాయమనియు, దీనివలననే యీ దర్శనమునకు న్యాయమనాము మిత్వన్నదనియు కొందరి అభిప్రాయము. దీనిని ప్రత్యేకముగ గ్రహింప నత్యంతావసరము. ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనానావయవాః"(న్యా.సూ. 1 1 3) అని అవయవ నిర్వచనము. దానికి ప్రతిజ్ఞ, హేతు, ఉదాహరణ, ఉపనయ, నిగమనములు అయిదును అంగము లగుచున్నవి. "సాధ్యనిర్దేశః ప్రతిజ్ఞా" (న్యా.సూ. 1.1.33) దేనిని నిర్ధారణము గావింపవలయునో దానిని నిర్దేశించుట ప్రతిజ్ఞ యనబడును. "ప్రతిజ్ఞాపనీయేన ధర్మేణ ధర్మిణో విశిష్టస్య పరిగ్రహవచనం ప్రతిజ్ఞా" (న్యా-భా.1.1.33) గ్రహింపబడు ధర్మములచే ధర్మియొక్క విశిష్టతను గ్రహించువచనమే ప్రతిజ్ఞ, అని భాష్యకార వచనము. 'ఉదాహరణసాధర్మ్యాత్సాధ్యసాధనం హేతుః' (న్యా.సూ. 1.1.34) సోదాహరణముగ సాధర్మ్యనిరూపణమున సాధ్యమును సాధింప యత్నమే హేతువు. ఉదాహరణములద్వారా సామాన్యముగ సాధ్యధర్మముల సాధనయు, గ్రహణమును హేతువని భాష్యము. అట్లే యుదాహరణమునగల 'వైధర్మ్యాత్' (న్యా.సూ.1.1 35) విరుద్ధ ధర్మములద్వారా సాధ్యసాధనము గావించుటయుగూడ హేతువే యగును. హేతువునకు ఆధారమైనది ఉదాహరణము. అది "సాధ్యసాధర్మ్యాత్తద్ధర్మభావీదృష్టాంత ఉదాహరణ'(న్యా సూ 1 1.36) సాధ్యముయొక్క సామాన్యధర్మమును గలిగివిర్ణయింపవలసిన ధర్మము అందుండిన దృష్టాంతమును ఉదాహరణమందురు. ఈ ఉదాహరణము సాధర్మ్యమునసేగాక, "తద్విపర్య

స్యూదాస్" (న్యా. సూ. 1. 1. 37) నిర్ణయింపనగు ధర్మము లేకుండుటను గూర్చియుదాహరణముగూడనం గదగును. వైవిధ్యముగ "ఉదాహరణాపేక్ష స్తథే త్యుపసంహారో న తథేతి వా సాధ్యస్యోపనయః' (న్యా-సూ- 1-1-38) ఉదాహరణము ననుసరించిసాధ్యమును అవును కాదను రీతిసమాప్తి చేయుట ఉపనయమందురు. ఇట్లుపనయింపబడిన దానిని "హేత్వపదేశాత్ప్రతిజ్ఞాయాః పునర్వచనం నిగమనం" (న్యా సూ. 1 1.39) సహేతుకముగ ప్రతిజ్ఞను పునరుక్తి సేయుట నిగమన మనబడును.

మరల షోడశకమున 'అవిజ్ఞాతతత్త్వేర్థే కారణోపపత్తితస్తత్త్వజ్ఞానార్థ మూహః తర్కః" (న్యా.సూ. 1.1.40) తెలియబడని యథార్థవస్తుధర్మము గ్రహించుటకై నుపయోగించిన యూహ తర్కమని అన్వయము.'విమృశ్యపక్షప్రతిపక్షాభ్యాం అర్థావధారణంనిర్ణయః' (న్యా.సూ.1.1.41) ప్రతిపక్షపక్షవిమర్శగావించి సమస్యను నిర్ణయించి, సంశయని వారణగావించుట ను నిర్ణయముగ నిర్వచించిరి. పక్షప్రతిపక్షములలో నేదేని నొకదాని నవలంబించి పూర్వవిధముగ చర్చగావించుట వాదమనుటకు "ప్రమాణతర్కసాధనోపాలంభః సిద్ధాంతావిరుద్ధః పంచావయవోపపన్నః పక్షప్రతిపక్షపరిగ్రహో వాదః' (న్యా సూ. 1-2-1) అనుసూత్రము చెప్పబడియున్నది. "యథోక్తోపపన్నశ్ఛలజాతినిగ్రహస్థానసాధనోపలంభో జల్పః" (న్యా.సూ. 1.1.2) పూర్వోక్తమైన ప్రతిజ్ఞాదుల సమర్థించుచు జయించుటకై, ఛల జాతి నిగ్రహస్థానముల నుపయోగించి ఎదుర్కొనుటకు జల్ప మందురు. "స ప్రతిపక్షస్థాపనహీనో వితండః" (న్యా. సూ. 1.2.3) ఆజల్పమే ప్రతిపక్షఖండన రూపముగనున్న వితండ

మగును. 'సవ్యభిచార, విరుద్ధ, ప్రకరణసమ, సాధ్యసమ, కాలాతీతా, హేత్వాభాసః' (న్యా సూ.1.2.4)సవ్యభిచారము, విరుద్ధము, ప్రకరణసమ, సాధ్యసమ, కాలాతీతము, అనునట్లు హేత్వాభాస పంచవిధము. అందు "అనైకాంతికః సవ్యభిచారః" (న్యా.సూ. 1.2.5)అనేకనిర్ణయములనుండునదిసవ్యభిచారము."సిద్ధాంతమభ్యుపేత్య తద్విరోధ విరుద్ధః"(న్యా.సూ 1.2.6) సవ్యభిచారమునకు వ్యతిరేకమైనది విరుద్ధము. 'యస్మాత్ప్రకరణచింతా స నిర్ణయార్థమపదిష్టః ప్రకరణసమః' (న్యా.సూ. 1.2.7) ప్రశ్నమునే అనువదించునది ప్రకరణసము. "సాధ్యావిశిష్టః సాధ్యత్వాత్సాధ్యసమః' (న్యా.సూ.1.2.8) సాధ్యము వలెనే అనిర్ధారితమగునది సాధ్యసమ. 'కాలాత్యయాపదిష్టః కాలాతీతః' (న్యా-సూ- 1-2-9) కాలాతీతమైనది కాలాతీతముగ చెప్పంబడియున్నది. ఈఅయిదును హేతువులు కాకుండుటచే, హేత్వాభాసము లనబడియున్నవి.

'వచనవిఘాతోర్థ వికల్పోపపత్యా ఛలం' (న్యా-సూ-1-2-10) ప్రత్యుక్తివచనమున కనర్థకల్పనముగావించుటఛలమని నామము. ఇది "వాక్ఛలం సామాన్యఛల ముపచారఛల" (న్యా.సూ. 1.2.11) రూపమున త్రివిధము. అందు "అవిశేషాభిహితేర్థేవక్తురభిప్రాయాదర్థాంతరకల్పనా"(న్యా.సూ. 1-2-12) పదమున స్పష్టార్థము నుపయోగింప వక్తయొక్క అభిప్రాయమునకు భిన్నార్థకల్పనము గావించుట వాక్ఛలమందుము."సంభవతోర్థస్యాతి సామాన్యయోగాదసంభూతార్థ కల్పనా (న్యా.సూ- 1-2-13) అసామాన్యము నాధారముగా గాని సామాన్యమునకు అసంభవత్వకల్పనము సామాన్యఛల

మనబడును. "ధర్మవికల్ప నిర్దేశేఽర్థస ద్భావప్రతిషేధ"(న్యా. సూ. 1.2.14) ఆలంకారికముగ అన్వయార్థమున పదమునకు విరుద్ధముగ ముఖ్యార్థగ్రహణము గావించుట ఉపచారఛలమని నామము. ఇక 'సాధర్మ్యవైధర్మ్యాభ్యాం ప్రత్యవస్థానం" (న్యా.సూ. 1.2.18) సాధర్మ్యవైధర్మ్యముల నాధారముగ గైకొని ప్రతివాదము గావించుట జాతియని నిర్వచనము. షోడశకమున కడపటిదగు నిగ్రహస్థానము'విప్రతిపత్తిరప్రతిపత్తిశ్చ' (న్యా.సూ. 1.2.19) అర్థగ్రహణాభావమున విరుద్ధార్థగ్రహణ కాలమున నుపయుక్తము. పూర్వోక్తమగు జాతి యిరువది నాలుగు విధములును, నిగ్రహస్థానము యిరువదిరెండు విధములును, అగుట ఈ రెండింటి వివరణమునకై పూర్తిగ అయిదవ యధ్యాయమంతయు వినియోగింపబడియున్నది.

న్యాయదర్శన తాత్పర్యమంతయు ప్రమాణాది నిగ్రహస్థానపర్యంత షోడశతత్త్వములు ప్రథమాధ్యాయమున ఆహ్నిక ద్వయముననే నిర్వచింపబడియుండుటచే గొందరు పండితులు ప్రథమాధ్యాయమే గౌతమప్రోక్త ఆన్వీక్షికీశాస్త్రమనియు, దానికి తర్వాతగల అధ్యాయచతుష్టయము గౌతమేతరులు వ్యాఖ్యానించియుందురనియు అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చియుండిరి. కాని ప్రథమాధ్యాయవిషయ మసంపూర్ణమై యొప్పుటచే, గౌతమమహర్షి సత్తముడే ప్రథమమున గ్రంథ విషయమును సూక్ష్మముగ సూచించి తర్వాత అధ్యాయములలో విస్తరముగ వివరించియుండెననుటసమంజసమేమో యని తోచును. అనగ అపవర్గప్రాప్త్యర్థమైన శాస్త్రముగాన పరమత

భావముల నీ విధానమున యిసుమంత పరీక్షించి గౌతముడు నిరూపించెననుటయు ఉచితము.

కాన న్యాయదర్శనము సాక్షాత్తు పరమార్థవిషయముల జర్చించి నిర్ణయింపకున్నను, తద్విషయ నిర్ధారణమునకు వలయు మేధాశక్తిని, మీమాంసవిధానమును, ఆ మేధాతిథి గౌతముడు మానవలోకమునకు ప్రసాదించియుండుటచే నది అనవసర దర్శన మనిగాని, నిరీశ్వరమనికాని తోసిపుచ్చక దర్శనకర్త హృదయమున ప్రవేశించి, ఆతని రచనాలక్ష్యమును దిలకించి గ్రహించి,తదనుగుణవర్తనమున దర్శనము నుపయోగించుకొని సాధకలోకము ధన్యతగాంచెదరుగాక! దర్శనగమ్యమగు అపవర్గ ప్రాప్తినొందెదరుగాక!

హరిః ఓం తత్ సత్

స్థాపితము : 1951.

శ్రీ అనుభవానంద గ్రంథమాల

ఉద్దేశ్యము : ఈ గ్రంథమాలలో శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారి, శ్రీ మాతాజీ త్యాగీశానందులవారి మరియు ఇతరులచేతను రచితములైన భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్య ప్రబోధక గ్రంథములు ప్రకటింపబడును.

విధానము : సంవత్సరమున మొత్తమునకు రెండువందల పుటలుగల గ్రంథములు వెలువడుచుండును.

విరాళము : 1] రు. 1116/- మించు విరాళమొసంగువారు మహారాజ పోషకులు. వీరి ఫొటో ఒక ముఖ్య గ్రంథమున ప్రకటింపబడును.

2] రు. 516/- మించు విరాళమొసంగువారు రాజపోషకులు. [సంవత్సరమున 10 వాయిదాలలో పైకము చెల్లింపవచ్చును]

* గ్రంథమాల పుస్తకములను వీరు ఉచితముగా బడయుదురు.

గ్రంథమాల మహోద్యమమునకు ఎల్లరు ఉచితరీతి దోడ్పడుదురుగాక!

---

* వి. పి. ద్వారా పుస్తకముల కోరువారు, పుస్తకములఖరీదు పైకమును ముందుగా పంపవలెను.

** పోస్టేజ్, ప్యాకింగ్ ఛార్జీలు ప్రత్యేకము.

*** ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములకు రిప్లైకార్డు వ్రాయవలెను.

ప్రచురణములు

1. సాధన రహస్యము (8 వ ముద్రణ) (Revised - Edition)

ముముక్షువులు సాధన ఎలా చేయాలి ? దాని ఫలితములు, ఆధ్యాత్మికాభివృద్ధికి మార్గములు, చక్కని వ్యావహారిక భాషలో తెల్పిన అశేష ప్రజాదరణ పొందిన మహోత్కృష్ట గ్రంథరాజము. 22-00

[సంస్కృతము, ఇంగ్లీషు, హిందీ, మరాఠి, తమిళ, కన్నడ, మళయాళ భాషలలో అనువదింపబడి ప్రచురింపబడనున్న గ్రంథము.]

2. సాధన మకరందము (2 వ ముద్రణ)

సాధన విషయములేకాక, అనేక నిత్యావసర విషయముల విచారణ మిందుకలదు. శ్రీ స్వాములవారి జీవితమున జరిగిన కొన్ని సంఘటనలు యిందున్నవి. 5-00

3. సాధనసుధ (3 వ ముద్రణ) (Revised - Edition)

సాధనలో దగులు ఆటంకముల నివారింప అమూల్యమగు సలహాల నొసంగు గ్రంథము. శ్రీ స్వాములవారి జీవితమున జరిగిన కొన్ని సంఘటనలు ఇందు కూర్చబడినవి. [ఇందులోని కొన్ని తత్త్వములు "స్టీరియో కేసెట్" రూపమున వెలువడినవి.]

4. అనుభవ రహస్యము

సాధనానుభవములు పొందుటకు సాధకులకు మార్గదర్శి యగు "సాధనరహస్య" అనుబంధ గ్రంథరాజము.

5. మన రామకృష్ణుడు (3 వ ముద్రణ)

జగద్గురు శ్రీ రామకృష్ణుని అద్భుతాదర్శ, సాధన వివరముల తెలుపు మహత్తర గ్రంథము. 5-00

6. మన శారదామాయి (3 వ ముద్రణ)

జగన్మాత శ్రీ శారదామాయి జీవితోపదేశముల వివరించు ఉత్సాహపూరిత గ్రంథము, 5-00

7. మన వివేకానందుడు (3 వ ముద్రణ)

వేదాంతకేసరి శ్రీ వివేకానందుని జీవితాదర్శముల ప్రబోధించు ఉత్కృష్ట గ్రంథము. 5-00

8. శాంతి సామ్రాజ్యము (2 వ ముద్రణ)

శాంతినిగోరు నేటి ప్రపంచమునకు శాంతిప్రబోధగావించు ఉత్తమ గ్రంథము. 2-00

9. శ్రీ రామకృష్ణాదర్శము (3 వ ముద్రణ) (Revised - Edition)

శ్రీ రామకృష్ణుని సాధన, సిద్ధుల రహస్యముల వివరించు ఉత్తేజకర గ్రంథము. 2-00

10. శ్రీ శారదాదర్శము (2 వ ముద్రణ) (Revised-Edition)

ఇందు శ్రీ శారదాదేవి గొప్పదనము మన హృదయముల గదిలించును. 2-00

11. శ్రీ వివేకానందాదర్శము (3 వ ముద్రణ) (Revised - Edition)

శ్రీ వివేకానందుని ఆదర్శము ఇందు ప్రస్ఫుటముగా విరచితము. 2-00

12. శ్రీ అనుభవానందాదర్శము

ఇందు శ్రీ అనుభవానందుల ఆదర్శానుభవములు గోచరము.
2-00

13. మాండూక్యరసాయనము (2 వ ముద్రణ)

మాండూక్య ఉపనిషత్తుకు 108 ఉపనిషత్తుల ముఖ్యమంత్రముల, గౌడపాద కారికలతో శ్రీ అనుభవానందుల అద్భుత వ్యాఖ్యానము గల గ్రంథము. 5-00

14. ప్రాచీన భగవద్గీత (2 వ ముద్రణ) (Revised - Edition)

745 శ్లోకములు గల గీత. ఇది భోజపత్ర వ్రాతప్రతినుండి గ్రహింపబడి, శ్రీ అనుభవానందులచే పీఠిక వ్రాయబడినది. తాత్పర్యము కలదు.

15. శ్రీ రామకృష్ణ పూజ (2 వ ముద్రణ)
(Revised – Edition)

శ్రీ రామకృష్ణ సహస్రనామము, శ్రీ రామకృష్ణ, శ్రీ శారదా, శ్రీ వివేకానంద, శ్రీ అనుభవానందుల అష్టోత్తర శత నామములు యిందు కలవు. శ్రీ రామకృష్ణ అష్టోత్తర శతమునకు ఉపనిషత్ మంత్రములతో శ్రీ త్యాగీశానందుల చక్కని వ్యాఖ్యానము కలదు. 6-00

16. శ్రీ రామకృష్ణ లీలాసంకీర్తనము (6 వ ముద్రణ)
(Revised – Edition)

భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య ప్రబోధక కీర్తనలు. 169.

[ఇందులోని కొన్ని పాటలు "శ్రీ రామకృష్ణ గానసుధ" రూపమున 'స్టీరియో కేసెట్' గా విడుదల అయినవి. మరి కొన్నిపాటలు 'కేసెట్' రూపమున వెలువడనున్నవి.] 6-00

17. శ్రీ రామకృష్ణ-వివేకానంద కథాగానములు

శ్రీ రామకృష్ణ, వివేకానందుల జీవితములు ప్రదర్శించుటకు అనుగుణ్యముగా శ్రీ స్వాములవారిచే విరచితము. ఆంధ్రదేశమున 100 ప్రదర్శనలకు పైగా యీయబడినవి.

18. యుగావతారము

శ్రీ రామకృష్ణ గాన కథామంజరి ["స్టీరియో కేసెట్" రూపమున వెలువడ నున్నది.]

19. పరమహంస (Pocket Size Book)

"స్టీరియో కేసెట్" రూపమున విడుదల కానున్నది.] 0-50

20. స్వామి వివేకానంద (Pocket Size Book)

["స్టీరియో కేసెట్"గా విడుదల కానున్నది.] 0-50

21. శ్రీ రామకృష్ణాంజలి (5 వ ముద్రణ)

శ్రీరామకృష్ణ తత్త్వమునుగూర్చి భక్తి, ఉత్సాహపూరిత శతకము-వివరణములతో. 1-50

22. శ్రీ దక్షిణేశ్వరీ స్తవము (4 వ ముద్రణ)

శ్రీ కాళికాదేవినిగూర్చి భక్తితో తత్త్వవిషయముల బోధించు శతకము-వివరణములతో. 1-50

23. చిత్తప్రబోధ (4 వ ముద్రణ)

సాధకులకు అనేక అమూల్య రహస్యములను, మనోతత్త్వమును గూర్చి బోధించు శతకము - వివరణములతో. 1-50

24. అనుభవానందము (4 వ ముద్రణ)

అద్వైతానంద విభూతి వ్యక్తపరచు, అద్భుతానుభవ శతకము.
(A Master-piece in the Vedanta Literature.) 0-75

25. ఉపనిషత్ వైభవము

108 ఉపనిషత్తులగూర్చి సులభశైలిలో ప్రత్యేకముగా పుస్తకములు.

సర్వసిద్ధాంతసారభవము (12 సంపుటములలో)

[మన భారతీయ సంస్కృతి, వాఙ్మయమునుగూర్చి, పరిశోధనాత్మక (Re-search) గ్రంథములు. (An Encyclopaedia of Indian Philosophy) సుమారు 4,500 పుటలలో.

26. సాంఖ్య, యోగములు (3 వ ముద్రణము)

సాంఖ్య యోగ విషయములతో శ్రీ కపిల, పతంజలి మహర్షుల జీవితకాల విశేషములు, సిద్ధాంతములు యిందు విరచితము. 20-00

27. వైశేషిక, న్యాయములు (2 వ ముద్రణ)

శ్రీ కణాద, గౌతమ మహర్షుల జీవితకాల విశేషములు, వైశేషిక, న్యాయ సిద్ధాంతములు పండితాభిప్రాయములతో చర్చితము. 20-00

28. మీమాంస, వేదాంతములు (2 వ ముద్రణ)

జైమిని, వ్యాసమహర్షుల జీవితకాల సిద్ధాంతములు అధునిక పండితాభిప్రాయములతో రచితము. 20-00

29. శ్రీ శంకరపూర్వాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

వేదములనుండి శ్రీ శంకరులవరకు ప్రవహించు అద్వైత రస ప్రవాహమును తెలుపు విపుల గ్రంథము. అద్వైత సిద్ధాంతమునకు, అధునిక భౌతిక విజ్ఞానమునకు సమన్వయము జూపును. 20-00

30. శ్రీ శంకరాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

శ్రీ శంకర జీవితకాల విశేషములు, అద్వైత సిద్ధాంతము విస్తృతముగా వివరింపబడినవి. సన్న్యాస ప్రాశస్త్య, అధికార వివరములును కలవు. 20-00

31. శ్రీ శంకరానంతరాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

శ్రీ సురేశ్వర, విద్యారణ్య జీవితకాల విశేషములతో అద్వైత సిద్ధాంతములిందు చర్చితము. 20-00

32. విశిష్టాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

వేదములనుండి వైష్ణవ సిద్ధాంత జనన చారిత్రము, శ్రీ రామానుజ జీవిత సమీక్ష, విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంత వివరణములిందు ప్రస్ఫుటము. 20-00

33. వైష్ణవము (2 వ ముద్రణ)

శ్రీ మధ్వాచార్యునినుండి శ్రీ కృష్ణచైతన్యుని వరకుగల వైష్ణవాచార్యుల జీవిత సిద్ధాంత విషయములు సమీక్షింపబడినవి. 20-00

34. శైవాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

వేదముల రుద్రాధ్యాయ జనితమైన శైవసిద్ధాంతము, వీరశైవము వరకు ఎట్లు పరిణమించియున్నదియు విట స్పష్టము. నాయనారుల జీవితములు కలవు. 20-00

35. శాక్తాద్వైతము (2 వ ముద్రణ)

వేదాంతర్గత దేవీసూక్త అదితి ప్రస్తావనతో ప్రారంభమై, దక్షిణ వామాచారరూపమున సర్వత్ర ప్రఖ్యాతి నొందిన శాక్తసిద్ధాంత సాధనములతో వివరింపబడినవి. 20-00

36. బౌద్ధము

బౌద్ధసిద్ధాంతము - ప్రాముఖ్యత, శ్రీ బుద్ధభగవానుని, జీవిత విశేషములు పరిశీలనాత్మకముగా వివరింపబడినవి.

37. సర్వ సిద్ధాంత సౌరభ సారము
సులభశైలిలో "సౌరభము"ను గూర్చి వివరణాత్మక గ్రంథము.

---

38. శ్రీ రామకృష్ణ గానసుధ (స్టీరియో కేసెట్)
మధురమైన భక్తిపాటలుగల స్టీరియో కేసెట్.
వెల. రు. 40-00 లు రిజిష్టర్ పోస్టులో రు. 44-00 లు

39. భారతీయ సంస్కృతి (స్టీరియో కేసెట్)
భక్తిపాటలతో భారతీయ సంస్కృతినిగూర్చి శ్రీ మాతాజీ త్యాగీశానందుల అనర్గళ ఉపన్యాసములుగల స్టీరియో కేసెట్.
వెల రు. 30-00 లు రిజిష్టర్ పోస్టులో రు. 34-00 లు

పై రెండు కేసెటులు తీసుకొనేవారికి పోస్టేజి ఉచితము

40. స్టిక్కర్లు (Stickers), ఒక్కొక్కటి 4 రంగులలో, సైజు 7" × 5".
1) ఓంకారము, 2) శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస, 3) శ్రీ శారదామాయి, 4) శ్రీ వివేకానందస్వామి. ఒక్కొక్కటి 1-50

అముద్రితములు

1) శ్రీ అనుభవానందస్వామి జీవితచరిత్ర, 2) శ్రీ అనుభవానందుల లేఖావళి, 3) శ్రీ అనుభవానందుల ఉపన్యాసములు, 4) అనుభవామృతము, 5) మన భారతీయ సంస్కృతి, 6) శక్తి పూజా విశిష్టత, 7) మంత్ర శాస్త్రము, 8) తంత్రశాస్త్రము, 9) శాక్తేయము - శ్రీ రామకృష్ణుడు, 10) పరమహంస ప్రబోధము, 11) శ్రీ శారదా సందేశము, 12) శ్రీ వివేకానంద విజయభేరి, 13) శ్రీ త్యాగరాజ హృదయం మొ॥.

---

* శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారు చిత్రించిన 'ఓంకారము', శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస, శ్రీ శారదామాయి, శ్రీ వివేకానంద స్వామి ఫొటో కాపీలు కాబినెట్ మరియు ఫుల్ సైజులో మన గ్రంథమాలలో లభించును. *